Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Kasım 2005 • 5 YTL / 5.000.000 TL (KDV Dahil)

21

Psikiyatrinin serüveni ve

ANTİ PSİKİYATRİ

Dr. Alper Hasanoğlu, psikiyatri tarihini, anti-psikiyatrinin eleştirilerini ve alternatif deneyleri yazdı

Ulusal Deprem Konseyi Başkanı Prof. Dr. Haluk Eyidoğan

Pakistan ve İzmir depremleri

Prof. Dr. Haluk Eraksoy / Prof. Dr. Necla Tülek

Kuş gribi nedir, nasıl korunulur?

* Nalân Mahsereci ve Prof . Dr. Nihat Aktaç / Türkiye zoolojisinin kurucusu: Kosswig
* Ataol Behramoğlu ve Asaf Güven Aksel / Attila İlhan'ı biz kaybettik
* Prof. Dr. Richard Dawkins / "Leylek Kuramı"nı da okutalım mı!
* Prof. Dr. Bilge Umar / Ümit Serdaroğlu'nun ardından
* Kağan Güner / Marksizm ve ulusallık

Bilim ve Gelecek
SAYI: 21 / KASIM 2005

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Nalân Mahsereci

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

ANKARA TEMSİLCİSİ
Ulaş Karakul
E-posta: ulas.karakul@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

KOCAELİ TEMSİLCİSİ
Bijen Peker Ersavcı
Tel: (0532) 580 30 60
E-posta: bijene@yahoo.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

ÇANAKKALE TEMSİLCİSİ
Engin Ulus
Tel: (0536) 425 95 52
E-posta: engin.ulus@mynet.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 50 YTL / 50.000.000 TL
6 aylık: 25 YTL / 25.000.000 TL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Kazım Dinçol Sitesi
No: 81 Kat 2 No: 229 Tel: (0212) 501 93 75

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Güle güle Attilâ İlhan

Bundan üç yıl önce, Bilim ve Ütopya dergisini çıkarırken (100. sayımızda) Attilâ İlhan ile geniş bir söyleşi yapmıştık. "Çağdaşlık", "Batıcılık", "Emperyalizm" kavramları üzerine. Attilâ İlhan şöyle noktalamıştı söyleşiyi:

"Gazi 'Garplılaşma' demiyordu, 'muasırlaşma' diyordu. Muasırlaşmanın ne olduğunu da söylüyor: 'Hayatta en hakiki mürşit ilimdir'. Bunu dediği an Aydınlanma geliyor, Fransız İhtilali geliyor. Fransız İhtilali açısından Batı'ya bakmak başka, İngiliz sefirinin empoze ettiklerini yapmak başka."

*Attilâ İlhan, anti-emperyalizmi bayrak edinmiş bir sosyalist edebiyatçı, şair ve düşün insanıydı. Nazım Hikmet soyundan gelmişti. Elinizdeki sayıda **Asaf Güven Aksel** ve **Ataol Behramoğlu**, onun bu niteliklerini vurguluyor; Attilâ İlhan'ı kimin kaybettiğini tartışıyorlar. Biz de, Bilim ve Gelecek dergisi emekçileri olarak, Cumhuriyet tarihimizin bu büyük şair ve düşün insanını saygıyla uğurluyoruz; beynimize, yüreğimize ve vicdanımıza yer etmiş dizelerini ve düşüncelerini gelecek kuşaklara taşıma sözü vererek.*

***

*Bu sayımızın kapak yazısı, **Alper Hasanoğlu**'nun psikiyatri tarihi içinde antipsikiyatriyi tartışan hacimli makalesi. Hasanoğlu konuya kapsamlı bir giriş yapmış; sanıyoruz önümüzdeki sayılarda başka uzmanların yeni makaleleriyle, bu "ucu açık" konunun tartışılması devam edecektir.*

*Geçtiğimiz ay kamuoyunun gündeminde olan iki konu vardı: Birincisi, on binlerce insanın yaşamını kaybettiği Pakistan depremi ve Egeli yurttaşlarımızı günler boyu tedirgin eden İzmir depremleriyle yeniden gündeme gelen "deprem" konusu. İkincisi ise, ay boyu tartışılan ve tartışılmaya devam edecek gibi görünen "kuş gribi". Bu iki güncel konuyu önde gelen uzmanlarımıza sorduk. Pakistan ve İzmir depremlerini Ulusal Deprem Konseyi Başkanı **Prof. Dr. Haluk Eyidoğan** değerlendirdi. Kuş gribi sorununu bütün boyutlarıyla ele alan bilimsel makalenin yazarları ise İÜ İstanbul Tıp Fakültesi öğretim üyesi **Prof. Dr. Haluk Eraksoy** ile OMÜ Tıp Fakültesi öğretim üyesi **Prof. Dr. Necla Tülek**. Sanıyoruz, merak edilen bu iki konuda okurlarımızı aydınlatabildik.*

*Bu sayımızda özellikle önerdiğimiz bir dosya, **Nalân Mahsereci**'nin Türkiye zoolojisinin kurucularından ünlü bilim insanı **Prof. Dr. Curt Kosswig**'in yaşamını kaleme aldığı İz Bırakanlar Bölümü. Mahsereci'nin deyişiyle "İzlerini, fauna bilgilerini sistemleştirmek için baştan başa gezdiği Anadolu'nun her karışında, yurdun dört bir yanına dağılmış binlerce hekimde, eczacıda, öğretmende, Türkiye üniversitelerinde biyoloji bölümlerini kuran, geliştiren onlarca öğretim üyesinde, adını taşıyan çok sayıda canlı türünde, İÜ Zooloji ve Hidrobiyoloji Enstitüleri'nde, Manyas Kuş Cenneti'nde, Birecik kelaynak popülasyonunda ve daha birçok şeyde bırakmış", Naziler'in baskısı sonucu ülkemize gelen Alman bilim insanı Curt Kosswig. Heyecanla hazırlandığına şahit olduğumuz bu dosyayı zevkle okuyacağınızı umuyoruz.*

*Vurgulayacağımız bir diğer makale de **Kağan Güner**'in, geçtiğimiz sayıda yer alan Ender Helvacıoğlu'nun "Milliyetçilik mi anti-emperyalizm mi?" başlıklı makalesiyle polemik yapan "Marksizm ve ulusallık" başlıklı yazısı. Önümüzdeki sayılarda bu yakıcı tartışmaya devam edeceğiz.*

Sizlere güçlü ve zengin içerikli bir dergi sunduğumuza inanıyoruz.

Dostlukla kalın….

İçindekiler

Asaf Güven Aksel
Attilâ İlhan'ı biz kaybettik! 4

Ataol Behramoğlu
Şair, romancı ve düşünür Attilâ İlhan 6

■■ **KAPAK DOSYASI**
Dr. Alper Hasanoğlu
Psikiyatri, antipsikiyatri ve yeni deneyler 8

Prof. Dr. Haluk Eraksoy / Prof. Dr. Necla Tülek
Yeni küresel tehdit: Kuş gribi salgını 19

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ile söyleşi
Pakistan ve İzmir depremleri 26

Prof. Richard Dawkins / Prof. Jerry Coyne
Evrim ve Bilinçli Tasarım neden "iki taraf" değil? 30

■■ **İZ BIRAKANLAR**
Nalân Mahsereci
Bu topraklardan Curt Kosswig geçti.. 34

Prof. Dr. Nihat Aktaç
Son on yılında Prof. Dr. Curt Kosswig 45

Prof. Dr. Bilge Umar
Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nun ardından 48

Av. Fevzi Özlüer
Sömürünün diğer adı: Biyogüvenlik Politikası ve Yasası . 50

■■ **TARTIŞMA**
Emre Ertem
Kapitalizme kenetlenmenin geri dönüşü olmayan yolunu açan belge:
Katılım Müzakereleri Çerçeve Belgesi 57

Kağan Güner
Ender Helvacıoğlu'na yanıt:
Marksizm ve ulusallık 62

■■ **HAVA DURUMU/ Ogan Güner** 70

Araş. Gör. Nazlı Demirel
Akdeniz-Karadeniz: 35 metrekare 72

■■ **BİLİM GÜNDEMİ** 74

■■ **YAYIN DÜNYASI/ Nalân Mahsereci** 80
Ulaş Karakul
Tarihin "keyifsiz" yanı 80

Ender Helvacıoğlu
Önereceğim üç kitap 81

■■ **MATEMATİK SOHBETLERİ/ Ali Nesin** 85

■■ **SATRANÇ/ Selim Gürcan** 88

■■ **GO/ A. Utku Üzülmez** 90

■■ **BRİÇ/ Lütfi Erdoğan** 92

■■ **FORUM** 93

■■ **BULMACA/ Hikmet Uğurlu** 96

KAPAK DOSYASI

Dr. Alper Hasanoğlu'nun makalesi:

Psikiyatri - antipsikiyatri ve yeni deneyler

8

Psikiyatri tarihi toplumsal tarihten ayrı olabilir mi? Kapak dosyamızın ilk bölümünde, psikiyatrinin 20. yüzyılın başından 1960'lı yıllara kadar olan gelişimi eleştirel bir süzgeçle özetleniyor; ikinci bölümdeyse, antipsikiyatrinin önemli temsilcileri üzerinden neyi hedeflediğine bakılıyor. Peşinden, antipsikiyatrinin toplumsal uyum sorunu olan ve desteğe ihtiyaç duyan insanlara nasıl zarar verebileceği de gösteriliyor...

Asaf Güven Aksel ve Ataol Behramoğlu, Attilâ İlhan'ı yazdı:

4

Attila İlhan'ı biz kaybettik!

Kaybettiklerini ilan ettiler medyalarında! Neyi kaybettiniz? Kuvvayı Milliye'yi mi? Emperyalizmle kavgayı mı? İşçi sınıfını, yoksul halkı mı? Sosyalizmi mi? Biz sosyalistler, bir sıra arkadaşımızı, bir yol açıcımızı, bir değerler bayraktarımızı kaybettik. Biz anti-emperyalistler, kararlı ve savaşkan neferimizi, bir düşün adamımızı kaybettik. Biz insanlar, buralardan süzülüp gelen güzelim şiirlerin, unutulmaz dizelerin kaynağını kaybettik...

Prof. Dr. Haluk Eraksoy ve Prof. Dr. Necla Tülek'in makalesi **19**

Yeni tehdit: Kuş gribi salgını

2003 Aralık ayının ortalarından beri, aralarında Türkiye'nin de olduğu pek çok ülkede kümes hayvanlarında görülen patojenitesi yüksek kuş gribi vakaları korku vericidir. Virüsün çeşitli ülkelerde aynı zamanda ortaya çıkan salgınlarla birlikte hızla yayılması, yeni bir durumdur. İnsanlık ciddi bir kuş gribi pandemisi tehdidiyle karşı karşıya kalabilir....

İZ BIRAKANLAR

Nalân Mahsereci ve Prof. Dr. Nihat Aktaç yazdı: **34**

Bu topraklardan Curt Kosswig geçti...

İzlerini, fauna bilgilerini toparlamak için baştan başa gezdiği Anadolu'nun her karışında, Türkiye üniversitelerinde biyoloji bölümlerini kuran, geliştiren onlarca öğretim üyesinde, Manyas Kuş Cenneti'nde bırakarak... Bilimsel ve insani olarak ters düştüğü Naziler'den kaçarak geldiği bu toprakları, gerçekte hiç terk etmedi.

Ulusal Deprem Konseyi Başkanı Prof. Dr. Haluk Eyidoğan **26**

Pakistan ve İzmir depremlerini değerlendirdi...

"Dünya'da ve Türkiye'de 1. derece ve 2. derece deprem bölgeleri belirlenmiştir ve buralarda bir deprem olması hiçbir zaman sürpriz değildir. Batı Anadolu'da bu şekilde birbirine bitişik, komşu yüzlerce graben çöküntü havzası ve üzerlerinde birçok şehir var. Dilim dilim faylı zonlardır buralar. Buralarda deprem olması asla şaşırtmamalı."

TARTIŞMA

Kağan Güner'in makalesi: Ender Helvacıoğlu'na yanıt **62**

Marksizm ve ulusallık

Bilim ve Gelecek için Türk milliyetçiliğinin 1930'larda geçirdiği revizyon ve Türkiye Devleti'nin Kemalist inşa zeminine ilişkin bir yazı kaleme aldığım günlerde, derginin Ekim sayısında yer alan Ender Helvacıoğlu'nun "Milliyetçilik mi, anti-emperyalizm mi?" başlıklı yazısı, hazırladığım yazıyı erteleyip Helvacıoğlu'nun yazısını "ulusallık" konusuna kendi baktığım yerden yanıtlamamı gerekli kıldı.

Prof. Dr. Richard Dawkins ve Prof. Dr. Jerry Coyne'un makalesi **30**

Evrim ve Bilinçli Tasarım neden "iki taraf" değil?

"Leylek Kuramı"nı da okutalım mı?

Bilinçli tasarım bilimsel değil, dinsel bir tartışmadır. Tıpkı leylek kuramının cinsel eğitim dersinde işlenmemesi gibi, bilinçli tasarım da biyoloji dersinde işlenmemelidir.

Araş. Gör. Nazlı Demirel yazdı: **72**

Akdeniz - Karadeniz: 35 metrekare

Kocamustafapaşa Balıkçı Barınağı'na ait 35 metrekarelik mütevazı bir odada, Akdeniz'den Karadeniz'e, yurdumuzun denizlerinde yaşayan 350 balık ve diğer deniz canlısı türü sergileniyor. Balıkçıların kurduğu, geliştirdiği ve sahip çıktığı Su Ürünleri Müzesi'nin kapıları, ilgilenenlere ardına kadar açık...

Attila İlhan'ı biz kaybettik!

Tantanalı bir kavganın gazelhanı...

Kaybettiklerini ilan ettiler medyalarında! Neyi kaybettiniz? Kuvvayı Milliye'yi mi? Emperyalizmle kavgayı mı? İşçi sınıfını, yoksul halkı mı? Sosyalizmi mi kaybettiniz? Başlangıçta diyalektik vardı diyen felsefeden mi oldunuz? Biz sosyalistler, bir sıra arkadaşımızı, bir yol açıcımızı, bir değerler bayraktarımızı kaybettik. Biz antiemperyalistler, kararlı ve savaşkan neferimizi, bir düşün adamımızı kaybettik. Biz insanlar, buralardan süzülüp gelen güzelim şiirlerin, unutulmaz dizelerin kaynağını kaybettik... Bizden başka kimsenin kaybı yok! Ama bu hüzün elde varsa, birikip yeniden sıçramak içindir. Ağıt yok. Denilmiştir ki: Gün bu gün, saat bu saat... Diyalektiğin fermanıyız biz!

Asaf Güven Aksel

Şehirde ne olduysa, birden saatler durdu. Sokak lambaları deli sarı patladılar. Ve sonra, her şey, beklendiği gibi oldu... Attilâ İlhan'ın ölüm haberini, bir kuytulukta, bir dostun telefonuyla aldığımda çektiğim uzuun eyvah, ne rediflerin akla ziyan gümbürtüsüyle, ne vurduğunu dağıtan sunturlu mısraların mermi sesiyle geçişiyle, ne tahrip gücü yüksek saatli bir bombanın infilakiyle bastırılır gibiydi... Bunlar vardı, bunlar var, ama bir tantana durulmuştu ki, bir gazel, gece trenlerinden inip sokaklardan mızıka çalarak geçen boynu yeşil fularlı bir çocuğun vurulmasıyla kesilmişti ki, o uzuun eyvah çınlamıştı...

Her şey, beklendiği gibi oldu... Yok! Ölümle kanlı hesaplaşması sonsuza kadar sürecek şairlerden birinin ölümü çektiremezdi bu eyvahı; bilinirdi çünkü, kim bilir ne çığlıklar geçer daha dünyadan Attilâ ilhan gibi... Artık o yok, bütün aynalardan yapayalnız döneceğiz de değil mesele, en büyük yanılgıya kapılıp gidişin yarattığı zehirli yeşil bir zaten yoktu gecesinin çöküşü de... Çınladı o eyvah ki, ince bir hicazkâr, telaşlı ve ölümcül bir şataraban, bir sabaha karşı nihaventi makamlarını hemhâl edip, "bitecek!" nidasında kendini dışa vuran, haydut bir hayatın önümüzde uzandığı kavranmıştı bir anda.

Öyle oldu. Beklendiği gibi... İşte tamam, "An Gelir"in son dizeleri çıktı manşetlere, düştü posta kutularına, yayıldı ekranlardan, geçti zihinlerden. İşte tamam, "Üçüncü Şahsın Şiiri", işte "Ben Sana Mecburum"... Eyvah ki, her gidenin ardından olan oldu. Daraldı, ufaldı. Mıh gibi akılda tutulanların ânı gelmiş, Attilâ İlhan ölmüştü ve sevgililere fısıldanan birkaç şiirin birkaç dizesi kalmıştı geriye... Aşk şiirlerinin unutulmaz şairi! Sevgili Ahmet Kaya'nın şarkılarıyla dillere düşen sözleri de vardı, sözleri yumruk sıktıran, sözleri sevdaya düşüren, sözleri ah ettiren, sözleri sermest eden, sözleri öfke büyüten... Sahibinden kopup gelmişti ama o sözler; bilinirlerdi, söyleyen bilinmezdi. Eyvah çınlamıştı ki, hepsi bu! Eyvah ki, imgelem sonsuzluğunun ateşten gülü sözler, kelebek çarpıntılarıyla doğmuş ölmüşlerdi eyvah! Kalbin üzerinde dolu bir tabanca gibi ölüp ölesiye taşınan

sözler, sona eren ömrün kalkan son vapurunun güvertesinden bakarak geçip gitmişlerdi, suların çalkantısında hafif ve yok olmaya yazgılı bir iz bırakarak. Hani o sözler ki, bir kere çıkardı ağızdan ve uğrunda asılırdınız ya... Yoktu, yoktular... Yalnızca felaketiniz oluyordu ağlıyordunuz, ve ona mecburdunuz. Yetmedi bu indirgeme. Yetmezdi de, o peşin çekilen eyvah için. Eyvah ki, aslolan, demirli kırbaçlar gibi şaklayan sözlerin unutulmuşluğunda, artık anımsatılamazlığı gevşekliğinin terkisinde çıkıp gelmişti. Demişlerdi işte: Attilâ İlhan'ı kaybettik! O yaldızlı gazetelerde, o cilveli ekranlarda bu sözün belireceğini sezişin upuzuun eyvah'ı çınlamıştı işte... Attilâ İlhan'ı kaybetmişler!

Sizin miydi? Size emanet mi bırakılmıştı? Kimin neyini kaybettiniz, sizin neyinizdi; eyvah ki eyvah! Asırlardır süregelen kural işliyordu bir kez daha. Gazelhanı sustu sanılan bir tantanalı kavga, karanlığa gömülüyordu; soyutlanmış, ayıklanmış gazel parçacıklarına dönüştürülüyordu tantanalı kavgadan kalan ve kucaklanıveriyordu gazelhan. Kaybettik! derken sahtenin sahtesi hüzünle, Kazandık! diyorlardı en içten bilinçleriyle... Eyvah!

Ama yok! Kesilsin bu eyvah... Bu kez, her şey beklendiği gibi olmayacak. Yanıldınız, göreceksiniz, tutuşacak birdenbire gurupta erguvanlar ve yıldırım gelecek ardından. Fırtına şimşekle bitmeyecek... Bir an eyvah çekip, sonra bu nikbinlik niye? Çağrışım neonları dakikada bir çakar, havada yalnızlık bir bıçak gibi çekilince de ondan...

Tanısın tanımasın, herkesin bir Attilâ İlhan'ı vardır. Ya da, bilsin bilmesin pay almıştır Attilâ İlhan'dan herkes. Denize girdiğinizde, farkında olmadan aldığınız minerallerin bünyenize hissetmediğiniz katışması türünden nasiplenenler olarak, herkesinki kendine; ama tanıyan ve bilenler, bilince çıkaranlar saflaşırlar, saydam bir duvarın iki yanına öbeklenirler. Bu yüzden "helal olsun" dersiniz, musalla taşının önünde safa girmiş olsa, imam, nasıl bilirdiniz değil, doğru mu bilirdiniz diye sorsa, "haşa!" diye bağıracağını ilan eden Hadi Uluengin'e. Evet evet, helal olsun! Bir tek o vıcık vıcık sahtekârlığın perdesini kaldırıverdi önce, tantanalı bir kavganın varlığını inkârdan gelmediğini gösterdi. İyi insan olabilirdi, iyi şair de... Ama "fikir adamlığı, siyaset teorisyenliği, tarih yorumculuğu", düşmanıydı Uluengin sınıfının. "Yazık ki düşman bile yok!" eyvahını, nikbinliğe çevirdiği için helal olsun. Var işte! Var işte kavgasını unutmayan, sırılsıklam sentimentalizme göz boyayıcılığı karıştırmayan, net, çıplak, yalın bir sınıf temsilcisi...

Herkesin bir şair, senarist Attilâ İlhan'ı vardır, olabilir. Herkesin bir Nâzım Hikmet'i olması gibi. Herkesin bir Che'si olması gibi... Dizelerini seçersiniz, yakışıklı bir yüzü seçersiniz, kullanırsınız. Eller çırpılır, tebessümler yığılır, "hepimizin!" Öteki kapımdan gel, bunu açamazsın, denildi diye, kavgasından kovulup şiirinden buyur edildiğini sanan zavallılar hep olur, olacaktır...

Yok ama! Her şey olduğu gibi olmayacak! O şiirleri yazan bir şair vardır, o yüz bir insana aittir! O insan sizin neyinizdi de kaybettiniz sorusunun keyfidir nikbinliğin temelindeki. Bir an irkilirsiniz o eyvahı çekerken, o eyvahı çektiren şeyin, aslında karşınızda, bir kabulleniş, bir diz çöküş olduğunu görürsünüz. "Ben sana mecburum", çünkü, çürüdüm! Çünkü hiçbir güzellik üretemem! Öl ve kavgan bitsin benimle, öl ve benim olsun dizelerin! O anlayamadan, yaşayamadan, kavrayamadan ezbere aldığım, sadece kullanım değeri var diye baktığım, aşksız ve riyakâr hayatıma yabancı dizelerine mecburum!

Her sınıfın durduğu bir yer vardır, durduğu yerden bakar. Her sınıf, her baktığında, farklı bir şey görür. Ben mesela, yemin edebilirim, başında kalpak olduğuna, baret olduğuna, Nâzım'ın, Brecht'in "kasketli"sinin kasketi olduğuna! Ben mesela, stüdyo ışıkları altında hiç görmedim Attilâ İlhan'ı; hep bir gaz lambasıyla, lüksle aydınlatılmış mahallerde konuşurdu. Belki gören vardır, cam masada, mobilyalı masada oturduğunu. Ben eğri büğrü tahtalardan ibaret, zıvanasız, oynak, iğreti ve ivedi çatılmış masa başlarında gördüm onu hep. Nisuaz, Baylan, Marmara filan derler dekorasyonlu stüdyolar derler ya, nedense hep sıvaları dökük, rutubetli duvarlar arasında konuşurdu benimle. Hiç alt perdeden, sakin, biraz tekdüze konuştuğuna da tanık olmadım; ben onu dinlerken korkardım vurduğu yumruğun o iğreti masayı çökertmesinden, çınlardı kulaklarım haykırışından... Sonra anladım farkın kaynağını: Onu tarih anlatıyor sananlar vardı. Ben onu tarih yaparken görüyordum oysa! Geçmişten bahsediyor sanıyorlardı; işaretparmağını geleceğe uzatıyordu oysa...

Ola ki ben yanılıyorum, milliyetçi, Türkçü, Galiyefçi, Osmanlıcı diyorlardı. Bana sanki bunlar onun için tek bir anlam taşıyordu gibi gelir: Emperyalizmle kimler savaşıyor! Emperyalizmle olan derdini dillendirirken, hamasi bir milliyetçiliğe, ırkçılığa varan bir yüceltmeciliğe, yüzünü geçmişe dönmeye, İslami motifleri kullanışına tanık olanlar bir adım öne çıksın ve bana anlatsın...

Hadi bütün bunlardan ayrıştırsınlar şiirini, düşün adamlığını. Yok! Olmaz! O yüzden, "helal olsun"u hak eden Uluengin, bir cesur adım daha atsın. Şiirini de fırlatsın küpeşteden! Divan şiirini yepyeni tekniklerin şiiriyle buluşturan adam, şu yukarıda iki satırla çiziktirilmiş duruşu yansıtmaktadır, hey kakavanlar! Kültürel köklerle, siyasal, toplumsal dönüşümlerin diyalektik ilişkisi dersi vermektedir. Ne söyleyeceği sözü, şiirsel etkiyi kuvvetlendirecek deyiş ve kelimelerden kaba bir milliyetçilikle kopmakta, ne o deyiş ve kelimelerin ideolojik duruşunu gölgelemesine izin vermektedir.

Atsınlar küpeşteden şiirlerini! Sadece, sevmek yerine zulmetmeyi yeğleyen buzlu kadınlar, gözkapaklarına mavi yıldız sürenler, profili oğlan çocuğu ağzı hüzün olanlar, dersaadet'te sabah ezanları okunurken, geçip gitmezler egzozundan kan sızan hayalet otobüslerle Attilâ İlhan şiirinden. Onun şiirinde, Mustafa Kemal'in sofrasında buğdaydan konuşmak da vardır ki, oraya upuzun kehribar ağızlık gerekmez, yırtık pırtık, eller yıkanmadan oturulabilir. Bir avuç Fikret'le, bir tutam Kuvvayı Milliye mavisiyle, umutla, Hegel'le gidilebilir. Atsınlar! Yok onlara şiiri de, tek dizesi de!

Attilâ İlhan'ı kaybetmişler... Neyi kaybettiniz? Kuvvayı Milliye'yi mi? Emperyalizmle kavgayı mı? İşçi sınıfını, yoksul halkı mı? Neyi? Söyleyin bakalım, sosyalizmi mi kaybettiniz? Başlangıçta diyalektik vardı diyen felsefeden mi oldunuz?

Kaybettiklerini ilan ettiler medyalarında! Medya... Hey gidi. Dirisinin yanına yanaşamayıp cesedine üşüşenler, bir hayat duruşuna nasıl bakıyorlar yüzleri kızarmadan? Ne hâyâsızlık! Düşlesinler bir, şiirlerinin ne kadar okunduğunu, âşıkların, küskünlerin, militanların dilinde dolandığını. Romanlarının ne çok okunduğunu... Ekranlardan, sayfalardan ne kadar izlendiğini... Düşlesinler bir bu yaygınlığa, bu tanınmışlığa, bu sevilmişliğe ulaştıklarını. Tamam bunları düşle-

Şair, romancı ve düşünür Attilâ İlhan

Ataol Behramoğlu

Büyük bir şairin aynı zamanda büyük bir romancı olması ender de rastlansa, rastlanmadık bir olgu değil.

Victor Hugo böyledir.

Rus edebiyatından Puşkin, Lermontov aklıma ilk gelen adlardan.

Çağdaş Fransız edebiyatından Louis Aragon.

Büyük Hırvat şair ve romancısı Miroslav Kırleja.

Büyük Macar şair ve romancısı Gyula Illıes.

Kuşkusuz başkaları da var. Ve kuşkusuz upuzun bir liste oluşturacaktır bu.

Bizim edebiyatımızdan Namık Kemal.

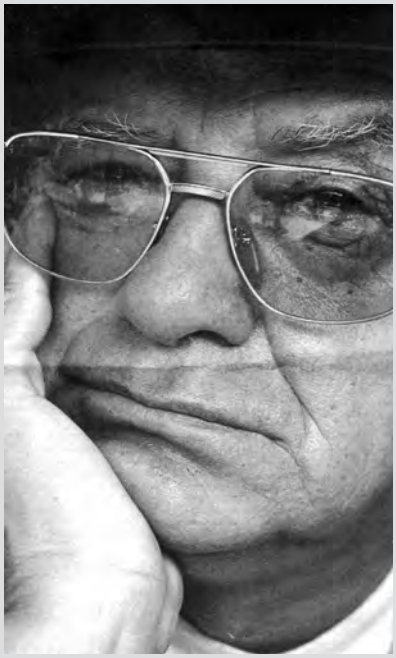
Recaizade Ekrem.

Sait Faik, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Necati Cumalı…

Bunlar da aklıma ilk gelen adlar.

Şairin oyunlar da yazması belki daha sık rastlanan bir olgu.

Fakat şair romancıların da azımsanamayacak bir sayı oluşturdukla-

rı bu bir çırpıda sıralanıveren adlardan anlaşılıyor.

Şiir roman ilişkisini irdelemenin yeri bu yazı değil.

Fakat sözgelimi Dostoyevski ya da Tolstoy'un aynı zamanda büyük şairler olabileceklerini nedense pek düşünemiyorum.

Ya da Balzac'ın.

Stendhal, Flaubert? Belki…

Attilâ İlhan'a gelelim…

Onu önce şair olarak tanıdım. Şiirlerini çok, ama çok sevdim. Bu sevgi, diyebilirim ki eksilmeksizin, hep sürdü. Birkaç gün önce bir yurtdışı yolculuğundan otobüsle dönerken, elimde, ilk kez en azından 45 yıl önce okuduğum *Sisler Bulvarı* vardı ve tutkun olduğum o şiirleri yine aynı tutkuyla, hayranlıkla, "meraklısı için notlar" sayesinde ayrıntılarından daha da tat olarak okuyordum…

Ve bu eksilmeyen sevginin nedenlerini düşünüyordum…

Sıralıyorum:

Benzetmelerdeki (ve mecazlardaki) özgünlük, yenilik.

"Masmavi bir sesi var hergelenin"

Ses için böyle bir niteleme, yanılmıyorsam eğer, bizim şiirimizde daha önce yapılmamıştı ve "hergele" sözcüğü böylesine bir lezzetle vurgulanmamıştı…

Attilâ İlhan şiirindeki özgün metaforların (mecaz) kaynaklarından

yebilirler, ama mümkün mü şunu da düşlemeleri: Bunları umursamadan, meydan meydan bir kavga adamı olduğunu beyan etmeyi! Aman, yetineyim şu ahir ömrümde, sessizlikle parlatayım kendimi dememeyi! Kendini bir safın, lanetlenmiş, ama yüce bir safın adamı ilan etmeyi! Akıntıya göğüs germeyi! Şöhreti, parayı, popülerliği zerrece takmamayı düşleyebilecek bir kişi var mı aranızda, hey "kaybettik"çiler? Neyi kaybettiniz? Her şeyin üzerinde tuttuğunuz bir büyük insanlık idealini ve onun satın alınamayan değerlerini mi? Haraç mezat olmayan bir dünyanız mı vardı da, kaybettiniz? Kendinizi bir davaya adama yüreğini mi? Doğru bildiğinizi, eyvallahsızca dillendirmeyi mi?

Şimdi uzuun bir eyvah zamanıdır buradan. Eyvah ki, Attilâ İlhan'ı kaybettik. Biz sosyalistler, bir sıra arkadaşımızı, bir yol açıcımızı, bir değerler bayraktarımızı kaybettik. Biz antiemperyalistler, kararlı ve savaşkan neferimizi, bir düşün adamımızı kaybettik. Biz insanlar, buralardan süzülüp gelen güzelim şiirlerin, unutulmaz dizelerin kaynağını kaybettik...

Bizden başka kimsenin kaybı yok!

Ama bu hüzün elde varsa, birikip yeniden sıçramak içindir. Ağıt yok. Denilmiştir ki: Gün bu gün, saat bu saat... Diyalektiğin fermanıyız biz!

biri Fransız şiiri (özellikle de **gerçeküstücüler**) ise, bir ötekisi (metafor bakımından büyük zenginliğe sahip) kendi **divan şiirimiz** olsa gerek. ("Ben sana mecburum"un Fuzuli'den ödünç alındığını biliyoruz. Cemal Süreya'nın Baki'den "uzun boyun" metaforunu ödünç alması gibi.

Akıcı bir dil.

Sanki konuşuyor, birine bir şey anlatma rahatlığı.

Öyle bir rahatlık ki, aynı zamanda bir **ezgi akıcılığı**nda:

"Sisler bulvarında öleceğim
Sol kasığımdan vuracaklar
Bulvar durağında düşeceğim
Gözlüklerim kırılacaklar…"

Bu ezgisel akıcılığı oluşturan birkaç etken sayılabilir: Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi **genellikle fiillerden yapılan uyaklar**. Çok güçlü bir **vezin duygusu**. Bu vezin duygusunun kaynağında ise **Divan ve Hece seslerinin ve aynı zamanda da çağdaş şiirin ve hiç kuşkusuz şairin kendi kişisel sesinin bir sentezi** var. (Çağdaş Türk şiirinin Yahya Kemal'den bugünlere bütün büyük şairleri için bu sentezin varlığından söz edebiliriz. Fakat Divan ve Hece sentezinin en büyük ölçüde Nâzım Hikmet ve Attilâ İlhan şiirinde gerçekleşmiş olduğu sanıyorum ki söylenebilir. Sözgelimi Dağlarca Divan şiirine onlar kadar yakınsa da, halk şiiriyle ilişkisi bakımından aynı şey, aynı ölçüde geçerli olmayabilir. *Toprak Ana* örneğine karşın.)

Şairin kendi sesi… Buna **mizaç** da diyebiliriz. Attilâ İlhan şiirinden taşan **serüven duygusu**, bu ses ya da mizaçla özdeş olan bir şeydir.

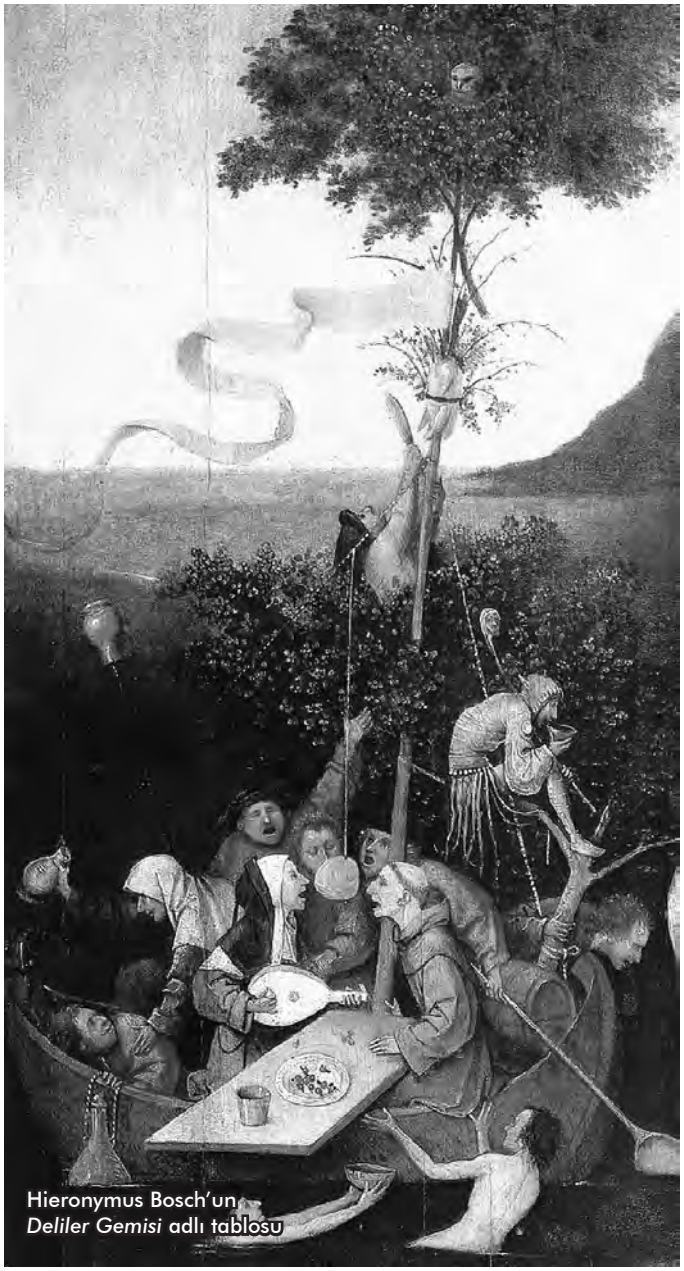
Telaş telaş, sanki soluk soluğa söylenen bir şiir. Şairi ben çok gençken (ve onun orta yaşlarında) yakından tanıma şansım olmadı. Son yıllarındaki görüşmelerimizdeki Attilâ İlhan ise şairden çok romancı ve düşünür Attilâ İlhan'dı. Yine de, *Ayrılık Sevdaya Dahil* gibi bir şiirde, bütün şiirlerine özgü bir yaşama heyecanını, romantikliği, daha da derinleşmiş olarak buluyoruz.

Şiiri için özetle söyleyebileceklerim aşağı yukarı bunlardır. Kendisi, kentlinin yaşamını ve duygularını yansıttıkları için şiirlerinin bunca etkili olduğunu söylüyor. Başka birçok şairimiz de aynı şeyi yapmıştır. Bana kalırsa Attilâ İlhan şiirinin tematik gücü, onlardan taşan **serüvenci ruh**la, **sonsuz bir kişisel özgürlük** duygusuyla ilgilidir ve bu anlamda da benzersiz bir şairimizdir. Bu nedenle, asıl çıkışını yaptığı kitap *Duvar* değil *Sisler Bulvarı*'dır. Şiirleri bakımından bu söylediklerime eklenecek birçok başka şey olduğu kuşkusuz. **Toplumcu kimliği** belirgindir ve duygululuğuna edilgen değil **etken bir romantizm** özelliği kazandıran bu toplumcu kimliktir…

İlk romanlarını (*Sokaktaki Adam*, *Abbas Yolcu* vb.) henüz okumamış olmanın eksikliğini duyuyorum ve ilk fırsatta gidermek istediğim bir eksiklik bu. Bu kitapların, şiirleriyle ortak yönleri olduğunu düşünüyorum. Sonraki romanlarından bazılarını okudum. Bu romanlarda şair Attilâ İlhan'dan çok, düşünür Attilâ İlhan ön planda. Polemikçi, araştırıcı bir zekâ. Keskin gözlem gücü, keskin, polemikçi ve her zaman metaforlarla bezeli bir dil. Romancılığı üstüne daha ayrıntılı bir şey söyleyebilmem için romanlarının tümünü okumuş olmam gerekli. Bunu yaptığımda da, sonuçta, benim için asıl, benzersiz, yeri doldurulamaz Attilâ İlhan'ın şair Attilâ İlhan olduğu sonucuna varacağımı duyumsuyorum.

İstanbul, 21 Ekim 2005

Psikiyatri - antipsikiyatri ve yeni deneyler

Hieronymus Bosch'un *Deliler Gemisi* adlı tablosu

"Bu makalede amacım, psikiyatri tarihinin toplumsal tarihten ayrılmazlığını daha iyi anlamaya ve anlatmaya çalışmaktır. Bu nedenle önce psikiyatrinin 20. yüzyılın başından 1960'lı yıllara kadar olan gelişimini eleştirel bir okumadan geçirip, antipsikiyatrinin önemli temsilcileri aracılığıyla neyi hedeflediğini daha iyi anlamaya çalışacağım. Ardından antipsikiyatrinin tepkisel bir şekilde uçlara savrularak toplumsal uyum sorunu olan ve desteğe ihtiyaç duyan insanlara nasıl zarar verebileceğini göstermeyi deneyeceğim. Antipsikiyatri akımıyla bağlantılı olarak hayata geçen geleneksel psikiyatriye alternatif Soteria Projesi deneyiminin İsviçre Bern'deki ayağının 1984'den bugüne kadar süren macerasını özetleyip, 'akıl hastası'na gerçekten nasıl daha farklı yaklaşılabileceğini göstermeye çalışacağım."

Dr. Alper Hasanoğlu
Basel Üniversitesi Psikiyatri Polikliniği

1960'ların başlarında filizlenmeye başlayan antipsikiyatri hareketi, psikiyatrik bozuklukların klasik hastalık tanımını reddeder. Antipsikiyatri, ruhsal bozuklukların biyolojik bir temeli olmadığı, esas olarak kültürel ve toplumsal nedenlerle ortaya çıktığı iddiasındadır. Antipsikiyatri, düşünsel temelini 68 hareketinin önemli düşünürlerinden Fransız Michel Foucault ve Macar göçmeni Amerikalı Thomas Szasz'ın fikirlerinden alır. Ama "antipsikiyatri" tanımını Güney Afrikalı psikiyatr David Cooper yapmıştır. İngiltere'deki en önemli temsilcisi ise interpersonal fenomenolojinin (kişilerarası görüngübilim) kurucusu ve psikanalist Ronald David Laing'tir. İtalyan Franco Basaglia ise demokratik psikiyatri adı altında antipsikiyatrik düşünceyi hayata en somut olarak geçirebilen psikiyatrdır ve bir sürü revizyona tabii tutulmasına rağmen Basaglia'nın düşünceleri ve uygulamaları halen İtalya'da önemini korumaya devam etmektedir.

Antipsikiyatriyi, içine doğduğu zaman dilimi-

nin toplumsal arka planını ve psikiyatrinin yüzyıl başından beri giderek içine saplandığı batağı bilmeden anlayabilmek ve doğru değerlendirebilmek olası değildir. 1960'lı yıllardaki toplumsal altüst oluş, daha fazla özgürlük talep eden öğrenci hareketleri ve kültür devrimi, toplumsal dönüşüme ve iyileşmeye koşut olarak, artık bir akıl hastası deposu olarak kullanılmaya başlanan psikiyatri kliniklerine dikkat çekilmesine önayak olmuştur. Çoğunlukla toplu yerleşim birimlerinden epey uzakta, sanki diğer "normal" insanları varlıklarıyla rahatsız etmesinler diye kalın ve yüksek duvarlar ardına "hapsedilmiş" akıl hastalarının içler acısı durumu da bu sayede toplumsal dönüşümün gündemine girmiştir.

Psikiyatri tarihi, akıl hastanelerinin koşullarının değiştirilme/iyileştirilme çabası ve bununla koşut olarak alevlenen yeni tedavi ümitlerinin devamlı fos çıkması ve bu döngünün sürgit bir tekrarı olarak da okunabilir. Delilerin toplum dışına itilmeleri, onları bir türlü tedavi etmeyi başaramayan deli doktorlarının da ikinci sınıf doktor muamelesi görmelerine zemin hazırlamış, bu durum da hekimlerin zaman zaman kendilerini savunma olanağından yoksun hastalar üzerinde deneyler yapmalarına yol açmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi psikiyatri tarihi farklı okumalara açıktır. Psikiyatri, gelişimi boyunca çoğunlukla iki akım tarafından yönlendirilmiştir. Biyolojik akım olarak adlandırabileceğimiz yönelim, ağırlık noktasını beynin anatomisi ve kimyasına yerleştirip, psikolojik sıkıntıların nedenini beynin biyolojisinde arar ve tedaviyi de temel olarak ilaçlarla sağlamaya çalışırken, diğer ana akım bireyin hayatındaki sosyal faktörlerin psişik bozuklukların oluşumunda esas rolü oynadığını savunur ve bireyin gösterdiği belirtilerin, sosyal problemlere ve başa çıkılamamış stres durumlarına bir tepki olduğunu düşünür. Bunların yanında 20. yüzyılın ilk yarısı ve 60'lara kadarki zaman dilimi, özellikle Amerika'da psikanalizin egemenliği altında geçmiştir. Psikiyatri tarihi bu birbirini -birçok ideolojik belirlenim yanında- neredeyse tepkisel olarak reddenen, reddetmekle kalmayıp yok etmeye çalışan akımların savaşıyla geçmiştir. Psikiyatri tarihinin, bu iki kutupluluğunun yanında zamansal bir doğrusallık içinde arka arkaya dizilen başarıların günümüze kadarki sürecinin anlatıldığı bir tarih olarak okunması da mümkündür. Ama bu okuma delinin yani insanın günlük yaşamda çektiği acıların anlaşılmasını olanaksız kılar. O yüzden de, psikiyatri bilimindeki gelişmelerin delinin, deli yakınlarının ve psikiyatri çalışanlarının günlük hayatında yarattığı değişikliklere odaklanan bir tarih okuması yararlı olacaktır. Bu okuma süreci içinde de insanlık tarihinin bu dönemine ait politik arkaplanının göz önünde bulundurulması bizi gerçeğe daha yakın tutar.

William Hogarth'ın resimlediği Londra'daki Bedlam Hastanesi (1735).

Psikiyatri tarihi, akıl hastanelerinin koşullarının değiştirilme/iyileştirilme çabası ve bununla koşut olarak alevlenen yeni tedavi ümitlerinin devamlı fos çıkması ve bu döngünün sürgit bir tekrarı olarak da okunabilir.

Bu makalede amacım, psikiyatri tarihinin toplumsal tarihten ayrılmazlığını daha iyi anlamaya ve anlatmaya çalışmaktır. Bu nedenle önce psikiyatrinin 20. yüzyılda yüzyılın başından 1960'lı yıllara kadar olan gelişimini eleştirel bir okumadan geçirip, antipsikiyatrinin önemli temsilcileri aracılığıyla neyi hedeflediğini daha iyi anlamaya çalışacağım. Ardından antipsikiyatrinin tepkisel bir şekilde uçlara savrularak toplumsal uyum sorunu olan ve desteğe ihtiyaç duyan insanlara nasıl zarar verebileceğini göstermeyi deneyeceğim. Antipsikiyatri akımıyla bağlantılı olarak hayata geçen geleneksel psikiyatriye alternatif Soteria Projesi deneyiminin İsviçre Bern'deki ayağının 1984'den bugüne kadar süren macerasını özetleyip "akıl hastası"na gerçekten nasıl daha farklı yaklaşılabileceğini göstermeye çalışacağım. Ardından bu projenin günümüz gerçekleriyle ne kadar uyuştuğunu ve yaygın bir uygulanabilirliği olup olmadığını kısaca tartışacağım. Son olarak da klasik bir psikiyatri ve psikoterapi eğitimi almış bir hekim olarak nerede durduğumu belirlemeye çalışacağım.

PSİKİYATRİNİN DOĞUŞU

Eski Yunan'dan beri hekimler ruhsal hastalıklarla karşılaşıyor ve onları tedavi ediyorlar. Hipokrates ve onu takiben Galenus ruh hastalıklarını insan bedenindeki sıvıların dengesizliğiyle açıklamışlardır ki, bu açıklama biçimi 18. yüzyıla kadar bir anlamda önemini hep korumuştur. Mani, depresyon, ateşe bağlı delirium, nekahat psikozu, epilepsi gibi hastalıkların ayrıntılı tanımları ve tedavi önerileri, psikolojik sıkıntıların insanlığın tarihi kadar eskilere götürülebileceğinin kanıtlarıdır.

Ama yine de 18. yüzyılın sonlarına kadar psikiyatri diye bir şey yoktu. Psikiyatri, bir ekonomik paradigma olarak serbest pazarın ve onun sonucunda sanayi devriminin gerçekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Toplumsal gelişime paralel olarak 1750'lerden itibaren İngiltere'de, 1800'lerden sonra Fransa'da ve 1850'lerden sonra Almanya'da. Sanayileşmenin ve psikiyatrinin bu garip birlikteliği nasıl açıklanabilir? Endrüstriyel üretime geçilmesi, bunun sonucunda fabrikaların kurulması ve bunun için gerekli olan kapitalin büyüklüğü gittikçe artan sayıda işgücüne, yani insana olan ihtiyacı da beraberinde getirdi. İlk etapta sanayileşmenin küçük ölçekteki çiftçilikle beraber el sanatlarını ve küçük atölyeleri de iflasa sürüklemesi ve tarih sahnesinden silmesiyle ortaya çıkan işsizler ordusundan yeterli işgücü ortaya çıkmıştı. Ama bambaşka yaşam koşullarından gelen bu insanlar, her gün çok düzenli bir şekilde fabrikaya gitmeye ve "yabancılaşmaya" uygun değildiler. Yeni yaşam biçimiyle birlikte aklın ve normalin tanımı da değişiyordu. Endüstriyel sistemde akıllı insan deyince, bireyin kimseyle çatışmadan monoton bir şekilde işlev görmesi, rahatsız edici kişilik özelliklerinden arınmış ve yönetilebilir olması, davranışlarının önceden kestirilebilir olması anlaşılıyordu. Çünkü makineler bozulabilir şeylerdi ve çok pahalıydılar. Bu yüzden de daha disiplinli, kurallara uyan ve kendi kendini kısıtlayan bir davranış biçimine ihtiyaç duyuluyordu.

İşgücü ihtiyacının artışıyla birlikte, gözler, içlerinde psikolojik problemleri olanlar dahil olmak üzere diğer toplum kesimlerine döndü. Ekonomik koşulların da zorlamasıyla yukarıdaki kriterlere göre çalışabilir durumda olanlar fabrikalara gönderildiler ve proleteryaya dahil oldular. İşlev göremeyecek durumda olanlar içinse farklı kurumlar oluşturuldu. Bugün Batı'da hâlâ geçerli olan sosyal kurumların temeli böyle atıldı. Toplumun temellerini derinden sarsan bu reform, aile biçimini de etkiledi. Böylece yardımlaşmaya ve komşuluk ilişkilerine dayalı büyük aileden, izole çekirdek aileye geçiş gerçekleşti. Bu durum o zamana kadar iyi ya da kötü bakılan, korunan akıl hastalarının bakımından sorumlu aileyi bu sorumluluğundan sıyırıp aldı. Ailenin, dolayısıyla kollektivizmin eski önemini kaybetmesiyle birlikte, güçlülerin bireyselleşmesi zayıfların ise kurumların "koruması" altına girmesi gündeme geldi. Bireyselleşme yolunda tökezleyenlerin ve koruyucu aile ilişkilerinden mahrum olanların tek şansıydı bu kurumlar. Bunun yanında 15. ve 16. yüzyıldan itibaren kapitalin şehirlerde birikimiyle birlikte burjuva, yaşadığı şehri en zengin, en estetik, en güzel, en düzenli, en temiz, en güvenli şehir haline getirmenin de yollarını aramaya başlamıştı. Böylece çalışamaz durumdaki yaşlılar için yaşlılar yurdu, bakıma muhtaçlar için bakımevleri, rahatsız ve terk edilmiş çocuklar için yetimhaneler, suçlular için cezaevleri ve deliler için akıl hastaneleri yapılmaya başlandı. Bir kurum olarak psikiyatri böyle doğdu. O günden bugüne sanayi toplumu, kendisi tarafından finanse edilen bu kurumlar aracılığıyla akıldan yoksunların kontrolünü sağlayabilmektedir.

19. yüzyılda Montpellier Tıp Okulu.

Bu madalyonun bir yüzü. Eğer bu kurumlar ortaya çıkmasaydı bu insanların büyük çoğunluğu erken kapitalizmin kurbanı olarak yok olup gideceklerdi. Akıl hastalarının, yetimlerin, yaşlıların bir araya toplanması bir yandan da onların özel gereksinimlerinin daha iyi tanınmasına ve olabildiği kadar karşılanmasına da olanak tanıdı. Akıl hastalarının bir araya toplandığı bu kurumlar, burada çalışanların tecrübe ve gözlemlerini biriktirebilmelerini ve sonuçta psikiyatrinin bir bilim ve bir klinik pratik olarak doğmasını sağladı. Sistem akıl hastalarının kontrolünü ve toplumdan uzaklaştırılmalarını sağlamaya çalışırken, toplumun aklı başında kesimi de delilere insanca bir yaklaşımın yollarını arıyordu. Bu arayışın itici gücü kaynağını büyük ölçüde aydınlanma ve buna bağlı olarak insanın özgürleşmesine atfedilen önemin artışından alıyordu. Bu itici güç bir o kadar da romantik hareketin psişik hasta oluştan inanılmaz derecede etkilenmesi ve insan ruhunun karanlık taraflarına duyduğu aşırı meraktan geliyordu. Romantik psikiyatri akıl hastasına insanca ve empatik bir yaklaşımı sağlarken bir yandan da şehirlerin dışında akıl hastanelerinin kurulmasına önayak oluyordu. Akıl hastalarının şehrin

hasta edici atmosferinden uzaklaşıp doğanın iyileştirici gücüne kendilerini bırakmalarının en doğrusu olduğu düşünülüyordu.

20. yüzyıl

Yıl 1993, 85 yaşında bir hasta sessiz sedasız kimsenin dikkatini çekmeden Almanya'da Gütersloh Psikiyatri Kliniği'nde ölür. Bir yıldır orada çalışan bir psikiyatr bu kadını nasıl olup da fark etmediğini merak eder ve dosyasına bir göz atar. Dosyanın başlarında hastanın genç bir kızken kendisini evlat edinen üvey anne-babasına yazdığı bir mektup vardır. Bu mektupta Elisabeth H. şöyle yazmaktadır:

"Sevgili babacığım, sevgili anneciğim,

Sizden uzun süredir haber alamadım. Beni tamamen unuttunuz mu? Sağlığınız nasıl? Sizden hiçbir cevap gelmemesi bana çok garip geliyor. Sevgili babacığım, anneciğim, beni ne olur ziyaret edin, beni ne olur buradan kurtarın. (...) Bana burada hiç iyi muamele etmiyorlar. (...) Bana bir köpeğe davrandıkları gibi davranıyorlar (...)

Sizin Elisabeth'iniz"

Mektubun tarihi 6. 8. 1925, hastanın yaşı 16. Doktorların hasta dosyasındaki notlarından küçük bölümler:

"20. 06. 1925, hasta sakin, uyumlu ve çalışkan, şikayete neden olacak bir davranışı yok. 28. 12. 1927, temelde bir değişiklik yok, çocuksu davranışları devam ediyor, ama çevreyi rahatsız etmiyor. Çalışkan ve uyumlu. Anne babasına düzenli mektup yazıyor. 18. 05. 1928, kaçma planlarından bahsetti, bu nedenle çatı katında gözetim altına alındı. 01. 08. 1930, son zamanlarda yeniden kötüleşti. Nedensiz yere hemşirelere küfrediyor, doktoru döveceğini söylüyor. Pencere camını kırdı. Hemşireye bu yoldan kaçabilmeyi umduğunu söyledi. 1938-39, şizofreni son dönem, ilgisiz, tekdüze. Verilen uğraşlarla meşgul. Bazen saldırgan, bazen sakin. 10. 12. 1948, kısa aralıklarla uygulanan birçok şok terapisine rağmen iyileşme belirtisi gözlenmedi. 16. 12. 1953, çevresiyle hiçbir kontağı yok. Varsanılı, köpek gibi havladığı gözleniyor arada. Grup aktivitelerinde çok çalışkan. 07. 02. 1961, gerçek anne babası hiç olmamış, neden bir köpek gibi havladığını söylemek istemiyor. 29. 11. 1982, anlamlı bir konuşma yürütmek mümkün değil. Kişisel bilgilerini hâlâ anımsıyor. Buraya Afrika'dan getirilmiş. Klinikte kalmak istemiyor. 12. 02. 1990, Dortmund'da yaşayan iki erkek kardeşi olduğunu doğruluyor. Onları tabii ki görmek istediğini söyledi. 31. 05. 1993, Bayan H. 68 yıllık kesintisiz hastane yaşamından sonra öldü. Kliniğin mezarlığına gömüldü."

Bu "hastanın" biyografisi 20. yüzyıl psikiyatrisinin hikâyesinin de bir yüzüdür aynı zamanda. Diğer yüzü neyse ki bu kadar karanlık değil. Bilimsel ve toplumsal gelişmelere paralel olarak psikiyatri de bu gelişmeden payını aldı. Ne kadar mı düzeldi, insanlık ne kadar düzeldiyse o kadar...

20. yüzyılın ilk yarısında psikiyatri bir ikilemle karşı karşıyaydı. Bir yandan gerçek hastalar devasa akıl hastanelerine kapatılıyor ve kendi kendilerine iyileşmeleri umuluyordu. Öte yandan da psikanaliz hizmete sunulmuştu, ama psikanaliz yalnızca zenginlerin kendilerini daha iyi ve derinlemesine tanımalarına hizmet ediyor, ağır hastalara ise hiçbir fayda sağlamıyordu. Psikiyatri çaresizce hiç de çekici olmayan bu iki olasılık dışında alternatifler aramaya başladı. Bu çaresizlik çoğunlukla radikal ve bir o kadar da -kendilerini savunabilecek durumda olmayan deliler için- tehlikeli sonuçlar doğurabilen yeniliklere yöneltiyordu psikiyatriyi.

Psikiyatri beynin ve aklın bozukluklarını anlamaktan acizdi ve meslek olarak da en kötü günlerini yaşıyordu. Mezar gibi kliniklere yalnızca en dirençli doktorlar dayanabiliyor ve buralarda çalışan genç hekimler kendilerini toplum dışına itilmiş hissediyorlardı. 1903'den 1933'e gelene kadar ABD'de kliniklere kapatılmış kronik hastaların sayısı 143 binden 366 bine çıkmıştı. Klinikler büyüdükçe, iyileşme oranları düşüyordu. İngiltere'deki kliniklerde iyileşme oranı 19. yüzyılın sonlarında yüzde 40 civarındayken bu oran 20. yüzyılın 20'li yıllarında yüzde 31'e düşmüştü.

Bu şartlar altında yaşayan hastaların arasında tıbbın ve bilimin bütün olanaklarından uzak kalan idealist hekimin elinde, deney yapmak ve tesadüflere bel bağlamak dışında bir başka şans yoktu. Örneğin Avusturyalı bir hekim olan Wagner-Jaueregg tesadüf eseri streptekok enfeksiyonuna bağlı olarak gelişen erizipel (yüzeyel lenflerin tutulu-

Daniel Vierge, Salpetriere Hastanesi'nde Kadınlar Koğuşu, (1887).

Lobotomi yönteminin ortaya çıktığı 30'lu yıllardan 1951'e dek yalnızca Amerika'da 18.608 lobotomi yapılmıştır.

muyla giden bir deri enfeksiyonu) sonucu bir hastanın psikotik belirtilerinin ortadan kalktığını gözlemişti ve bunun üzerine delilikle ateş arasında bir bağlantı olabileceğini düşündü. O çağda Avrupa'nın en büyük belası nörosifilizdi ve nörosifilizli (frenginin beyni tuttugunda gelisen tablo) hastayı malarya mikrobu enjekte etmek yoluyla ateşini yükselterek tedavi etmeyi planladı (Sifiliz etkeni ateşe duyarlıydı ve yüksek ateşte ölüyordu). O sırada yeni bulunan tüberkülin aşısını kullanmaya başladı. Ama tüberkülin o kadar çok yan etkiye sahipti ki bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kaldı. 1917 yılında cepheden kliniğe getirilmiş sıtmalı bir hastayı kininle tedavi etmek yerine onun kanını nörosifilizli hastaları tedavi etmekte kullandı ve birçok vakada da başarılı oldu. Psikiyatrlar bu sıtma ateşi kürünü akla gelebilecek bütün psikiyatrik hastalıklarda, en başta da şizofreniklerde denediler, doğaldır ki başarısız oldular.

Dr. Even Cameron "beyin yıkama" denen yöntemi bir tedavi uygulaması olarak geliştirdi 1953 yılında. Derin uykudaki hastalara anne şefkatini taklit etme düşüncesiyle bir kadının banda alınmış sesinin durmadan dinletilmesinden ibaretti bu yöntem. Bir vaka sunumunun özetini aktarıyorum: Bermuda'dan genç bir kadın hasta ses bandından çıkan sese önce tepki göstermedi, sonra uyandı ve büyük bir hiddetle sesin geldiği kaynağa yönelip onu parçalamaya çalıştı. Altı gün kadar sonra öfkesi doruk noktasındaydı, ama onuncu günün sonunda sakinleşmiş, metni tekrarlamaya başlamıştı. "Evet Bermuda'ya geri döneceğim, evet anne - babam beni çok seviyor". Yorum yapmıyorum. 1955 yılında aynı Cameron derin uykudaki hastalara elektrik vermeye başladı. Bu yöntemle psikoz nedeniyle beyinde oluşmuş yanlış şemaların düzeltilebileceğine inanıyordu. 10 yıl boyunca hastaların rızası olmadan bu yöntemi uygulamaya devam etti. Daha sonra bu kişinin elinden yetkileri alınmış olmasına rağmen 1950'li yıllarda uzun süre önemli bir bilim insanı muamelesi görmüş olduğunu belirtmek gerek.

1930-40'lı yıllarda uygulanmaya başlanan kardiozolle şok (elektro konvulsif terapi bulunmadan once, konvulsiyon (epilepsi nobeti) olusturmak icin kullanilan ve beyni stimule eden bir madde) ve insülinle koma tedavilerinin ayrıntılarına girmek istemiyorum, ama şu kadarını söylemekle yetineceğim, bir sürü hastada semptomatik düzeyde geçici düzelme sağlıyor olsa bile ölüme kadar varan yan etkileri o kadar fazlaydı ki, herhalde kendini savunamayacak durumdaki deliler haricinde hiç kimse üzerinde denenebilmeleri mümkün değildi. Burada bu tedavi yöntemlerini geliştirmeye çalışan bilim insanlarının kötü niyetli olduklarını ya da insan hayatına hiç değer vermediklerini iddia etmiyorum. Çaresizlik içinde olası her yönteme dört elle sarılıyorlardı. İnsan hayatının bu kadar değersiz olduğu bir ortamda yıllarca çalışmanın da bu bilim insanlarını insan hayatına karşı oldukça duyarsızlaştırdığını ve gözden ırak akıl hastanelerinde akıllarına gelen her türlü yöntemi denemekten çekinmediklerini de belirtmek gerek. Çok kötü ve yasal olmayan şartlarda geliştirilen elektrokonvulsif terapinin (EKT) gelişimini uzun uzun burada anlatmayacağım. Bu tek başına başka bir makale konusu. İlk çıktığı zamandaki ile şu andaki uygulama biçimi arasında çok büyük bir fark var ve günümüzde yapılan güvenilir bilimsel çalışmalar EKT'nin uygulama alanı çok sınırlı tutulduğu taktirde, yani yalnızca bütün tedavi yöntemlerine dirençli ağır depresyon olgularında anestezi altında uygulandığında hiç de kötü sonuç vermediğini göstermektedir.

Bu dönemde uygulanan tedavi denemeleri içinde akla durgunluk vereni herhalde hiç tartışmasız lobotomi uygulamasıdır. İnsanın aklını kaçırmasına yol açan şeyin beyinden çıkartılıp atılması düşüncesi Ortaçağ'a kadar gider. Ortaçağ'da "taş çıkarıcılar" vardı ve bu taş çıkarıcılar deliliğe neden olan bu "delilik taşını" çıkarmak için hastaların alınlarında delik açarlardı. Psikocerrahinin modern tarihinde beyin cerrahisi konusunda hiçbir deneyimi olmadığı halde bu ameliyatlara ilk cesaret eden, Baselli psikiyatr Gottlieb Burckhardt'tır. Yıl 1888. Aradan 50 küsur yıl geçtikten sonra 1935 yılında Lizbonlu nörolog Egas Moniz çıkar sahneye. Beyin cerrahı olan Almeida Lima'yı ikna eder ve 20 hastalık bir seride frontal lobların birbirleriyle olan bağlantılarını keserler. Eninde sonunda yapılan, primitif bir cerrahi girişimdir ve varılan sonuç aslında insanların beyinlerinin sakatlanmasıdır. Daha sonra lobotomi bayrağını 1947 yılında Amerikalı nörolog Walter Freeman alır. Yalnızca 1949 yılında 5047 lobotomi yapılır. Lobotomi yönteminin ortaya çıktığı 30'lu yıllardan 1951 yılına kadar yalnızca Amerika'da 18.608 lobotomi yapılmıştır. Lobotomi saye-

sinde akıl hastaneleri için büyük sorun olan aşırı ajite hastalar tabii ki çok sakinleşirler, ama bir yandan da bütün melekelerini yitirirler, hiçbir konuda karar verme yetileri kalmaz, en küçük bir uyaranda agresyonlarını kontrol etmeleri imkânsız hale gelir. Daha sonra yapılan geriye dönük çalışmalar gösterdi ki, lobotomi uygulanan hastaların en az üçte biri eğer lobotomi uygulanmasaydı iyileşmiş olarak taburcu edilebilecek ve evlerinde, varsa aileleriyle birlikte yaşayabileceklerdi.

İşte antipsikiyatriye zemin hazırlayan koşullar bunlardı. Bu, bilinçli olarak seçici davrandığım ve şu anki bakışımızla hiç de akla uygun gelmeyen yöntemleri aktardığım zaman diliminde tabii ki birçok doğru adımlar da atıldı. Antipsikiyatrinin temel itiraz noktalarından birini oluşturan psikotrop ilaçlar keşfedildi örneğin. İlk ilaçlar doğaldır ki birçok istenmeyen yan etkiye sahipti, halen daha bu ilaçlar yan etkilerinden tam olarak arındırılabilmiş değildir. Ama psikiyatrik hastalıkların semptomatik düzeyde de olsa iyileştirilebilmesi, psikiyatri dünyasındaki umutsuzluğu ortadan kaldırmış, insanlarda psikiyatrik rahatsızlıkların da iyileşebileceği düşüncesini, düşünü gerçeğe dönüştürmüş ve binlerce akıl hastasının akıl hastanelerinin demir parmaklıkları dışına çıkabilmesine olanak sağlamıştır. Psikiyatrik hastalıkların sınıflandırılması, psikiyatrik tedaviler ve bilimsel çalışmalar için ortak bir dil yaratılabilmesi 20. yüzyılda mümkün olmuştur. Bunun dışında, sosyal psikiyatrideki gelişmeler, delinin akıl hastanesi duvarlarını yıkıp tekrar toplum içine çıkabilmesini sağlayabilmek için şehrin, dolayısıyla hayatın içinde ayaktan tedavi üniteleri kurulmasını sağlamıştır.

Antipsikiyatri işte bu iki farklı gelişmenin ortasında doğdu. Ama antipsikiyatriye geçmeden önce psikiyatrinin kötüye kullanımının doruk noktası olan Nazi dönemi psikiyatrisi için kısa bir paragraf açmak istiyorum.

Nazi Almanyası'nda psikiyatri-eugenik (iyi genler) ve ötenazi (iyi ölüm)

Aslında perşembenin gelişi çarşambadan belliydi. 19. yüzyılda Morel, dejenerasyon modelini tarif etmişti. Bu modele göre psikiyatrik bozukluklar kuşaktan kuşağa aktarılıyordu ve sonraki kuşaklarda dejenerasyon çok daha ağır oluyordu. Dejenere olan aileyi bekleyen son, yok olmaktı ve kaderi değiştirebilmek imkânsız gibiydi. Daha sonra Möbius kadınların doğuştan gelen zayıflığından dem vurdu. Arada şizofreninin genetik özellikleri vurgulandı ve kesinlikle doğruydu, ama kötüye kullanılmaya fazlasıyla müsait bir bilgiydi de aynı zamanda. Bütün bu gözlemlerin sonunda 1920'li yıllarda Binding ve Hoche "değersiz yaşamların yok edilmesinden" söz etti. Bütün bunların neticesinde nihilizmin kıyısında gezinen akıl hastanesi hekimleri, tedavileri ve toplu-

ma kazandırılmaları imkânsız olan hastaların toplumun ruhsal hijyeni düşünülerek ölene kadar akıl hastanelerinde tutulmalarının uygun olacağını ifade etmeye başladılar. "Üretime sağlıklı, verimli ve düzenli olarak katılamayan bireyler tıbbi olarak belirlenmeli ve tıbbi olarak dışlanmalı"ydılar. 1933 yılında Naziler'in iktidarı devralmasıyla psikiyatrik hastalar istemleri dışında kısırlaştırılmaya başlandılar. Bunun sonucunda 300 bin kişi psikiyatrik hastalık gerekçesiyle kısırlaştırıldı, bu işlem sırasında bin kişi hayatını kaybetti. Toplumsal hijyenin korunması gibi süslü bir terime karşılık kullanılan eugenik kavramı sahte bilimsel gerekçelerle psikiyatri hastalarının öldürülmesinin (ötenazi) haklılığına kadar vardı. 1939 yılında Alman birliklerinin Polonya'ya girmesinden sadece 14 gün sonra psikiyatri hastaları öldürülmeye başlandı. Gaz odalarında öldürme yöntemi de ilk olarak Polonyalı hastalar üzerinde denendi. Bu uygulamalar sırasında birçok psikiyatr bu uygulamaya seyirci kalırken ve hatta haklılığını savunurken, birçokları da çaresizlik içinde tek tek hastaları kurtarabilmek için kendi hayatlarını tehlikeye atıyordu. Çok iyi bilindiği gibi psikiyatrik hastalar üzerinden başlatılan, toplumu zararlı birimlerden temizleme uygulaması genişleyerek Yahudiler'e, komünistlere, çingenelere ve eşcinsellere kadar uzandı.

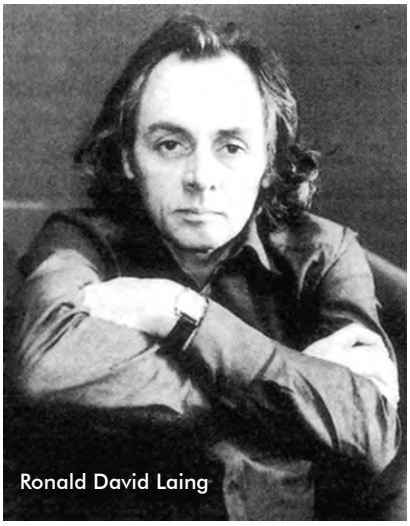
Nazi Almanya'sının bu kadar pervasızca davranması diğer Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin uyguladıkları benzer politikaların üstünün örtülmesine neden oldu. Çünkü nasyonal sosyalistlerin iktidara gelmesinden önce ve iktidarda bulundukları süre boyunca ABD ve İngiltere, Fransa, İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde de kısırlaştırma yöntemiyle psikiyatrik hastalıkların diğer kuşaklara aktarılmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu. Aynı masum gerekçeyle: Toplumsal hijyen.

ANTİPSİKİYATRİ

Bir kere daha vurgulamakta yarar var. Yukarıda özetlenen olumsuz örnekler ve kötü uygulamalar antipsikiyatriye zemin hazırlayan koşulların daha iyi anlaşılabilmesi için bilinçli olarak vurgulanmıştır. Psikiyatri tarihi bunlardan ibaret değildir. Antipsikiyatrinin daha iyi anlaşılabilmesi için kötü ve olumsuz koşullara vurgu yapılmıştır.

Antipsikiyatriyi, pratik olarak en çarpıcı biçimde hayata geçirildiği İtalya ve Basaglia örneği üzerinden anlatmak istiyorum. O nedenle antipsikiyatriye adını veren, teorisini oluşturan diğer simaları kısaca andıktan sonra legge 180 (sağlık reformu yasası Nr. 180) olarak ünlenen psikiyatri reformuna geçeceğim.

1960 yılında yayınlanan üç eser, David Laing'in *The Divided Self*, Erving Goffman'ın *Asylums* ve Michel Foucault'nun *Histoire de la folie* ile Thomas Szasz'ın 1962'de yayımlanan *The Myth of Mental Illness* başlıklı eserleri antipsikiyatri hareketinin düşünsel temelini oluşturur. Cooper, Laing ve Basaglia akıl hastanelerini burjuvazinin iktidarı elinde tutabilmek için başvurduğu baskıcı kontrol araçları olarak görür. Akıl hastaları baskıcı bir devletin ve hasta bir toplumun ürünleri ve kurbanlarıdır. Cooper 1967 yılında antipsikiyatri kavramını kapitalist topluma ve onun hastalandırıcı etkilerine karşı yürütülen savaşta kullanılacak etkili bir silah olarak ortaya attı. Şizofreniyi kapitalist toplumun bir ürünü olarak tanımlayıp, psikoz yerine sosioz terimini kullandı. Laing, psikotik yaşantıyı olumlu anlamda bir bilinç genişlemesi olarak yorumladı. Psikotik yaşantı topluma, daha dar anlamda kişinin kendi çevresine karşı yaşantılanan insani bir deneyimden başka bir şey değildi. Thomas Szasz ise psikiyatrik hastalık tanımını tümden reddediyor, ruhsal hastalık diye bir şeyin olamayacağını iddia ediyordu. Psikiyatri "hayat problemleri"yle uğraşan bir disiplindi ona göre. Szasz'a göre ruh hastalığı kavramı bir metaferdir ve fiziksel hastalıklar ile ruhsal hastalıkların benzerliğine gönderme yapmaktadır. Oysa ruhun bir dalağın, karaciğerin hasta olması gibi hastalanma olasılığı yoktur. Bu nedenle bu metafer kafa karıştırmaktan öte bir işleve sahip değildir. Psikolojik sıkıntısı olan bir kişinin akıl hastanesine yatırılması o kişinin toplum tarafından cezalandırılması dışında bir şey değildir. Akıl hastaneleri de beyin yıkama kamplarıdır.

Ronald David Laing

Legge Nr. 180; Psichiatria Democratica- "Özgürlük İyileştirir"

İtalya'da ilk psikiyatri yasası, 1904 yılında yürürlüğe girdi. Bu yasayla psikiyatri kliniğine yatırılan kişinin yasal hakları da elinden alınmış oluyordu. 1960'lara kadar yürürlükte kalan bu yasa, 1968'de 431 sayılı psikiyatri yasasıyla kısmen ve esas olarak 17.05.1978 yılında 180 sayılı reform yasasıyla radikal bir değişikliğe uğradı. Büyük psikiyatri kliniklerinin uzun süreden beri kapasitelerinin üzerinde dolu olması, var olan sağlık sisteminde bir değişikliği gerekli kılıyordu. Bu doluluk kliniklerdeki yaşam ve tedavi koşullarını hastalar için olduğu kadar çalışanlar için de dayanılmaz hale getiriyordu. Psikiyatri kliniklerinin içinde bulunduğu bu koşulların düzeltilmesiyle ilgili ilk adımlar 1961 yılında yine Franco Basaglia ve ekibi tarafından atılmıştır. O dönemde başında bulunduğu klinikte kapalı servislerin kapıları açılmış, hastaların yatağa bağlanarak fikse edilmesinden vazgeçilmiş, mümkün olduğu kadar az miktarda psikofarmaka kullanılmaya başlanmıştı. İş ve uğraş tedavisi adı altında bedavaya çalıştırılan hastaların emeklerinin karşılığı verilmeye başlanmış, klinik çalışanları arasındaki hiyerarşik yapılanmaya daha demokratik bir hava kazandırılmıştı. Psikiyatri reformunun hayata geçirilmesinden bir yıl önce Basaglia'nın başında olduğu klinikte hasta yatışlarının yapıldığı servis kapanmış, psikiyatri kliniği de sembolik olarak kapatılmıştı. Legge 180 ile değişen neydi:

1) Başkaları için tehlike arz ediyor olmak, kişinin rızası olmadan psikiyatri kliniğine yatırılması için gerekli koşullar arasından çıkarılmıştı. Kişiyi kendi rızası dışında kliniğe yatırmanın tek koşulu, ayaktan tedavi imkânlarının tamamen tükenmesiydi ve amaç hastalık iç görüsünün olmadığı bir durumda, hastanın sağlığının daha fazla kötüleşmesini engellemekti. Böyle bir durumda bile hasta yatırılacağı hastaneyi ve kendisini tedavi edecek hekimi seçme hakkına sahipti ve bu yatışlar da psikiyatri kliniklerine değil, devlet hastaneleri içindeki açık psikiyatri servislerine yapılabilecekti.

2) Bir hastanın kendi rızası dışında hastaneye yatırılmasına ancak yerel belediye başkanı karar verebiliyordu.

3) Psikiyatri klinikleri kapatılıyordu ve alternatif tedavi yöntemleri ön plana geçiriliyordu. Yeni psikiyatri kliniklerinin ya da servislerinin kurulması yasaklanıyor ve var olan psikiyatri kliniklerine yeni hasta girişi de yapılmıyordu.

4) Psikiyatrik tedavi, yerel hastanelerin içine entegre edilmişti. Bu hastanelerdeki psikiyatri servisleri 15'den fazla yatağa sahip olamaya-

caktı. Hastaların yatış süreleri de kısıtlanmıştı; hasta kendisi istese dahi 14 günden uzun yatışlar çok istisnai durumlar hariç mümkün değildi.

Akıl hastanelerinin kapanması en başından beri reform hareketinin ana hedefiydi. Yeni hasta yatışının yasaklanmasından başka, buralarda uzun süreden beri yaşayan hastalar da taburcu edilmeye başlandı, taburcu edilen hastaların günlük hayata entegre olabilmeleri için de yerel belediyelere birçok görev verildi. İşyeri bulunmasından, hastaların yaşayacakları yurtların organizasyonuna kadar. Akıl hastanelerine karşı yürütülen savaş artık insana yeterli saygıyı göstermeyen geleneksel psikiyatri anlayışına karşı girişilmiş bir savaştı da aynı zamanda. Kişinin herhangi bir hastalık kategorisine sokulup bir anlamda damgalanmasından ziyade, kişiye başka türlü olma, başka türlü yaşama olanağının da tanınması, kısacası delirme özgürlüğünün verilmesi gerektiği düşüncesi hayata geçirilmeye çalışılıyordu. Daha radikal psikiyatrlar kendilerini delilik ve normallik arasında bir köprü olarak görüyor ve delilerin biraz normalleşmesi kadar normallerin de biraz delirmesi gerektiği görüşünü savunuyorlardı.

F. Basaglia: "Akıl hastanesi bir cezaevi, psikiyatr da bir gardiyandır"

Ruh hastalığı olduğu iddia edilen durum, "insanın dayanılmayacak yaşam, iş ve barınma koşullarına, yalnızlaşmaya, umutsuzluğa, bir kadın ya da yaşlı olarak dışlanılmaya gösterdiği insani bir tepkidir" diyordu Basaglia. İnsanın çocukluğunda yaşadığı yaralayıcı olaylar, erişkinlik yaşamında kötü yaşam koşulları nedeniyle psişik krizlere yol açabilir ve bu da anlayışsız toplum tarafından ruh hastalığı olarak damgalanabilirdi. Delilik dayanma sınırlarını aşan yaşam koşullarına gösterilecek tepki türlerinden yalnızca biriydi. Deliler kapitalist sistemin görevlendirdiği psikiyatrlar tarafından ya kliniğe kapatılarak ya da başka psikiyatrik yöntemlerle "hasta edici normallik" içine geri çekiliyorlardı.

Kapatılan akıl hastanelerinin işlevini her belediyede açılacak olan ayaktan tedavi üniteleri üstlenecekti. Hastanın yalnızca psikolojik problemleri değil, yaşam ve iş koşulları da gözetilecek ve düzeltilmeye çalışılacaktı. Hastaneye yatış başka bir olasılığın kalmadığı son ana kadar ertelenecekti.

Psikofarmaka, modern deli gömleği olarak yorumlanıyordu, demokratik psikiyatri hareketinde. Psikotrop ilaçlar, acı çeken bireylerin acılarını dindirmekten daha ziyade, akıl hastanesi çalışanlarının kendi çaresizlik duygularıyla baş etmelerine yarıyordu. Demokratik psikiyatri hareketi içinde ilaç, ancak bütün diğer olanakların denendiği ve başka hiçbir imkânın kalmadığı anda başvurulabilecek bir yöntemdi.

Demokratik psikiyatri hareketinin en radikal birimleri psikoterapiyi de reddediyorlardı. Psikoterapiyi insan haklarına müdahale olarak tanımlıyor ve deliyi, toplum tarafından dayatılan "normallik" içine çekmenin bir aracı olarak görüyorlardı. Bu kadar acının, bu kadar ölümün, bu kadar sömürünün olduğu bir dünyada deliyi bütün bu sürecin nedenlerine inmeden tedavi etmek, kişiyi tekrar bu acı verici, hastalandırıcı hayat şartlarına itiraz etmeden katlanır duruma getirmekten başka bir şey değildi.

Franco Basaglia kilitlerin ve kapalı kapıların, hastaların çığlıklarını bastıramadığını, onların çıplak ve çaresiz, kendi dışkıları içinde yattıkları gerçeğini gizleyemeyeceğini söylüyordu. Bu dışkı ve ölüm kokusu ona hapishaneleri ve konsantrasyon kamplarını anımsatıyordu.

Entelektüel arka planını, İtalyan Marksistlerinden, özellikle Antonio Gramsci'den alıyordu Basaglia. Ona göre kurumsal psikiyatri koca bir yalandan ibaretti. Çünkü akıl hastaneleri hastaların gereksinimleri için değil, toplumsal düzenin korunması için vardı. Akıl hastanesi bir cezaevi, psikiyatr da bir gardiyandı. Peki hastanın suçu neydi? Psikiyatrik hasta ile suçlu arasındaki fark, hastanın yapma olasılığı bulunan şey, suçlunun ise yaptığı şey nedeniyle kapatılmış olmasıydı. Psikiyatri, burjuvazinin hizmetindeydi ve maaşını ödeyen egemen sınıfların rahatını sağlamak için vardı.

Basaglia

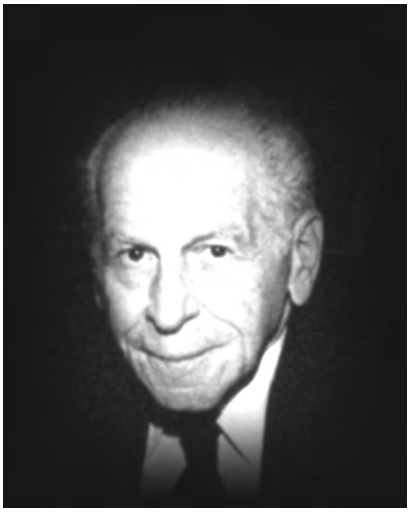
Antipsikiyatriye eleştirel bir bakış

Antipsikiyatrinin radikal bir tavırla bütün akıl hastanelerinin kapatılması gerektiği vurgusu ve psikiyatrik bozukluk diye bir şeyin olmadığı iddiası, temelde haklı olan bu hareketin kısa bir süre sonra yalnızca psikiyatri pratiğinden çok uzak, bir avuç entelektüel arasında destek bulan bir akıma dönüşmesine neden oldu. Antipsikiyatri, biyolojik psikiyatrinin indirgemeci tavrına vurgu yapıp, psikiyatrik bozuklukların yalnızca biyolojik yatkınlıkla, nörokimyasal bozukluklarla açıklanamayacağını savunurken haklıydı. Biyolojik psikiyatri genetik, biyoloji ve nörokimyasal açıklamalara öylesine bel bağlamıştı ki, insanı tümden aradan çıkarıyor, onunla insani bir ilişki kurmuyordu. İnsanın biyolojik yanından başka, bir de psikolojisi olduğunu, toplumsal bir varlık olduğunu, ancak çevresiyle varolabildiğini unutuyordu. Ama antipsikiyatri bütün bu eksiklikleri vurgularken öylesine ileri gitti ki, kendi eleştirdiği indirgemeci tavrın tam

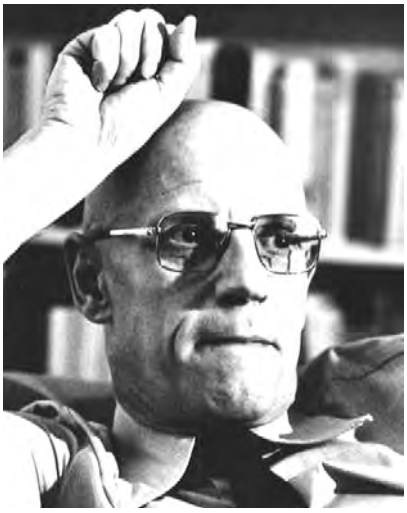
karşı kutbuna savruldu ve insanın biyolojik yönünü tamamen reddetti; psikiyatrik hastalığın var olmadığını iddia edecek kadar uçlara savruldu. Marksist antipsikiyatri komünist düzenin kurulduğu andan itibaren psikiyatrik bozukluk diye bir şey kalmayacağını, insanların yaşadığı psikolojik krizlerin kapitalist düzenin insan üzerindeki baskısının bir ürünü olduğunu savunacak kadar ileri gitti. Bu radikal indirgemeci tavrı nedeniyle de insan gerçekliğinden gittikçe uzaklaştı.

David Laing, şizofren olarak damgalananların aslında yalnızca yetenekli ve yaratıcı insanlar olduğunu ve gösterdikleri tepkinin hasta bir topluma sağlıklı bir yanıt olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia ediyordu. Şizofrenlerin "karanlığa gömülmüş insan beyninin karanlığını yırtan dehalar" olduğu ancak ileriki kuşaklar tarafından anlaşılacaktı. Laing'e göre psişik bozukluk, bireyin dünyayla başa çıkmak için seçtiği yoldu, onun özgür seçimiydi. Oysa, Hannah Green adı altında kaleme aldığı *Sana Gül Bahçesi Vaadetmedim* adlı kitabın yazarı Joanne Greenberg -ki gerçekten hastaydı- bir söyleşisinde şöyle diyordu: "Yaratıcılık ve ruh hastalığı tam olarak birbirinin zıttı şeylerdir, birbirilerini tamamlamazlar. Guguk Kuşu'nda* ruh hastalığı durmaksızın yaratıcılıkla karıştırılıyor (...) Delilik özgürleştirici fantazinin karşı kutbudur, bir esir düşmedir, hapishanedir".

Modern Bir Mit - Ruh Hastalığı başlıklı eseriyle antipsikiyatri hareketinin en önemli düşünürlerinden olan T. Szasz ise çok daha ileri giderek psikiyatrik hastalıkları tümden reddetmiştir. Szasz'a göre insanın ruhen hasta olabilmesi mümkün değildi, çünkü hastalık ancak bedene ait bir şeydi. Tanı koyma açısından ise bedensel hastalıklar ile ruhsal hastalıkların çok farklı olduğunu belirtiyordu. Bedensel hastalıkların tanısı bedene ait bir bozukluk var olduğu için konurken, ruhsal hastalıkların tanısı bireyin yaptığı bir şey

Thomas Szasz

Michel Faucoult

için konuyordu. Bu da bireyi damgalamaktan başka bir şey değildi. Szasz ruhsal hastalık diye bir şey olmadığını iddia etmekte o kadar ileri gitti ki, ona göre kişi ağır bir psikotik kriz içinde, sanrı ve varsanıların etkisi altında bile olsa bir başkasına zarar verme, onu öldürme hakkına sahip olamazdı ve böyle bir durumda diğer adi suçlularla birlikte cezasını çekmek zorundaydı. Çok ağır bir depresif kriz içindeki bireyin intihar etmesini engellemenin bireyin özgürlüğüne müdahale olduğunu, herkesin kendi hayatına son verme özgürlüğü olduğunu iddia etti. Kendisi üyesi olmadığı halde ve bir ateist olmasına rağmen *Scientology* adlı dini bir tarikatı yalnızca psikiyatriye karşı olduğu için "Düşmanımın düşmanı dostumdur" diyerek destekledi. Bütün bu radikalizm içinde T. Szasz'ın nasıl olup da yıllarca geleneksel psikiyatrik tedavi yöntemlerinin uygulandığı bir klinik olan Syracusa Psikiyatri Kliniği'nde yöneticilik yaptığını anlayabilmek oldukça zor benim için.

Tarih 2 Mart 1970. Heidelberg Psikiyatri Kliniği asistanlarından Wolfgang Huber üç meslektaşı ve psikiyatri polikliniğinin 40 hastası ile birlikte Rohrbacher Caddesi 12 numaradaki binanın bir dairesinde Sosyalist Hastalar Kollektifi'ni (SPK) kurdu. Haziran 1970 tarihli SPK Patienten-Info'nun birinci sayısında şöyle deniyordu: "Yoldaşlar! Öncelikle şu belirtilmeli ki, açık ve kesin bir şekilde devrimci olmayan hiçbir şey terapötik olamaz. (...) Hastalık tek tek bireylerde görülen bir şey değildir. Hasta olan toplumumuzdur. (...) Hastalık diye tanımlanan şey, aslında kapitalizmdeki toplumsal çelişkilerin bilinçdışı bireysel ifadesidir. Kapitalizm sermaye yaratmak için, hastalık ve tıbbın, özellikle de psikiyatrinin içinde işlev kazandığı bir imha sistemi üretmektedir. (...) Tıp hastayı çalışma süreci için yeniden üretir, böylece hasta tekrar artı değer üretebilir hale gelir".

Başka bir SPK Patienten-Info'da ise şöyle deniyordu: "Devrimi yalnız hastalar, kırılmış varoluşundan başka kaybedecek bir şeyi olmadığını anlayanlar yapabilir". "Birey ajitasyonları" ve "grup ajitasyonları" adı verilen uygulamalarda haftanın yedi günü sabahtan akşama Hegel'in, Marx'ın, Lukacs'ın metinleri okunuyordu. Kısa sürede üniversitede SPK'yı destekleyen hiç kimse kalmadı ve maddi desteğin çekileceği bildirildi. Bunun üzerine hazırlanan bildiride: "SPK hangi taraftan gelirse gelsin hiçbir sona erdirme girişimine mücadelesiz boyun eğmeyecektir" deniyordu. Üniversite rektörü Huber'in kendisini aradığını, "Burada oturuyoruz ve el bombalarımız var. Polis gelirse havaya uçuracağız" dediğini bildiriyordu. 13 Temmuz'da son bildiri yayınlandı. Üzerindeki SPK harfleri karalanmış ve RAF yazılmıştı. Altında, "ku-

şatılmışsak uçarız" yazıyordu. SPK yeraltına iniyordu. Son, çok çabuk geldi. Polis hücre evine yaptığı baskında sahte araba ve motorlu taşıt ehliyetlerinin yapımında kullanılan donanım, birçok silah, cephane ve patlayıcı madde buldu. Huber ve karısının 1976 yılında cezaevinden çıktıklarından beri nerede oldukları bilinmiyor. Birçok SPK üyesi "eski hasta", RAF'a katıldı ve "devrimci mücadeleye" devam etti.

Bu ara paragrafı antipsikiyatri hareketinin, psikiyatrinin kendisi gibi, kötüye kullanılmaya ne kadar müsait olduğunu ve hastalara nasıl zarar verebileceğini göstermek için buraya aldım. Başka hiçbir yorum yapmıyorum.

Alternatif bir tedavi projesi: Soteria Bern

Laing'in Londra'daki Kingsley Hall deneyiminden bir yıl sonra, 1971 yılında, Loren Mosher'in San Fransisco'da hayata geçirdiği alternatif psikoz tedavisi projesi Soteria-House, Lozan Üniversitesi Psikiyatri Kliniği profesörlerinden Luc Ciompi'yi çok etkilemişti. Loren Mosher, aşırı uçlar ülkesi Amerika'da antipsikiyatrinin "olumlu" etkisiyle akut psikiyatrinin yüzünü değiştirebilecek bir çalışma başlatmıştı. Mosher, hayatlarındaki ilk şizofreni ya da daha doğru bir deyişle psikotik ataklarını yaşantılayan hastaların antipsikotik ilaç vermeden milyöterapötik (yaşam alanı tedavisi) yöntemlerle ve yoğun bire bir eşlik aracılığıyla düzelebileceklerini iddia ediyordu. 1971 ile 1982 yılları arasındaki deneyimlerinin analizine göre, klasik yöntemlerle tedavi edilen kontrol grubuyla Soteria-House'da tedavi edilen hastalar arasında psikopatolojik düzelme ve tekrar hastaneye yatırılma kriterleri açısından anlamlı fark yoktu, yani Soteria'daki tedavi yöntemi de en az klasik psikoz tedavisi kadar etkiliydi. Soteria'daki hastalar, sosyal uyum açısından, diğer gruba göre daha iyi durumdaydı. Kontrol grubundaki bütün hastalar antipsikotik ilaç alırken ve bu antipsikotik ilaçla taburcu edilirken, Soteria'daki hastaların yalnızca yüzde 24'ü, ki onlar da daha düşük dozda, antipsikotik ilaç kullanmıştı.

Bütün bu sonuçlardan çok etkilenen Luc Ciompi 1984 yılından itibaren Bern'de bu alternatif projeyi hayata geçirme şansı buldu. Şehrin içindeki üç katlı güzel bir binada faaliyetine başlayan Soteria Bern, sekiz yatak kapasiteliydi. Bu alternatif tedavi yönteminde yukarıda belirtildiği gibi psikotrop ilaç vermekten mümkün olduğu kadar sakınılıyordu, ama bu San Fransisco Soteria-House'daki kadar tabu değildi. Hastalar sıkıntılarını kaldıramaz duruma geldiklerinde, intihar eğilimleri çok kuvvetli olduğunda hastanın da isteği doğrultusunda ilaç kullanılıyordu. Sanrıları, varsanıları, korkuları ve tüm güvensizliğiyle kliniğe kabul edilen hastalar önce kendi rızaları alınarak, psikotik kriz geçene kadar 24 saat bire bir eşlik edildikleri "yumuşak oda" olarak adlandırılan odaya alınıyorlardı. Akut psikiyatride olduğu gibi klasik bir izolasyon söz konusu değildi. Krizdeki hastaya yumuşak odada eşlik eden kişi 24 saatte bir değişiyordu. Burada yaşanan şey hastayı anlamaya çalışmak ve ona krizi sürecince eşlik etmekti. Eşlik eden de aynı odada uyuyordu, tabii hasta uyursa. Psikotik kriz atlatıldıktan sonra, birey yurdun günlük hayatına dahil oluyor, ama hiçbir şekilde bir şey yapmaya zorlanmıyordu. Bundan sonraki stabilizasyon, sosyal ve mesleki entegrasyon süreçleri adım adım ve demokratik bir ortamda, yani tedavinin her aşamasına hastanın kendisi de dahil edilerek sürüyordu. Luc Ciompi'nin belirttiği gibi, bu klasik biyolojik tedavi yöntemini yok sayan bir yöntem olmaktan çok, onu tamamlayan, bireyin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını da göz önünde bulunduran bir "alternatif" tedavi yöntemiydi. Kliniklerdeki yapay uğraş tedavilerinin (resim, elişi, atölye çalışması, vb.) yerine yurt ortamında yemek yapma, yurdun temizliği, bahçenin bakımı, yurtta bozulan şeylerin onarımı, yurdun alışverişi gibi hayata dahil, hayatın içinden yöntemlerin kullanılması bireylerin bu korunaklı ortamı terk ettiklerinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlıyordu. Öte yandan tedavi süreci içinde kendilerini yardıma muhtaç psikiyatrik bir hasta gibi hissetmelerinin, dolayısıyla stigmatize edilmelerinin (etiketlenmelerinin) de büyük ölçüde önüne geçilmiş oluyordu.

Soteria Bern'in antipsikyatri-psikiyatri savaşımındaki en önemli katkısı kanımca, kutuplaşmanın önüne geçmiş olması, ya o (ör. ilaç tedavisi) ya bu (ör. en ağır psikotik krizler sırasında bile antipsikotik ilaçlardan ya da diğer sakinleştiricilerden uzak durulması) yerine hem o hem bu diyebilmesiydi. Soteria Bern, Soteria-House'un aksine psikiyatrinin bilim olarak nerede konumlanması gerektiği (sosyal bilim-tıbbın bir dalı olarak doğa bilimi) tartışmalarına da yanıt olabilecek bir projeydi.

Soteria Bern'in günümüz koşullarında uygulanmasını zorlaştıran en önemli unsurlardan biri klasik akut psikiyatri uygulamalarına kıyasla çok pahalı olmasıdır. Diğer çok önemli bir unsur da böyle bir tedavide yer alan, psikotik hastaya bütün psikotik kriz boyunca eşlik eden personelin ruh sağlığının korunmasının oldukça güç olmasıdır. Çalışanlar 24 saatlik eşlikten sonra kendilerine gelebilmek ve "normal" hayata dönebilmek için oldukça uzun bir süreye ihtiyaç duymaktadır. Pragmatik ve gerçekçi düşünüldüğünde yanıtlanması gereken soru böyle bir özveriyi gösterecek kaç kişi bulunabileceğidir. İnsanlardan böylesine özveri isteyen bir şeyi yapmalarını isteme hakkına sahip miyiz?

Psikiyatri, bireyin içine doğduğu, içinde yetiştiği sosyal ortamı, doğuştan getirdiği ve kişilik gelişimi süresince edindiği psikolojik özellikleri göz önünde bulundurmak, ama bütün bu faktörlerin yanında insanın biyolojik bir varlık olduğunu da hiç unutmamak zorunda olan bir bilim

dalıdır. Aslında antipsikiyatri-psikiyatri "savaşımında" çok keskin olarak gündeme gelen şey Descartes'da kökenini bulan, Batı kültürünün ve Batı kültürüne endeksli düşünmeye devam edenlerin ne kadar uğraşsalar da bir türlü düşünce yapılarından söküp atamadıkları dikotomik düşünme yanlışının devam ediyor olmasıdır. Bu yanlış, bir sistemler bütünü ve aslında bunun daha çoğu olan insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal sistemlerinin birbirinden ayrılamazlığının, insanın bu sistemlerin birbirleriyle olan diyalektik etkileşimleri aracılığıyla gelişiyor ve hayatta kalıyor olduğunun bir türlü görülememesidir. İnsanın bu sistemlerden hiçbirine indirgenemeyeceği gerçeğidir.

Makale boyunca verilen olumlu ya da olumsuz örneklerin hemen tümü, kronik psikiyatrik hastaların rehabilitasyonu sürecinden alınmıştır. Çünkü çalışanıyla hastasıyla en büyük zorluk kronik şizofrenlerin, ağır bipolar (manik-depresif psikoz) veya organik kökenli psikiyatrik bozukluğu olanların tedavisi ve sosyal entegrasyonunda yaşanmaktadır. Antipsikiyatrinin en büyük katkılarından biri, hasta-hekim ilişkisindeki hiyerarşinin ortadan kalkmasına, olmasa bile en azından azalmasına, yani demokratikleşmesine yaptığı katkıdır kanımca. Bunun en iyi örnekleri antipsikiyatri hareketinden de yararlanılarak geliştirilen tedavi yöntemleridir. Bunlardan biri ABD'de ortaya çıkan, ancak Avrupa'da henüz yeterli ilgiyi görmemiş olan "empowerment"dır (güçlendirme). Empowerment'da amaç bireyin kendine olan saygısını ve özgüvenini tekrar kazanabilmesidir. Bu sayede bireyin kendi hayatının kontrolünü tekrar eline alması, yani otonomi kazanması hedeflenmektedir. Bireyin kendi otonomisini kazanması ancak hastalığı ve bunun tedavisi hakkında bütün bilgilere ulaşabilmesi, farklı tedavi olasılıkları arasında seçim yapma olanağına kavuşması halinde söz konusudur. Empowerment bireye kendi arzularını ve ihtiyaçlarını tanımlama ve dışa vurma cesaretini kazandırmayı hedefler. Bu hedeflere ulaşırken, bireyin kendi sorumluluğunu üstlenmesini ve riskleri göze almayı da öğrenmesini ister. Tedavi süresince devamlı umut aşılamayı ve en küçük adımı dahi överek, bireyin özgüvenini tekrar kazanmasını sağlamaya çalışır.

Davranışçı bilişsel terapide olsun, sistemik aile terapisinde olsun, başta demokratik bir hekim hasta ilişkisinin kurulması olmak üzere rutin hale dönüşmüş birçok psikoterapötik müdahale yöntemi, yukarıda andığımız antipsikiyatrik bakış açıları ve eleştirilerinden de olumlu anlamda yararlanmıştır.

Bitirirken

Ben nerede duruyorum, insan ve psikiyatr olarak? Psikiyatri camiasından bu makaleyi okuyacakların bir kısmının tepkisini çekeceğimi tahmin edebiliyorum. Ama psikiyatriyi yalnızca bir meslek olarak değil bir hayatta duruş biçimi olarak da seçmiş olanların, narsistik bir yaralanma yaşayıp asabi bir savunmaya geçmek yerine şapkayı önlerine koyup bir kere daha düşüneceklerine inanıyorum. Biz gerçekleri görmezden gelip kendimizi kandırdıkça zarar gören, acı çekmeye devam edenler bizim insanlarımız, dolayısıyla biziz. Beyin cerrahı olduğunuzda 10 saatin üzerinde ameliyathanede kalmayı göze alırsınız zaman zaman, gece boyu ameliyat yapmayı, sonra sabah bütün gece mışıl mışıl uyumuş gibi poliklinikte hasta bakmayı. Bu işi sevmeden yapamazsınız. Psikiyatride de kaldıramayacağınız kadar büyük insanlık dramlarıyla karşı karşıya kalabilirsiniz. Günümüz psikiyatrisinde, dünyanın neresinde olursanız olun, ister gelişmiş bir Avrupa ülkesinde ister bir Latin Amerika ülkesinde, her an bir rutine dönebilecek olan günlük pratiğinizde insanları, ya şeflerinizin aceleci sorularını ya da sigorta şirketlerine yazmak zorunda olduğunuz raporları düşünerek, yalnızca semptom düzeyinde görmeye başlayabilir, bir an önce bir tanıya varabilmek için hasta için değil de sizin için önemli olan şeyleri konuşmaya başlayabilirsiniz. Oysa hayat o insanların size anlattıklarındadır, sizin sorduklarınızda değil. Uyuyup uyuyamadıkları, ses duyup duymadıkları, takip edildikleri duygusuna kapılıp kapılmadıkları değildir onların size anlatmak istedikleri. Her türlü hasta bir süre sonra hangi doktorun ne tür şeyler duymak istediğini öğrenir ve ona göre konuşmaya başlar. Doktorunu kızdırmak istemez, yardıma muhtaçtır çünkü. Delidir ama aptal değildir. Söylemek değil doktorunun duymak istediklerini anlatır. Doktor hayata teğet geçmiş olur böylece.

Biz psikiyatrlar toplum tarafından iki vazifeyle görevlendirilmiş durumdayız; delilerin kontrolü ve onların özgürleştirilmesi. Son tahlilde her psikiyatr, vicdan ve akıl sahibi bir birey olarak ne tarafa yakın durduğuna karar vermek ve hayatını ona göre sürdürmek zorundadır. Psikiyatr / psikoterapistin içgörü kazanmak için analizden geçmesi ne kadar gerekliyse, kendi öznel tarihinin yanında psikiyatri tarihiyle de eleştirel bir yüzleşme yaşaması ve bize en doğru diye sunulan tedavi yöntemlerini insan hayatı üzerinde uygulamadan önce en az iki kez düşünmesi de bir o kadar gereklidir.

KAYNAKLAR

1) E. A. Shorter, Hystory of Psychiatry, From the Era of the Asylum to the Age of Prozac, John Wiley&Sons, New York 1997.
2) K. Dörner, U. Plog, C. Teller, F. Wendt, Irren ist menschlich, Lehrbuch der Psychiatrie und Psychotherapie, Psychiatrie-Verlag, Bonn 2002.
3) K. Dörner, Ende der Veranstaltung, Paranus Verlag, 2001.
4) H. Häfner, Das Rätsel Schizophrenie, Eine Krankheit wird entschlüsselt, Verlag C. H. Beck, München 2001.
5) L. Ciompi, H. Hoffmann, M. Broccard, Wie wirkt Soteria? Eine atypische Psychosebehandlung kritisch durchleutet, Verlag Hans Huber, Bern, Göttingen, Toronto, Seattle 2001.
6) W. Rössler, P. Hoff, Psychiatrie zwischen Autonomie und Zwang, Springer Medizin Verlag, Heidelberg 2005.
7) N. Windisch, Die Praxis-Theorie der Psichiatria Democratica, Dissertation (Doktora Tezi), Universität Salzburg 1978.
8) N. Luhman, Soziale Systeme, Suhrkampf Verlag, 2001.
9) http://www.geocities.com/tfpsikoloji/ruprecht/01.htm

Yeni küresel tehdit:
Kuş gribi salgını

Virüsler, insanlık için pek çok korkulu hastalığın etkenleri olmuştur: 1918 İspanyol gribi salgınında 40-50 milyon kişi ölmüştür. 2003 Aralık ayının ortalarından beri, Güney Kore, Vietnam, Çin, Japonya, Tayland, Kamboçya, Endonezya, Rusya; son olarak Türkiye, Romanya, Yunanistan gibi pek çok ülkede kümes hayvanlarında görülen patojenitesi yüksek kuş gribi vakaları korku vericidir. Virüsün çeşitli ülkelerde aynı zamanda ortaya çıkan salgınlarla birlikte hızla yayılması, eşine hiç rastlanmadık bir durumdur ve belki çok yakın bir zamanda insanlık da ciddi bir kuş gribi pandemisi tehdidiyle karşı karşıya kalabilir.

Prof. Dr. Haluk Eraksoy
Prof. Dr. Necla Tülek
İÜ İstanbul Tıp Fakültesi İnfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji ABD
OMÜ Tıp Fakültesi İnfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji ABD

Virüsler, insanlık için pek çok korkulu hastalığın etkenleri olmuştur: çiçek, AIDS, Ebola ateşi vb. 1918 İspanyol gribi pandemisinde öldüğü hesaplanan kişi sayısının 40-50 milyon olduğu göz önüne alınırsa grip de bunlardan biri sayılabilir. Bu bağlamda kuş gribi geçen ay ülkemiz ve dünya gündeminin üst sıradaki başlıklarından biri oluverdi. Manyas'ın Kızıksa Beldesi'nde bir hindi işletmesindeki yaklaşık 1800 hindi palazının bir hafta içinde ölmesiyle sonuçlanan salgın hastalığın kuş gribi olduğu açıklandı. Laboratuvar çalışmalarıyla bu hastalığın etkeninin influenzavirus A'nın H5N1 alttipi olduğu da kısa sürede anlaşıldı. Etken olan virüs, Doğu Asya'da yaklaşık iki yıldır hüküm süren ve insanlara da bulaşabildiği gösterilmiş olan virüsle özdeşti. Anlaşılan oydu ki, yaz aylarında Rusya, Kazakistan ve Moğolistan'da görülmüş olan virüsün Batı'ya doğru yolculuğu sürüyordu.

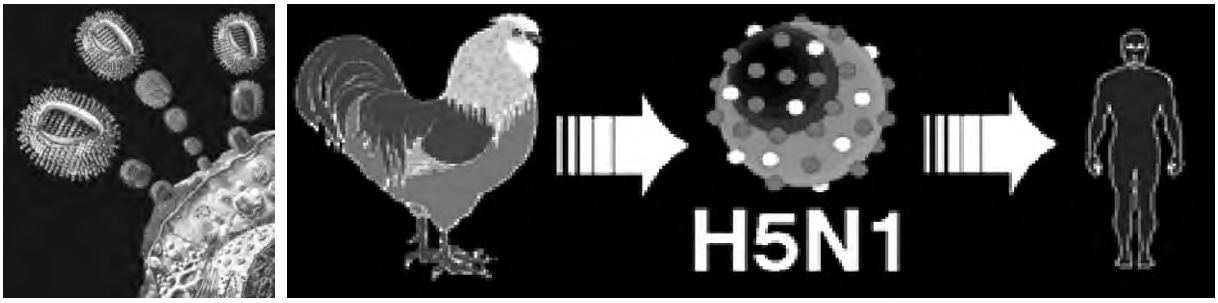
Bu salgın etkin önlemlerle ülkemizde şimdilik başka bir kanatlı türünde görülmeden atlatılmış gözükse bile göçmen kuşlarla taşındığı sanılan virüsün yeniden ortaya çıkması olasılığı hiç de az değil. Bu yazıda yeni bir küresel tehdit olarak nitelenen kuş gribini gözden geçirmeyi deneyeceğiz.

Kuş gribi virüsünün öyküsü

Grip etkeni, zarflı tek zincirli RNA virüsleri olan *Orthomyxoviridae* ailesindeki influenzavirus A, B ve C tipleridir. İnfluenzavirus A ve influenzavirus B her yıl salgın yapabilir; influenzavirus C ise yalnız hafif hastalıklara neden olur. İnfluenzavirus A, ayrıca pandemilere de neden olabilir. İnfluenzavirus A ile doğal infeksiyon, insanların yanı sıra, domuzlar, atlar, deniz memelileri, sansargiller ve kuşlarda da görülebilir.

İnfluenzavirus A, hemaglütinin ve nöraminidaz yüzey glikoproteinlerine göre alttiplere ayrılır. Bilinen 15 hemaglütinin alttipi ve 9 nöraminidaz alttipi vardır. Kuşlarda tüm alttipler bulunabilir. İnsanlar arasında dolaşanlar ise yalnız 3 hemaglütinin (H1, H2 ve H3) ve 2 nöraminidaz alttipidir (N1 ve N2). İnfluenzavirus B'nin ise yalnız bir hemaglütinin ve bir nöraminidaz alttipi vardır.

Virüs suşunun yüzey glikoproteinlerindeki nokta mutasyonlarının birikmesi, önceden toplumda dolaşanla benzerliği olan, ancak ondan farklı bir

1918, İspanyol gribi salgınında 40-50 milyon kişi olmuştur.

suş ortaya çıkarır. Buna antijen sürüklenmesi ("antigenic drift") denir. Toplumun, kış aylarında sahneye çıkan böyle farklı suşlara karşı duyarlı olmasından dolayı, her yıl grip salgınları görülür. Yüzey glikoproteinlerinde büyük bir değişme olursa ya yalnız yeni bir hemaglütinini ya da hem yeni bir hemaglütinini hem de yeni bir nöraminidazı olan, tümüyle "yeni" bir virüs ortaya çıkar. Buna antijen kayması ("antigenic shift") denir. Böyle virüslerin pandemi potansiyeli vardır.

İnfluenzavirus A'nın diğer önemli bir özelliği de farklı türlere özgü altgrupların, birbirinden genetik materyal alışverişine açık ve böylece farklı bir virüsün oluşmasına son derece elverişli olmasıdır. Oluşan yeni virüs, insana özgü bir influenzavirustan gen alırsa, insandan insana bulaşma özelliği de kazanabilir. Memeli ve kuş virüsleri için özgül hücre reseptörlerinin olduğu gösterilmiş olan domuzlar, hem kuş hem de insan ve diğer memeli virüsleriyle oluşabilecek infeksiyonlara duyarlıdır. Bu nedenle de insan ve kuş virüslerine ait genetik materyalin birbirine karıştığı bir "hamur teknesi" görevi yaparak yepyeni bir alttipin ortaya çıkmasını sağlayabilirler. Son bulgular, insanların da kuş topluluklarında dolaşan kimi influenzavirus alttipleri için benzer bir rolünün olabileceğini göstermektedir.

Tarihsel olarak incelendiğinde 20. yüzyılda 9-39 yıl arayla antijen kayması sonucu ortaya çıkan yeni virüs alttiplerine bağlı dört ya da beş grip pandemisi olmuştur. 1918-1919 yıllarındaki H1N1 pandemisinin 40-50 milyon kişinin ölümüne neden olduğu tahmin edilmektedir. Ardından 1957-1958 (H2N2), 1968-1969 (H3N2) ve 1977-1978 (H1N1) pandemileri olmuştur. Halen dünya üzerinde H3N1 ve H1N1 virüsleri birlikte dolaşmaktadır.

Bundan sonra da yeni pandemilerin olması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Uğradıkları sık ve kalıcı antijen değişmeleri nedeniyle, dünya üzerindeki influenzavirus aktivitesi sürekli olarak izlenmekte ve grip aşılarının bileşiminde her yıl ayarlamalar yapılması gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bu amaçla 1947'de başlattığı Küresel Grip Programı'nı uygulamaktadır.

Epidemiyolojisi

Kuş gribi, influenzavirus A'ya bağlı olarak genellikle kuşlarda ortaya çıkar. Düzenli sürveyans çalışmaları, göçmen kuşlarda son derece geniş bir influenzavirus A havuzu olduğunu göstermektedir. İnfluenzavirusların 15 hemaglütinin alttipinin hepsi, kuşları infekte edebilir. Kuşlara özgü bu denli çok sayıda influenzavirus olması, bunlar arasında gerçekleşen gen transferi ve yeniden eşleşme ("reassortment") sonucunda ortaya çıkan yeni alttiplerin, insan influenzaviruslarındakinden çok daha sık olduğunu düşündürmektedir.

Su kuşları virüslerin doğadaki sürekliliğini sağlar. İnfeksiyon, yabanıl kuş topluluklarından kümes hayvanları gibi evcil kuşlara yayılabilir ve bu durum ciddi sonuçlar doğurabilir.

Kümes hayvanlarını infekte eden influenzavirus A, hastalığa neden olma yeteneğine göre ikiye ayrılır. A) Çok virülan virüsler, "patojenitesi yüksek" olan kuş gribine (HPAI) yol açar ki bunun bir kuş sürüsündeki mortalitesi yüzde 100'ü bulabilir. Kuşlar ilk belirtilerin başladığı gün içinde bile ölebilirler. Bu tablolardan sorumlu virüsler H5 ve H7 alttiplerindendir. Ancak bu alttiplerdeki virüslerin hepsi, patojenitesi yüksek olan kuş gribine yol açmaz. B) Diğer virüsler ise çok daha hafif bir hastalığa neden olurlar. "Patojenitesi düşük" kuş gribi (LPAI) geçiren hayvanlarda tüyler kabarır ve yumurta üretimi azalır; hafif solunum yolu hastalığı ve depresyon görülür.

Patojenitesi yüksek olan kuş gribi virüslerinin yabanıl kuş topluluklarında bulunmadığı; H5 ya da H7 alttipindeki patojenitesi düşük olan kuş gribi virüslerinin, kümes hayvanları arasında yayıldıktan sonra geçirdikleri mutasyonlarla yüksek patojenite kazandıkları kabul edilmektedir.

Kuşa özgü influenzavirus A H5N1'in önemi

İnfluenzavirus A H5N1, ilk kez 1961'de Güney Afrika'da balıkçıllardan izole edilmiş olmakla birlikte, patojenitesi yüksek kuş gribi çok daha önceden, ilk kez 1878'de İtalya'da tanımlanmıştır. Kuş gribi virüsünün doğal rezervuarı, yeşilbaş ördeklerdir (*Anas platyrhynchos*) ve infeksiyona en dayanıklı olan kuşlar da bunlardır. Virüsleri çok uzaklara taşıyabilmelerine ve dışkılarıyla çıkarmalarına karşılık, yalnızca hafif ve kısa süren bir hastalık geçirirler. Evcil ördeklerdeki infeksiyon ise tıpkı tavuklar, hindiler, kazlar ve benzeri kümes hayvanlarındaki gibi öldürücüdür.

Virüs, infekte yabanıl kuşların

dışkılarıyla kümes hayvanlarının arasına girebilir. Evcil kuşların serbestçe gezindikleri, yabanıl kuşlarla aynı kaynaktan su içtikleri ya da taşıyıcı durumdaki infekte yabanıl kuşların dışkılarıyla kontamine olabilecek su kaynaklarını kullandıkları yerlerde, infeksiyonun yabanıl kuşlardan evcil kümes hayvanlarına bulaşma riski daha yüksektir. Canlı kuşların sıkışık ve sağlıklı olmayan koşullarda satıldığı pazarlar da bir başka yayılma kaynağı olabilir.

Kuşa özgü influenzavirus A H5N1 suşunun yayılması

Kuş gribi virüsleri, kuşları ve daha seyrek olarak domuzları infekte eder. İnfekte kuşlar, virüsü tükürük, burun salgıları ve dışkılarıyla yayarlar. Hollanda'da ev kedilerinde gösterilen deneysel infeksiyon ve Tayland'da infekte kaplan ve leoparlardan H5N1 virüslerinin izolasyonu, kedigillerin de infeksiyonu bulaştırabileceğini düşündürmektedir. Duyarlı kuşların infekte burun salgıları, salyası ve dışkısıyla temas etmesi sonucu infeksiyon yayılır. Virüs, hava yoluyla da yayılmakla birlikte, dışkı-ağız yoluyla geçiş en önemlisidir. Patojenitesi yüksek virüsle ilgili çalışmaların sonuçlarına göre, kontamine gübrenin 1 gramı 1 milyon kuşu infekte etmeye yetecek miktarda virüs partikülü içermektedir. Patojenitesi yüksek kuş gribi virüsleri, çevrede özellikle düşük sıcaklıkta uzun süre etkinliğini koruyabilir. Virüs, gübrede soğukta en az üç ay, suda 22°C'de 4 gün ve 0°C'de 30 günden fazla etkinliğini koruyabilir.

Sağ kalan kuşların H5N1 virüsünü oral olarak ve dışkılarıyla en az 10 gün çıkarabildiği bildirilmiştir. Bu da canlı kümes hayvanı pazarlarındaki ve göçmen kuşlar aracılığıyla yayılmayı kolaylaştırmaktadır. Virüs, kuş dışkısının kontamine ettiği toz ve toprak aracılığıyla, örneğin kontamine donanım, araçlar, yem, kafesler ve giyecekler, özellikle ayakkabılarla bir çiftlikten diğerine yayılabilir. Virüsü, ayakları ve vücutlarında taşıyarak "mekanik vektör" rolünü oynayan kimi hayvanlar, örneğin kemiriciler de yayabilir. Bilgiler sınırlı olmakla birlikte, sineklerin de mekanik vektör olabileceği düşünülmektedir.

Kuş gribinin, özellikle patojenitesi yüksek formla oluşan salgınların, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kümes hayvanları endüstrisi ve çiftlik sahipleri üzerindeki etkileri son derece yıkıcı olabilir. Kuş gribi salgınları bir ülkenin içine yayılacak olursa, kontrol altına alınması çok güç olabilir. Örneğin 1992'de Meksika'da patojenitesi düşük virüsle başlayan salgın, oldukça ölümcül bir biçime dönüşmüş ve 1995'e dek kontrol altına alınamamıştır.

Hastalık, ülkeden ülkeye canlı kümes hayvanlarının ticareti aracılığıyla yayılabilir. Göçmen kuşlar da virüsü uzaklara taşıyabilir; geçmişteki patojenitesi yüksek kuş gribinin uluslararası yayılımı böyle açıklanmaktadır.

İnsanda kuşa özgü influenzavirus A H5N1 infeksiyonu

Kuş gribi virüsleri genellikle insanları doğrudan infekte etmez ve insanlar arasında dolaşmaz. İnsanda kuş gribi virüsleriyle oluştuğu bildirilmiş doğal infeksiyon sayısı çok azdır. Ancak gönüllü çalışmalarıyla kuş kökenli kimi virüslerle infekte edilmiş insanlarda kısa süreli infeksiyonların geliştiği de gösterilmiştir. İnsanlardaki olguların infekte kümes hayvanları veya kontamine yüzeylerle temas sonucunda geliştiği düşünülmektedir. Kuş gribi virüslerinin insanlar arasında tutunabilmesine karşı bir dereceye kadar etkili bir engelin bulunduğu açıktır. Bu engel, gen segmentlerinden bir ya da birkaçıyla ilişkilidir.

İnsandaki olgular, kümes hayvanları arasında patojenitesi yüksek kuş gribi salgınlarıyla eşzamanlı olarak görülmektedir. Çünkü kuşlardaki infeksiyonun yayılması, insanların direkt infeksiyonu için doğacak fırsatları artırır. Zaman içinde daha çok insan infekte olup bunlar bir de insana ve kuşa özgü influenzavirus suşlarıyla aynı anda infekte olurlarsa, bu insanlar insandan insana kolayca bulaşmayı sağlayacak insan genlerine sahip olan yepyeni bir alttipin yoğrulduğu bir hamur teknesi gibi işlev görebilirler. Böyle bir olay, bir grip pandemisinin başlangıcı da olacaktır.

H5N1 suşunun sağlık çalışanları, aile bireyleri, tavukçuluk yapanlar ve tavuk imha ekiplerinde çalışanlarda insandan insana çok sınırlı bir biçimde de olsa bulaşabildiği anlaşılmaktadır. Bu gruplarda virüsle infeksiyonu gösteren H5 antikorları belirlenmişse de ağır hastalık gelişen bir olguyla karşılaşılmamıştır. Tavukçuluk yapanların yüzde 17'sinde, tavuk imha edenlerin yüzde 3'ünde, temaslı sağlık çalışanlarının yüzde 3.7'sinde, temas etmemiş sağlık çalışanlarının ise yüzde 0.7'sinde antikor saptanmıştır.

Kuşa özgü influenzavirus H5N1 ile oluşan insan infeksiyonunun klinik gidişine ilişkin yayımlanmış bilgiler sınırlıdır. 1997 Hong Kong salgınında hastalananlarda gripteki gibi tipik belirtiler (ateş, boğaz ağrısı, öksürük ve kas ağrıları), göz infeksiyonları, pnömoni, akut sıkıntılı solunum sendromu (ARDS), çoğul organ yetmezliği, lenfopeni, karaciğer enzim düzeylerinde yükselmeler ve pıhtılaşma bozuklukları gibi belirti ve bulgular bildirilmiştir. Salgın, gerek önceden sağlıklı erişkin ve çocukları, gerekse kronik tıbbi sorunları olanları etkilemiştir. Doğu Asya'daki son salgında doğrulanmış 41 olgunun incelenmesiyle kuluçka süresinin 8 güne değin uzayabildiği, ishalin olağan griptekine oranla daha sık görülen bir belirti olduğu ve solunum belirtilerinin bir hafta öncesinde bile rastlanabileceği anlaşılmaktadır.

Tüm hayvan ve insan influenzaviruslarının tanısında kullanılan, hızlı ve güvenilir testler bulunmaktadır. WHO'nun Küresel Grip Ağı'nda yer alan birçok laboratuvarın, bu testleri yapmak için gerekli yüksek güvenlik olanakları ve reaktiflerin yanı sıra, önemli ölçüde deneyimi de vardır. İnsan gribinin tanısı için hızlı yatak başı testleri de bulunmaktadır. Ancak bunların, en son olguların tam olarak anlaşılabilmesi ve insan infeksiyonlarının doğrudan doğruya kuşlardan mı ya da insandan insana mı yayıldığının belirlenmesi için gereksinim duyulan testler kadar kesin bir bilgi vermeleri söz konusu değildir.

Kimileri hem tedavide hem korunmada kullanılmakta olan antiviral ilaçlar, influenzavirus A suşlarına karşı başka bir sağlık sorunu olmayan erişkin ve çocuklarda klinik olarak etkilidir. Ancak kullanımlarını sınırlandıran bazı yönleri vardır. Bunların kimileri aynı zamanda pahalı ve stokları sınırlı ilaçlardır.

1997'den bu yana insanda belgelenmiş kuş gribi örnekleri

1996 yılına değin insandan kuş gribi virüsünün (H7N7) izolasyonuna ilişkin toplam üç olgunun kaydı bulunmaktayken, bu tarihten sonra kuş gribi virüsleriyle oluşmuş insan infeksiyonlarının profilinde çarpıcı bir artış olmuştur.

1997: Hong Kong'ta, tavuklar arasında kuşa özgü influenzavirus A (H5N1) infeksiyonu salgını çıkmıştır. Bu sırada 18 insan hastalanmış, bunlardan 6'sı ölmüştür. Olgulardan birinde çiftlikte bulunan, 17'sinde ise pazarlarda satılan hastalıklı kuşlarla temas söz konusudur. Salgını kontrol altına almak üzere 3 gün içinde toplam 1.5 milyon kümes hayvanı itlaf edilmiştir. Böylece dünyanın yeni bir pandeminin eşiğinden döndüğü düşünülmektedir.

1999: Hong Kong'ta iki çocukta kuşlardaki patojenitesi yüksek olmayan influenzavirus A H9N2 infeksiyonu kanıtlanmış ve her iki çocuk da iyileşmiştir. Hastalığın geçişinde kümes hayvanlarının rol oynadığı düşünülmüş; ancak insandan insana geçiş olasılığı üzerinde de durulmuştur. 1998-1999'da Çin'de başka insan H9N2 infeksiyonları da bildirilmiştir.

2003: Çin'den yeni dönen Hong Konglu bir baba ve oğlundan kuşa özgü influenzavirus A (H5N1) izole edilmiş, hastalanan baba ölmüştür. Bu iki kişinin nasıl infekte olduğu tam olarak açıklanamamıştır. Öte yandan adamın kızı da Çin'deyken hastalanarak ölmüş, ancak bunun H5N1 virüsüne bağlı olup olmadığı belirsiz kalmıştır.

2003: Şubat ayında Hollanda'da kuşlar arasında patojenitesi yüksek olan H7N7 kuş gribi baş göstermiştir. Daha sonra tavuk çiftliği çalışanları ve bunların aile bireyleri arasında konjonktivit ve/veya gribal infeksiyon tablosu biçiminde bir salgın ortaya çıkmış ve bu salgından etkilendiği düşünülen 260 kişiden 82'sinde kuşa özgü influenzavirus A (H7N7) infeksiyonu olduğu doğrulanmıştır. Üç olguda, insandan insana geçişle ilgili kanıtlar bulunmuştur. Ayrıca 260 kişiden 6'sının H3N2 virüsü yönünden pozitif olduğu gösterilmiş; ancak bunların hiçbiri aynı zamanda H7N7 yönünden de pozitif olarak bulunmamıştır. Bu salgın sırasında profilaktik antiviral ilaç almamış ve infekte kuşlarla temas etmiş olan 57 yaşındaki bir veteriner ARDS tablosundan ölmüştür. Salgını kontrol altına almak üzere toplam 100 milyon olan kuş nüfusundan 30 milyonu bir hafta içinde itlaf edilmiştir.

2003: Aralık ayının ortalarında Hong Kong'da bir çocukta H9N2 infeksiyonu saptanmış ve çocuk iyileşmiştir.

2003-2005 Kuş gribi salgını

2003 Aralık ayının ortalarından beri, Güney Kore'den başlayarak Doğu Asya ülkelerinde tavuk ve ördeklerde görülen patojenitesi yüksek kuş gribi salgınlarının sayısında artış olduğu bildirilmektedir. Kimi yabanıl kuş türleri ve domuzlarda da infeksiyonlar bildirilmiştir. Böy-

le patojenitesi yüksek kuş gribinin çeşitli ülkelerde aynı zamanda ortaya çıkan salgınlarla birlikte hızla yayılması, eşine hiç rastlanmadık bir durumdur ve veteriner hekimlerin yanı sıra insan hekimlerini de yakından ilgilendirmektedir.

Kümes hayvanları arasındaki bu salgınların kaygı yaratmasının birkaç nedeni vardır. İlkin, bu salgınların çoğunda "H5N1" olarak bilinen patojenitesi yüksek suşun belirlenmesi, insan sağlığı yönünden özellikle kaygı kaynağı olmuştur. H5N1, yakın geçmişte iki kez tür engelini aşarak insanlarda da ağır ve mortalitesi yüksek bir hastalığa neden olmuş bir alttiptir ve şimdi de başta Vietnam ve Tayland'da olmak üzere gittikçe artan sayıda insanı etkilemiştir.

İkinci ve daha da önemli bir neden, bugünkü durumun insanlarda yeni bir grip pandemisine yol açması olasılığıdır. Bir kişi, hem kuş hem insan virüsleriyle aynı anda infekte olduğu zaman, her iki türe özgü influenzavirüsler, gen değiş tokuşu yapabilir. İnsan vücudunda gerçekleşen bu gen değiş tokuşu, tümüyle yeni bir influenzavirus alttipinin ortaya çıkmasına yol açabilir ki, bu virüse karşı doğal bağışıklık, varsa bile, ancak çok az kişi için söz konusu olacaktır. Ayrıca, her yıl halen dolaşımda olan suşlara karşı ve mevsimlik salgınlar sırasında insanları korumak üzere hazırlanan kullanımdaki aşılar, böyle tümüyle yeni bir influenzavirusa karşı etkisiz kalacaktır. Yeni virüs yeterince insana özgü virüs geni de içeriyorsa, yalnız kuşlardan insana değil, insandan insana direkt bulaşma da olabilir. Bu durumda yeni bir grip pandemisinin başlaması için gereken koşullar da sağlanmış olacaktır.

En kaygı verecek durum ise yüksek mortalitesi olan ağır hastalığın art arda birkaç kez kişiden kişiye bulaştığının gösterilmesidir. 1918-1919 büyük grip pandemisi sırasındaki durum böyle olmuştur. 4-6 ayda tümüyle yeni bir influenzavirus alttipi ortaya çıkmış ve iki yıl boyunca baş gösteren çeşitli infeksiyon dalgaları halinde yeryüzüne yayılmıştır.

Sonuç olarak, insan kökenli virüsten insanlar arasında replikasyona ve yayılmaya olanak veren gerekli gen(ler)i almış, ancak farklı bir hemaglütinin yüzey glikoproteini olan, dolayısıyla insanların immünolojik olarak yabancı olduğu yeni bir virüs her an ortaya çıkabilir. Bu durumda, tarım ve hayvancılık uygulamaları nedeniyle, çok sayıda insan, domuz ve kuşun bir arada yaşadığı Uzakdoğu'da ortaya çıkacağının işaretlerini 20. yüzyılda vermiş olan bir pandeminin başlaması hiç de sürpriz olmayacaktır.

Kuşlarda: 2004'ün ilk aylarında kümes hayvanları arasında Çin, Endonezya, Güney Kore, Hong Kong, Japonya, Kamboçya, Laos, Tayland ve Vietnam'da saptanmıştır. Güney Kore ve Japonya'daki H5N1 salgınları kontrol altına alınmakla birlikte diğer ülkelerdeki salgınların ne ölçüde kontrol altına alındıkları belli değildir. Bu salgın sırasında 100 milyonun çok üzerinde kümes hayvanı ölmüş ya da itlaf edilmiştir. Salgın, 2004 Mart sonlarına doğru geçici olarak kontrol altına alınmışsa da, Haziran 2004 sonlarında Çin, Endonezya, Kamboçya, Tayland ve Vietnam'da yeniden baş göstermiş ve Malezya'ya da sıçramıştır. 2005'te kanatlılarda kuş gribi görülen ülkelere, Çin, Endonezya, Kamboçya, Tayland ve Vietnam'ın yanı sıra Rusya, Kazakistan ve Moğolistan'dan sonra Türkiye, Romanya ve Yunanistan da eklenmiştir.

İnsanlarda: En son 24 Ekim 2005 tarihinde olmak üzere, 28 Ocak 2004'ten bu yana 121 olgu laboratuvarda doğrulanmış ve bunların 62'si ölmüştür. Vietnam'da laboratuvarda doğrulanan olgu sayısı 91'dir ve bunların 41'i ölmüştür. Tayland'da da 19 olgudan 13'ü ölmüştür. Endonezya'da dördü ölümcül olarak sonlanan yedi olgu, Kamboçya'da ise hepsi ölümcül olarak sonlanan dört olgu saptanmıştır. Bu olguların çoğunun infekte kuşlarla veya bunların çıkartılarının kontamine ettiği yüzeylerle temas sonucu geliştiği düşünülmekle birlikte böyle bir temasla açıklanamayan aile içi olgular da bulunmaktadır. Vietnam'daki olgulardan izole edilen H5N1 virüslerinin genetik dizisi incelenerek tüm genlerin kuşa özgü viruse ait olduğu ve henüz insana özgü influenzavirus genlerinin edinilmesinin söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Güney Kore ve Vietnam'daki suşlar arasında küçük genetik farklılıklar saptanmıştır. Vietnam'daki insan kaynaklı H5N1 suşlarının M2 inhibitörlerine (amantadin ve rimantadin) dirençli olduğu bulunmuştur. Nöraminidaz inhibitörleri (oseltamivir ve zanamivir) ile ilgili bir direnç bildirilmemiştir.

Bugün için H5N1 virüsünün insandan insana etkin bir biçimde bulaştığına ilişkin bir bulgu yoktur. Öte yandan 2004'te Tayvan'daki salgından sorumlu olan H5N2'nin kuşlar için patojenitesi yüksek değildir ve insanda hastalığa neden olduğu hiç gösterilmemiştir. Pakistan'dan bildirilen salgın da H5N1 değil, H7 ve H9 suşlarına bağlıdır. Şubat 2004'te kümes hayvanları arasında patojenitesi düşük olan H7N2 alttipine bağlı bir kuş gribi salgını da ABD'nin kuzeydoğusundaki Delaware Eyaleti'nde çıkmıştır. Pennsylvania ve New Jersey Eyaletleri'nde de patojenitesi düşük kuş gribi virüslerine bağlı salgınlar görülmüştür. Son olarak 2004'ün Mayıs ve Haziran aylarında Teksas'ta ortaya

çıkan salgından sorumlu olan H7N3 suşunun da patojenitesinin düşük olduğu bildirilmiştir. 2004'ün Mart ayında Kanada'nın British Columbia Eyaleti'nde baş gösteren ve kısa sürede kontrol altına alınan kuş gribi salgınından sorumlu H7N3 suşunun yüksek patojenite göstermesi ise olağandışı bir durumdur. Bu salgın sırasında insanda ortaya çıkmış ve oseltamivir ile tedavi edilen iki konjonktivit olgusu bildirilmiştir.

Ancak patojenitesi düşük bir suşla oluşturulsa bile, kuşlardaki bütün kuş gribi salgınlarının ivedilikle kontrol altına alınması son derecede önemlidir. Başlangıçta patojenitesi düşük olan kuşa özgü kimi influenzavirus suşları, kümes hayvanı toplulukları arasında dolaşmalarına olanak tanındığında, mutasyonla patojenitesi yüksek bir suş halini alabilirler. 1983-1984'te ABD'deki salgında, önce düşük bir mortaliteye neden olan H5N2 virüsü, altı ay içinde yüksek patojenite kazanarak yüzde 90'lık bir mortalite göstermiştir. Benzer biçimde 1999-2001'de İtalya'daki salgında başlangıçta patojenitesi düşük olan H7N1 virüsü, 9 ay içinde mutasyon geçirerek patojenitesi yüksek bir duruma gelmiştir.

Korunma ve kontrol

Kuş gribini kontrol altına almak için hastalıklı ve temaslı kuşları imha edip bunları uygun bir biçimde ortadan kaldırmak, çiftlikleri karantinaya almak ve buralara çok sıkı bir biçimde dezenfeksiyon uygulamak gerekir.

Virüs 56°C'de 3 saatte, 60°C'de 30 dakikada etkinliğini yitirmektedir; formalin ve iyot bileşikleri gibi yaygın olarak kullanılan dezenfektanlara duyarlıdır. Canlı kümes hayvanlarının gerek ülke içinde gerekse ülkeler arasında hareketlerinin kısıtlanması da önemli bir başka kontrol önlemidir. Bu strateji, insanların virüsle temasını azaltmada yardımcı olmaktadır.

Öteki infeksiyon hastalıklarında olduğu gibi en önemli ve uygun korunma önlemlerinden birisi de dikkatli ve sık el yıkamadır. Ellerin sabun ve su ya da susuz alkol temelli el antiseptikleri kullanılarak temizlenmesi derideki infeksiyöz olabilecek maddeleri uzaklaştırır ve hastalığın bulaşmasını önler. Çiğ kümes hayvanlarının işlenmesi sırasında genel hijyen kurallarına uyulması ve etlerin pişirilerek yenmesi riski azaltacaktır. Hasta kuşun yumurtası da infekte olabilir; bu nedenle aynı önlemlerin yumurtalar için de alınması gerekir. Virüs dondurmakla öldürülemeyebilir. WHO, besinlerin içindeki sıcaklık 70°C olacak şekilde pişirilmesini önermektedir. İnfekte kuşların imhasıyla uğraşanların uygun giysi ve donanım kullanarak ve profilaktik antiviral alarak infeksiyona karşı korunmaları önerilmektedir.

Dolaşan virüsteki antijen sürüklenmesine bağlı değişiklikleri karşılamak için grip aşısının bileşimi her yıl değişmektedir. Ancak insana özgü influenzavirus suşlarına karşı koruyucu olan bu trivalan grip aşısı, H5N1 kuş gribi virüsüne karşı korunma sağlamaz. Bununla birlikte, kümes hayvanları arasında patojenitesi yüksek kuş gribi salgını yaşanan ülkelerde temas riski yüksek olan kişilere, bu aşının yine de kullanılması önerilmektedir. Böylece insana özgü influenzavirus ve kuşa özgü influenzavirus ile oluşabilecek bir ko-infeksiyon sırasında herhangi bir gen değiş tokuşu olması, dolayısıyla pandemik potansiyeli olan bir suşun ortaya çıkması olasılığı azaltılabilir.

Yeni bir virüs alttipine karşı korunma sağlayabilecek bir aşıyı önemli miktarda üretmek için en az dört aylık bir süre gerekir. WHO, ivedilikle bir prototip H5N1 virüsü geliştirerek önde gelen aşı üreticilerinin kullanımına sunulmak üzere WHO Global Influenza Surveillance Network laboratuvarlarıyla birlikte çalışmalara başlamıştır. Aşı hazırlamak için virüs civciv embriyonunda üretilir. Ancak H5N1 tavuklar için çok öldürücü olduğu için virüsün önce "tersine genetik" yöntemleriyle değişikliğe uğratılması gerekmektedir. Hasta kişilerden elde edilen virüsteki kimi seçilmiş genetik bilgiler bir laboratuvar virüsüyle birleştirilir. Burada amaç, koruyucu bağışıklık sağlayan, artık tavuklar için öldürücü olmayıp aşı üretimi sırasında yeterince çoğalacak biçimde değişikliğe uğratılabilen bir virüs elde etmektir. Böyle prototip bir virüsün üretilmesiyle birlikte optimum dozaj ve şemayı belirlemek için gereken klinik çalışmalar sürmektedir.

İnsanlarda kuş gribi saptandığı zaman insanlardaki kadar hayvanlardaki infeksiyonun yaygınlığı konusunda da ve dolaşmakta olan influenzaviruslara ilişkin de bilgi elde etmek gerekir. Bu bilgiler halk sağlığı açısından yapılacak risk değerlendirmesine yardımcı olur ve en iyi korunma önlemlerinin neler olacağını gösterir. Her olgunun tam olarak incelenmesi de esastır. Küresel Grip

Ağı'na bağlı üyeleri ile birlikte WHO ve diğer uluslararası kuruluşlar, bu konularda bir işbirliği içindeyse de, halk sağlığına ilişkin risklerin kontrol altında tutulabilmesi, etkilenen ülkelerin kendi epidemiyolojik araştırma ve laboratuvar olanaklarına ve yürürlükte olan izlem sistemlerinin yeterliliğine de bağlıdır.

Bütün bu etkinlikler, pandemik bir suşun ortaya çıkması olasılığını azaltsa da, başka bir grip pandemisini önlemenin mümkün olup olmadığı sorusunu kesin bir biçimde yanıtlamaya olanak yoktur. Bugün için yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir:

• Hastalığın kuşlardaki dağılımının incelenmesi,

• Göçmen kuşların hareketlerinin izlenmesi,

• Riskli bölgelerden kuş ve kuş ürünlerinin alışverişinin durdurulması,

• H5N1 virüsü salgınlarının saptandığı ülkelere gidenlerin, kümes hayvanları çiftliklerinden, canlı kuş satılan yerlerden ve kontamine olması olası yüzeylerden uzak durması,

• Tanı için testlerin geliştirilmesi,

• Ulusal laboratuvar ve sürveyans sisteminin güçlendirilmesi,

• Etkin bir aşı üretimi için çalışmalar yapılması.

CDC'ye göre aşağıdaki ölçütleri karşılayan hospitalize hastalarda influenzavirus A H5N1 infeksiyonu yönünden test yapılması gerekmektedir:

a. Radyolojik olarak kanıtlanmış pnömoni, akut solunum sıkıntısı sendromu (ARDS) ya da başka bir tanı konulmamış ağır solunum yolu rahatsızlığı

ve

b. Belirtilerin başlamasından önceki 10 gün içinde kümes hayvanlarında ve/veya insanlarda belgelenmiş H5N1 kuş gribi olan bir ülkeye seyahat öyküsü.

Aşağıdaki ölçütlere uyan hospitalize ya da ayaktaki hastalarda ise kuş gribi (H5N1) yönünden test yapılması için olguya göre karar verilmesi önerilmektedir:

Vücut sıcaklığının >38°C olduğunun belgelenmesi

ve

Öksürük, boğaz ağrısı, nefes darlığı yakınmalarından bir ya da birkaçının olması

ve

Belirtilerin başlamasından önceki 10 gün içinde H5N1'den etkilenmiş bir ülkede kümes hayvanları (örneğin bir kümes hayvanı çiftliğini, evdeki bir kümesi ya da bir kuş pazarını ziyaret etme) ya da bilinen veya kuşkulu bir kuş gribi (H5N1) olgusu ile temas öyküsü.

KAYNAKLAR

1) Beigel JH, Farrar J, Han AM, et al. Avian influenza A (H5N1) infection in humans. N Engl J Med. 2005; 353 (13): 1374-85.

2) Capua I, Alexander DJ. Avian influenza: recent developments. Avian Pathol. 2004; 33 (4): 393-404.

3) Capua I, Alexander DJ. Human health implications of avian influenza viruses and paramyxoviruses. Eur J Clin Microbiol Infect Dis. 2004; 23 (1): 1-6.

4) Centers for Disease Control and Prevention. http: //www.cdc.gov/flu/avian/

5) Center for Infectious Disease Research and Policy. http: //www.cidrap.umn.edu/cidrap/content/influenza/avianflu/ index.html

6) Elbers AR, Koch G, Bouma A. Performance of clinical signs in poultry for the detection of outbreaks during the avian influenza A (H7N7) epidemic in The Netherlands in 2003. Avian Pathol. 2005; 34 (3): 181-7.

7) Gani R. Potential impact of antiviral drug use during influenza pandemic. Emerg Infect Dis. 2005; 11 (9): 1355-62.

8) Hammel JM, Chiang WK. Update on emerging infections: news from the Centers for Disease Control and Prevention. Outbreaks of avian influenza A (H5N1) in Asia and interim recommendations for evaluation and reporting of suspected cases-United States, 2004. Ann Emerg Med. 2005; 45 (1): 88-92.

9) Hayden F, Croisier A. Transmission of avian influenza viruses to and between humans. J Infect Dis. 2005; 192 (8): 1311-4.

10) Henley E. The growing threat of avian influenza. J Fam Pract. 2005; 54 (5): 442-4.

11) Ilyushina NA, Govorkova EA, Webster RG. Detection of amantadine-resistant variants among avian influenza viruses isolated in North America and Asia.Virology. 2005; 341 (1): 102-6.

12) Kaye D, Pringle CR. Avian influenza viruses and their implication for human health. Clin Infect Dis. 2005; 40 (1): 108-12.

13) Koopmans M, Wilbrink B, Conyn M, et al. Transmission of H7N7 avian influenza A virus to human beings during a large outbreak in commercial poultry farms in the Netherlands. Lancet. 2004; 363 (9409): 587-93.

14) Liem NT, Lim W; World Health Organization International Avian Influenza Investigation Team, Vietnam. Lack of H5N1 avian influenza transmission to hospital employees, Hanoi, 2004. Emerg Infect Dis. 2005; 11 (2): 210-5.

15) Ligon BL. Avian influenza virus H5N1: a review of its history and information regarding its potential to cause the next pandemic. Semin Pediatr Infect Dis. 2005; 16 (4): 326-35.

16) Longini IM Jr, Nizam A, Xu S, et al. Containing pandemic influenza at the source. Science. 2005; 309 (5737): 1083-7.

17) Marsh GA, Tannock GA. The role of reverse genetics in the development of vaccines against respiratory viruses. Expert Opin Biol Ther. 2005; 5 (3): 369-80.

18) Marshall SJ. Governments in a dilemma over bird flu. Bull World Health Organ. 2005; 83 (5): 325-6.

19) McCullers JA. Antiviral therapy of influenza. Expert Opin Investig Drugs. 2005; 14 (3): 305-12.

20) Quirk M. Avian influenza vaccine clinical trial begins in USA. Lancet Infect Dis. 2005; 5 (5): 266.

21) Samaan G, Patel M, Olowokure B, Roces MC, Oshitani H; World Health Organization Outbreak Response Team. Rumor surveillance and avian influenza H5N1. Emerg Infect Dis. 2005; 11 (3): 463-6.

22) Schultsz C, Dong VC, Chau NV, et al. Avian influenza H5N1 and healthcare workers. Emerg Infect Dis. 2005; 11 (7): 1158-9.

23) Sims LD, Domenech J, Benigno C, et al. Origin and evolution of highly pathogenic H5N1 avian influenza in Asia. Vet Rec. 2005; 157 (6): 159-64.

24) Stegeman A, Bouma A, Elbers AR, et al. Avian influenza A virus (H7N7) epidemic in The Netherlands in 2003: course of the epidemic and effectiveness of control measures. J Infect Dis. 2004; 190 (12): 2088-95.

25) Stephenson I. Are we ready for pandemic influenza H5N1? Expert Rev Vaccines. 2005; 4 (2): 151-5.

26) Stohr K. Avian influenza and pandemics--research needs and opportunities. N Engl J Med. 2005; 352 (4): 405-7.

27) Trampuz A, Prabhu RM, Smith TF, Baddour LM. Avian influenza: a new pandemic threat? Mayo Clin Proc. 2004; 79 (4): 523-30.

28) Ungchusak K, Auewarakul P, Dowell SF, et al. Probable person-to-person transmission of avian influenza A (H5N1). N Engl J Med. 2005; 352 (4): 333-40.

29) Ward P, Small I, Smith J, Suter P, Dutkowski R. Oseltamivir (Tamiflu) and its potential for use in the event of an influenza pandemic. J Antimicrob Chemother. 2005; 55 Suppl 1: i5-i21.

30) World Health Organization. http://www.who.int/csr/ disease/avian_influenza/en/

31) World Organization for Animal Health. http:// www.oie.int/eng/AVIAN_INFLUENZA/home.htm

32) Yuen KY, Wong SS. Human infection by avian influenza A H5N1. Hong Kong Med J. 2005; 11 (3): 189-99.

33) Zimmerman RK. Recent changes in influenza epidemiology and vaccination recommendations. J Fam Pract. 2005; 54 (1 Suppl): S1-8.

Ulusal Deprem Konseyi Başkanı Prof. Dr. Haluk Eyidoğan

Pakistan ve İzmir depremlerini değerlendirdi...

"Dünya'da ve Türkiye'de 1. derece ve 2. derece deprem bölgeleri belirlenmiştir ve buralarda bir deprem olması hiçbir zaman sürpriz değildir. Eğer bir yerleşim tümüyle aktif bir fay zonu içindeyse mutlaka önlem almak gerekiyor. Örneğin Batı Anadolu'da bu şekilde birbirine bitişik, komşu yüzlerce graben çöküntü havzası ve üzerlerinde birçok şehirler var. Dilim dilim faylı zonlardır buralar. Buralarda deprem olması asla şaşırtmamalı."

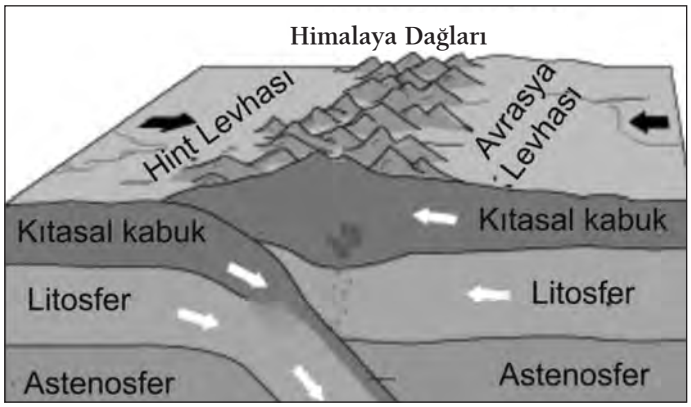
Söyleşi: Ruken Kızıler

Pakistan depreminin jelojik yapısını değerlendirebilir misiniz?

- Yüzey dalgası büyüklüğü 7.6 olan Pakistan depremini yaratan ana nedenlerden biri, Hint Levhası'nın kuzeye doğru hareketidir. Hint Levhası'nın Asya'yı da içerisine alan Avrasya Levhası'na çarpması sonucu oluşan bindirme sınırının belirli bir parçasının kırılmasıdır. Himalaya Dağları da bu çarpmanın bir ürünüdür. Hint Levhası aslında 70 milyon yıl evvel, şu anda bulunduğu yerden 6 bin km daha güneyde idi ve 70 milyon yıl önce yavaş yavaş kuzeye doğru harekete geçerek bugünkü konumuna yaklaştığında Avrasya ile çarpışır. Kuzeye doğru hareket devam eder ve bu hareketle beraber Avrasya-Hint Levhası ara sınırının kuzeyinde Himalayalar oluşmaya başlar.

"Hint Levhası 4 m daha Avrasya Levhası'nın altına daldı"

Hint Levhası bugün, yılda 3 ile 4 cm hareketle, sürekli olarak Avrasya Levhası'nı sıkıştırmaya devam ediyor. Bu nedenle Himalayalar'ın oluşumu da sürmektedir. Bu iki levhanın birbirine şiddetle çarpmaya devam etmesiyle ara sınırda büyük depremler, Everest gibi dünyanın en yüksek tepeleri ve dağları oluşmaktadır. Bu hareketler dünyanın tavanı denilen Tibet Platosu'nu da meydana getirmiştir. Günümüzde yapılan ölçümlere göre Himalayalar, yılda 1 cm kadar yükselmeye devam ediyor. Her ne kadar yerbilimciler, Himalayalar'ın bugünkünden daha yüksekte olması gerektiğini savunuyorlarsa da iki levhanın sıkıştırma hızına etki eden yerçekimi buna engel oluyor. Dolayısıyla iki levhanın birbirini sıkıştırma hızı, Himalayalar'ın yükselme hızı ve yerçekimi arasında bir denge kurulmuş. Tabi bu arada denge mekanizmasına katılan ve bu levhaların üzerinde yüzdüğü mantonun da levhaların birbirini sıkıştırması sonucu oluşan kabuk kalınlaşmasına bir tepkisi var. O da bu kalınlaşma nedeniyle içerisine sokulmaya çalışan kalın kabuğu da bir şekilde dengelemeye uğraşıyor. Bir kısmını yer çekimi (gravite) izin verdiği sürece yukarı itiyor. Ama gravite nedeniyle yukarı çıkamayan büyük bir kütle de dengeyi sağlamak için etrafa yayılmaya başlıyor. Dolayısıyla hâlâ devam eden bu kuzey-güney yönlü 3-4 cm'lik sıkıştırma nedeniyle levha sınırında, bölgede ve Avrasya Levhası içlerinde çok değişik deformasyonlar oluşuyor. İki levhanın çarpışma sınırı arasında devasa kırılma, faylanma zonları oluşuyor. Hint Levhası'nın Avrasya Levhası'na dokunduğu ve şu anda ana bindirme zonu dediğimiz zon, aslında kendi içinde de farklı bindirme zonlarına sahip. Bu çarpışma kuşağında güneyden kuzeye doğru sıralanan bindirme zonlarının oluşturduğu zonun kalınlığı 200-300 km civarın-

Hint Yarımadası ile Avrasya arasında meydana gelen kıtasal çarpışma ve Himalayalar'ın oluşması.

da. Hindistan ve Pakistan'ın kuzey bölgelerini içeren bu Hint Levhası'nın güneyinden kuzeyine doğru gelindiğinde yükselme başlıyor ve o yükselme başlangıcından sonra kuzeye doğru 300 km boyunca sürekli bir ezilme ve çarpışma durumu oluşuyor ve bu nedenle dilim dilim kırılmalar meydana geliyor. Bu kırılmalar da çeşitli büyüklükteki depremleri yaratıyor.

- 8 Ekim'de yaşanan Pakistan depreminde bu bindirme zonunun tam olarak neresinde kırılma oldu?

- Bu bindirme zonu Hindistan-Nepal tarafında doğu-batı doğrultusundadır, fakat Pakistan'a doğru gidildiğinde kuzeye doğru yönelmeye başlar ve yeni yaşanan depremin olduğu yerden yani Muzafferabad'ın biraz batısından doksan derecelik açıyla güneye inmeye başlar. Hint Levhası'nın Avrasya'ya çarptığı ana bindirme zonu böyle bir geometri gösteriyor. Bu deprem, doğu-batı yönünde gelip, kuzeybatı-güneydoğu istikametine dönen ana bindirme zonunun ucunda, dönme noktasına yaklaştığı yerde meydana gelmiştir. Yani çarpışmanın sınırının en sivri ucuna yakın olan yerde ana bindirme zonu üzerindeki kırılmayla oluşmuştur. Bu kırılmanın boyu 70-80 km ölçülmüştür. Henüz arazide tam olarak fayı izlemek ve fotoğraflamak, pek mümkün değil.

- Fayın boyu nasıl ölçüldü?

- Fayın boyunu, sismolojik yöntemlerle, yani dünyadaki gelişmiş deprem istasyonlarının kayıtlarından ters çözüm teknikleriyle elde ediyoruz. Henüz elimizde arazide yapılmış, oluşan faylanmayla ve onun yüzey izleriyle ilgili bir jeolojik çalışmayla ilgili bilgi yok.

"Pakistan ve Gölcük depremlerinde yaklaşık aynı enerji açığa çıktı"

- Depremi yaratan fayın özelliği biliniyor mu?

- Fayın mekanizması belli. İki levhanın çarpışmasının sürdüğünü gösteren bir "bindirme fayı" çözümü elde edildi. Kabaca depremin büyüklüğünden giderek, uzunluğunu, derinliğini ve fayın üzerindeki yer değiştirmenin miktarını biliyoruz. Ama bu bilgiler dediğim gibi tamamen dünyadaki deprem istasyonlarından toplanan kayıtlar üzerinden yapılan hesaplara dayalı. 70-80 km uzunluğunda oluştuğu düşünülen fayın üzerinde, tahminen 4 m'lik bir yer değiştirme meydana gelmiştir. Yani bu kırılmanın olduğu iki blok birbirine göre 4 m yer değiştirmiş durumda. Yine yapılan hesaplarda, depremin mekanizması, bulunduğu zonun karakterine uygun yani bizim bindirme fayı dediğimiz ters faylanma şeklinde gerçekleşmiştir. Yani Hint Levhası'nın Avrasya'ya çarptığı ana bindirme zonu üzerinde Hint Levhası'nın 4 m daha Avrasya Levhası'nın altına daldığını görüyoruz. Amerikan Jeolojik Araştırmalar Kurumu (USGS) depremin yüzey dalgası büyüklüğünü 7.6, sismik moment büyüklüğünü 7.3 olarak açıklamıştır. Başka bir merkez de büyüklüğü 7.7 vermektedir. Bir hatırlatma yapalım, Gölcük depreminin moment büyüklüğü 7.4'tü. Gölcük depreminin yüzey dalgası büyüklüğünü 7.6 hatta 7.8 veren merkezler de oldu. Dolayısıyla moment büyüklüklerine baktığımızda Pakistan depreminin Gölcük depremine göre büyüklük ölçeğinde onda bir daha düşük olduğunu görüyoruz. Hata miktarları da göz önüne alınırsa moment büyüklüğü yani depremin enerjisi açısından iki deprem kabaca eşittir. Gölcük depremini yaratan fayın uzunluğunun, arazide yaptığımız ölçümlerle 120-130 km olduğunu gördük. Ancak, Pakistan depreminin sismolojik verilerinden hesaplanarak bulunan deprem fayı uzunluğu 70-80 km'dir ve biraz küçüktür. Daha sonra yapılacak ayrıntılı çalışmalarla bu fayın daha doğru uzunluğu ve dinamik özellikleri bulunur.

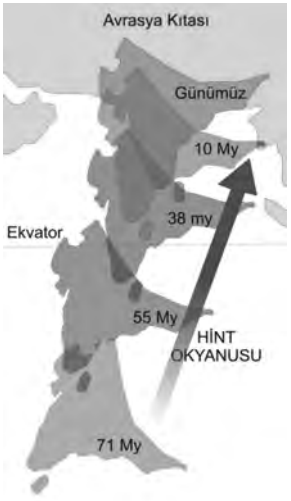
- Fayın denizle bağlantısı var mı?

- Hayır, deprem tamamen karada meydana gelmiş bir depremdir.

Pakistan'da ölü sayısı 80 bine yaklaşıyor

- Çok geniş bir bölgede bu derece yıkımın yaşanmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

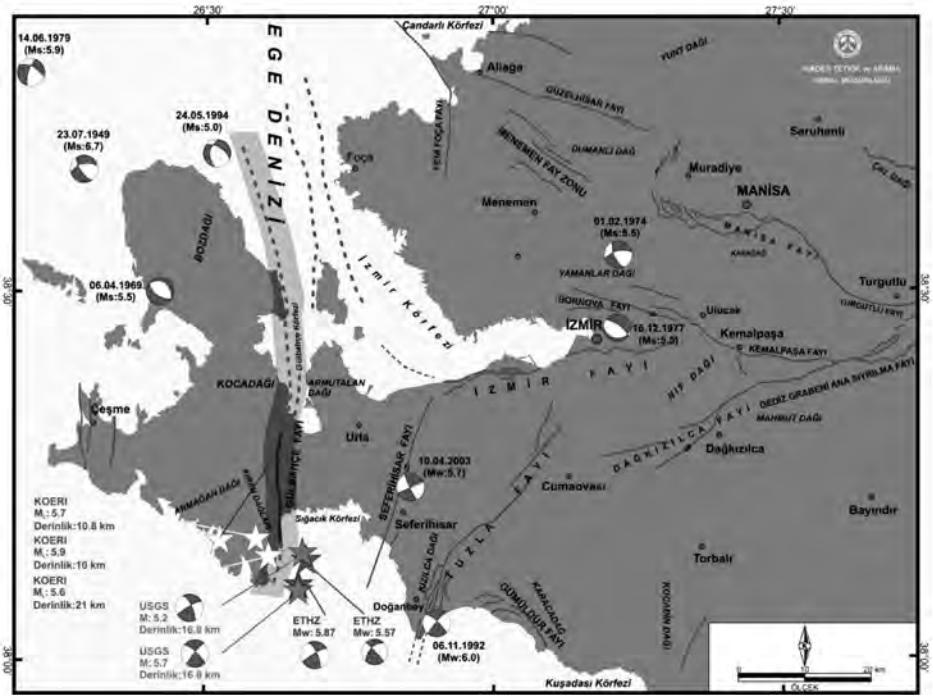
- Sığ bir deprem, sığ dalan bir bindirme ve yüzeye de çok yakın olduğu için ilk 100 km'lik yarıçaplı alanda önemli hasarlar vermiştir. Tabii, bölgenin sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak da yıkım kaçınılmaz olmuş. Özellikle kırsal kesimdeki depreme dayanıksız, geleneksel kerpiç yapılar ve şehirlerde yeteri kadar mühendislik hizmeti alınmadan yapılmış betonarme yapılar çok büyük hasar almış. Maalesef yeni gelen haberlere göre ölü sayısı 70 bini aşmıştır. Birleşmiş Milletler'den bir görevliye göre, önümüzdeki günlerde tıbbi yardım konusunda önlemler alınmazsa, daha önce Asya'da yaşanan tsunamiden çok daha vahim kayıplara ulaşılacak.

Hint Yarımadası'nın son 70 milyon yıldaki kuzeye hareketi (http://pubs.usgs.gov/publications/text/himalaya.html)

- Depremin yaşandığı bölgenin zemin yapısı yıkımda ne kadar etkili olmuştur?

- Bölgede yerleşimin bir kısmı, İslamabad ve Muzafferabad gibi, tortul kütleler dediğimiz jeolojik yapıların üzerindedir. Tabii zemin büyütmesi gibi bir etki görülmüştür. Muzafferabad'ın hemen hemen yıkıldığını duyuyoruz. Fakat betonarme binaların yıkılmasının nedeni zeminden çok mühendislik kurallarına uygun yapılmamalarından. Örneğin İslamabad depremin kaynağına 100 km uzak olduğu halde ciddi hasarlar rapor edilmiştir. Yüksek ve modern bir yapının yıkılması çok dikkat çekicidir. Bu bize Avcılar'ı hatırlatıyor. Gölcük dpreminin kaynağına 90 km uzaklıkta olduğu halde binalardaki eksikliklerden dolayı

İzmir ve yakın çevresinin diri fay haritası. Kaynak : MTA Genel Müdürlüğü 17 Ekim 2005 Sığacık (İzmir) Depremleri Ön Değerlendirme Raporu

yıkımlar yaşanmıştı Avcılar, Bağcılar gibi ilçelerde. Az gelişmiş ülkelerde, göçün de yarattığı yanlış ve plansız şehirleşme, büyük depremlerde çok önemli hasarlara neden oluyor. Biz bunu geçmişte yaşadık ve önlemler alınmaya başlanmazsa gelecekte beklenen depremlerde de kayıp yaşanacaktır.

- Bu bölgenin depremselliği konusunda bilgi verebilir misiniz?

- Bu bölgede zaman zaman büyük depremler yaşanıyor. Hatta bu levha hareketi zaman zaman hindistan içlerinde dahi büyük depremler yaratabiliyor. 03 Mart 2002 de büyüklüğü 7.4 olan Gujurat depremi böyle bir deprem ve o depremde Hindistan'da büyük kayıplar verildi. Anlattığım devasa levha sınırı, bu ana bindirme zonu üzerinde çok büyük sismik enerji biriktiriyor. Bu enerjinin bir kısmı bölgenin yükselmesine (Himalayalar), büyük bir kısmı da depremler oluşturmaya devam ediyor.

- Ana şoktan sonra yaşanan artçı depremler hakkında bilgi verir misiniz?

- Avrupa ve Akdeniz Sismoloji Merkezi'nin (EMSC) 8-21 Ekim tarihleri arasında Pakistan'da oluşan depremlere ilişkin hazırladığı istatistiklere göre, büyüklüğü 4 ve üzeri olan depremlerin sayısı 97'dir. Böyle büyük depremlerden sonra artçı şokların aylarca devam ettiği görülür.

- Bu bölgede yakın dönemde beklenen depremler var mı?

- Tabii depremin yerini ve zamanını söylememiz mümkün değil. Ama genellikle bilim insanlarının bu konudaki görüşü şöyle, Hint Levhası Avrasya Levhası'na çok büyük bir hızla yaklaşıyor, onu sıkıştırmaya devam ediyor. Sismik enerji birikimi devam ediyor ve öyle bir zaman gelecek ki bir şekilde kabuk gerilime dayanamayacak ve o zaman da büyük bir deprem olacak. Dolayısıyla bu mekanizma çerçevesinde biz biraz önce açıklamaya çalıştığım Hint-Avrasya Levhaları ana bindirme zonu üzerinde herhangi bir yerde, 8 ve daha büyük bir deprem olma olasılığının yüksek olduğunu görüyoruz. Bu, literatürde kabul edilen bir konudur.

Aslında ana bindirme zonunun, Pakistan'ın kuzeybatısında Pamir-Hindikuş bölgesi dediğimiz kısmında, çok daha aktif zonlar vardır. Burada deprem sayısı daha çoktur ve derin depremler oluşmaktadır.

- Bu hızlı levha hareketleri, her seferinde daha büyük bir enerjinin birikmesine neden oluyor diyebilir miyiz?

- Deprem biliminde deprem oluşum döngüsü (earthquake cycle) olarak adlandırdığımız bir tanımlama vardır: Presismik dönem (deprem öncesi dönem), mühendislik açısından hasar verebilecek bir büyük depremden önceki dönemdir. Bunun zamanını bilmiyoruz, 100 yıl da 500 yıl da 50 yıl da olabilir. Bu, deprem bölgesinin jeolojik özelliklerine bağlıdır. Bu presismik dönemin sonuna doğru, levha hareketleri nedeniyle gerilme oluşur ve potansiyel sismik enerji (yamulma enerjisi) birikerek kırılma noktasına gelir. Bu noktada kırılma gerçekleşir. Potansiyel yamulma enerjisi aniden salınarak sismik enerjiye dönüşür. Depremin olduğu o ana kosismik an diyoruz. Bu an saniyelerle dakikalarla ifade edilir. Bu andan sonra postsismik döneme giriyoruz. Artçı şokların yaşandığı ve giderek azaldığı ve ara sıra ufak depremlerin olduğu ama devam eden levha hareketleri nedeniyle de yamulma enerjisinin yavaş yavaş biriktiği dönemdir. Kosismik dönemin sonu, bir sonraki depremi oluşturacak presismik dönemin başlangıcıdır. Bu sismik döngüdür. Ama bu döngü hiçbir zaman periyodik değildir, rastgele gelişir. Zaten periyodik olsa depremleri önceden kestirebiliriz. Biz çeşitli istatistikler yaparak periyodlar yakalamaya çalışıyoruz ama bunlar sonuç olarak olasılıklardır. Maalesef depremin periyodu ile ilgili bu tür spekülasyonlar yapılıyor. Bu spekülasyonlar da ayrı bir konu.

- Bizde de özellikle Marmara'da beklenen depremle ilgili büyük spekülasyonlar yapılıyor…

- Tabii dikkatler, Kuzey Anadolu Fayı zonunun batıya devamında, Marmara'da beklenen büyük depremin üzerinde. Fayların yerlerini biliyoruz, ama nerede, ne zaman, ne büyüklükte bir deprem olacağını ancak olasılıksal olarak veriyoruz. Önümüzdeki 30 yıl içinde, 7 ve daha büyük bir depremin olma olasılığı yüzde 50-60 diyebiliyoruz. Bu büyük bir olasılıktır. Bu olasılık bize diyor ki, lütfen binalarınızı güçlendirin, okul ve hastanelere öncelik

verin, yolları genişletin, insanların toplanacağı alanları yaratın, vd. gibi yaşamı ve altyapıyı gelecek deprem için yeniden düzenleme aşamasında olmamız gerekiyor. Bu da ayrı bir söyleşi konusu. Bence bu konu gündemi işgal eden fay tartışmalarından , "fay muhabbetlerinden" daha önemli bir konu…

İzmir'de neler oluyor

- Hocam, İzmir'de neler oluyor?

- Bir kere her şeyden önce bölgede bu tür depremlerle karşılaşmamız sürpriz değil. En çok sorulan şeylerden bir tanesi, 4 tane 5'ten büyük depremin, 2 tane 5.9, 5.8 ve 5.7'nin arka arkaya gelmesi normal mi? Tabii deprem biliminde bu durumu normal-anormal sınırı içerisinde tartışmak mümkün değil. Dünyada olan deprem kümelenmelerine baktığımızda buna benzer birçok vaka var. Batı Anadolu-Ege'nin zaten genel karakterlerinden bir tanesi zaman zaman bir deprem fırtınası ya da kümelenme şeklinde deprem oluşumu yaratmasıdır. Bunu geçtiğimiz aylarda Bodrum ve civarında Gökova Körfezi'nde yaşadık. Burada pek çok aktif fay zonu var ve bunlar pıtrak gibi deprem ürettiler. Bunların içinde 4.5-5 büyüklüğünde depremler de vardı. Uzun bir süre devam etti, insanlar rahatsız oldu ama geçti… Tabii bu Gökova Körfezi'nde daha büyük bir deprem olmayacağı anlamına gelmez ya da İzmir'de… İzmir'in tarihine baktığımızda, 6.5 büyüklüğüne kadar erişen depremler görülmüş, İzmir ve çevresinde.

İzmir'in deprem senaryosu hazır

- İzmir ve yakın çevresinde meydana gelmiş en yüksek deprem büyüklüğü nedir?

- 6.6 büyüklüğünde deprem var kayıtlarımızda. Çok eski dönemlerde, milattan önceki zamanlarda, tarihsel kalıntılardan yola çıkarak 7 ve daha büyük depremler yaşandığına dair bazı bulgular var ama bunlar güvenilir değil.

- Aykut Barka, bir söyleşimiz sırasında bize, İzmir için hazırladıkları bir deprem senaryosundan bahsetmişti. Bu konuda bilgi verebilir misiniz?

- İzmir sonuç olarak Türkiye'nin 1. derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Bunun farkına vardıkları için 1998'de İzmir Belediyesi İzmir Deprem Senaryosu ve master planı yaptırmak istemiş. Bu çalışma Türkiye'de ilktir. İzmir depremden nasıl etkilenebilir, hangi faylar etkili olur, deprem olursa nerede, ne olur, bütün bunlar ayrıntılı bir şekilde bilimsel içerikte, çeşitli seçenekleriyle incelenmiş. O senaryodaki depremin büyüklüğü 7 kabul edilmiş. Çünkü yapılan tarihsel araştırmalara göre 7 büyüklüğünde bir deprem olma olasılığı var denmiş. Bu bölgedeki faylar, denizden de karadan da geçiyor. Geçtiğimiz günlerde oluşan 5.9 büyüklüğündeki deprem, denizde Sığacık'da olmasına rağmen İzmir'i çok etkilemiştir. Demek ki kent merkezlerine 100 km'lik bir daire içinde olası büyük depremler kentleri ciddi etkilemektedir. Yapılar çürükse, zeminleri de sorunluysa 100 km uzakta da olsalar etkileniyorlar.

- İzmir ve çevresindeki kıyılarda tsunami yaşanması mümkün mü? Deprem senaryosunda bu ihtimale yer verilmiş mi?

- Tabii denizde 6.5'tan daha büyük bir deprem olursa ve fay yapısı da uygun olursa kıyılarda tsunami olabilir. Ama körfezin içine tsunami dalgalarının girişini iyi hesaplamak gerek. Bu hesap çok parametreli bir hesaptır. Depremin mekanik yapısından, kıyıların yapısına, suyun derinliğine, depremin olduğu yere bağlı birçok faktör vardır. Master planda tsunamiye yer verilmemiş. Yalnız diğer her türlü ihtimal değerlendirilmiş.

- Gediz Ova'sının deprem üretme riski nedir?

- Türkiye'de çeşitli nedenlerle oluşmuş aktif fay zonları var. Bunların bir kısmı grabenlerde, çöküntü havzalarının sınırlarında, bir kısmı doğrultu atımlı dediğimiz fay zonlarında oluşmuş faylardır. Batı Anadolu'da da çöküntü havzalarının kıyılarında çok aktif fay zonları var; Büyük ve Küçük Menderes Havzaları üzerinde birçok şehir var. İzmir de o havzanın batısında. Dolayısıyla bu havzaların tarihine baktığımızda nerede deprem olacağı üç aşağı beş yukarı bellidir. Türkiye'de 1. derece ve 2. derece deprem bölgeleri belirlenmiştir ve buralarda bir deprem olması hiçbir zaman sürpriz değildir. Eğer bir yerleşim tümüyle aktif bir fay zonu içindeyse mutlaka önlem almak gerekiyor. Batı Anadolu'da bu şekilde birbirine bitişik, komşu yüzlerce graben çöküntü havzası ve üzerlerinde birçok şehirler var. Dilim dilim faylı zonlardır buralar. Buralarda deprem olması asla şaşırtmamalı. Bunlarla ilgili yıllardır raporlar yazıyoruz.

- Hocam eklemek istediğiniz bir şey var mı?

- Türkiye'nin esas sorunu şu, insanlar korkuyorlar çünkü büyük depremlerde yapılar çürükse yıkıntı altında kalınacağını biliyorlar. Normal olarak mühendislikte binanın hasar almasına izin verilebilir. Ama tamamen yıkılmaması, ölümcül olmaması koşuluyla… Türkiye'de büyük depremler nedeniyle kişi başına düşen maddi kayıp 10 binle 20 bin dolar arasındadır.

Halkımız maalesef kendileri bilgilenmek yerine, başkalarından duyduklarına daha çok rağbet ediyorlar. Oysa valiliklerden gelen bilgileri dikkate almalılar. Dolayısıyla deprem zararlarının azaltılması hem altyapı çalışmalarıyla hem de halkın bilinçlendirilmesiyle ilgili bir olaydır. Belediyelerin şu anki yapısı, kentlerin, ilçelerin afet zararlarının azaltılmasına uygun değildir. Ulusal Deprem Konseyi olarak rahatsızlık duyduğumuz bir başka sorun da insanlarımızın medyanın da katkısıyla faylarla ilgili konulara fazla ilgi göstermeleri. Faylar ve deprem konusu halkımız açısından özdeşleşmiş durumda. Bu çok yanlış. Depreme dayanıklı yerleşmeyi konuşmamız gerekirken nerede ne fay var onu ezberliyoruz…

Evrim ve Bilinçli Tasarım neden "iki taraf" değil?

"Leylek Kuramı"nı da okutalım mı?

Bilinçli tasarım bilimsel değil, dinsel bir tartışmadır. Bir fikirler tarihi dersinde, popüler mantıklı boş inanlarla ilgili bir felsefe sınıfında ya da dünyanın her yerindeki mitleri konu alan bir karşılaştırmalı din dersinde tartışmaya değer olabilir. Fakat, tıpkı simyanın kimya derslerinde, flogistonun fizik dersinde ya da leylek kuramının cinsel eğitim dersinde işlenmemesi gibi, bilinçli tasarım da biyoloji dersinde işlenmemelidir.

Prof. Richard Dawkins -
Prof. Jerry Coyne / Çev. Feryal Halatçı

Richard Dawkins Oxford Üniversitesi, Jerry Coyne ise Chicago Üniversitesi öğretim üyeleri. İki bilim insanının, fen bilgisi derslerinde "bilinçli tasarım"ın öğretilmesini kabul etmenin vahim sonuçlarına ilişkin, 1 Eylül 2005 tarihli *The Guardian* gazetesinde yayımlanan makalelerini okurlarımıza sunuyoruz.

Okullarda, Evrim Kuramı ile birlikte "bilinçli tasarım"ın da öğretilmesi. Çok mantıklı görünüyor, değil mi? Öylesine alçakgönüllü bir öneri ki! Neden her iki tarafı da öğretmeyelim? Neden çocukların kendi kendilerine karar vermelerine izin vermeyelim? ABD Başkanı Bush'un dediği gibi, "Bana insanların çeşitli fikirlerle karşı karşıya getirilip getirimemesi gerektiğini soruyorsunuz, yanıtımız evet." İlk bakışta, "her iki taraf" deyimi bizim gibi eğitmenlerin yüreğini sıcacık yapıyor.

Oxford Üniversitesi profesörü Richard Dawkins.

"Her iki taraf da" tarzının aldatıcı çekiciliği

Bizlerden biri yıllarını Oxford'da okutman olarak geçirdi ve öğrencileri için her hafta birbirine zıt görüşler içeren konular seçerdi. Öğrencilerin kütüphaneye gitmeleri, verilen argümanın her iki yönünü de okumaları, yazacakları ödevde bunları kısaca anlatmaları ve dengeli bir yargıya ulaşmalarını isterdi. Denge ise hep şu deyişle biçimlenirdi: "Birbirine zıt iki bakış açısı aynı yoğunlukla ifade edildiğinde, gerçeğin iki görüş arasında orta yerde olması gerekmez. Bir tarafın tümüyle hatalı olması da mümkündür."

Her ikimiz de, birer öğretmen olarak, öğrencilerden anlaşmazlıkları analiz etmelerini istemenin eğitimlerine çok önemli bir katkıda bulunduklarını gördük. Öyleyse, evrimle yaratılışçılık ya da "bilinçli tasarım" arasında olduğu öne sürülen çatışmanın her iki yönünü de öğretmenin neresi yanlış? Ve, yeri gelmişken, bu samimiyetsiz hüsnütabire kanmayın sakın. Bilinçli tasarımda yeni bir şey yok, bu sadece ABD anayasasının kilise ile devletin ayrı tutulması kuralından kaçmak için (kaypak halkla ilişkiler uzmanları ve tonlarca vergiden muaf para sayesinde bir miktar başarı elde ediyorlar) yeni bir adla kamufle edilen yaratılışçılıktır.

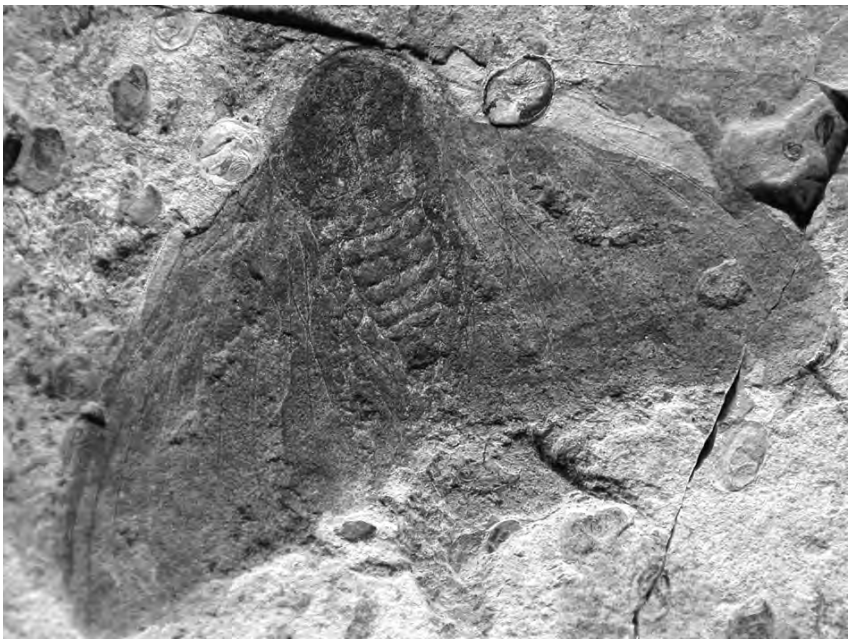
Öyleyse neden yaşam boyu eğitmenlik yapmış ve öğretimde "her iki taraf da" tarzının yürekten savunucuları olan iki insan hemen hemen tüm bi-

yologların ortak kanısına katılarak, yaratılış ile evrim arasındaki bu kuşkulu çatışmayı bir istisna olarak görüyorlar? "Adalet, her iki tarafı da öğretmektir" demenin o şeker mi şeker akılcılığında yanlış olan ne var? Yanıt çok basit. Bu hiçbir yönü bilimsel olmayan bir çatışma. Ve ayrıca, zamanı boşa harcamaya yönelten bir çeldirici, çünkü evrim bilimi, belki de tüm diğer başlıca bilim dallarından daha fazla, sahici çatışmalarla dolu.

Bilinçli Tasarım, ancak karşılaştırmalı din dersinde okutulabilir

Evrim öğrencilerinin genelde karşı karşıya geldikleri gerçekten zorlu ve eğitsel değeri büyük olan çatışmalar arasında şunlar vardır: Moleküler evrimde nötralizme karşı seçilimcilik; uyumculuk; grupsal seçilim; kesikli denge; ortak ataya göre sınıflandırma; gelişimin evrimi; "Kambriyen patlaması"; kitlesel yok oluşlar; türler arası rekabet; uzun mesafelerle yalıtım olmaksızın türleşme; eşeysel seçilim; eşeylerin evrimi; evrimsel psikoloji; Darwinci tıp, vb. Önemli olan nokta, tüm bu çatışmaların ve daha birçoğunun sadece öğrencilerin ödevlerinde değil, sohbetlerinde de gece geç saatlere dek süren büyüleyici, canlı tartışmaları beslemesi.

Bilinçli tasarım, bu çatışmalarla aynı nitelikte değildir. Bilinçli tasarım bilimsel bir tartışma değil, dinsel bir tartışmadır. Bir fikirler tarihi dersinde, popüler mantıklı boş inanlarla ilgili bir felsefe sınıfında ya da dünyanın her yerindeki mitleri konu alan bir karşılaştırmalı din dersinde tartışmaya değer olabilir. Fakat, tıpkı simyanın kimya derslerinde, fologistonun fizik dersinde ya da leylek kuramının cinsel eğitim dersinde işlenmemesi gibi, bilinçli tasarım da biyoloji dersinde işlenmemelidir. Bu verdiğim örneklerde de "her iki kuram" için eşit süre talebi son derece gülünçtür. Aynı şekilde, 20. yüzyıl Avrupa tarihini konu alan bir derste, soykırımın asla gerçekleşmediği kuramı için kim eşit süre talep eder?

Ölümlerin sadece çok çok küçük bir kısmında fosil oluştuğunu bildiğimize göre, eksiksiz bir kayıt talep etmek çok şey istemek olmuyor mu?

Neden bilimsel bir kuram değil?

Öyleyse, bilinçli tasarım kuramının "her iki taraf da" muamelesini hak edecek, sahici bir bilimsel kuram olmadığından neden eminiz? Bu, bizim kişisel düşüncemiz mi? Bu, profesyonel biyologların büyük bir çoğunluğu tarafından paylaşılan bir düşünce; ama elbette bilim, bilim adamlarının büyük çoğunluğunun oyuyla ilerlemez. Neden yaratılışçılık (ya da bu düşüncenin yeniden hortlamış hali olan bilinçli tasarım), yukarıda sıraladığımız bir düzine ödev konusu kadar bilimsel tartışma değeri taşımıyor? İşte nedeni:

Bilinçli tasarım bilimsel bir kuram olsaydı, yine bilim adamları tarafından incelemeye tabi tutulan bilimsel dergiler, araştırmalar sonucu bir araya getirilen pozitif kanıtlarla dolu olurdu. Bu olmuyor. Sorun, editörlerin bilinçli tasarım araştırmalarını yayımlamayı reddetmesi değil. Sadece yayımlayacak bilinçli tasarım araştırması yok. Bilinçli tasarım savunucuları doğrudan doğruya akademi dışındaki genel kamuoyuna ve seçmiş oldukları hükümet görevlilerine -ki bu müthiş bir kurnazlık- hitap ederek normal bilimsel süreçten yan çiziyorlar.

Bilinçli tasarım savunucularının argümanı hep aynı özellikleri sergiliyor. Asla bilinçli tasarım lehine pozitif kanıtlar sunmuyorlar. Önümüze konan, sadece evrimdeki sözde eksikliklerin bir listesi. Bize fosil kayıtlarındaki "boşluklar"dan söz ediyorlar. Ya da verilen destekleyici hiçbir kanıt olmaksızın, verdikleri karar gereği, organların "indirgenemez karmaşıklıkta" oldukları, doğal seçilimle evrimleşmiş olamayacak kadar karmaşık oldukları belirtiliyor.

Her halükârda, X Olgusunun açıklanmasında A Kuramı güçlüklerle karşılaşıyorsa, otomatik olarak B Kuramının tercih edilmesi gerektiği "varsayımı" saklı (aslında saklamaya bile çalışmıyorlar); bu B Kuramının (ki bu durumda yaratılışçılık oluyor) X Olgusunu açıklamada daha iyi olup olmadığı sorgulanmıyor bile. Bunun ne kadar dengesiz olduğuna ve o "hadi her ikisini de öğretelim"-in görünürdeki akılcılığını yalanladığına dikkat ediniz. Taraflardan birinin, her adımda kanıt göstermesi gerekiyor ve bir güçlükle karşılaş-

Evrime ilişkin tartışmaya değer bazı noktalar

- Kambriyen patlaması: Fosil kayıtları ilk çok hücreli hayvanların 640 milyon yıl önce yaşadıklarını gösterse de, türlerin çeşitliliği 530 milyon yıl öncesine kadar çok düşük kalmıştır. Bu tarihte, ani bir patlamayla yumuşakçalar, eklembacaklılar, derisidikenliler ve omurgalılar dahil, çok çeşitli deniz türleri ilk kez ortaya çıkmıştır. Burada "ani" sözcüğü jeolojik anlamda kullanılmaktadır; bu patlama 10 milyon ila 30 milyon yıl kadar süren bir patlamadır ve bu süre memelilerin büyük dallanmasının büyük bir bölümünün evrimleşebileceği uzunlukta bir süredir. Bu hızlı çeşitlenme, büyüleyici sorular koyar önümüze; açıklamalar arasında sert kısımları olan organizmaların evrimleşmesi (ki bu fosilleşmeyi kolaylaştırır), gözlerin evrimsel "icadı", ve organizmaların kısımlarının bağımsız olarak evrimleşmesine olanak sağlayacak yeni genlerin gelişmesi sayılabilir.

- İnsan davranışının evrimsel temeli: Evrimsel psikoloji (bir zamanlar sosyobiyoloji denirdi), bireyler arasındaki ve etnik gruplar arasındaki farklılıkların yanı sıra insan davranışının evrensel özelliklerinin (özellikle de cinsel davranışların) genetik bir temeli olduğunu iddia eder. Bu özellikler ve farklılıkların atalarımızdan beri doğal seçilimle evrimleştiği söylenir. Bu iddialar konusunda çok fazla çatışma var, bunun en büyük nedeni atalarımız üzerinde etki etmiş olan evrimsel güçleri yeniden yapılandırmanın zorluğu ve günümüz insanı üzerinde genetik deneyler yapmanın etik olmamasıdır.

- Eşeysel seçilime karşı doğal seçilim: Evrimbilimciler, uyum sağlamanın hep doğal seçilim sonucu olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır; fakat erkek kuşların süslü tüyleri, birçok türde eşeyler arasında görülen büyüklük farklılıkları gibi, "eşeysel seçilim" ile daha iyi açıklanabilen birçok özellik vardır (eşeysel seçilim: bir eşeyin -ki bunlar genelde dişilerdir- karşı cinsin belirli özellikleri taşıyan bireyleri ile çiftleşmeyi tercih etmesi temelindeki seçilim). Evrimbilimciler, hayvanların kaç özelliğinin doğal seçilim değil de eşeysel seçilim sonucu ortaya çıktığı konusunda tartışmaktadırlar. Bazıları da, Darwin'in de kendisi gibi, insanlarda "ırkları" farklılaştıran birçok fiziksel özelliğin eşeysel seçilim sonucu ortaya çıktığını düşünür.

- Doğal seçilimin hedefi: Evrimbilimciler, doğal seçilimin genelde organizmaların genlerini etkilediğini kabul ederler. Kendilerine üreme ya da hayatta kalma konusunda başka bireylere karşı avantaj sağlayan genleri taşıyan bireyler daha çok sayıda döl verir, bu da türün genetik bileşimini yavaş yavaş değiştirir. Buna "bireysel seçilim" adı verilir. Fakat bazı evrimbilimciler seçilimin daha yüksek düzeylerde de, popülasyonlar üzerinde (ki buna grup seçilimi denir), hatta türlerin üzerinde (bu da tür seçilimi olarak adlandırılır) etki edebileceğini öne sürmektedir. Bireysel seçilime karşı bu daha yüksek seçilim biçimlerinin bağıl önemi çok canlı tartışmaların konusu olmaktadır.

- Doğal seçilime karşı genetik sürüklenme: Doğal seçilim, bir genin yerine öngörülebilir bir biçimde bir başka genin yerleşmesine yol açan bir süreçtir. Fakat genetik sürüklenme olarak adlandırılan ve "rasgele" gerçekleşen bir başka evrimsel süreç daha vardır ve bu yazı-tura atmanın genetik eşdeğeri olarak görülebilir. Genetik sürüklenme, taşıyıcılarının uyum sağlamasına pek etki etmeyen genlerin frekanslarında öngörülemeyen değişikliklere yol açar ve popülasyonların genetik bileşimini değiştirerek evrimleşmeye neden olur. DNA'nın birçok özelliğinin genetik sürüklenme ile evrimleştiği söylenir. Evrimsel genetikçiler organizmaların özelliklerini ve DNA'larını açıklamada seçilime kıyasla sürüklenmenin önemi konusunda fikir birliğine varmış değillerdir. Tüm evrimbilimciler genetik sürüklenmenin uyumsal evrimi açıklamadığını kabul ederler. Fakat evrimin tümü uyum sağlamayla ilgili değildir.

tığı anda (ki bu tüm bilimlerin her gün karşılaştıkları ve büyük hevesle çözmeye koyuldukları türden bir güçlük, bilimin işi bu) otomatik olarak öbür taraf kazanmış sayılıyor ve en ufak bir kanıt göstermesi gerekmiyor.

Kambriyen öncesinde fosil tavşanlar olsaydı..!

Peki, fosil kayıtlarındaki eksiklik ne demek şimdi? Bu, var olsaydı belirli bir evrimsel geçişi belgeleyebilecek bir fosilin yokluğu anlamına geliyor. Bu eksiklik, elimizde evrim sürecindeki basamakların hepsinin sinemasal bir kaydı olmaması demek oluyor. Ama ölümlerin sadece çok çok küçük bir kısmında fosil oluştuğunu bildiğimize göre, eksiksiz bir kayıt talep etmek çok şey istemek olmuyor mu?

Yaratılışçılıktan eşdeğer kanıt istemek, Tanrının işe başladığı gün yaptıklarının -örneğin memelilerdeki kulak kemikleri ya da bakterilerin kamçıları, hareketli bakterilerde hareketi sağlayan, küçük, kıl benzeri organ- eksiksiz bir sinematik kaydını istemek olurdu. En ateşli bilinçli tasarım savunucuları bile böylesi bir kutsal videobandın ortaya çıkacağını iddia etmiyor.

Öte yandan, biyologlar çok fazla sayıda evrimsel geçiş için eşdeğer

bir "sinematik" fosil dizisi olduğunu iddia edebilirler. Hepsi değil, ama iki ayağı üzerinde duran *Australopithecus*'dan bizim evrimleşmemiz dahil, çok sayıda evrimsel geçiş için. Ve daha da anlamlısı, evrimsel dizi içinde "yanlış" yerde bulunan tek bir tane bile sahici fosil yok. Kronolojik olarak yanlış olan tek bir fosil bulunsaydı eğer, evrim kuramı suya düşerdi.

Evrimin yanlışlığını neyin kanıtlayacağını sorduklarında büyük biyolog J. B. S. Haldane'in homurdanacağı gibi: "Kambriyen öncesinde fosil tavşanlar." Tüm iyi kuramlar gibi, evrim kuramı da yanlışlığının kanıtlanmasına açıktır. Söylemeye gerek yok, her zaman da kazanmıştır.

Peki, tasarımcının karmaşıklığı?

Aynı şekilde, bir şeyin -diyelim ki, bakterilerin kamçılarının- doğal seçilimle evrimleşmiş olamayacak kadar karmaşık olduğu iddiası, "rakip" bilinçli tasarım kuramını varsayımsal olarak desteklemek üzere, ne yazık ki yaygın ama yanlış bir mantıkla ortaya sürülüyor. Bu tür bir varsayımsal mantık, bakteri kamçılarının evrimleşemeyecek kadar karmaşık oldukları takdirde, yaratılamayacak kadar da karmaşık olabilecekleri olasılığını açık bırakıyor. Bir an için durup düşünürseniz, bakteri kamçılarını yaratma yeteneğine sahip bir Tanrının kamçılardan (ya da evrenden) daha da karmaşık olması gerektiğini ve dolayısıyla istatistiksel olarak çok düşük olasılıklı bir varlık olacağını, bu varlığın yaratmış olduğu söylenen nesneden daha çok açıklanma gerektirdiğini görebilirsiniz.

Karmaşık organizmaların açıklanması gerekiyorsa, karmaşık bir tasarımcının da açıklanması gerekir. Ve teologların, Tanrının (ya da bilinçli tasarımcının) bilimsel açıklamanın normal işlemlerine karşı bağışık olduğu yolundaki mazereti de bir çözüm olmayacaktır. Bunu yapmaları, bindikleri dalı kesmek olur. İki seçenek var: Ya bilinçli tasarım bir bilim dersinde incelenir, ki o takdirde bilimsel bir hipotezde arananlara tabi olur; ya da incelenir, ki o takdirde bilim dersinden çıkartılır ve ait olduğu yere, kiliseye geri gönderilir.

Aslına bakarsanız, bakterilerin kamçısı de evrimleşmiş olamayacak kadar karmaşık bir yapı değil, özenle incelenen hiçbir canlı yapısı bu denli karmaşık değil. Biyologlar, canlı sistemlerde başka yerlerde buldukları bileşenleri kullanarak mantıklı ara yapı serileri belirlemişlerdir. Fakat biyologların hemen yanıtlayamayacakları belirli bir vaka olsaydı bile, önemli olan nokta, yaratılışçıların "varsayımsal" mantığının çürük olmaktan kurtulamayacağıdır.

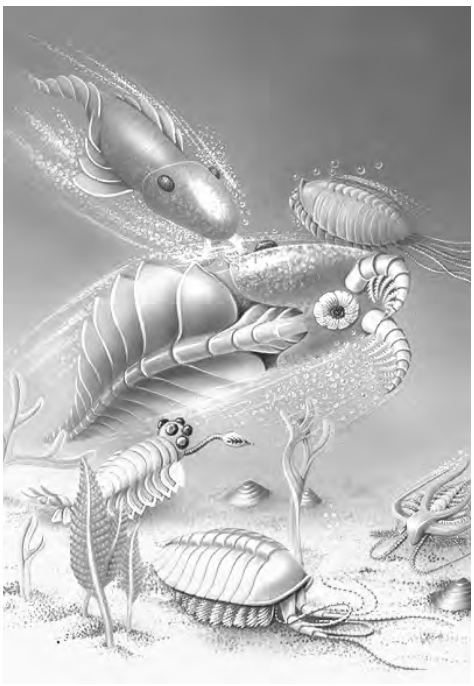
Evrimin kanıtları kitlesel

Bilinçli tasarıma işaret eden tek bir kanıt bile yok, sadece evrimsel kayıtlardaki sözde eksikliklerle, belirlediğimiz "varsayımsal" boşinan var. Ve evrim biliminde eksiklikler olduğu kaçınılmaz olarak doğruysa da, evrim gerçeğine işaret eden, karşılıklı birbirini destekleyen yüz binlerce gözlemden oluşan kanıtlar gerçekten de kitlesel. Bu gözlemler jeoloji, paleontoloji, karşılaştırmalı anatomi, fizyoloji, biyokimya, etoloji, biyocoğrafya, embriyoloji -ve şimdilerde gittikçe artan bir hızla- moleküler genetik gibi alanlardan geliyor.

Bu kanıtların ağırlığı o kadar fazla ki, yayımlanan verilerin sadece bir bölümünü izleyenler için bile evrim gerçeğine karşı çıkış gülünecek bir yaklaşım oluyor. Evrim bir gerçekliktir: Tıpkı plaka tektoniğinin ya da heliosentrik güneş sisteminin bir gerçeklik olması gibi.

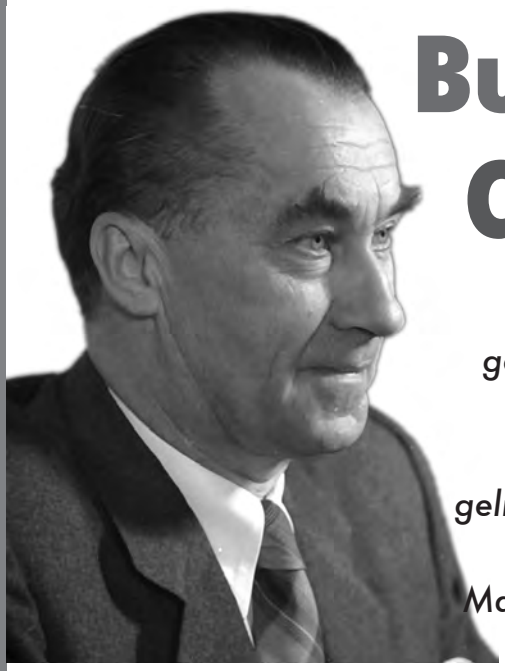
İki taraf diye bir şey yok

Son olarak, bu konuların biyoloji sınıflarında tartışılıp tartışılmaması neden bu kadar önemli? Aslında önemli olmadığı, biyologların bu kadar çabuk kızmaması gerektiği söylenebilir. Belki de, bu popüler talebi kabul etmeli ve fen bilgisi derslerinde evrimin yanı sıra bilinçli tasarımı da öğretmeliyiz. Bilinçli tasarımın anlatılması, nereden baksanız, yaklaşık 10 dakikada biter, ondan sonra da gerçek bilimi ve sahici çatışmaları anlatırız.

Kambriyen patlamasını ifade eden bir çizim. Türlerin çeşitliliği 530 milyon yıl öncesine kadar çok düşük kaldı. Bu tarihte, ani bir patlamayla yumuşakçalar, eklembacaklılar, derisidikenliler ve omurgalılar dahil, çok çeşitli deniz türleri ilk kez ortaya çıktı. Kambriyen patlaması, evrimbilimcilerin üzerinde tartıştıkları bir konu.

Bu çekici görünse de, ciddi bir sorun hâlâ var. Baştan çıkarıcı "çatışmayı anlatalım" söylemi hep yanlış ve son derece zararlı olan bir düşünceyi, gerçekten de iki taraf olduğu düşüncesini içeriyor. Bu durum, öğrencilerin dikkatini evrimsel tartışmaları zenginleştiren, canlandıran, gerçekten önemli ve ilginç çatışmalardan uzaklaştıracak. Daha da kötüsü, yaratılışçılığa asıl ulaşmak istediği zaferi verecek. Herhangi bir tartışmada tek bir iyi nokta öne sürmeye gerek kalmaksızın, bir tür doğaüstücülüğün bilimin sahici bir parçasıymış gibi ele alınması. Ve bu, Amerika'da bilim eğitiminin sonu olacak.

Bu topraklardan Curt Kosswig geçti...

İzlerini, fauna bilgilerini sistemleştirmek için baştan başa gezdiği Anadolu'nun her karışında, yurdun dört bir yanına dağılmış binlerce hekimde, eczacıda, öğretmende, Türkiye üniversitelerinde biyoloji bölümlerini kuran, geliştiren onlarca öğretim üyesinde, adını taşıyan çok sayıda canlı türünde, İÜ Zooloji ve Hidrobiyoloji Enstitüleri'nde, Manyas Kuş Cenneti'nde, Birecik kelaynak popülasyonunda ve daha birçok şeyde bırakarak...

Bilimsel ve insani olarak ters düştüğü Naziler'den kaçarak geldiği bu toprakları, uzun yıllar sonunda ülkesine dönse de, gerçekte hiç terk etmedi. Tutkun olduğu doğanın sonsuzluğuna, çok sevdiği bu topraklarda, çok sevdiği Boğaz'ın kıyısında karışmakta...

Nalân Mahsereci

Bu yazının hazırlanmasında, büyük yardım ve desteğini gördüğüm **Prof. Dr. Orhan Küçüker**'e teşekkürü borç biliyorum. Sayın Küçüker, Kosswig ile ilgili her türlü kaynağa ve kişiye ulaşmamı sağladı. **Cafer Türkmen** ve **Prof. Dr. Aykut Kazancıgil** ile yaptığım söyleşilere, bizzat eşlik etti. Sayın Türkmen'e ve Sayın Kazancıgil'e de verdikleri değerli bilgiler için minnettarım. Prof. Dr. Orhan Küçüker, yöneticisi olduğu, İÜ Fen Fakültesi Doğal Zenginlikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (DOZEM) bir çalışması olarak, "Türk Doğa Bilimcileri Biyografiler Serisi" hazırlıyor. Bu seri çerçevesinde, **Prof. Dr. Dinçer Gülen** ve Prof. Dr. Orhan Küçüker, DOZEM'in bülteni, *Acta Naturae*'nin 4. sayısını ayırdıkları geniş bir makaleyle, Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig'in Türkiye'de yaptığı bütün bilimsel çalışmaları ve yayınları takdire değer bir emekle derlemişler. Çok faydalandım. Kaynaklar deyince, Curt Kosswig'in yaşamını konu edinen *Boğaza Sürgün* belgesel filmini atlayamam, değerli bir çalışma gerçekleştirilmiş. Sayın Cafer Türkmen'e Kosswigler'in gezilerinde çektiği resimleri kullanmamıza, ayrıca bilim tarihinin duayenlerinden Sayın Aykut Kazancıgil'e de, Serpil Bozkurt ile ortak olarak çevirdiği Horst Widmann'ın *Atatürk ve Üniversite Reformu* kitabına tamamlayıcı olarak yaptığı eklerden, Curt Kosswig'in belge değerindeki iki yazısını yayımlamamıza izin verdiği için teşekkür ediyorum. Son olarak, Sayın **Prof. Dr. Nihat Aktaç**'a Kosswig ile ilgili anılarını bizlerle paylaştığı için teşekkürler...

Ekim ayı sonları. Yazdan kalma bir gün. Pastırma sıcakları denilenlerden. Öğle saatlerinden beri akvaryumlarla uğraşan adam, sonunda doğruluyor. Uzun boyuyla dikiliyor, Kanlıca sırtlarının karşısına. 40'lı yaşlarında olduğu anlaşılıyor, yüzünden. Gömleğinin sıvalı kollarını indirirken, Boğaz'ın güneş dinlenmeye başladığında eflatun-gümüşi renk alan sularına bakıyor bir yandan. Hiç kıpırtısız, kırışıksız, dümdüz bir ayna gibi parlayan sulara... Bir anda görüntüye, kanatlarını her çırptıklarında suya değiriverecekmiş gibi uçan, birbirlerinin peşine hizalı bir sürü kuş giriyor. Sürü Rumelihisarı tarafına doğru hızla ilerlerken, bir anda dönerek, karşı kıyıya, Kanlıca'ya yöneliyor.

Baltalimanı kıyısından, yelkovan kuşlarını izlemekte olan adama yaklaşıyor, gençten biri. Adam gözlerini sürüden ayırmasa da, fark ediyor yeni geleni: "Beni rahatsız eden bir düşünce var, Muzaffer. Sabahın erken saatinden akşamın geç vaktine dek, sürekli bir aşağı, bir yukarı uçan şu Puffinus sürülerinin nerelerde dinlendikleri ve kuluçkaya yattıkları. Bu da bir doktora tezi olabilir. Ama sanıyorum, Akdeniz ve Karadeniz sularının birbirine karıştığı Boğaziçi'nin ve Adalar'in litoral faunasını (denizin kıyıya yakın bölümünün hayvan örtüsünü) çalışman, hem senin için, hem de enstitümüz için daha faydalı olacak" (1).

İstanbullular'ın gün içinde rahatlıkla rastlayabilecekleri olağan bir görüntüde doktora konusu bulan ve buradan genç asistanına önereceği tez konusunu çıkaran bu adam, Nazi Almanyası'ndan ka-

çarak ülkemize gelmiş zooloji profesörü Curt Kosswig'dir. Şaşkınlıkla karışık bir hoşnutluk duygusuyla kavrıyorum ki, 49 yıl önce tam da bu satırların yazıldığı vakitlerde olmuştur, Muzaffer Demir'in aktardığı konuşma. 1946'da, Ekim ayı sonlarında. Ama belki daha ciddi bir örtüşme, aynı yılların İstanbul'unda, denizi ve canlılarını seyre dalarak, kendi üretim alanı için esin alan iki kafa adamının daha varlığı.

Orhan Veli, ilk basımı 1949'da yapılacak *Karşı* adlı kitabında yer alan *Gün Olur* şiirini belki de 1946'da yazmıştır, kim bilir: *"Gün olur, alır başımı giderim / Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda / Şu ada senin, bu ada benim, / Yelkovan kuşlarının peşi sıra..."* Ve Sait Faik, aynı yıllarda Burgazada kıyılarında oturarak, ince ince gözlediği "mavi denizin altındaki" ve üstündeki canlıları, öykülerinin baş köşesinde ağırlamakta.

İşte Türk edebiyatının şair ve öykücü iki devinin yaşadığı bu yılların bir başka İstanbullusudur Curt Kosswig ve en az onlar kadar derin bir ilgi ve sevecenlikle izlemektedir, kent yaşamını insanlarla paylaşan "İstanbullu" diğer canlıları.

"Çocukluğum balıklardı..."

Curt Kosswig, 30 Ekim 1903'de Berlin'de doğar. Yukarıdaki takvimsel örtüşmeyi devam ettirirsek, aşağı yukarı onun 102. doğum yıldönümünde yazılmaktadır bu yazı. Aralarında epeyce yaş farkının olduğu, çok sevgili ablası Erna'nın göz kulak olmalarıyla büyür. Kosswig o yılları şöyle anımsar:

"Çocukluğum balıklardı. Günlerce akvaryumda en karmaşık türleri üretiyordum. Minik sazangiller ve daha birçok balık..." (2).

Neredeyse her hafta sonu küçük Curt, annesinin eline sıkıştırdığı para ve bir sandviçle Berlin Akvaryumu'na yollanır. Kendi akvaryumuna alamayacağı kadar pahalı balıkların, renk ve biçim cümbüşü içinde kendinden geçerek, saatlerce oyalanır. Ama en uzun süreyi, pek rağbet görmeyen bir akvaryumun karşısında geçirir:

"Onda, on binlerce yıl önce mağara yaşamına geçen somonlar vardı. Zamanla gözlerini kaybetmişler ve kör olmuşlardı. Büyülenmiş gibiydim" (2).

Curt, bu büyülenmişliğin etkisinden hiç kurtulamaz. Gün gelip zooloji uzmanı olduğunda, çalıştığı konulardan biri, balık genetiğidir.

Zoologluğa adım adım

1922 yılında, Schöneberg Hohenzollernschule'den olgunluk sınavıyla mezun olur. Ardından Berlin Üniversitesi'nde felsefe, doğa bilimleri ve özellikle zoolojiyle genetik ağırlıklı bir eğitim alır. Çocukluktan beri süren merakına, balık yetiştirmeye devam etmekte ve evcil hayvanlarda renk kalıtımıyla ilgilenmektedir. Genetik alanında yaptığı doktorasını 1927'de tamamlar. Ardından Münster'de zooloji asistanı olur.

O yıllarda Almanya'da milliyetçilik yükseliştedir. 1. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın imzalamak zorunda kaldığı, son derece ağır koşulları olan Versay Antlaşması'nın haksız hükümler içerdiğine ve yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanmaktadır pek çok Alman. Kosswig de üniversite eğitiminin ilk yıllarında, Silahlı Talebeler ve Alman Milli Gençlik Birliği'ne üye olmuştur.

Doğa tutkusu içinde gelişen aşk

Bir gün Curt'un üniversitedeki odasının kapısı çalınır. Kapıyı açtığında gördüğü, belki de onu kör somon balıkları akvaryumundan çok daha fazla büyüleyen ilk ve son şeydir: Ürkek bakışlı bir genç kız. Bu öğrenciyi gördüğü daha ilk anda, ne pahasına olursa olsun onunla evlenmeyi kafasına koymuştur. Ama bütün çabalarına karşın, yarım dönem boyunca hakkında öğrenebildiği tek şey adı olur: Leonore Beschorner. Bir de Leonore'nin tam bir doğa tutkunu olduğu...

Bir süre sonra Leonore, üçra bataklık gezilerine Curt'un eşlik etmesine izin verir. "Bataklığın ufkunda alabildiğine kızkuşları, sarıasmalar ve yağmur kuşları..." (2). Ve çekingen Leonore ile onu, ulaşılması mümkünsüzü düşler gibi izleyen Curt...

Çıktıkları yürüyüşlerde, doğaya duydukları ortak ilgi içinde, birbirlerine duydukları da yoğunlaşır giderek. Bu arada Leonore okulunu değiştirmek istemektedir, ama tutucu babasından izin çıkmaz. Bu işe en çok sevinen Curt olur tabii. Daha fazla beklemek istemez, Bolcholt Fidanlığı'na gezintiye çıktıkları bir gün, Leonore'ye evlenme teklif eder. Kabul olunur, teklifi. Ama Curt'un Leonore'yi ilk gördüğünde düşüncelerinden geçen "pahayı" ödemesi gerekecektir, Leonore için düello yapmış ve sağ elini kullanamayacak biçimde yaralamıştır. 1928'de nişanlanır, 2 yıl sonra evlenirler.

Aynı yıl Curt Kosswig, Münster Üniversitesi Felsefe ve Doğa Bilimleri Fakültesi Zooloji Enstitüsü'nde doçent olur. Haziran 1931'de dünyaya gelen oğullarına, babasının adını koyarlar: Curt. Çiftin 1935 ve 1937'de iki oğulları daha olacaktır, Klaus ve Christian.

Naziler yükselişte, Kosswigler tedirgin

1933, Curt Kosswig için tedirgin yıllara başlangıçtır. Braunschweig

1950'ler. Leonore ve Curt, Hidrobiyoloji Enstitüsü'nün bir araştırma gezisinde. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

Teknik Yüksek Okulu Genel Biyoloji ve Zooloji Dalı'na profesör olarak atanır. "Bu göreve talip olmam belki düşüncesizceydi. Orada Alman milliyetçileriyle Naziler'in koalisyonu vardı" (2).

Hitler'in Alman vatandaşlığını alıp seçilebilmesini sağlayan Dietrich Klagges, Kültür Bakanlığı'nda hüküm sürmektedir. Klagges'in öncelikli niyetlerinden biri, "biyoloji"yi okul müfredatında zorunlu ders haline getirmektir.

Naziler'in biyolojiye ilgileri, Kosswig'i Braunschweig'de itibar gören bir adam yapar. Parti makamlarından, biyoloji konulu konferanslar vermesi talep edilir. Hatta, bölgesinin SS Eğitim Sorumlusu yapılır. Curt, yükselişi karşısında diplomatik bir ihtiyatlılık göstermek gerekliliği hissetmektedir. Açık açık "ırksal safsatalarınızı onaylamıyorum" (2) diyememekte; Nasyonal Sosyalist Parti'ye üye olması yönündeki baskıları, "Naziler iktidarı ele geçirdikten sonra telaşla partiye üye olanlar kafilesine katılma eğilimi olmadığı" (2) savunusuyla göğüslemeye çalışmaktadır. Milliyetçi bir geçmişi olduğunu anımsatmakta, Silahlı Talebeler ve Alman Milli Gençlik Birliği üyeliğini, bu geçmişin kanıtları olarak göstermektedir.

Gelen gün, geçeni aratır; baskılar artmaktadır. Kosswigler'in Münster'den yakın aile dostları, Botanik Enstitüsü profesörü Alfred Heilbronn, Yahudi olması gerekçesiyle, görevinden uzaklaştırılır. Kosswigler, Heilbronnlar'la görüştüklerinde, yaşadıkları "ağır depresyona" tanık olurlar. Heilbronn belki son bir umut olarak, karısı Magda ile, patoloji profesörü Philip Schwartz'ın "Almanya'yı terk etmek zorunda kalan bilim insanlarına yeniden çalışma olanağı sağlamak için" Zürih'de kurduğu Dayanışma Birliği'ne başvurmayı düşünmektedir.

Curt Kosswig'e, ihtar cezası veren, bizzat Naziler'in Kültür Bakanı Dietrich Klagges'dir.

Mussolini'nin Hitler ziyaretlerinden biri.

Yahudi olan ve olmayan üniversite öğretim üyelerinin görevlerinden alındıkları, tartaklandıkları, tutuklandıkları ve hatta kimisinin intihar ettiği yönündeki haberler her geçen gün daha çok duyulur.

Kosswig'in üzerinde sallanan Nazi kılıcı

Curt Kosswig, bu ortamda SS eğitmenliği görevine devam etmek istemez. İstifası, Nazi yetkililerin dikkatlerini üzerine odaklayacaktır. Nürnberg'deki Parti Kongresi, ırksal kanunları ilan ettiğinde, Kosswig dürüst bir bilim adamı olarak daha fazla suskun kalamaz. Bu kanunların "O zamanın tartışılmaz esası olan Mendel'in kalıtım yasalarına göre bir gerileme olduğunu" (2) vurgular. Çok geçmeden ifade vermeye davet edilecektir. Soruşturma sırasında, bir Yahudi, bir yarım Yahudi ve etkin bir Katolik'le ilişkisine dikkat çekildiğinde, politik nedenlerden eski arkadaşlarından vazgeçemeyeceğini açıklar. Peki, bazı derslerine "Heil Hitler!" demeden başlamasına ne diyecektir? Sonuç, bizzat Kültür Bakanı Klagges tarafından verilen ağır bir ihtardır. Curt'un başında, Naziler'in Demokles kılıcı sallanmaktadır artık. Kendini bir toplama kampında bulmasının an meselesi olduğunu sezinlemektedir.

Bu sıralarda ilkokula başlama yaşı gelen oğul Curt, okulun ilk gününde, Hitler Gençliği'nden çocuklar tarafından yoktan yere tartaklanır. Leonore okul yönetimine şikayette bulunur. Ama anne-baba olarak oğullarına öğüdü, "Onların anne-babaları kodaman, elimizden bir şey gelmez. Sakın bulaşma" (2) olacaktır. Küçük Curt, bir örnek üniforma tarzı giyimleriyle son derece "çekici" bulduğu Hitler Gençliği'nin, bu öğütten sonra ne karşılarına dikilir, ne de yanlarına sokulur.

Tedirginlik hali, bütün aile için süreklileşmiştir. Leonore, Curt'a sessiz bir sabırla destek olur. Bir akşam evde cebinden bir tüp düşürür Curt. Kimseye çaktırmamaya çalışarak, alır yerden. Leonore dehşet içinde anlamıştır: "Cebinde zehir taşıyordu. SS'in eline diri geçmek istemiyordu! Ağzımdan çıt çıkmadı…" (2).

Bir fırsat: İÜ Zooloji Enstitüsü'nde boşalan kadro

Kosswig, 1937'de, yapımı henüz tamamlanan Braunschweig Doğa Tarihi Müzesi'ne müdür olarak atanır. Tam bu sıralarda İstanbul'dan bir haber gelir: İÜ Zooloji Enstitüsü'nde bir kadro boşalmıştır. Haber, eski dost Alfred Heilbronn'dandır.

Kamusal yaşamın her alanında devrimler gerçekleştiren genç Türkiye hükümeti, Darülfünun'u çağdaş eğitim veren bir yapı haline getirmek üzere reform hazırlığı içindeyken, Almanya'dan bilim insanlarının kaçmak zorunda kalışıyla ortaya çıkan büyük fırsatı değerlendirmiş ve Schwartz'ın Dayanışma Birliği aracılığıyla, pek çok bilim kürsüsünün temelini atacak yabancı bilim insanını Türkiye'ye getirtmiştir. Heilbronn da bunlardan biridir. 1933 İstanbul Üniversitesi reformu çerçevesinde İstanbul'a gelerek, Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü'nün başına geçmiştir. Zooloji Enstitüsü'nün başında da İsviçreli Prof. Andre Naville

bulunmaktadır. Ama işte, Naville'in kısa bir süre sonra tifoya yakalanarak talihsizce ölümünün ardından boşalan kadroya, Heilbronn ve botanikçi Prof. Leo Brauner, Curt Kosswig'i önermektedir.

Bu haber Kosswigler'i çok sevindirir. Curt bir an önce yola çıkacak, Leonore ve oğlanlar ardından gelecektir. Ama bir sorun vardır: para. Heilbronn bu konuyu da düşünmüştür. Mektubunda, "Eğer paraya gereksinimin olursa, Viyana'daki banka hesabımdan bu mektupla çekebilirsin" demektedir (3).

Kosswig, Heilbronn'un mektubu cebinde, Viyana trenine biner. Bankadan parayı çektikten sonra, Sofya'ya kadar gidecek ilk uçaktan bilet alır. Şimdi ilk hedef, Berlin'deki Türk Konsolosluğu'dur. Kötü rastlantıya bakın ki, o gün Mussolini'nin Adolf Hitler'i ziyaret ettiği gündür. Tüm Berlin kordon altındadır. Üstelik Kosswig, yanlışlıkla vize verme yetkisi olmayan Elçiliğe gitmiştir. Türk Konsolosluğu kentin diğer ucundadır. Bulgar Konsolosluğu'ndan da transit geçiş vizesi almak gereklidir. İyi bir yol planıyla, metroyu kullanarak konsolosluklara ulaşan Kosswig, sıkıntılı bir koşturmacının ardından vizeleri alır ve havaalanına yollanır. Hâlâ bir terslik çıkabileceği endişesinde içindedir. Havaalanındaki SS memuruna pasaportunu uzatırken, yüreği ağzındadır. Memur kayıtsızlıkla işlemini yapar. Kosswig son kez "Heil Hitler!" der ve kalkmak üzere olan uçağa doğru yürür.

Klagges'in hakkında çıkardığı sınırda tutuklama emrinden yalnızca 1-2 saat erken davrandığını sonradan öğrenecektir. Gestapo tren istasyonlarını haberdar etmiş, ama Mussolini tantanasından ötürü, emir Tempelhof Havaalanı'na zamanında ulaşamamıştır.

"Boğaz'a sürgün"

"Sevgili ablacığım, benim takımın gelişinden beri bizden ilk yaşam işareti bu. Çocuklar çok neşeli geldiler. Uyum sağlamamız için ellerinden geleni esirgemeyen Heilbronn'larda kalıyoruz geçici olarak. Postdam'a mezarlığa gittiğinde, düşüncelerinde seninleydim. Babamızın bu büyük değişimi görmemesi ne iyi, fakat bu olmalıydı. Benim için başka bir çıkış yolu yoktu. Ve bu yol, bizler için değil ama, sizler için en zor katlanılabilecek olandı..." (2).

Kosswigler, Bebek sırtlarındaki evlerini çok sevmişlerdi. Oğul Christian Kosswig, hâlâ bu evde yaşıyor. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

"... Enstitü Süleymaniye Camisi'nin yanında, konumu harika. Pera, Boğaz, Marmara ve Haliç'ten Asya'ya kadar geniş bir bakış alanını kapsıyor. Üzerinde kara çaylaklar çığırarak dolanmakta. Enstitü güzel ve temiz ama biraz ufak. Ayrıca ahırları ve akvaryumu inşa etmem gerek. Çok iş. Ama kıymetini takdire hazırlar. İlk karşılaşmamızda gençliğimden dolayı tereddütlü görünen rektör, Heilbronn'a 'Bay Kosswig mükemmel bir seçim' dedi. Daha iyisi olamaz" (2).

Çok geçmeden Kosswigler, Heilbronn'ların yanından, Bebek sırtlarında iki katlı ahşap bir köşke geçerler. Bebek köy gibidir o zamanlar ve Kosswigler Boğaz kıyısındaki bu köyü çok seveceklerdir.

Zoolojinin altın yılları

Curt Kosswig, İÜ Fen Fakültesi Zooloji Enstitüsü'ne zooloji profesörü ve enstitü direktörü olarak atanmıştır. Yanı sıra, 1951 yılından itibaren Baltalimanı Hidrobiyoloji Enstitüsü direktörlüğü görevini üstlenir. Türkiye'de kaldığı 1937-1954 yılları arasındaki 17 yılda eğitimi, bilimsel çalışmaları, yetiştirdiği elamanlar ve örgütçülüğü ile tanınır.

O yıllarda, yurtdışına doktora için gitmiş Türk öğrenciler de yurda dönmeye başlamıştır, Zooloji Enstitüsü'nün de böyle kadroları vardır. Kosswig, bütün asistanlarını ve çalışma arkadaşlarını, ilgilenmekten zevk alacakları araştırma konularına yönlendirir, olabildiğince her çalışma günü onlarla çalışmaları hakkında konuşur ve titizlikle yaptıklarını takip eder. Araştırmalarını yayınlaştırmalarını teşvik eder, kendisi de yayın sayısını giderek arttırır. Asistanları ve çalışma arkadaşlarıyla, bir araya geldikleri öğle yemeklerinde bile, bilimsel konular tartışılır, yeni araştırma konuları belirlenir. Kosswig her iki enstitüde de canlı, üretken bir bilimsel ortamın yaratılmasını sağlamıştır. Böyle olması gerektiğine yürekten inanır. Yapılan araştırma ve yayınlar, bizzat Kosswig tarafından yurtdışındaki uzmanlara duyurulur; elemanlarının ülkelerarası bilgi alışverişinde pay sahibi olmalarını ister.

İÜ Reformu'ndan önce de, Darülfunun'da zooloji alanında değerli çalışmalar yapmış bilim insanları vardır. Ama bilgi yığılmıştır, durağandır. Kosswig, Zooloji Kürsüsü'nü gelişmelere açık, dinamik bir bilim yuvası haline getirir. Ama Darülfunun öğretim üyelerinin resimlerini de koydurmayı ihmal etmez, enstitünün duvarlarına. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde yapılan zoolojik çalışmaları da yakından izlemektedir. Kosswigli yıllar, Türkiye'de zooloji biliminin altın yıllarıdır.

Kosswig üniversitede, zooloji eğitiminde kullanılmak üzere, *Genel Zooloji* kitabı da yazmıştır; kimi yenilemelerle 5. baskısına ulaşan kitap, yıllarca okutulmaya devam edecektir. Yine liselerde okutulmak üzere, biyoloji ders kitabı kaleme alır. Giderek gelişen genetik bilimiyle ilgili olarak da, Heilbronn'la birlikte, *Princi-*

Kosswig bir Anadolu gezisinde, öğrencilerinin arasında. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

pia Genetica adlı kitabı yazarlar.

Kosswig, biyoloji ve ilgili bilim dallarının gelişmesini teşvik etmek, bu alanda bilgi alışverişini sağlamak ve bilimsel çalışmalarda yardımlaşmayı geliştirmek amacıyla kurulan Türk Biyoloji Derneği'nin yönetiminde de yer almış; derneğin yayın organı *Türk Biyoloji Dergisi*'nin birçok sayısında yazıları yayımlanmıştır. İÜ Fiziki ve Tabii İlimler Cemiyeti'nin süreli yayınında da makaleleri çıkar. İmzasına, asistanlarının yazdığı ve kimisi kendisine ithaf edilmiş kitapların Önsöz'lerinde rastlanır. Yaşamdan zamanlı / zamansız ayrılan meslektaşları için anma yazıları da kaleme almıştır. Ne yazık bunlardan biri, yakın dostu Alfred Heilbronn'un 1961'de ölümü için yazdığıdır.

Almanya'da doktorasını tamamlayarak yurda dönen ve Kosswig'in Zooloji Enstitüsü'nde çalıştığı yıllarda doçentliğini alan Atıf Şengün, onun başarısının nedenlerini şöyle açıklar:

"a) Güçlü kişiliği, b) Eleman kullanmadaki başarısı, c) Başkalarına angarya sayılabilecek işlerden kaçınmaması; örneğin tamamlanmış araştırmaları yabancı dile çevirmesi, başkalarına ait yayınların düzeltmelerini yapması, kitapların ve yayınların provalarını titizlikle okuması ve düzeltmesi; d) Zooloji bilim dalının herkes tarafından bilinmeyen ilginç yönlerini ortaya çıkarıp ilgili kişilere gösterebilmesi, e) Türkiye'de çalıştığı dönemde zooloji alanında tek otorite olarak sayılması, f) Genellikle Türkiye ile ilgili konuları ele alışı, g) Pahalı aletlere veya yurdumuzda sağlanması zor olan araç ve gerece ihtiyaç gösteren çalışmaların üzerinde durmayışı..." (1)

Kosswig'in bilimsel çalışmaları, genetik, sitoloji, cinsiyet tayini, cinsiyet ve tümör kalıtımı, bazı türlerde evrim ve preadaptasyon kuramı üzerinedir. Almanya'dayken yoğunlaştığı balıkların genetiği alanındaki çalışmalarını, Türkiye'de devam ettiremeyeceğini, trajikomik bir olayla anlar. Küçük tropik balıklar üzerindeki deneylerine devam etmek istemektedir. Ailesi Almanya'dan gelirken, Kosswig'in daha önce çalıştığı, çaprazlama açısından önemli kimi balıkları da yanlarında getirirler. Curt Kosswig, Enstitü'de kurduğu akvaryumlarda kalıtım çalışmalarına başlar. Ama yoğun işler nedeniyle akvaryumlara birkaç günde bir bakabilmektedir. Balıklarla her gün ilgilenmesi için asistanlarından birini görevlendirir. Ancak deneysel çalışma beklenilen sonuçları vermez. Sonunda, asistanı itiraf eder: Kosswig'in umutlarını bağladığı erkek balık, akvaryumdan sıçrayarak ölmüştür. İyi niyetli asistan (!) Kosswig üzülmesin diye, genetik çalışmaları yapıldığını bile bile, ölenin yerine kardeşini koyuverir!

Kosswig bunun üzerine çalışmalarını, o yıllarda fazla bilinmeyen Anadolu ve Yakın Doğu faunası ve hayvan coğrafyası üzerinde yoğunlaştırır, özellikle de hemen hiç bilinmeyen omurgasız canlı gruplarıyla ilgilenir. Anadolu'yu dolaşmaya, örnek toplamaya başlar. Bürokratik engeller yüzünden sadece proje olarak kalan bir hayali de, Türkiye'de bir Doğa Tarihi Müzesi kurmaktır.

Manyas "Kuş Cenneti" olmazdan önce...

Kosswig, 1938 yılı Nisan başında öğrencilerine bir tatlı su faunası göstermek ister. Haritaya bakar, yakındakilerden Manyas Gölü'nü seçer. Nasıl gideceklerini de soruşturur: Geceden Bandırma vapuruna binilecek, sabah orada inilecek, kısa bir tren yolculuğundan sonra 4 km yürünecek. Yürünürken hayvan, bitki örnekleri de toplanabilir, âlâ.

Plan uygulanır. Kocaman bir göldür Manyas, "Bizim Müggelsche yanında havuz gibi kalıyor" (2) diye düşünür Kosswig. Sığırcıatik Köyü'ne yöneldikleri sırada, bir tüfek patlar. 1 km uzaklıktaki bir korudan binlerce kuş havalanır. Kosswig heyecanlanır: Kuş kolonileri yaşıyor olmalı! Tüfek sesini soruşturur. Öğrenirler ki, kuşların ağaçları kuruttuğunu düşünen köylüler, kuşları kovalasın, kaçırsın diye, bekçi tutmuşlardır içlerinden birini: Kâşif Kan'ın işi, kimi kuşları vurarak, kimilerinin yumurtalarını kırarak, onları kaçırmaya uğraşmaktır.

Kayığı da olan Kâşif'den rica ederler, onları koruya götürür:

"Gölde su altında ufak bir söğütlük, her ağaçta en az beş yuva büyük beyazbalıkçıl, erguvanibalıkçıl, gecebalıkçılı, karabataklar, yabankazları, kuğular, ördekler, dalgıçkuşları, küçükbalabanlar, çulhakuşları. Ayrıca pelikanlar, ankutlar, balık kartalları. Orada kuluçkaya yatan muazzam miktarda kuş, toplam 100 bin kuş desem, abartılı olmaz" (2).

Kosswig köylünün kurudu dediği ağaçlara bakmak ister ve hepsinin üzerini tırtılların kapladığını görür. Ağaçları bu tırtılların kuruttuğunu, tırtılları yedikleri için kuşların ağaçlar için düşündüklerinin aksine fay-

Kosswig, Manyas Kuş Cenneti'nde yavru kuşlardan biriyle. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

dalı olduğunu köylüye anlatmaya uğraşır. Sonunda da ikna eder. Kâşif'e de der ki, "Senin paranı ben vereceğim; görevin kuşları korumak, öldürtmemek". O güne kadar kuşları kovalayan Kâşif, bundan böyle, kuşlara yanaşanları kovalayacaktır. Kosswigler yörenin adını da koyarlar: Kuş Cenneti.

"Kuluçka zamanı, sıkça Manyas'ı ziyaret etmekteyiz. Kenarında bir ev inşa edilmekte. Orada Kâşif kuşları koruyor. Biz de gece orada kalabiliyoruz. Zehra bir sebze bahçesi ekti, her zaman taze soğan var. Kâşifin eski tip arı kovanları, ağ ve takımları var. Gölde bolca bulunan turna, yayın, sazan ve leziz bir balık olan tatlısu ringası tutuyor. Tereyağ, yoğurt, süt ve ekmek köyden getiriliyor. Kısacası harikulade bir hayat yaşadığımız. Kâşif mükemmel bir doğa gözlemcisi ve hayvanlarla çok iyi uyuşuyor..." (2).

Kosswigler, bundan sonra her fırsatta Sığırcıatik Köyü'ndedirler. Curt artık bütün köylünün "hoca"sı, Leonore de, çocuklarının kendisine seslendiği gibi, "Muma"sıdır. Curt Kosswig, 1952'de Hidrobiyoloji Enstitüsü'nün buraya bir inceleme istasyonu kurmasını sağlar.

Kâşif'in ölümünden sonra, bekçiliği yine köyden Ali Kızılay üstlenir. Kosswig, Ali'ye kuş türlerini bilimsel olarak anlatır; Latince, Almanca ve Fransızca adlarını öğretir. "Muma" sık sık köye kaçar ve Ali ile birlikte 1000'den fazla kuşu halkalarlar. Halkaların üzerinde, Manyas Kuş Cenneti'nin adı ve adresi vardır. Bir gün Kenya'dan bir haber gelir: "Kuşunuz, burada vefat etmiştir".

Keşfedilişinden yaklaşık 20 yıl sonra, Kuş Cenneti tehlikeye girer. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Bursalı hemşerilerine söz vermiş: Manyas Gölü'nün suyu Karacabey Ovası'na verilecek, böylece ova sulanacak. Curt Kosswig bir şey yapmadan oturur mu? Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde kartograf kadrosunda çalışan, bilimsel fotoğrafları, filmleri çeken Cafer Türkmen'i çağırır. "Cafer, Kuş Cenneti elden gidiyor.

Curt Kosswig ve Atatürk

1945-50'li yıllar. 2. Dünya Savaşı'nın insanlar üzerindeki izleri henüz taze. Kosswig'e Anadolu gezilerindeki kahve sohbetlerinde köylüler tarafından şöyle sorular yöneltilir. "2. Dünya Savaşı'nda neden ülkende değildin, neden ülkenin yanında savaşmadın? Hitler büyük adam, değil mi?" Kosswig kendisini zor duruma düşüren bu sorulara, "Ben Naziler'e karşıyım" diye yanıt vermek istemez, zaten içine düştüğü durumdan yeterince utanç duyduğu memleketini, insanlar karşısında kötülemekten hoşlanmaz. Şöyle yanıtlamayı yeğler: "Savaş sırasında, Türkiye'deydim. Hükümet göndermedi beni. Atatürk çok daha büyük bir adam".

Gerçekten Kosswig, Atatürk'e büyük hayranlık ve sempati duymaktadır. Kimi fiziksel özellikleri nedeniyle, kendisini Atatürk'e benzettiklerinde gururlanır, "Atatürk filminde Atatürk'ü oyna deseler, memnuniyetle oynarım" der, yarı şaka-yarı ciddi. Hamburg Üniversitesi'nde çalışırken, Anadolu gezilerine getirdiği öğrencileriyle, önce bir Anıtkabir'e uğrar.

Bütün dünya Atatürk'ü bayrak yapmışken…

1950'de Demokrat Parti seçimleri kazanınca, Atatürk'ü kötüleme kampanyası da başlamıştır. Baltalimanı'nda el ayak çekildikten sonra bir-iki kadeh içme alışkanlığında olan Kosswig, bir akşam kendisine eşlik eden Cafer Türkmen'e cebinden çıkardığı fotoğrafı gösterir:

"Kim bu?"

"Atatürk".

"Nereden çıktı biliyor musun bu fotoğraf? Tunus'un bağımsızlığı için savaşan milliyetçilerin cebinden. Sizin bir Atatürk'ünüz var, bütün dünya için bayrak. Ama bazılarınız tutuyor, onu yerden yere vuruyor. Anlamıyorum, ne büyük aptallık! Atatürk'ü kötülemekle ne kazanacaksınız…" (3).

İlk görüşte oluşan derin sempati

Kosswig'in Atatürk'e duyduğu derin sempati, onu ilk gördüğü anda, ister istemez yaptığı bir kıyaslamayla oluşmuştur. Vedat Nedim Tör, Atatürk'ün 100. yılı anısına, 1981'de yapılacak bir dizi yayın için, Türkiye'de görev yapmış ve o yılda hayatta olan yabancı bilim insanlarından bir yazı ister. Kosswig aşağıdaki yazıyı Vedat Nedim Tör'e iletir. Vedat Nedim Tör, gelen birkaç yanıtı broşür olarak Yapı Kredi Yayınları'ndan yayımlanmıştır. Biz Aykut Kazancıgil'in Horst Widmann'ın *Atatürk ve Üniversite Reformu* kitabına yaptığı eklerden aldık (5).

"Türkiye'nin yaratıcısı"

"1935 yılında, Türkiye'ye iltica etmiş olan dostlarımı, Hitler'in o ünlü polis örgütünün haberi olmadan gizlice ziyaret etmeye geldiğim sıralardı. Dostlarımın 14 yaşındaki kızıyla, Bebek'te, o zamanlar henüz temiz olan Boğaz'daydım. Güneş ışınlarının aydınlattığı suda oynaşan balıkları seyrediyorduk. Cevdet Paşa Caddesi'nin durumu hiç de iyi değildi. Henüz asfaltlanmamıştı ve çukurlarla doluydu. Bunların üzerinden, zaman zaman, nadiren ve güçlükle arabalar Hisar'a doğru gitmeye çalışıyorlardı. Birdenbire, neredeyse yürüyen, üstü açık bir arabanın bize yaklaştığını gördük. Çünkü dostum bir çığlık atarak, parmağıyla arabanın içinde oturanlardan birini gösterdi: İşte bak, Atatürk! Atatürk bunu duymuş ve dostumun el hareketini görmüş olmalıydı. Arabası yavaş yavaş ilerlerken, bize el salladı. Şu kıyaslamayı yapmak zorunda olduğumu hissettim: Demek ki yeni Türkiye'nin yaratıcısı, hiç korunma gereksinimi duymadan davranabilen ve salt insancıl bir duyguyla, küçük bir kıza el sallayabilen bir adamdı. Almanya'yı mahveden adam ise, asla, böyle herhangi biri olarak görünmedi; her zaman ordunun, polisin ve SS'in kalın koruma duvarı arkasında kaldı".

Senden ricam, Kuş Cenneti resimlerinden on tane albüm hazırlaman". Manyas Gölü'nün suyu Karacabey Ovası'na verilirse, ne gibi ekolojik değişiklikler ve kayıplar olacağıyla ilgili bilimsel bir rapor da hazırlanır. Fen Fakültesi Dekanı Lütfi Biran, hazırlanan albümle birlikte raporu Ankara'da, su işleriyle ilgili bakanlığa götürür. Biran raporu sözlü olarak özetlemekte, bakan yarım kulak dinlemektedir. Ama resim albümü konunca önüne, pür dikkat kesilir. Türkmen'in resimleri, Kuş Cenneti'ni kurtarmıştır. Bakan, ne istediklerini sorar, Dekan Manyas Kuş Cenneti'nin Milli Park olmasının en uygunu olduğunu düşündüklerini söyler. Böylelikle, Milli Parkları organize eden Orman Fakültesi'ne konu iletilir. Ama bir yerin Milli Park olması için, söğütlük olmaması gerekmektedir. Söğütlük, orman sayılmaz. Çare bulunur, söğüt ağaçlarının yerine dişbudak ağaçları dikilir. Böylece Manyas Kuş Cenneti, Milli Park statüsüne kavuşur.

Milli Park statüsünü koruyan Kuş Cenneti'nde günümüze dek varlığı tespit edilen kuş türü sayısı 255'dir. Bu türlerin 66 tanesi, Milli Park'ta düzenli olarak kuluçka yapmakta, 22 tür ise bazı yıllar kuluçka topluluğuna katılmaktadır. Geri kalan türler ise, göç sırasında Kuş Cenneti'ne uğramaktadır. Bir yılda Kuş Cenneti'ne gelen kuş sayısının 2-3 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Kuş Cenneti'ni ziyarete gelenlerin, buradaki doğal hayatı izlemeleri için kule inşa edilmiş; kuşların barındığı bölgelere kameralar konmuştur.

Bir Doğu Anadolu gezisinde, Kosswig ve beraberindekiler at ve katır sırtında. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

Bir baştan bir başa Anadolu

Curt Kosswig, Anadolu faunasını yakından tanımak, bu konudaki bilgileri sistemleştirmek ve eksikelerini tamamlamak için 1940'lardan başlayarak, planlı bir biçimde memleketi gezmeye başlar. Farklı mevsimlerde yapmaya çalıştığı onlarca geziyle, bir baştan bir başa Anadolu'yu dolaşır ve her yöreden insanla tanışır. Kimi zaman öğrenciler ve asistanlarıyla büyük bir grupla kimi zaman birkaç asistanından oluşan küçük bir grupla çıktığı bu gezilerin değişmez eşlikçisi, Leonore'dir. Türkçelerini geliştirip, yabancılıklarını üzerlerinden attıkça, gezilere bir başlarına da çıkacaklardır.

Kosswig, tıp, biyoloji, ziraat, ormancılık, dişçilik, eczacılık eğitimi gören bütün herkesin mecburi dersi olan FKB (fizik-kimya-biyoloji) derslerine girdiği için, binlerce öğrencisi olmuştur. Üstelik konusuna hâkimliğiyle; deneyler ve espriler yaparak dikkatleri derse toplamayı bilmesiyle; sağ elinden yaralandığında kullanmasını öğrendiği sol eli sayesinde, iki eliyle aynı anda çizdiği hayvan şekilleriyle; öğrencilerin kafalarında yer etmiştir. İlgisiz bölümlerde okudukları halde, ününü duyarak gelip dersini dinleyen çoktur. Gezilerde uğradıkları bir yerleşimin hükümet tabibi, öğretmeni, eczacısı, hatta devlet yetkilisinin Kosswig'in öğrencisi çıkıvermesi, sürpriz bir durum değildir. Öyle sık olmaktadır ki, kanıksanmıştır artık.

Leonore ile bir gezideyken, İzmir'de bavullarını çaldırırlar. Polis bavulların bulunacağını temin eder. Bavulları beklerken, ceplerindeki para bitiverir. Dönüş parası da yok. Leonore'nin bir çözümü vardır: "Kordon'a gidelim, mutlaka seni tanıyan birine rastlarız". Gerçekten de, Kordon'da fazla beklemeden, Kosswig'in İzmir'de hekimlik yapmakta olan bir öğrencisine rastlarlar. Leonore'nin dürtüklemesiyle, Kosswig, düştükleri zor durum hakkında bir şeyler geveler. Öğrenci cüzdanını çıkarır, "Buyrun hocam, ihtiyacınız neyse alın" der. Kosswigler, artık bavul-mavul beklemeden İstanbul'a dönerler, böylelikle. Kosswig'in ilk işi, eski öğrencisine borcunu göndermek olur.

Anadolu gezileri zorlu geçer. 40'lar Anadolu'sunun olası koşullarını düşünün. Doğru-dürüst yol yok, araç yok, konaklama imkânı yok. Su ve elektriğin yokluğu da cabası. 1950'den önce yabancıların Fırat'ın doğusuna geçmesi yasaktır, 50'de kalkar bu yasak. Geziler Doğu Anadolu'ya kaydıkça, konaklanılan yerler ilkokullar, jandarma karakolları, çadırlar olmaya başlar. Yol ortasında bozulan araçlar, aç-susuz geçirilen zamanlar… Leonore gezilerde Anadolu kadını gibi şalvar giyer, başını da köylü kadınlar gibi bağlar. "Anadolu kadını için en uygun giysi budur" der. "Yeri geldiğinde hayvana, kağnıya binecek, yere oturacak".

Kosswigler bu gezilerde, çadırlarına, evlerine, sofralarına konuk oldukları insanları hiçbir zaman unutamazlar. "Gittiğimiz her yerde, Avrupa koşullarına alışmış birinin hayal bile edemeyeceği oranda yardım ve konukseverlikle karşılandık. Bu yıllar zarfında, sayısız insanla samimi ilişkiler kurduk. Anadolu'yu ve insanını ne kadar tanıdıksa, o kadar sevdik" (2).

Geçilen yerlerde, taşınabilecek omurgasız havyan örnekleri; sürüngen, kuş, solucan, böcek, kelebek toplanır. Leonore de, dostları Heilbronn için bitki örnekleri toplamaktadır. Karı koca, bulundukları yerlerin sosyal yaşamı, etnik kültürü ve tarihiyle de ilgilenirler.

Bazı geziler özel olarak bir canlı türü için yapılmıştır. Örneğin 1952'de yapılan Siirt-Tatvan-Van-Başkale-Hakkâri-Beytüşşebab-Eruh-Şırnak-Siirt gezisinin asıl amacı, Hakkari-Van bölgesinde yaşayan, denizden tatlı suya geçmiş vantuz-

Baltalimanı Hidrobiyoloji Enstitüsü binası. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

lu bir balık türünü bulmaktır. Kosswig'in bu gezilerde bizzat topladığı ve bilim dünyasına ilk kez tanıttığı canlı türlerinden adını taşıyanların sayısı, Kosswig'e atfen adlandırılanlarla birlikte 20'nin üzerindedir.

Hidrobiyoloji Enstitüsü canlanıyor

Yıl 1951. Marmara'da kılıçbalığı boldur, o yıllarda. Ama bolluk krize yol açar. Bir grup balıkçı, Mayıs ayında yüzeye çıkan kılıçbalıklarını zıpkınla avlamaktadır; diğer bir grup da, mevsim ayrımı olmadan ağla avlanırlar. Zıpkınla avlananlar, ötekilerden şikayetçidir: "Küçük-büyük demeden topluyorlar. Soyunu tüketecekler. Biz büyüğünü avlıyoruz yalnızca". Ağla avlananlar savunur kendilerini: "Kılıçbalığını yumurta bırakma zamanında avlıyorlar. Asıl onlar kurutacak soyunu…"

Ankara'dan bir bakanlık görevlisi gelir, Kosswig'i bulur, kılıçbalığı anlaşmazlığını çözmesini ister. Kosswig balık biyoloğu olmadığını, ama zıpkınla avlanan balıklardan yumurta alınarak, olgunlaşma derecesinin saptanabileceğini söyler. Bu yolla alınan ovaryumlarla, zıpkınla avlanan balıkların yumurta bırakma zamanında olduğu anlaşılır. Kriz çözülür.

Bakanlık görevlisi Kosswig'e "Gelin, kapatılan Balıkçılık Enstitüsü'nün yeniden açalım" der. Kosswig, Baltalimanı'nda kurulmuş, fakat sonradan ihmal edilmiş Hid-

İnsan Curt Kosswig

Curt Kosswig, çalışma arkadaşlarının bellekle-rinde, çalışkanlığı, yorulmak bilmezliği, boşa vakit geçirmeyişi ve her işin altına girmesiyle yer etmiş. Ünü Ankara'daki resmi makamlara da böyle ulaşır.

Güçlü bir kişilik. Tuttuğunu koparır. İnsanları ortak bir hedef etrafında toplamayı, çalıştırmayı bilir. Heyecanı sürükler. Otoriterdir, ama çevresindekilerin kararlarına da saygı duyar, inisiyatif verir. Çalışanı takdir eder. Tembelliğe tahammülü yoktur. Haksızlığa da. Bunlar dışında çok sabırlıdır. "Hocam hiç sinirlenmiyorsunuz?" denildiğinde, "Sinirlenmez olur muyum, sinirleniyorum; ama sabrım sizden uzun" diye yanıtlar.

Esprilidir. Alçakgönüllü. Sıcak. Hareketli. Girişken. Türkiye'ye geldikten 2 yıl sonra, derslerini Türkçe anlatmaya başlamış. Türkçe gramer bilgisi çok iyi. Anadolu gezilerinde insanlarla hemen kaynaşır. Halk adamı.

Son derece duyarlı, düşünceli. Doğuya yapacakları geziye asistanlarından Neriman'ı götürmek istemez. Nedenini sorarlar, "Neriman'ın babası jandarmayken, Zap Suyu'nda boğulmuş. Babasının öldüğü yeri göstermeyelim, kıyamam" der (3).

Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde çalışan hizmetlileri kollar. Bahçedeki meyve ağaçlarının ürünü onlarındır. Ailelerinden biri hastalansa, Kosswig onları tanıdık bir doktor bulur mutlaka. Ne zaman paraya sıkışsalar, yanlarındadır. Sabahları enstitüye geldiğinde, küçük-büyük demeden herkesle tokatlaşır.

İnsani yanı çok güçlüdür, Curt Kosswig'in. Nazi Almanyası'ndan kaçıp geldikleri bu ülkede yaşadıkları insan sıcaklığı, ailece onları buraya daha sıkı bağlamıştır. Bu nedenle belki, 1950'deki 6-7 Eylül Olayları, Curt Kosswig de gerçek bir hayal kırıklığı yaratmıştır. "Bebekli olmayan" topluluk, Rumlar'ın evlerini, kiliselerini yağmalar, yıkar, yakarken; Kosswigler engel olmaya çalışır, ama bir şey yapamazlar, gözü dönmüş güruh karşısında. Oğul Curt o geceyi şöyle anımsar: "Babamı hiç böyle perişan görmemiştim. Hüngür hüngür ağladı. İnsana inancını kaybetmişti" (2).

Leonore, oğulları Curt, Klaus ve Christian'la Boğaz kıyısında. Fotoğraf: Cafer Türkmen.

Kosswigler, yılbaşlarında ve doğum günlerinde evlerinde partiler verir, yerli-yabancı dostlarını, çalışma arkadaşlarını bir araya getirirler. Curt Kosswig'in Alman bilim insanlarından Yahudi olanlarla da, olmayanlarla da arası iyidir. Ama özellikle Heilbronn ve kimya profesörü Friedrich Breusche ile. Hatta doğum günlerinin arasında 2 gün olduğu Breusche ile ortak kutlama yaparlar hep. Leonore ve çocuklar bu partilerde, gösteriler düzenler. Çocuklar Leonore'nin öğrettiği şiirleri okur, piyesleri oynarlar.

Bebek'deki evin bahçesinde bir sürü hayvan yaşar: Kaz, ördek, tavuk, tavşan, köpek. Leonore ve Curt, çocuklarına sorumluluk vermeyi çok önemser. Rotasyona bağlamışlardır: Temizlik işi, pazar alışverişi ve hayvanların bakımı. Üç oğlan da sırasıyla bütün işleri yapar. Hayvanlara bakacak olan, Beşiktaş'a gider, sebze artıklarını toplar, çuvalla yüklenir, vapurla Bebek'e getirir. Gelen odunları, eve çıkan 70 basamakta taşıyan da oğlanlardır. Leonore oğlanlardan yumurtayı parayla alır, tavuklara bakmaya heveslensinler diye. Ama otoriterdirler, şımartmazlar çocuklarını. Çocuklar da uysaldır zaten.

Leonore Anadolu gezilerinde, Curt'un hem asistanı, hem annesi, hem de karısıdır. Hem kollar kocasını, hem yardım eder. Doğaya duydukları tutku içinde yeşerttiklerini aşklarını, aynı tutkuyla beslerler. Curt karısına "mause" (farecik) ya da "muma" (anne) diye seslenir. İkisi de birbirlerine özenlidir. "Yeni evlenmiş" gibidirler hep, aralarındaki güçlü sevgi ve saygı çevrelerindekilerce hissedilir.

robiyoloji Enstitüsü'nün canlandırılmasını daha doğru bulmaktadır. Böylelikle 1951'den itibaren, Zooloji Enstitüsü'nün yanında, Hidrobiyoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini de yapmaya başlar. Baltalimanı'nda oldukça harap vaziyetteki binanın tamirine başlanır; laboratuvarlar, idare ve toplantı binaları yapılır. Enstitünün ayağa kaldırılması, Kosswig ailesinin ortak hedefi olmuştur: Oğlanlar da yapı işlerinde çalışır. Curt Kosswig bütün bu işlerin başında, hatta içindedir: "Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü Binası, Güney Akdeniz Zoologlar Kongresi için hazır durumda. Boya fırçası sallamak, dam temizlemek ve mermeri temizleyen maddeyi bulmak gibi, iki yıldır beni meşgul eden işlerin yokluğuna henüz alışamadım" (2).

Et Balık Kurumu enstitüye üç tane motorlu araştırma gemisi alır: HAE Gezer, HAE Görür, HAE Bulur. Enstitü kadrosu tamamlanır, genç araştırmacılarla hidrobiyolojinin her alanında zengin çalışmalara yönlendirilir. Geniş bir kütüphane de oluşturulur.

Kosswig, 1954'de Hidrobiyoloji

Curt Kosswig, bir Anadolu gezisinde, dere kıyısında traş oluyor. Fotoğraf: C. Türkmen.

Araştırma Enstitüsü'nün tarihçesi ve etkinliklerinden söz eden, *Hidrobioloji Araştırma Enstitüsü'nün Kuruluş ve Vazifeleri* adlı bir kitap yayımlar. Kitapta Enstitü'nün göl ve deniz balıkçılığının kalkındırılmasında üstlenmesi gereken görevleri anlatır. Enstitü ayrıca bilimsel etkinliklerini üç süreli dergi ve kitaplar ile yayımlamakta, konferanslarla daha geniş bir kitleyle paylaşmaktadır.

Kosswig Zooloji Enstitüsü'nde olduğu gibi burada da, herkesi ortak hedefler çerçevesinde kenetler ve çalıştırır. Elemanlarını iyi tanır ve yapabileceklerini bilir. Örneğin, yıllardır Zooloji Enstitüsü çalışmalarının içinde olmakla birlikte, biyolog olmayan, kartograf kadrosunda görevli Cafer Türkmen'e, *Türkiye Deniz Balıkları Takvimi*'ni, kendi gözetiminde hazırlatır.

Kosswig, Türkiye'de kültür balıkçılığının başlatılması ve geliştirilmesinin çok önemli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle Enstitü'ye yabancı bir uzman da davet eder. Dr. W. Nümann, Enstitü'de deniz ve tatlı su balıkçılığı üzerine uygulamalı çalışmalar yürütür.

Kosswigler'in bütçesi, Hidrobiyoloji Enstitüsü'ndeki bu ek görevle, bir parça rahatlamıştır. Curt Kosswig kimselere çaktırmamaya çalışmaktadır, ama mali sıkıntıdadır. O zamana kadar, 3 tane çocuk okutan, kira veren, tek gelir kaynağı olan aile bütçesi, Leonore'nin aldığı dikiş makinesiyle, oğlanlara babalarının ve birbirlerinin eskilerini uydurma gibi tutumluluklar yap-

Leonore Kosswig'i anarken

Curt Kosswig

Bütün her şeyin özü ve temizine karşı doğuştan sahip olduğu sağduyusunun yanında, Leonore'nin ilkgençlik yılları son derece burjuva tarzında ve şekillere bağlı bir baba ocağının tek çocuğu olarak, eski Dresden gibi büyük bir kentin ortasında pek kolay ve neşeli geçmiş olmamalıdır. Buna ayrıca çocukluğundan beri süre gelen ağır, alerjik rahatsızlıkların verdiği fiziksel ve ruhsal ıstıraplar da eklenmişti. Böylece onda, ana toprağın bir bahçıvanı olarak, bir büyüme ve yeşermeye yakın olma arzusu uyanmıştı. Vücut yapısı buna hiç elverişli olmadığı halde doğaya karşı duyduğu bu tutkuyu sürdürebilmek için biyoloji okumaya karar verdi. Münster'de eğitim görürken, özgür duygularla dolan yüreği, bu kent ve çevresinden büyük bir tat almaya başlamıştı.

1928'de nişanlandık, 1930'da evlendik. Üç çocuğumuz 1931, 1935 ve 1937 yıllarında doğdu. Çocukların kaygısına, 1933 yılından itibaren kararan siyasi ortama, en yakın dostların zorunlu göçlerinin sonucunda ortaya çıkan yalnızlığa rağmen Leonore, Wolfenbüttel'de yeşillikler arasında gizlenen, eski ahşap yuvasında, kendisinde büyük bir hayranlık uyandıran kentin kitaplığında, mutluydu.

Burada ilk kez birlikte yaptığımız bir çalışma, mağara hayvanlarının "Gerileyen Evrim Genetiği"ne ait araştırmalarımız başladı.

Türkiye'ye göçümüzle Leonore'nin hayatında yepyeni bir devre açıldı. Her şey yeniydi, her şey anayurtta olduğundan başka, değişikti. İlk yılların güçlüğü, Bebek'deki evin romantizmini, kendine özgü manzarasının güzelliğini, tadını, nadiren zedeleyebiliyordu. O, hastalıklarının hiçbirini önemsemeden, bu tepedeki evi çeşitli uluslaların, çeşitli insanları için bir yuvaya çevirmişti. Çocukların kendisine hitap ettikleri şekliyle, uzun zamandan beri hem Türkler'in hem de Almanlar'ın "Muma"sı olmuştu.

Anadolu'ya yaptığı geziler sırasında ülkenin yüce görünüşünü, insanlarının köklülüğünü ve ellerinden çıkan elişi ürünlerin güzelliğini yaşıyordu. Birçok notları, kısa bildirileri, gezi tasvirleri, çocukları ile birlikte sahneye koyduğu Noel oyunları, onun gözlem kudretinin, iradesinin, algıladığı güzel duyguların belgeleridir.

1955 yılında "Muma"nın hayatının en zengin ve bilimsel olarak

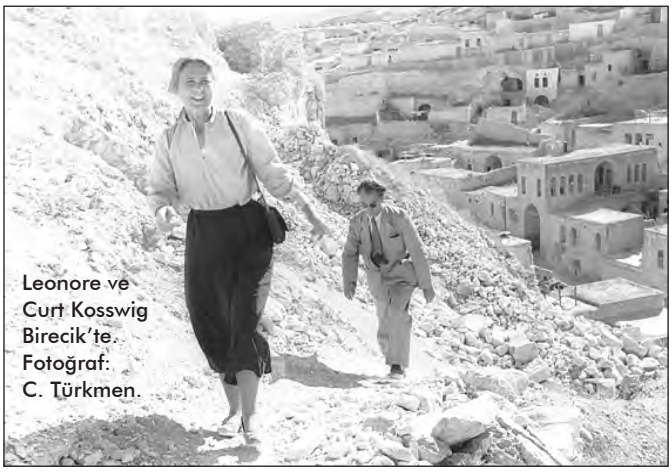
masıyla, güçlükle ayakta durmaktadır.

Birecik'deki Kelaynak kuşları popülasyonu

Bir gün Urfalı bir öğrencisi, Birecik'de yaşayan kuşlardan söz eder Kosswig'e: Gagası uzun, siyah tüylü bir kuş. Kosswig merak eder, "Getir, bir görelim" der. Tatil dönüşü iki de kelaynak alır yanına öğrenci. Kuşlar için Hidrobiyoloji Enstitüsü'nün bahçesinde kafes yapılır. Kosswig bakımlarıyla bizzat ilgilenir, etlerini kendi verir. Çocuğu gibidirler.

1954'de kelaynakların yaşadığı yere, Birecik'e gitmeye karar verilir. Leonore ve Curt, önce İsrail'deki arkadaşlarını ziyaret edecek, dönüşte Gaziantep'te Cafer Türkmen ile buluşacaklardır. Cafer Türkmen gezilerde hem resim çekmekte, hem de gerekirse örnek olarak alınacak hayvanları avlamaktadır.

Gaziantep'te buluşulur, yola çıkılır. Birecik Köprüsü yapılmamıştır o zamanlar, Fırat'ı salla geçerler. Kalacakları otelde su yoktur, leş gibi de kokmaktadır etraf. "Hiç olmazsa karşıya geçip, Fırat'ın temiz suyunda yıkanalım" der Leonore. Mayolarını alır, motorla karşıya, nehrin üst kısmına geçerler. Cafer Türkmen, mayosunu getirmediğinden kıyıdadır.

Leonore ve Curt Kosswig Birecik'te. Fotoğraf: C. Türkmen.

İki jandarma peydahlanır. "Kim bunlar?" diye sorarlar, Türkmen'e.

"Bir yabancı profesörle karısı".

"Ne yapıyorlar?"

"Yıkanıyorlar".

"Olamaz. İnsan karısını çıplak yıkar mı?"

Cafer Türkmen, ne anlattıysa ikna edemez askerleri. Bizimle karakola geleceksiniz diye tuttururlar. Ama Nizip'e. Fırat'ın bu kıyısı, Gaziantep Nizip Karakolu'na bağlıdır çünkü. Kosswigler'in pasaportları, Birecik Karakolu'nda. Türkmen çaresiz, "Onları rehin tutun, ben pasaportlarını alıp geleyim" der. Neyse ki Nizip'den dönmekte olan Birecik Komiseri de karşıya geçmek için sal bekleyenler arasındadır. Durumu öğrenince, Komiser askerleri çağırır, "Bizim misafirlerimizdir" der de, kurtulurlar.

2 gün kalınır Birecik'te. Ağustos ayıdır, gölgede sıcaklık 45 derecedir, sıcakta belki 50-60 derece. Popülasyonun yuvaladığı kayalıkları gezer, kuşları gözlerler. Türkmen kuşların fotoğrafını çeker, filme alır. Kosswig bunları Alman bir kuş uzmanına yollar. Bilim dünyası kelaynak kuşlarını, kış aylarını geçirdikleri Mısır'dan bilmektedir, zaten.

---

en verimli devresi başlar. Çok önceden yapmaya başladığı ve birçok rastlantı ile edindiği gözlemleri, artık bilimsel olarak araştırılan sorunlar halini alır. "Kuşların Halkalandırılması", "Düğün Gelenekleri", "Çarpana Dokumacılığı", "Çerkezlerde Mülkiyet İşaretleri", "Beyazıt Meydanındaki Sütunlarda Görülen Bitki Motifleri" gibi araştırmaları, uzun süren çalışmaların, artık kendi yurdu sayıp sevdiği bu ülkede yaptığı zahmetli birçok gezinin sonucunda meydana gelmiştir. 20 yıl boyunca "Muma" günü gününe titiz bir günlük tutmuştur.

1.1.1973 tarihinde günlüğünün içine "Sana ne yazabileceğim ve neler yazmak zorundayım" diye yazıyordu. 8.5. (1974) tarihinde ilk kez fena sırt ağrılarından söz ediyordu. 6.6. (1974) tarihinde, 69. doğum yıldönümünde, süslü kahvaltı sofrasına ait son mutlu söz, doktorun huzur veren teşhisi, Haseki Hastanesi'nin konumunun güzelliği, sarayın bahçesindeki güllerin çokluğu ve buradan Asya'nın kendine özgü görünüşü hakkında notlar yazılmıştı.

20.6.1974 tarihinde Trabzon'a yaptığı geziyi yarıda bırakarak dönmesine neden olan ağrıları, evine çıkmasına bile engel olacak kadar artmıştı. Birkaç gün sonra Beyoğlu'ndaki Alman Hastanesi'nde kesin teşhis kondu. Bir daha iyileşmeyecek kadar hasta olduğu halde Hamburg'a uçtu. Çöküş ani oldu. 23 Temmuz sabahı her şey bitmişti.

Oğulları ve dostları tabutunu 1 Ağustos'u 2 Ağustos'a bağlayan gece Bebek'deki sevgili bahçesine taşıdı. 2 Ağustos'ta saat 17:00'de başucunda nöbet tutarken, aşağıdaki Ortodoks kilisesinde, öğleden sonraki duaya çağıran çanlar çalıyordu. Eski bir dost, Vedat Nedim Tör, son ayrılık konuşmasını yaptı. Sonra oğullarından en büyüğü konuştu:

"Eğer biz anlaşılamayanı kavrayabilseydik / O zaman kaderi yenebilirdik / Fakat bu bizim kudretimizin dışında, / Çünkü bizler insanız / Ve biz insan olarak yaşamalıyız, / Çünkü sen bize / Gerçek bir insanın hayatı nasıl dopdolu yaşayabileceğini gösterdin".

Yukarıdaki camiden müezzinin duaya çağıran ezan sesi yükselirken, "Muma" Türk komşuları ve dostlarının elleri üstünde, bu halkın sıcak sevgisiyle sarılmış taşınırken, Rumelihisarı'nda Türk mezarlığındaki son istirahatgâhına bırakılmak üzere, evini ebediyen terk ediyordu.

Bu ayrılış gününün gecesinde Bebek Camisi'nin minaresi müşfik bir şekilde ışıldıyordu. O gece kandil gecesiydi.

Bebek, 1974 (5).

Cafer Türkmen (sağda) ve Orhan Küçüker, Türkmen'in Bebek'deki Kosswigler'e komşu evinde; 14 Ekim 2005. Arkalarında görülen çerçeveli fotoğrafların kimilerini, Cafer Bey, Kosswigler'le çıktığı gezilerde çekmiş.

Ama bahar ve yaz aylarında Urfa-Birecik'de büyük bir kolonininin konakladığı da böylelikle anlaşılmış olur.

Almanya'ya dönüş

1954 sonlarında Hamburg Üniversitesi, Kosswig'i Zooloji Enstitüsü'ne yönetici olarak davet eder. Kosswig ciddi ciddi düşünmektedir. Hamburg Üniversitesi'ne göndermek üzere hazırladığı referans dosyası için yardım istediği Cafer Türkmen sorar: "Hocam, hidrobiyoloji çalışıyor, zooloji yolunda; her ikisi için de elemanlar yetiştirdiniz. Bu durumdayken, bizi bırakıp nereye gidiyorsunuz?" Kosswig üzgündür, Türkmen'le içtenlikle dertleşir. Türk vatandaşı değildir, sözleşmeli olarak çalışmaktadır üniversitede, ne sigortası vardır, ne de emeklilik hakkı. Sözleşmesinin yenilenmediği bir durumda, ailecek zor duruma düşeceklerdir. Çocuklar okumaktadır, özellikle onlara karşı sorumludur. Hamburg Üniversitesi, Türkiye'de çalıştığı 17 yılı da emeklilik hakkı içinde sayma vaadindedir. Üstelik ailesi Bebek'ten ayrılmak istemediği için, tazminat da ödeyeceklerdir.

Kosswig 1955 öğretim yılına, Hamburg Üniversitesi'nde başlar. İstanbul Üniversitesi'ndeki sözleşmesinin dolmasına daha 5 ay vardır. Her iki üniversitenin de anlayış göstermesiyle, 1955 yılını yarı Türkiye'de, yarı Almanya'da tamamlar.

Curt Kosswig, 1933 İÜ Reformu çerçevesinde Türkiye'ye gelen yabancı bilim insanlarının, ülkemizde en uzun kalan birkaçı arasındadır. Üstelik Hamburg Ünirversitesi'ne geçtikten sonra da Türkiye'den hiç kopmayacaktır. 1933'de gelen yabancı bilim insanlarının bir kısmı, birkaç yıl içinde başka Batı ülkelerine gitmiş; büyük bir kısmı ise 1945'de, 2. Dünya Savaşı'nın bitişi, Naziler'in iktidarı yitirişiyle ülkelerine dönmüşlerdir.

Leonore, Türkiye'den ayrılmaz

Leonore, Curt'la birlikte Almanya'ya dönmez. Bebek'de kalmak ister. Çocuklar da okudukları için evden ayrıdırlar. Böylece, Leonore'nin bilimsel olarak en yaratıcı dönemi başlar. Anadolu gezilerinde artık bir başınadır; yörüklerle dolaşır, yaylalarda çadır yaşamını onlarla paylaşır. Halkbilim konulu çalışmalar yapar, makaleler yayımlar. Curt'un görevi gereği, bazen eşi olarak yanında bulunması icap eder. Leonore Türkiye'den bu zorunlu ayrılışlara katlanır, ama ilk fırsatta geri döner. Evi burasıdır.

Curt da, Noel ve yaz tatillerinde soluğu İstanbul'da alır. Kosswigler Anadolu gezilerine, Curt'un Hamburg Üniversitesi'nden öğrencileri ve Türkiye'deki eski asistanlarıyla, kaldıkları yerden devam etmektedirler. Curt Kosswig, 1969 yılında emekli olduğunda, bu kez Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde 2 yıl boyunca konuk profesör olarak görev yapacaktır.

Kosswigler, doğanın sonsuzluğuna Boğaz kıyısında karışır…

1974 Nisan'ında Kosswigler, Curt Kosswig'in danışmanlığını yaptığı son doktora öğrencisi Nihat Aktaç ile Trabzon'da karınca örnekleri toplarken, Leonore belinden rahatsızlanır; geziyi yarım bırakıp, İstanbul'a dönerler. Alman Hastanesi'nde geçirilen birkaç günden sonra, Hamburg'a uçarlar. Teşhis daha İstanbul'dayken konmuştur: Belkemiğinde hızla büyüyen bir tümör. Curt, uzun yıllar birlikte çalıştığı Cafer Türkmen'e mektup yazar: "Muma Aşiyan Mezarlığı'na gömülmek istiyor, ona yer bulur musun?" (3). Bu acı mektupta Curt, bütün arzusunun Leonore'yi sağ olarak son kez Bebek'e getirmek olduğunu belirtmektedir. Ne yazık ki, bu arzusunu gerçekleştiremez; Leonore 23 Temmuz 1974'de sonsuz uykuya teslim olur. Cenaze İstanbul'a getirilir ve Bebek'teki evin bahçesinde, Türkiyeli dostların katılımıyla yapılan törenin ardından, Aşiyan'a gömülür.

Curt, Leonore'den 8 yıl sonra, 29 Mart 1982'de Almanya'da vefat edecektir. Curt Kosswig'in Leonore'yi kaybettikten sonraki yıllarını, son doktora öğrencisi Prof. Dr. Nihat Aktaç'ın yazısında bulacaksınız. Vasiyeti üzerine Curt Kosswig'in cenazesi de İstanbul'a getirilir ve İstanbul Üniversitesi'nde yapılan törenin ardından, Aşiyan'da Leonoresi'nin yakınına gömülür.

Leonore ve Curt, 8 yıllık ayrılıktan sonra, işte yeniden birliktedirler. Tutkun oldukları doğanın sonsuzluğuna, çok sevdikleri bu topraklarda, çok sevdikleri Boğaz kıyısında karışırlar… Yelkovan kuşları, sabahın erken vaktinden, akşamın geç saatlerine dek, kanatlarını suya değirivere-cekmiş gibi ve birbirlerinin peşine sıralı uçarken…

DİPNOTLAR / KAYNAKLAR

1) Akt. Prof. Dr. Dinçer Gülen ve Prof. Dr. Orhan Küçüker, "Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig (1903-1982), -1933 Üniversite Reformu Çerçevesinde İÜ Fen Fakültesi'nde Eğitim ve Öğretime Katkıda Bulunan Avrupalı Bilim Adamları-", Acta Naturae: Doğal Zenginlikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Bülteni, S: 4, Ekim 2003, 123 s.

2) "Boğaza Sürgün", Yönetim ve senaryo: Meryln Solakhan ve Manfred Blank, 2002, 93 dakika.

3) Cafer Türkmen ile söyleşi, 14 Ekim 2005. Cafer Bey'in Kosswigler'in evine komşu olan Bebek'deki evinde, önemli bir bölümüne Prof. Dr. Orhan Küçüker'in de katıldığı yaklaşık 4 saatlik bir görüşme gerçekleştirdik.

4) Aykut Kazancıgil ile görüşme, -Prof. Dr. Orhan Küçüker ile birlikte-, Temmuz 2005.

5) Prof. Dr. Horst Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil-Doç. Dr. Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, Mayıs 2000, 533 s. Bu makalede, çerçeve yazılara alınan belgeler, Sayın Aykut Kazancıgil'in Widmann'ın kitabı için hazırladığı "Ekler" bölümünden alınmıştır.

Son on yılında Prof. Dr. Curt Kosswig

Kosswig'in danışmanlığında yaptığım doktoramın tez savunmasından bir gün önce evine gittim. Heyecanla "Baba, yarın saat 14.00'de sınava giriyorum, umarım seni mahcup etmem" dedim. "Bak oğlum, yarın saat 14.00'de hem bir çaydanlık su kaynatacağım, hem de Bebek'de güzel bir balık lokantasında iki kişilik rezervasyon yaptıracağım. Eğer sınavdan pekiyi almazsan, kafandan aşağı kaynar su dökeceğim; eğer pekiyi alırsan, birlikte balık yiyerek kutlayacağız, haydi göreyim seni!" dedi ve alnımdan öptü.

Prof. Dr. Nihat Aktaç
Trakya Ünv. Eğitim Fakültesi Dekanı

En son doktorantı (danışman olunan doktora öğrencisi) ve kendi ifadesiyle "bilimsel oğlu" olmakla her zaman onur duyduğum hocam Prof. Dr. Curt Kosswig'le birlikte geçirdiğim son 10 yılında, Türkiye'de yaşadığı 44 yıl boyunca, üniversiteleşmeye, üniversitelerin eğitim - öğretim ve bilimsel çalışmalarına, doktorant - danışman ilişkilerine, Türkiye'ye, Anadolu insanına, Türkçe'ye, çok sevdiği İstanbul'a ve özellikle Bebek'e bakış açısını defalarca dinleme, öğrenme ve yeri geldiğinde tartışma imkânı buldum. Doktora çalışmalarım sırasında ve sonrasında hem İstanbul Bebek'deki evinde, hem de vefatından önceki son altı ayda, Almanya Hamburg Schiffdorf'daki evinde, sıklıkla sohbetlerde, zaman zaman da dikte ettirdiği anılarında değindiği olaylar, bir anı yazısının sayfalarına sığamayacak kadar çok ve ilginçti. Dolayısıyla bu yazımda üniversite sayısı 80'i aşmış ülkemizde, akademik kariyerin başlangıç aşaması olan doktora çalışmaları sırasında doktorant - danışman ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusundaki yaklaşımlarını yansıtmaya çalışacağım.

Yer: Manyas Kuş Cenneti, Yıl: 1976. Soldan soğa, Manyas Kuş Cenneti Orman Bölge Şefi Cengiz Bey, Curt Kosswig ve "bilimsel oğul" Nihat Aktaç.

Doktorayla başlayan karınca uzmanlığı

Hocam Prof. Dr. Curt Kosswig [baba - papa (1)] , 1969-1971 yılları arasında Erzurum Üniversitesi'nde konuk profesör olarak çalışmaktaydı ve İstanbul'a yeni dönmüştü. O sıralarda ben İstanbul Üniversitesi Zooloji Kürsüsü'nde asistandım ve çok sevdiğim rahmetli hocam Prof. Dr. Fazıla Şevket Giz ile doktora çalışmalarıma başlamıştım. Ancak Fazıla Hanım emekliye ayrıldı ve sağlığı el vermediği için çalışmalarımıza devam etme imkânı olmadı. Ya doktorayı bırakacaktım, ya da Zooloji Kürsüsü'ndeki hocalarımdan biri tezimi devam ettirecekti. İkisi de olmadı. Kürsüde tezimi devam ettirecek hoca çıkmadı. Ancak Kosswig'e teklif edeceklerini söylediler. Bir gün laboratuvarda çalışırken kürsü başkanının odasına çağrıldım. İçeri girdiğimde, bütün hocalarımı oturuyor gördüm. Bu arada masada tüm heybetiyle Kosswig vardı. Titremeye başlamıştım. Kosswig'i sadece kitaplarından tanıyordum. Kapı eşiğinde bir tabureye iliştim. "İşte bizim Karaoğlan bu" diyerek beni tanıştırdılar. Kürsüdeki hocalarım aralarında, Kosswig'in bana yaptıracağı doktora konusunu tartışıyordu. Her biri sırasıyla bir hayvan grubu öneriyor, ama her defasında bir pürüz çıkarıyor ya da bence pek de geçerli olmayan bilimsel gerekçelerle karar veremiyorlardı.

Kosswig ve ben sadece dinliyorduk. Birden elini masaya şiddetle vurdu. "Hanımlar bu doktorayı kim yapacak? Neden kendisine hangi grubu çalışmak istediğini sormuyorsunuz?" dedi ve bana dönerek "Oğlum sen hangi grubu çalışmak istiyorsun?" diye sordu. Kendisine teşekkür ettim. "Hocam, tartışılan konuların hiçbirinden şu anda tez konusu belirleyecek durumda ve bilgi düzeyinde değilim, beraber çalışacağımıza göre tez konusunu sizin takdirinize bırakıyorum" dedim. Bana, "Karıncaları tanıyor musun?" diye sordu. Ben de üniversite ikinci sınıfta, omurgasız hayvanlar dersin-

Yıl 1976. Prof. Dr. Curt Kosswig, Bebek'deki bahçesinde, İÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Üyeleri ile birlikte. Ayaktakiler, (ön sıra, sağdan sola) Prof. Dr. Melahat Çağlar, Prof. Dr. Fazıla Şevket Giz, Prof. Dr. Neriman Özban, Prof. Dr. Curt Kosswig, Prof. Dr. Saadet Bayramoğlu, Prof. Dr. Nezihe Öztan; oturanlar Prof. Dr. Tülin Aktaç, Prof. Dr. Nihat Aktaç.

de öğrendiğim kadarıyla tanıdığımı söyledim. "Ama üç çift bacakları olduğunu biliyorsun değil mi?" dedi. "Evet hocam, biliyorum" dedim. "O halde başla" dedi. Konum belli olmuştu. Gerçek bir bilim adamı için, bir hayvan grubu üzerinde doktorayı başlatmakta, öğrencinin o grubun üç çift bacağı olduğunu bilmesi yetmişti. Sonradan öğrendiğim kadarıyla, o zamana kadar Türkiye'de kimse karıncalarla çalışmamıştı.

Kosswig'in Anadolu'ya yaptığı bilimsel geziler sırasında topladığı çok sayıda karınca materyali vardı. Bu materyalin bir kısmını tayin için İngiltere British Museum'a göndermişti. Materyalin az bir kısmı yayımlanmış, ancak büyük bir kısmı henüz çalışılmamıştı. Materyalin tümünü bana verdi ve karıncaların üç çift bacağı olduğunu bilerek başladığım doktoramı, 1976'da bitirdim. Hâlâ karıncalarla çalışıyorum. Karıncalarla ilgili çok sayıda yükseklisans ve doktora tezi yaptırdım. Yurtiçi ve yurtdışı projeler, bilimsel yayınlar yaptım. Bilim dünyasına yeni karınca türleri kazandırdım ve kazandırmaya devam edeceğimi de ümit etmekteyim.

"Bilimsel oğlunuz olabilir miyim?"

Farklı bölgelerdeki ilk arazi çalışmalarımın hemen hepsine baba katıldı. Bana çalışacağım habitatları ayrıntılarıyla tanıtıyordu. Yaşı ilerlediği ve eğilip kalkmakta güçlük çektiği için büyük bir taşı kaldırması gerektiğinde önce yere oturur, sonra ayaklarıyla taşı iterdi. Taş altından çıkan ister omurgasız, ister omurgalı hayvan olsun; mutlaka o hayvanın yaşamıyla ilgili ilginç şeyler anlatır, materyali sonra tüp ya da muhafaza kutusuna alırdı. Bir ağacın altında verdiğimiz mola sırasında, kendisine tanıştığımız zamana kadar geçen süreci kısaca özetleme fırsatı bulmuştum. Bir ara, "Baba, umarım artık sen beni bırakmazsın ve bilimsel oğlun olarak kabul edersin" dedim. Yüzüme baktı ve "Dur bakalım, sen henüz doğmadın, haydi kalk çalış kerata" dedi. Çok sevinmiştim, o kadar da heyecanlanmıştım. Acaba doğabilecek miydim?

Baba kış aylarını Hamburg'daki evinde, yaz aylarını ise İstanbul'da Bebek İnşirah Sokak, 32 numarada, Boğaz'a bakan doğa harikası evinde geçirmeye başlamıştı. Sıklıkla evine gider, daha ilk ziyaretimde bana dikte ettirdiği doktora planıyla ilgili gelişmeler ve verdiği ev ödevleri konusunda kendisini bilgilendirirdim. Bu ziyaretler kuşkusuz Hamburg dönüşü daha sık olurdu. Her defasında Boğaz'a bakan, erguvan ağaçlarıyla çevrili balkonunda otururduk. Denizi yalayarak uçan deniz kırlangıçlarını seyretmekten ve balkonda rakı içmekten çok büyük zevk alırdı. Çalışma aralarında bana, eski Türkçe kelimelerin yerine günümüz Türkçe'sinde kullanılan kelimeleri sorar, tartışır; günceli çok iyi takip ederdi. Zaman zaman bana dikte ettirdiği Türkiye anılarında, kullandığı eski kelimeyi hemen düzelttirir, "Siz şimdi böyle diyorsunuz, değil mi?" der, günümüzdeki karşılığını bulunca çok sevinirdi.

Ya baştan aşağı kaynar su, ya rakı-balık keyfi

Evinde defalarca yaptığı katkı ve düzeltmelerden sonra doktoram nihayet bitmiş ve tez savunma aşamasına gelmiştim. Savunmadan bir gün önce randevu aldım ve evine gittim. Heyecanla "Baba, yarın saat 14.00'de sınava giriyorum (2), umarım seni mahcup etmem" dedim. "Bak oğlum," dedi. "Yarın saat 14.00'de hem bir çaydanlık su kaynatacağım, hem de Bebek'de güzel bir balık lokantasında iki kişilik rezervasyon yaptıracağım. Eğer sınavdan pekiyi almazsan, kafandan aşağı kaynar su dökeceğim; eğer pekiyi alırsan, birlikte balık yiyerek kutlayacağız, haydi göreyim seni!" dedi ve alnımdan öptü. O heyecan ve moralle ben sınavdan pekiyi almıştım. Sınav sonucunu öğrenir öğrenmez kendisine telefon ettim. "Baba, balık yemeye gidiyoruz" dedim. Çok sevinmişti. Eve geldiğimde çaydanlığı sordum, "Gerek kalmadı" dedi. Hayatım boyunca unutamayacağım ve en çok gururlandığım gündü.

Kosswig'le aynı evde

Doktoram bitmişti, 1750 sayılı eski üniversite yasasına göre, bir yıl süre ile bilgi ve görgümü arttırmak üzere yurtdışına gitme sıram gelmişti. Araştırma konumun özelliği nedeniyle, Avrupa müzelerinde yer alan grubumla ilgili bilimsel koleksiyonları görmek üzere Avrupa'ya gitmem gerekiyordu. Baba, bana diğer müzeleri gezebilmek için merkez olarak Hamburg'u seçebileceğimi söylemiş, evinde birlikte kalabileceğimiz teklifinde bulunmuştu. Benim için bulunmaz bir fırsattı: Hamburg'da, babalı günler başlamıştı.

Baba akşamları 20.00'de yatar, 23.30-24.00'de uyanır, doğru mutfağa kahve içmeye giderdi. O saatlerde ben odamda ders çalışmakta olurdum. Bilerek yaptığına inandığım bir-iki takırtı sonrası, hemen mutfağa koşardım. "Vay kerata, sen hâlâ

uyumadın mı? Hadi gel, kahve içelim" derdi. Kahve molası bazen gece 02.00-03.00'ü bulurdu. Bu molalarda, Türkiye'de geçen 44 yılından zaman zaman kesitler anlatır ve özeleştiride bulunurdu. İleriye yönelik biz gençlerden beklentilerini bitmez tükenmez bir enerjiyle yinelerdi.

Baba-oğulluğun işareti ve ilanı

Yeni yıla birlikte Hamburg'daki evinde girmiştik. Baba Aralık ayında aldığı ikramiyeyi yılbaşında kendisini ziyarete gelen oğulları, gelinleri ve torunlarına dağıtırdı. Odama geldi ve bana bir zarf verdi. Zarfın üzerinde adım, soyadım ve adres olarak da "evde" ibaresi yazılıydı. "Baba bu nedir?" diye sordum. Bu da senin yılbaşı hediyen, diğer oğullarıma ne verdiysem sana da aynısı, sen de benim oğlumsun" dedi. Teşekkür ettim, zarfı açtım. Zarfın içinde Almanya koşulları ve bir doktora sonrası öğrencisi için hatırı sayılır miktarda para vardı. Bu paranın bir kısmıyla çok kaliteli bir arazi ayakkabısı almıştım. O ayakkabıyı hâlâ eskitemedim, hâlâ arazide kullanıyorum ve giydikçe de babayı hatırlıyorum.

Hamburg'da bulunduğum sürede Hamburg Üniversitesi Zooloji Enstitüsü'nde çalışıyordum. Enstitüye ilk gittiğim gün benimle geldi. Beni enstitüdeki meslektaşlarıyla tanıştırdı. Kendisine "Sayın hocam, böyle kara bir oğlunuz var mıydı?" diye sorduklarında, "Bu benim sonuncu oğlum" demişti. İşte o zaman doğduğumu, o günden sonra işimin ne kadar zor olduğunu ve yüklendiğim sorumluluğun önemini daha iyi anlamıştım.

Enstitüde geçen günlerimde, çoğunlukla müzede çalışıyordum. Müzede babanın Anadolu'nun çeşitli yerlerinden topladığı böcek örnekleri vardı. Tabii karınca örnekleri de vardı. Örneklerin bir kısmı maalesef bilimsel koleksiyon koşullarına göre iyi durumda değildi. Aynı zamanda tanımlamalar da kimi yanlışlar vardı. Durumu enstitü müdürüne anlattığımda, inanmak istemedi; daha

Yıl 1982. Curt Kosswig, vefatından 2 ay önce, Hamburg'daki evinin balkonunda.

doğrusu inanmadı. Koleksiyon kutularını getirip kendisine gösterdim ve arzu ederse, materyali temizleyip tanımları düzeltebileceğimi söyledim. Tanımlarda bir hata olamayacağını ısrarla belirtince, ben de üstelemedim. Moralim çok bozulmuştu. Bir taraftan müzenin teknik sorumlusu azar işitmişti, diğer taraftan tanımlar konusunda müze müdürüne güven verememiştim! Akşam eve geldiğimde, baba salonda kitap okuyordu. Beni görünce "Geldin mi oğlum? Ne oldu, dudağını niye sarkıttın?" dedi, durumu anlattım. Artık Hamburg Müzesi'nde çalışmak ve materyali değerlendirmek istemediğimi söyledim. Bana çok kızdı. "Bu ne biçim anlayış, sen uzman değil misin? Neden ısrar etmedin? Neden hemen demoralize oluyorsun? Neden onu ikna etmedin?" diyerek, beni adeta soru yağmuruna tuttu. İzin istedim, odama çekildim. Ertesi gün enstitüye gidememiştim. Daha sonraki gün enstitüye gittiğimde, enstitü müdürü beni odasına çağırdı. Materyali temizleyebileceğimi ve tanımları kontrol edebileceğimi söyledi. Anlaşılan baba, bir gün önce enstitüye uğramıştı. Teşekkür ettim ve çalışmaya başladım. O günlerde 2547 sayılı üniversite yasası yeni çıkmıştı. Doçentlik sınavına girebilmek ve 1750 sayılı yasadan doğan haklarımı kullanabilmek için ivedi olarak İstanbul Üniversitesi'ne dönmem gerekiyordu ve döndüm. Dönerken başlangıçta kontrolüne izin vermedikleri materyali paketleyip benimle İstanbul'a gönderdiler ve tanımları İstanbul'da tamamlayıp müzeye iade ettim. Teşekkürler baba…

"Boğazsız" rakının tadı mı olur?

Hamburg'a giderken eşim Prof. Dr. Tülin Aktaç, oğlumuza hamileydi. Oğlumuzun doğumunda eşimim yanında olamamıştım. Çalışmalarım çok yoğundu, doğumda bulunamadığım için çok üzgündüm. Doğumdan bir ay sonra baba, gelini Erika ile birlikte İstanbul'a gitmişti. Biz o zaman Fındıkzade'de beş katlı bir evin dördüncü katında oturuyorduk. Baba, Erika ile birlikte Bebek'ten Fındıkzade'ye gelerek evimize uğramış, eşimi tebrik etmiş, geleneklerimize göre altın takmıştı. Hamburg'a döndüğünde, bana uzun uzun oğlumu anlattı, Erika'nın çektiği resimleri de hediye etti. Çok heyecanlanmıştım. Günlerden cumartesi idi. Televizyonda 15 dakikalık Türkçe müzik programı vardı. Birden "Baba, bugün rakı içelim mi?" diye sordum. "Olmaz, meze yok" dedi. Israrla Altona'da beyaz peynir ve kavun gördüğümü, hemen gidip alabileceğimi söyledim. Güldü. "Oğlum, neden anlamıyorsun? Burada Boğaz yok, burada rakının tadı olmaz" dedi. Gerçekten de baba Hamburg'da hiç rakı içmiyordu. İstanbul ve Bebek'e olan tutkusunu bir kez daha anlamıştım.

Avrupa'da geçecek bir yıllık iznimin yedinci ayında, İstanbul'a dönmek zorunda kaldım. Döndükten bir ay sonra da, babayı kaybettim. Anlatacak o kadar çok anı var ki, umarım bir başka sefere… Babayı bir kez daha rahmetle anıyorum. Hiç unutmadım ve unutmayacağım.

E-posta: nihata@trakya.edu.tr

DİPNOTLAR

1) Prof. Dr. Curt Kosswig'le çalışmaya başladıktan sonra, ona hiç "Hocam" diye hitap etmedim. Her zaman Almanca'da olduğu gibi "papa" ya da bizdeki gibi "baba" diye hitap ettim. O da beni hep "oğlum" diye çağırdı.

2) Prof. Dr. Curt Kosswig, emeritüs (memuriyet unvanını koruyan emekli profesör) olduğu için prosedür gereği, tez savunma sınavımda bulunamamıştı.

Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'nun ardından...

Ümit Serdaroğlu, çok iyi öğrenim görmüştü. Türkiye'nin gözbebeği bir bilim kurumunda, Ankara Ünv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Türkiye'nin gözbebeği bilim adamı Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanı olduğu kürsüde yetişmişti. Arkeoloji profesörü olmuş, ayrıca Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'ni bitirmişti, eski eser restorasyonu alanında ülkemizin önde gelen uzmanlarındandı. Çok geniş ve derin bir genel kültürü bulunmaktaydı. Görgüsü, çelebiliği, nezaketi, en seçkin düzeydeydi.

Prof. Dr. Bilge Umar
Yeditepe Ünv. Hukuk Fak. Kamu Hukuku Bölüm Başkanı

Ünlü bir edebiyatçının kitabında okuduğum sözü anımsıyorum; aşağı yukarı şöyleydi: "Napoléon adını herhangi bir kimse kendi çocuğuna koymuş olabilir; bu adı taşıyor olmanın herhangi bir saygıdeğerliği yoktur; ama Bonapart soyadını atadan kalmış olarak taşımak öyle değil; öyle bir soyadı kendi başına saygıya değer".

Günümüzde, Osmanlı'nın ya da Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusuna Başkomutanlık etmiş bir kimse ile soy bağlantısı hiç mi hiç olmadan, babası yahut dedesi 1935'de soyadı yasası çıkınca, aklına esen soyadını sahiplenmek hakkına sahip kılınmakla Serdaroğlu soyadını seçtiği için kendisi de şimdi o soyadını taşıyan nice yurttaşımız var. Ümit Serdaroğlu böylelerinden değildi ve onurla taşıdığı soyadı, gerçek bir Serdar ile bağlantılıydı; çünkü kendisi, Kırım Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu ordusunun Serdar-ı Ekrem'i olan Müşir Ömer Lütfi Paşa'nın torun çocuğu idi. Türklüğün, kendisini boğmak isteyen emperyalizme hiç bitmeyecek kininin manifestosu yerine geçen "Garbın cebîn-zâlimi, affetmedim seni-Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi" dizesiyle adını belleklerimize çakan Emin Bülent de, amcası olurdu.

Yanlış anlaşılmasın; ben asiller (yahut Türkçesi soylular) diye bir insan türünün varlığını kabullenebilenlerden elbette değilim. Bir insana asil, soylu denebilecek ise bu kullanımı ancak ve ancak onun kendi kişiliği, kişisel özellikleri haklı kılabilir. Ama doğrusu Ümit Serdaroğlu, özellikle bu yönden gerçek bir soylu idi. Çok iyi öğrenim görmüştü. Türkiye'nin gözbebeği bir bilim kurumunda, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Türkiye'nin gözbebeği bilim adamı Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın başkanı olduğu kürsüde yetişmişti. Arkeoloji profesörü olmuştu, ayrıca Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'ni bitirmişti, yani mimarlığı da vardı ve eski eser restorasyonu alanında ülkemizin en önde gelen uzmanlarından biriydi. Çok geniş ve derin bir genel kültürü bulunmaktaydı. Görgüsü, çelebiliği, nezaketi, en seçkin düzeydeydi.

"Çeyrek yüzyıldır dosttuk"

Onunla çok yakın dostluğumuzun çeyrek yüzyıllık bir geçmişi vardır. 1978-1983 arası yıllarda, ailece, Ege Üniversitesi öğretim üyelerinin başvuru sırasıyla, ama belli bir süre (beş yıl) boyunca yararlandıkları lojman nitelikli konutlardan oluşan sitede oturmakta idik. İşte o sırada, 1978'de, Ümit Serdaroğlu, eşiyle ve henüz çok küçük yaşta bulunan çocuklarıyla, İzmir'de göreve geldi (Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Restorasyon Kürsüsü Başkanı oldu) ve bizim evin tam karşısındaki eve yerleşti. Beş yıl kadar orada ailece komşuluk ettik

ve bu süre içinde yalnız onunla benim aramda değil, iki aile arasında akraba yakınlığından çok daha ileri ve candan, içten bir yakınlık gelişti. Bu yakınlık, lojman konutlarında kalabilme süremizi doldurarak oradan ayrılmamız sonrasında da süregitmiştir. Onunla ben, hatta kimi kez ailece, pek çok yerde kısa yahut uzun sürelerle birlikte bulunduk; o günlerden unutulmaz anılarımız oldu.

Fotoğraf arşivimin kayıtlarına ve o günlerden kalma fotoğraflara bakıyorum; bu anıların nicesi gözümde canlanıyor. Sözünü ettiğim resimlerin kimi, kitaplarda da basılmıştır. Örneğin benim Akbank tarafından yayımlanan *Troas* kitapçığımda, Antandros Kenti'nin bir zamanlar bulunduğu yerin önünde kıyıda denize giren çocukların resimleri var ve o çocuklar benim oğullarımın küçüğü Afşin ile onun oğullarının küçüğü Burak'tan başkası değil. *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi* kitabımın 2. basımında Resim 16, Manisa Dağı'ndaki Anatanrıça kabartmasını gösteriyor ve hayli zor tırmanılan kabartmanın işlenmiş bulunduğu oyuğun alt yanında, benim objektifime o bakıyor; resmin altında şu açıklama var: "Sipylos/Manisa Dağı'ndaki Anatanrıça anıtı. Yanda, eski sakal sonrası ve yeni sakal öncesi dönemde Prof. Serdaroğlu". Benim çektiğim resimler içinde Ümit, Suna, Burak, Buğra Serdaroğlu'ndan birinin yahut birden çoğunun yer aldığı pek çok resim bir yana; birlikte bulunduğumuz zamanlarda onun ya da başkasının çekip bize verdikleri de var. Örneğin, bir yılbaşı gecesini onların Karşıyaka'daki evinde geçirmiştik; konuklar arasında Akurgal hocamız ile Prof. Dr. Mükerrem Usman Anabolu da vardı; resimleri Ümit çekmişti.

Ümit Serdaroğlu ile Assos kazıları üzerine yaptığımız kapsamlı söyleşi, dergimizin 6. sayısında (Ağustos 2004) yer almıştı.

"Her dakikasını öğrenmek ve üretmek için geçirirdi"

Can dostum Ümit ile pek kafa dengi idik; zaten aramızda oluşan büyük dostluğun temel nedeni de buydu. Belki tek benzeşmeyen yanımız, benim tabir caizse inancı sarsılmaz bir solcu olmama, öyle kalmama ve öyle kalacak olmama karşın; onun tıpkı büyük ustası Akurgal hocamız gibi, sağcılığa olduğu kadar solculuğa da "bigâne" mesafede durmasıydı. Bunun dışında kafa yapılarımız, denebilir ki, birbirinin kopyası idi. Ayrıca o da benim gibi her dakikasını bir şeyler öğrenmek ya da üretmek için harcamaya kendini programlamıştı. Ancak onun, daha çok arkeolojik kazı ve tarihsel taşınmaz yapıt restorasyonu alanında çalışıp durması gerektiğinden, nice kitap üretimine kuşkusuz fazlasıyla yetecek birikimi olduğu halde, o tür çalışmaya pek zaman ayıramadı.

Fırat üzerindeki baraj yapımı çalışmaları nedeniyle suya gömülecek İlkçağ yerleşim alanlarında diğer bazı arkeologlarımızın yanı sıra kurtarma kazıları yürütmek; Milas yakınında Euromos İlkçağ kenti alanında ve özellikle oradaki görkemli Zeus Tapınağı'nda restorasyon çalışması yürütmek, İlkçağ Halikarnassos/Bodrum'undan kalma tiyatroyu restore etmek, 1981'den başlayarak 25 yıl süreyle Assos kalıntıları alanında hem kazı hem restorasyon çalışması yapmak, Bedrettin Dalan'ın Belediye Başkanlığı döneminde, İstanbul surlarının birçok bölümünü restore etmek, Kayseri'deki Roma Çağı surlarında ve burçlarında restorasyon çalışması yürütmek ve daha nicesi, örneğin bir apartman yapmanın alacağı zamandan çok daha fazlasını alan, her biri yıllarca süren işlerdi. Üstelik o, ömrünün son gününe kadar, öğretim üyesi olarak yükseköğretimde bu sıfatın zorunlu kıldığı bütün hizmetleri vermeyi sürdürdü.

Yayın alanında az sayıda eser verdi. Bunların başlıcaları *Arkaik Dönem İon Mimarlığı* (1963), *Lykia ve Karia'da Roma Çağı Tapınak Mimarlığı* (1969), *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar* (1978), Nezih Başgelen'in Arkeoloji ve Sanat Yayınları basımı *Behramkale / Assos* (1995) kitaplarıdır. Aslında, bu az sayıdaki kitabının her biri, bir "mısra-ı berceste" değerindedir; ünlü dizeyi kim bilmez: "Eğer maksud eserse, mısra-ı berceste kâfidir". Gerçekten, amaç, kişinin ardından adının anılmasına vesile olacak üstün değerde bir eser ortaya koymak ise, bir tek seçkin şiir dizesi bile bu amacı sağlayabilir. Ne var ki, arkasında bıraktığı çok daha önemli anıtsal miras, bir ömür boyunca sürdürdüğü çalışmalarının ürünleri olan, ayağa kaldırılmış tapınak sütunları, onarılmış nice eski eser, kazılarda açığa çıkarılmış nice buluntudur.

Eğer böreğin yufkaları gibi üst üste katlardan oluşan gökyüzünün en yukarı katında "bir başka âlem" gerçekten var olup da, Ümit şimdi oradan gülümseyerek aşağısını seyrediyorsa, o aşağı âlemdeki ömrünü boşu boşuna geçirmiş olmaktan dolayı hayıflanma duygusuna kapılmış bulunmadığı kesindir.

Sömürünün diğer adı:
Biyogüvenlik Politikası ve Yasası

Dünyanın geleceğini tehdit eden GDO'lara karşı, Cartagena Protokolü ve onun değişik dillere tercüme edilerek iç hukuk metni kazanmış ya da kazandırılmaya çalışılan lafızları soruna çözüm bulamaz. Gıda egemenliği ellerinden alınmış, kendi kendine yeterli gıda üretme yeteneklerini yitirmiş, tek tip beslenme biçimine mahkûm edilmiş topluluklar; Chapela'nın bize hatırlattığı, Meksikalı bir yerlinin şu sözlerini asla unutmamalı: "Mısır, kuşaklar boyu bizlerin birçok zorlukla başa çıkmasına yardım etti. Şimdi mısır tehlike altındadır. Mısıra yardım etme sırası bizde."

Av. Fevzi Özlüer

Türkiye'de gıda güvenliği, yaşanan sıkıntılarla birlikte en fazla tartışılan konulardan biri haline geldi. Hatta bu tartışmalar AKP Hükümeti'nin Tarım Bakanı'nı değiştirmesine neden oldu. Hükümet iktidarda bulunduğu süre içinde gıda güvenliğini tesis etmek amacıyla mevzuat çalışmalarını hızlandırırken diğer yandan da yurttaşlarını bilgilendirme çalışmalarına devam ediyordu. AKP Hükümeti'nin yeni Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker, 20 Eylül 2005'de Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı'nın (FAO) Türkiye Temsilciliği'ne atanan Abdellatif Tabet'in, temsilcilik görevine başlamasına ilişkin yapılan kabulde şunları söylüyordu: "Gıda ile beslenme, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak, insanların karşı karşıya bulunduğu en önemli meselelerden bir tanesi. Çünkü insanoğlunun yaşaması için mutlak surette sağlıklı ve dengeli beslenmesi gerekiyor. Tarım da bu beslenmenin en önemli sektörü. Çünkü tüm gıda maddeleri aynı zamanda birer tarım ürünüdür. Bunların miktar ve kalite bakımından yeteri kadar ve yeterli düzeyde olması gerekir. Üretilen gıda maddelerinin değişik kontrol noktalarında ve değişik aşamalarda kontrol edilmesi, gıda güvenliği açısından da son derece önemlidir. Biz, Türkiye'de gıda güvenliği alanındaki standartları önemli bir aşamaya getirmiş durumdayız. Çok şükür bizim gıda güvenliği açısından herhangi bir sorunumuz yok. İnsanlarımız ihtiyaç duyulan, arzu edilen gıdalara ulaşabilmektedir" (1).

Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker'in açıklamaları o kadar iddialıydı ki, hükümet politikalarının gıda güvenliğini tesis ettiğini iddia ediyordu. Sanırım tam da bu yüzden Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü internet sitesinde sağlıklı gıda tüketiminin, "gıdaların iyi yıkanması ve bu gıdaların iyi pişirilmesiyle sağlanabileceği" savunuluyordu (2).

Gıda egemenliği kimin elinde?

Bakan bu açıklamayı yaparken gıda güvenliğinin iki temel unsuru üzerine ise hiçbir açıklamada bulunmuyordu. Bu iki unsurdan biri, "Gıda üzerinde halkın egemenlik hakkı" ve ihtiyacı, kısaca gıda egemenliği; diğeri de gıdanın adil ve eşit dağıtımını, temiz üretimini içeren "gıdada kendi kendine yeterliliktir". Gıda güvenliği, pazardan ücretini ödeyerek gıda alabilme hakkına indirgendiği zaman, tüketilen gıdanın niteliğine değinmek anlamsız hale gelir. Gıda maddelerinin insanlara yetecek miktarda olması, gıda güvenliğinin kendisi asla olamaz. İnsanlar sadece karınlarını doyuracak gıdaların bol olduğunu bilerek, beslenme ihtiyacını gideremezler. Beslenmek aynı zamanda bir kültürdür. Bu kültür, toplumdan topluma değişkenlik gösterir. Her toplum köfte ve ekmek yemez. Ama insanlara

GDO'lara karşı bir protesto gösterisinden…

"Hayır, bunları yiyeceksiniz" demek onların gıda egemenliklerini ellerinden almak anlamına gelir. Hele ekmeğin, köftenin, domatesin… nasıl üretildiği bilinmiyorsa, bu, gıda egemenliğinin, halkın değil ürünleri üretenlerin denetiminde olduğunu gösterir. Bu da insan bedeninin ve doğanın denetimsiz tüketiminin, ekolojik yoksullaşmanın yolunu açar. Yoksulluk sadece insanların karınlarını doyurmakla giderilemez. Hele dünyada bu kadar çok besin varken neden bu kadar çok aç olduğu izah edilemeden, ülkemizin gıda güvenliğini sağladık demek temelsiz bir iddiadan başka ne anlama gelir? İnsanlar gıdaya ulaşabildiklerinde, üretimi yönetebildiklerinde, gıda güvenliği tesis edilmeye başlamış sayılır. Ama insanlar gıdadan ne kadar çok kopartılırsa, bu kavram üzerine yazılan mevzuat kitapları da o kadar kalınlaşmaktadır. Beslenme ihtiyacı, binlerce yıldır insanın doğal çevresine ve biyolojik türünün sürdürülebilir kılınmasına zarar vermeden karşılanırken, bugün verili üretim tarzı insanların biyolojik ve toplumsal geleceğini tehdit etmektedir. Halk neyin, nasıl üretildiği üzerindeki kontrol mekanizmalarından kopartılmıştır. Bu sürecin devamında da insanlar, gıdada kendi kendine yeterli olma koşullarını yitirmiştir. Endüstriyel ve piyasa ekonomisinin koşullarına dayalı gıda üretimi, gıda güvenliğini sağlayacak mekanizmaları hayata geçirmekte ciddi riskler barındırır.

Transgenik bitki araştırmalarının yapıldığı bir laboratuvar.

Biyogüvenlik mi, piyasanın güvenliği mi?

Dünyada bu riski tetikleyen çok önemli bir süreç yaşanmaktadır: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara (GDO) dayalı gıda üretimi ve GDO'ların üretimde ve tüketimde yarattığı tehlikeler. Bu tehlikeler uluslararası gıda ve tarım tekellerinin ve bu tekellerin icra organına dönüşmüş hükümetler nazarında piyasanın güvenliği çerçevesinde tartışılıyor. Bu çerçevenin Birleşmiş Milletler nezdindeki adı: "Cartagena Biyogüvenlik Protokolü" (3). Protokol, 29 Ocak 2000 tarihinde kabul edildi ve 11 Eylül 2003 yılında tüm dünyada yürürlüğe girdi. Türkiye tarafından 24 Mayıs 2000 tarihinde imzalanan Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, 24 Ocak 2004 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe girdi. Cartagena Biyogüvenlik Protokolü'nün amacı, Çevre ve Kalkınma Hakkındaki Rio Deklarasyonu'nun 15 numaralı prensibinde yer alan ön tedbirci yaklaşıma uygun olarak, insan sağlığı üzerindeki riskler göz önünde bulundurularak ve özellikle sınır ötesi hareketler üzerinde odaklanarak, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek ve modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilmiş olan değiştirilmiş canlı organizmaların güvenli nakli, muamelesi ve kullanımı alanında yeterli bir koruma düzeyinin sağlanmasına katkıda bulunmaktır.

Protokolün GDO'ların riskli olduğunu kabul etmesine bakarak fazla sevinmemek gerekiyor. Kapitalist piyasa temelde risk yönetimine dayandığı için, protokol bu riski yönetebilir kılmanın mekanizmaları üzerine odaklanıyor. Ekolojik yok oluşu göze alıyor. Piyasanın işleyişini riske sokmadan, GDO riskini yönetmeyi hesaplıyor. Kapitalist ekonominin açmazı olan piyasa ekonomisine dayalı kalkınma ile doğanın sürdürülebilirliği arasındaki karşıtlık, protokolün risk yönetimi mekanizmalarıyla geleceğe havale ediliyor. Protokole taraf olan ülkeler birer birer sözleşme hükümlerini iç hukuk metinleri haline getirirken yeni bir sorunla değil, katmerleşmiş bir sorunla karşı karşıya kalıyorlar. Tarım ve gıda sektöründe tek bir ekonomik model dayatan protokolün eli çantalı model ihracatçıları ülke ülke dolaşıp GDO'lara pazar yaratmanın yolları üzerine kafa yoruyorlar.

Daha fazla Meksika…

Protokolün uygulanması ve konu ile ilgili Türkiye'de ihtiyaç duyulan yasal, idari ve teknik yapıyı belirlemek üzere son yıllarda çalışmalar sürdürülüyor. Bu çerçevede UNEP-GEF tarafından dış kaynak sağlanan "Ulusal Biyogüvenlik Çerçevelerinin (UBÇ) Geliştirilmesi Projesi" Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından 2002 yılının sonunda başlatılmıştı ve Mart 2005'de sona erdirilecekti. Fakat kamuoyunda GDO'lu üretimin risklerine vurgu yaparak kampanyalar örgütleyen üretici, tüketici örgütleri, sendikalar, odalar, ekolojistler bu yasanın kamuoyunda tartışılmadan geçirilmesine razı olmadı. Biyogüvenlik Yasası Taslağı (4) Türkiye'nin gündemine Ocak 2005 tarihinde girmeye başladığında "GDO'ya Hayır Hukuk Komisyonu"

olarak ilgili yasa tasarısı hakkında görüş ve önerilerimizi hazırladık.

Biyogüvenlik Yasa Tasarısı taslağına ilişkin görüş ve önerilerimiz (5) milletvekillerine ve meclis komisyonlarına iletildi. Yasanın temel mantığı: GDO'lu ürünlere kontrollü bir serbesti tanımaydı. GDO'ya Hayır Platformu çatısı altında bir araya gelen yüzden fazla örgütün temel isteği ise Türkiye'de GDO'lu üretimin yasaklanması, başka ülkelerde yapılan GDO'lu üretimden kaynaklı risklere karşı tedbirler alınması, bu ürünlerin ülkeye girişinin sınır kapılarında denetlenerek engellenmesi, deneme sahalarının bir an önce kapatılması, çiftçiyle, toprakla dost tarımsal tekniklere yönelinmesi, üreticinin ve tüketicinin korunması açısından tarıma desteğin arttırılması yönündeydi.

Türkiye'de GDO karşıtı aktif bir muhalefet yürütülürken, dünyanın öbür yakasında Meksika'da çanlar çoktan çalmaya başlamıştı. Dünyanın pek çok ülkesinde aynı anda yasalaştırılmaya çalışılan biyogüvenlik mevzuatı, bu konuda mevzuat olmadığından GDO'lu üretimin ve tüketimin bu ülkelerde yapılamamasından kaynaklı engelleri aşma projesi niteliğindeydi. GDO pazarını elinde tutan ABD kökenli ilaç, gıda ve tarım şirketleri, ABD Tarım Bakanlığı'nı da devreye sokarak bir an önce bu yasanın ilgili ülkelerde yürürlüğe girmesini istiyorlardı.

GDO'lu üretimin, tarımsal diğer üretim biçimlerine hiçbir zararının olmadığını ve verimliliği arttırdığını, biyogüvenliği tehdit etmediğini iddia eden şirketlerin tezlerini, 2001 Kasım'ında *Nature* dergisinde yayımlanan "Biyoteknolojinin doğa üzerindeki yeni etkisi, tarımdaki çeşitlilik üzerindeki etkisi ne?" başlıklı rapor (http://espm.berkeley.edu/directory/fac/chapela_i.html) çürütmüştü. Mısırda yaşanan genetik tek tipleşmeyi gösteren raporun yazarlarından biri olan Ignacio Chapela, Meksika Parlamentosu'nun son yasama gününün son toplantısında hızlıca kabul edilen "Biyogüvenlik Yasası" hakkındaki 27.01.2005 tarihli yazısında şunları söylüyordu:

"Dünyanın ikinci önemli ürünü olan mısırın, çeşitlilik merkezi olan Meksika'da, yaygın bir şekilde transgenik DNA ile kirlenmiş olduğu ortaya çıktığından bu yana verilen savaşım, kontrolsüz transgenik organizma salınmasına 'en kötü olası durum' olarak gösterilebilir. Bundan dolayıdır ki, aynı derecede sert bir mücadele bir yandan yaşamlarını ölümcül bir tehdit altında gören çiftçiler ve yerliler tarafından verilirken, diğer yandan bunu kaybedilemeyecek derecede önemli bir ödül olarak gören biyoteknoloji endüstrisi aktivistleri tarafından da verilmektedir. Eğer bu mücadele endüstri aktivistleri tarafından esen rüzgârların yönünde ilerlerse, diğer gelişmekte olan ülkelerin hiçbirinde, doğanın GDO'lar tarafından kirletilmesine karşı geliştirilebilecek retoriğe dayalı bir argüman için gerekli olan birikimin sağlanamayacağı söylenebilir. Öte yandan, gelişmekte olan dünyanın önemli bir bölümü, soruna bağımsız bir şekilde eğilebilmeyi sağlayacak olan teknik altyapıdan yoksun olduğundan, bilimsel pratik açısından oluşturulabilecek çok az bir karşı duruş beklenebilir. Meksika, çok nitelikli bilimsel ve düzenleyici kurumlara sahip ve bu kurumların dünyanın birçok ülkesindekinden daha katı yapılı olduğu bir ülkedir. Böylesi kurumların, çok değerli ve hassas doğal yapının kirlenmesini kabulleniyor görünmeleri, endüstri destekçilerinin zafer savlarını daha da pekiştirmektedir. Meksika'nın NAFTA'ya (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması) dahil edilmesiyle birlikte çiftçi ve yerlilerden oluşan bir koalisyonun gayretli lobi çalışmaları ve kentli aktivistler ile Greenpeace'in uluslararası GDO kampanyası, çıtayı daha da yükselterek, Meksika ve Meksika'daki transgenik organizmalarla ilgili oluşum ve gelişmeleri, transgenik yayılışın küresel yönleri hakkında en önemli örnek olarak ortaya çıkarıyor.

"Belki de 2005 yılı, biyosferin 30 yıllık transgenikleştirilmesi tarihinde, hukuki dil kisvesi altında, kış [tatili] durgunluğunun karanlığında, Meksika yasalarının labirentlerinde ve İngilizce dışında bir dilde, yeni bir dönüm noktasının evrimleşmesine sahne olabilir. Transgenik organizmaların toprağa (ve kârlara ve beraberinde getirdikleri denetim hakkına) hâkim olduğunu görme ihtiyacındaki piyasa yönlendiricileri, bu zaman zarfında şeffaflık, doğruluk ve bilginin kendilerinin düşmanı olduğunu yeteri kadar öğrendiler. Bu değerleri savunanların ise nerede yerlerini alacakları er geç ortaya çıkacaktır.

"Eğer yeni transgenik organizmalar (popüler olarak Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, ya da GDO) hakkında bir şey biliyorsak, o da bunların, gezegenin tarihinde doğaya ve de insanlığa yapılan benzeri görülmemiş bir müdahale oldukları-dır. Biliyoruz ki bu çok derinlemesine bir müdahale ve sonuçları zaman ve mekân ile sınırlı değil; aksine etkilediği organizmaların üreme özellikleri vasıtasıyla yayılabilecek. Bildiğimiz bir başka şey de transgenik müdahalenin en basit sonuçlarını ve yol açacağı olayları bile tahmin edemeyecek kadar az şey bildiğimiz. Önerilen yasayı hazırlayanlar, transgenik organizmaların doğaya bırakılmasından doğan zararlar hakkında hiçbir kanıt bulunmadığını söylerken oldukça haklılar. Bunlar aslında Meksika halkını tatmin etmemesi, tam aksine alarma geçirmesi gereken açıklamalar (...)

"Transgenik müdahalenin yol a-

çacakları hakkında yeterli kanıt/bilgi yok, bunun basit sebebi ise doğanın genetik manipülasyonunun yaratacağı belli ve beklenen sorunların araştırılmasına yeteri kadar önem verilmemesi. En açık fikirli ve etkili topluluklar ve kurumlarda -örneğin benimkisi gibi Kaliforniya'nın en saygın üniversitesinde- bile transgeniklerle adamakıllı uğraşmayı zorlaştıran bir bilgi kıtlığı veya kapasite eksikliği görüyoruz. Transgeniklerin potansiyel riskleri veya bu risklerin gerçekleşmesi halinde bunlara karşı durabilecek önlemleri belirlemek için gereken fiziksel yeterlilik, entelektüel ilgi veya politik isteği hiçbir yerde bulamıyoruz. Bunu söylerken yalnız değilim, diğer bireyler ve gruplar da aynı fikirdeler, ABD Ulusal Bilimler Akademisi bile.

"(…) Biyoteknoloji endüstrisinin birikmiş borçlarını ödemeyi reddeden artan sayıda gelişmekte olan ülke ile karşı karşıya kalan şirketler ve bu şirketlerin temsilcisi olarak ABD Devlet Bakanlığı, transgenik ürünler için zorla bir açılım yaratmaya girişerek, daha az sanayileşmiş ülkeleri bu borcu kendilerinin yerine ödetmeye zorlamaktadırlar. Bu gerçek, son beş yıl içerisinde bu konudaki çok-taraflı toplantılara katılan ve çıkar çatışması bulunmayan herkes için aşikâr olmalıdır (...)

"GDO'lar ne Meksika ile ilgili herhangi bir soruna yönelik olarak geliştirilmişlerdir, ne de Meksika'nın ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda anlaşılır bir umut içermektedirler. Her şeyden öte canlı organizmaların herhangi bir ticari çıkar için "özel mülkiyet" olarak tanımlanmasına hizmet eden bir tür "moleküler damga"dırlar. Örneğin Monsanto Chiapas'ı kirletmiş ve bunu orada bulunan bütün transgenik mısırlar üzerinde "fikri mülkiyeti hakkı" niyetini dolaysız olarak veya Meksika Hükümeti vasıtasıyla ilan ederek yaparken, çiftçilerin Monsanto'nun genlerini buyur etmeye ya da kullanmaya niyetli olup olmadıklarını umursamamışlardır. Bu senenin başlarında, Kanada Yüksek Mahkemesi, bitkiler üzerindeki özel mülkiyet hakkı iddialarının lehinde karar vererek, sadece birkaç yıl önce hayal bile edilemeyen bu tip hak kazanımlarının yolunu açmaya örnek teşkil edecek yasal temeli oluşturmuştur. Söylemeye gerek bile yok ki, böylesi "hak"lar, çiftçilerin kendi yazgılarını kontrolü kendi ellerinde olan tohumlarla kontrol edebilme haklarının yerine geçmeleri ve tarlalarını transgenik kirlenmeden korumak isteyenlerin direnişini kırmak niyetiyle yaratılmışlardır" (6).

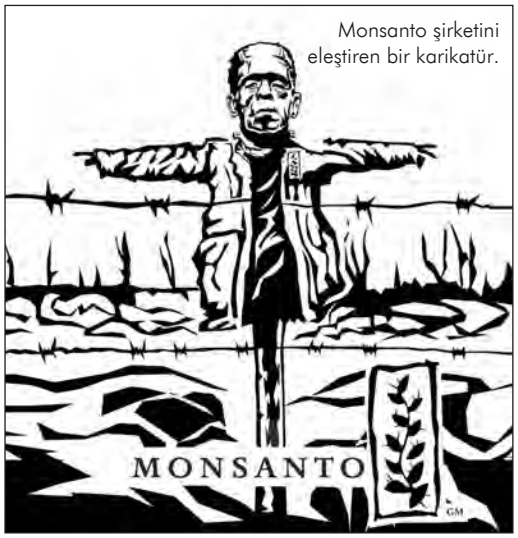
Biyoteknoloji lobisi iş başında

Chapela'nın çığlığı yersiz değildir. 2005 yılı biyoteknoloji lobisi için hızlı hareket edilmesi gereken bir yıl. Mart 2005'de TC Tarım ve Köy İşleri Eski Bakanı Sami Güçlü'yü ziyaretimizde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Hasan Ekiz şunları söylüyordu:

"Vatandaşın bu konuda gösterdiği tepki haklıdır. Vatandaşımız ne yediğini, içtiğini bilmek zorundadır. Tarım Bakanlığı olarak da bu garantiyi bizim vermemiz gerekiyor. Bazı olumsuzluklar yaşanmış olabilir. Bunun teknolojik veya başka nedenleri de olabilir. Biz elimizdeki bilgileri şeffaf bir şekilde vatandaşlarımızla paylaşmak ve kafalarındaki soru işaretlerini gidermek için gerekli adımları atacağız. Yasal mevzuatla ilgili düzenlemeler de en kısa sürede gerçekleştirilecektir. Geçen sene başlatılan ve yurtdışından da katılımların olduğu bir yasa çalışması son aşamasına gelmiştir. Konuyla ilgili çok geniş yelpazeden katılımlarla hazırlandı bu yasa tasarısı. Bakanlığımızdaki çalışmalarımızı bitirip Başbakanlığa oradan da Meclise göndereceğiz. Biyogüvenlik Yasa Tasarısını hazırlarken, sadece Tarım Bakanlığının düşüncesini değil, sivil toplum kuruluşlarının, tohumculuk sektörünün, bilim adamların düşüncelerinin yer aldığı ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir yasa çıkarmaya hazırlanıyoruz. Bu yasanın çalışmasının uzun zaman almasının sebebi de budur. Önemli noktaların tekrar tekrar ele alınıp incelenmesi sözkonusu. Bunları yaparken dünyadaki gelişmeleri de dikkate alıyoruz. Kısa sürede toplumda bu konuda bir yasal zemin hazırlamış olacağız" (7).

Sözü edilen yasal zemin Meksika'da yasalaşan metnin İngilizce'den Türkçe'ye çevirisiydi. Bununla birlikte Müsteşar bir şeyin daha altını çiziyordu: Elimizdeki bilgileri vatandaşımızla paylaşma konusunda şeffaf olacağız. Ama gelişmeler hiç bu doğrultuda olmuyordu. Bakanlığa verdiğimiz bilgi edinme dilekçelerine eksik ve kaçamak yanıtlar veriliyordu. Av. Emre Baturay Altınok 30.05.2005 tarihli bilgi edinme dilekçesinde bakanlığa şu soruları yöneltmisti: "Alan denemelerinde kul-

Monsanto şirketini eleştiren bir karikatür.

lanılan GDO tohumlar ne zaman, hangi ülkeden, hangi firmalardan, ne miktarda, ne kadara alınmış, hangi prosedür (yasal) ve yolla (kara, hava, deniz..) Türkiye'ye getirilmiş ve deneme ekimlerine başlanmadan önce ne kadar süre ile nerelerde muhafaza edilmiştir?" 08.06.2005 tarihinde TC Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü bilgi edinme dilekçesine şu yanıtı veriyordu: "Alan denemelerine alınan çeşitler firmaların başvuruları üzerine izinle getirilmiştir. Bu firmalar, Pioneer, Deltapine ve Monsanto'dur. Ekimler yapılmadan kısa bir süre önce getirilerek Gümrük Enstitümüz elemanlarınca teslim alınmış ve Enstitüde muhafaza edilmiştir".

Yanıtlar tatmin edici değildi. Yasal olarak nasıl getirildiğine Bakanlık yanıt veremiyordu. Yine 27.05.2005'de tarafımca bakanlığa bir bilgi edinme dilekçesi verilmişti, bu dilekçenin soruları ve yanıtları ise şu şekildeydi:

"Soru 1: Türkiye'de Tarım Bakanlığı'nın 14.05.1998 tarihli "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat" uyarınca kontrollü GDO'lu ekim yapılmış mıdır? Yapılmışsa yerleri tam olarak nerededir? Söz konusu deneme sahaları ne kadarlık bir alana eşdeğerdir ve bu alanın ne kadarında GDO'lı ekim yapılmaktadır?

Cevap 1: Alan denemeleri Adana ve Nazilli /Aydın'da yapılmıştır. Bu alanlarla ilgili alınacak tedbirler "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat"-da detaylı olarak belirtilmiştir.

Soru 2: "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat" uyarınca herhangi bir firmaya alan denemesi yapma izni verilmiş midir? Verilmişse bu firmaların isim ve iletişim adresleri nelerdir? Verilmemişse bu alanlarda ekim kimin tarafından yapılmaktadır?

Cevap 2: Alan denemelerine alınan çeşitler firmaların başvuruları üzerine izinle getirilmiştir. Bu firmalar; Pioneer, Deltapine ve Monsanto'dur. Tohumlar ABD'den ithal edilmiştir.

Soru 3: Bu firmalar hangi ürünler üzerinde ve ne kadarlık bir alanda GDO'lu ekim yapmaktadır?

Cevap 3: Ürünler mısır, pamuk ve patatestir. Adı geçen firmalara herhangi bir ürünle ilgili izin verilmediğinden üretimleri yoktur.

Soru 4: Alan denemeleri sonuçları ne kadar sıklıkla ve hangi kriterlere göre, hangi uzmanlarca denetlenmektedir?

Cevap 4: GDO'ların ülkemizdeki fayda ve zararı ile ilgili herhangi bir beyanda bulunulmamıştır. Raporların değerlendirilmeleri tamamlandıktan sonra, denemeye alınan her bir ürün için ayrı ayrı ve yalnızca o ürünü bağlayacak sonuçlar elde edilecek ve kararlar bu sonuçlara göre verilecektir. Bakanlığımızın şimdiye kadar fayda ve zarar konusunda verdiği bir karar ve bu kararda beyanı olmamaktadır. Bilimsel veriler olmadan bu tür kararlar verilmesi doğru bulunmamaktadır.

Soru 5: Bu denemelerin sonuçlarında verim artışı sağlanmış mıdır, sağlanmış ise bu artış nasıl ve hangi yöntemle hesaplanmıştır?

Cevap 5: Raporlar değerlendirme aşamasında olduğundan herhangi bir sonuç verilmesi mümkün değildir.

Soru 6: Alan denemelerindeki ekimlerinin dış çevreye zarar vermemesi için ne tür tedbirler alınmıştır? Transgenik ekim alanlarının kontrollü bölgeler dışını etkilemediğine dair bilimsel veriler elde edilmiş midir, edilmiş ise nelerdir?

Cevap 6: Bu alanlarla ilgili alınacak tedbirler "Transgenik Kültür Bitkilerinin Alan Denemeleri Hakkında Talimat"da detaylı olarak belirtilmiştir.

Soru 7: Alan denemelerinde kullanılan tohumluklar, yerli tohumların ıslahından mı elde edilmiştir, yoksa başka bir ülkeden getirilen tohumluklar mıdır?

Cevap 7: Tohumlar ABD'den ithal edilmiştir.

Soru 8: Alan denemeleri sonucunda alan denemesi yapılan bölgedeki toprakların mineral durumu ölçümü alan denemesi yapılmadan önceki durumla karşılaştırılmış mıdır?

Cevap 8: Alan denemesinde alınacak gözlemler ve yapılacak çalışmalar talimatla belirlenmiştir.

Soru 9: Alan denemeleri yapılan bölgeler hangi kriterlere göre seçilmiştir?

Cevap 9: Firma başvurularında yapılan talepler değerlendirilerek uygun alanlara karar verilmiştir.

Soru 10: Alan denemesi yapılan bölgedeki ekim, biyolojik çeşitliliği nasıl etkilemiştir?

Cevap 10: Talimat kapsamında yapılan çalışmalar sonuçlanmadığından verilen herhangi bir izin yoktur".

Demokratik bir ülkede sorunların çözümünde ve karar alma süreçlerinde katılım esastır, alınan kararlara katılım değil. Karar alma süreçlerinin işletilebilmesi için de halkın bu süreçte bilgilendirilmesi ve bilgi edinme haklarını tam ve eksiksiz olarak kullanabilmesi gerekir. Buna karşın Bakanlık bu sürecin, verdiği bilgiyle sınırlı olarak tartışılmasını uygun görmektedir. O halde, nasıl hazırlandığı bilinmeyen ve hazırlayıcı kabul edilen kurumların sahiplenmediği ve özü itibariyle biyoteknoloji şirketlerine pazar yaratacak olan, Biyogüvenlik Yasa Tasarısı Taslağını kim sürekli gündemde tutmaya çalışıyor? Verilen bilgiler, bu

sürecin diğer safında yer alan biyoteknoloji şirketlerinin faaliyetlerini incelememizi ve bilgiyi oralarda aramamızı da zorunlu hale getirmiştir. Bilgi edinme dilekçemize verilen yanıtta zikredilen şirketlerden DuPont (Pioneer), dünya tohum pazarındaki en büyük 10 şirket arasında satış rakamları itibariyle birinci, Monsanto ikinci, Delta & Pine Land 9. sıradadır. Yine bu şirketler, kimyasal tarım ürünleri pazarında da tekel durumundadırlar. Bu pazarda Monsanto 3., DuPont 6. sıradadır (8).

ABD Tarım Bakanlığı Raporu

Bu şirketlerle birlikte tekel pozisyonundaki diğer şirketler, süreci ABD Tarım Bakanlığı vasıtasıyla yönlendirmektedir. Geçtiğimiz temmuz ayında ABD Tarım Bakanlığı raportörleri tam 31 ülkeyle ilgili olarak, bu ülkelerin 2005 tarımsal biyoteknoloji raporunu yayımladı (9).

Raporun Türkiye üzerine bölümü, 30 Haziran 2005 tarihinde kaleme alınmıştı. Bizim bilgi edinme dilekçelerimize verilen yanıttan sadece 20 gün sonra, rapor, bilgi edinme dilekçelerimizde sorup da öğrenemediğimiz bilgilerle doluydu. Zirai Ateşe Robert Hanson, Tarım Bakanı'nın yakın zamanda değişmesi nedeniyle, Türkiye'nin biyogüvenlik komisyonunun dağıtılmış ve biyogüvenlik yasası taslağının beklemede olduğunu belirtmekte; konunun paydaşlarının, gelişmelerin pozitif olacağını düşündüğü belirtmekteydi (10).

Biyoteknoloji ticaret ve üretimi, biyoteknoloji politikası, pazarlama konuları, kapasite arttırımı ve kullanımı ile önerilen faaliyetler başlıklarında hazırlanmış raporun dibacesinde şu noktalar vurgulanıyordu:

"Türkiye önemli bir işlenmemiş ve yarı işlenmiş mamul ithalatçısı ve işleyicisidir, ABD'de ana tedarikçidir. 2004 yılında ABD'den Türkiye'ye ihraç edilen, mısır, soya fasulyesi, işlenmiş soya ve bitkisel yağların miktarı 225 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye aynı zamanda büyük bir pamuk ithalatçısıdır, ABD'nin 2004 yılı pamuk ihracatı 448 milyon dolara ulaşmıştır.

"Türkiye aynı zamanda Biyogüvenlik Protokolü'nü imzalamış bir ülkedir. Son 2 yıldır biyogüvenlik yasasını hazırlama çalışmaları yapmaktadır. Hazırlık süreci Türkiye'deki paydaşların yasanın ticari etkilerinin incelenmesi ve değişiklikler yapılmasına yol açan yoğun eleştirileri nedeniyle uzamıştır. Tarım Bakanı'nın yakın zamanda değişmesinin, düzenleme çalışmalarına yeni bir soluk getirmesi bekleniyor, ancak yasa taslağının Parlamento'ya sunulmasının yıl sonundan önce olmayacağı beklentisi hâkimdir.

"Hükümet yetkilileri, yapılacak düzenlemelerin, biyoteknoloji ile elde edilmiş tarımsal ürünlerin ya da yiyeceklerin yasaklanmasına, yani ticaretin kısıtlanmasına yol açmayacağı konusunda ısrar etseler de, şu anki taslakta bulunan sıkı, sorumluluğu arttırıcı ve cezai hükümler nedeniyle pazarı bozucu bir etki yapması beklenmektedir. Kritik olacak bir nokta, geçiş düzenlemelerinin yapısının uygulamalar ve risk analizi incelenirken ticaretin devamına izin vermesine olanak sağlamasıdır" (11).

Mesaj nettir, Mart 2005 tarihine yetiştirilemeyen yasanın yıl sonunda çıkması beklenmektedir. Şirketlerin hazırlıklarını buna göre yapması salık verilmektedir. Girişten sonraki, "Biyoteknoloji ticareti ve üretimi" başlığı altında ise şunlar söylenmektedir:

"Türkiye şu anda biyoteknoloji ürünleri üretmemektedir. Ürünün saha denemelerinin başlaması için biyogüvenlik yasasının kabul edilmesi beklendiğinden, yeni ürünlerin yakın zamanda ekilmesi beklenmemektedir. 1998 ve 2000 yılları arasında mısır, pamuk ve patates üzerine sınırlı sayıda saha denemeleri yapılmıştır. 2000'den sonra, denemeler, yasaların teknolojiyi düzenlemede yetersiz olduğu gerekçesi ile durduruldu ve hükümet saha denemelerinin sonuçlarını açıklamadı.

"Türkiye gıda ve tarım işleme endüstrilerinde kullanmak üzere büyük ölçüde işlenmemiş ve yarı işlenmiş mal ithal etmektedir. 2004 yılı resmi istatistiklerine göre, Türkiye 678.000 Mt'si ABD'den olmak üzere 1 milyon ton mısır ithal etmiştir. Yerel üretimin artması ve yemlik buğdayın fiyatının mısırdan düşük olması (korumacı ticari kısıtlamalar nedeniyle) sonucu, mısır ithalatının senelik olarak 200.000 mt düşmesi beklenmektedir (...) Türkiye 1.1-1.2 milyon ton arası soya fasulyesi (700-800 TMT) ve işlenmiş soya ithal etmektedir. Türkiye aynı zamanda büyük oranda mısır yağı da ithal etmektedir" (12).

Bilindiği gibi ABD, ülke tahılının yüzde 40'ını, soyanın yüzde 80'ini, kanolanın yüzde 65'ini, pamuğun yüzde 75'ini GDO'lu üretmektedir ve bu giderek artmaktadır (13). İhracata dayalı bir ekonomik modelin hayatta olduğu günümüzde bu ürünleri pazarlamak zorunda olan ABD, bu pazarı yaratmak için Biyogüvenlik Yasasının kabul edilmesi gerektiğini bilmektedir. Bu nedenle yasa hazırlık sürecinde doğru partnerler seçmek için onları yakından tanımak istemektedir. Yasa hazırlıklarını yürüten Tarım Araştırmaları Genel Müdürlüğü'nü hantal bulan rapor, yasa tasarısı hazırlanmasındaki diğer paydaşları da zikrederek, bu

"Mısır, kuşaklar boyu bizlerin birçok zorlukla başa çıkmasına yardım etti. Şimdi mısır tehlike altında. Mısıra yardım etme sırası bizde."

kurumlara vurgu yapmaktadır. Yine raporda şunlar yazılmaktadır: "Yeni bakanın atanması nedeniyle taslak metnin gözden geçirilmesi yavaşlamıştır. Taslağın yasalaşmasının yıl sonuna kadar gerçekleşmesi istense de birçok kaynak bunun mümkün olabileceğine inanmıyor. Yasanın uygulamaya geçmesi için (ki bu bir çerçeve yasadır), hükümetin gerekli düzenlemeleri hazırlaması ve kabul edildiği takdirde 12 ay içerisinde *Resmi Gazete*'de yayımlaması gerekmektedir. Bu durumda uygulamanın 2007'den önce gerçekleşmesi beklenmemektedir. Teknik olarak, şu anda gıda olarak, işlenmek üzere ya da yem olarak gelen tarımsal biyoteknolojik ürünlerin ithalatını düzenleyen bir yasa yoktur. Yani şu anda bir engelleme yoktur" (14). Biyogüvenlik yasasının çıkmamasını ticaret açısından engel görmeyen rapor, Türkiye'nin Biyogüvenlik Protokolüne taraf olması tezine yaslanmaktadır. Ancak, yasal iç hukuk düzenlemesinin olmaması, GDO ticareti açısından bir engel olmayacağı öngörüsü ancak denetimsiz olarak yapılan ticari faaliyetlerde mümkündür.

Bu sürecin sürüncemede bırakılmasından ve denetim yetersizliğinden ciddi menfaati olan tarım ve gıda tekellerinin önünü açmak için pek çok lobi faaliyeti de örgütlenmektedir. Raporun tezine göre, GDO'ya Hayır Platformu'nun tezlerine karşı bilimsel bilgi üretmek için gıda işleyicileri ve diğer paydaşlardan oluşan bir platform kurulmuştur. Rapor, Platform içinde yer alan onlarca bilim insanını salt bu tarz GDO politikalarına karşı çıktıkları için bilimdışı oldukları suçlamasında bulunarak, bu alanda bir hegemonya kurmaya çalışmaktadır. Ama yapılması gerekenler bu kadarla sınırlı kalmamaktadır. Rapora göre, Eylül 2005'te ABD Bakanlık Konuşmacı programını kullanarak, bir biyoteknoloji uzmanının 3 Türk üniversitesinde konuşması ve hükümet yetkilileri ve diğer paydaşlarla bir araya gelmesi sağlanacaktır (15).

Böyle bir etkinlik düzenlendi mi bilinmez ama, rapor akıl hocalığı yapmaya devam ediyor. Öneriler kısmında şunlar vurgulanıyor:

"- Karar alma sürecinde daha üst düzeyde bulunan devlet yetkilileri ile daha yakın temasta olarak onların gezi ve eğitim olanaklarına dahil edilmelerini sağlamak. Bu grubu aynı zamanda sağlık ve çevre gibi bilimsel gelişmelerden düzenli biçimde haberdar etmek.

"- Yerel sanayi ve ithalatçıların basındaki ve karar vericiler seviyesindeki eleştirilere cevap vermeleri için koordinasyonlarını sağlamak. Bu grubun, muhtemelen bir başka gıda derneği üzerinden, düzenli olarak en son bilgiye özellikle de AB'den gelen en son sağlık ve politika bilgilerine ulaşmalarını sağlamak. Endüstri gruplarının en zorlanacağı konu yaygın olarak gelen eleştirilere tek bir ses olarak cevap vermek olacaktır.

"- Yerel üniversiteler ile koordineli çalışarak onlara biyoteknolojinin Türkiye'ye yararlarını göstermek.

"- Sürekli değişen devlet memurlarının İstanbul ve Ankara'da 3. kişiler tarafından düzenlenen gıda güvenliği seminerlerine katılmalarını sağlamak. Konuşmacılar arasında ABD'li üreticilerin bulunması biyoteknik ürünlerin üretilmesinin yararları konusunu anlatmaları açısından iyi olacaktır.

"- Cooperator, Cochran ve Uluslararası Ziyaretçi programları aktivitelerine devam etmek. ABD'ye ziyaretler önemlidir. Ancak eldeki fonlarla karar verme mekanizmasının değişik yerlerinde bulunan kişilerden yıllık olarak sadece 5-10 arası ziyaretçi bunu yapabilir. Bu aktiviteler daha fazla olmalı ve daha üst düzey ve İngilizce bilmeyen memurları hedef almalıdır" (16).

"Mısıra yardım etme sırası bizde"

Dünyanın geleceğini tehdit eden GDO'lara karşı, Cartagena Protokolü ve onun değişik dillere tercüme edilerek iç hukuk metni kazanmış ya da kazandırılmaya çalışılan lafızları soruna çözüm bulamaz. Bir tür kölelik düzenini emreden biyoteknoloji uygulamalarına karşı durmak insani bir sorumluluktur. Gıda egemenliği ellerinden alınmış, kendi kendine yeterli gıda üretme yeteneklerini yitirmiş, tek tip beslenme biçimine mahkûm edilmiş topluluklar; Chapela'nın bize hatırlattığı, Meksikalı bir yerlinin şu sözlerini asla unutmamalı: "Mısır, kuşaklar boyu bizlerin birçok zorlukla başa çıkmasına yardım etti. Şimdi mısır tehlike altındadır. Mısıra yardım etme sırası bizde."

DİPNOTLAR

1) http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/habergoster.asp?ID=788
2) http://www.kkgm.gov.tr/Resimler/Anahtar/anahtar.htm
3) http://www.tagem.gov.tr/
4) http://www.tagem.gov.tr/biyo_web/anasayfa.htm
5) http://gdo.ekolojikpolitika.net/index.php?p=206&more=1#more206
6) Chapela, Ignacio Kırda Yoksuluk ve Direniş, Kül Sanat Yayınları, Eylül 2005
7)http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/haberayrintisi.asp?ID=511
8) http://www.etcgroup.org/article.asp?newsid=420
9)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf
10)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf
11)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf
12)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf
13) www.isaaa.org/kc/
14)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf
15)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf
16)http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200507/146130294.pdf

Kapitalizme kenetlenmenin geri dönüşü olmayan yolunu açan belge

Katılım Müzakereleri Çerçeve Belgesi

Emre Ertem

Müzakereler başlayacak mı, başlamayacak mı? 17 Aralık'tan sonra en sık duyduğumuz sorulardan biri buydu. Çeşitli tartışma ortamlarında müzakerelerin başlamamasının olası etkileri farklı yönleriyle ele alındı. Özellikle müzakerelerin başlamamasının Türkiye ekonomisini nasıl etkileyeceği konusu üzerinde çokça duruldu. Ek Protokol sonrası Türkiye'nin yayınladığı Kıbrıs deklarasyonuna Avrupa Birliği'nin (AB) vereceği yanıt geciktikçe AB-Türkiye ilişkilerinde alışık olduğumuz kriz durumlarından birini daha yaşadık.

Ancak beklenildiği gibi bu kriz aşıldı ve Türkiye kendisine sunulan Katılım Müzakereleri Çerçeve Belgesi'ni imzaladı. 17 Aralık 2004 zirvesine göre daha mütevazı bir tepki veren AKP Hükümeti bu kez gündüz vakti havai fişekler patlatmamasına rağmen yine de 3 Ekim'in Türkiye için bir dönüm noktası olduğunu ilan etmekten geri kalmadı.

Çerçeve Belge ile ilgili tartışmalar, 1) Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin uluslararası örgütlere katılımında kullandığı vetoyu kaldırması (NATO ve OECD), 2) AB'nin hazmetme (soğurma) kapasitesi (absorption capacity) ve derogasyonlar, 3) Sürecin açık uçlu ve sonucun garanti edilemez oluşu, 4) Müktesebat'ın içeriği -Avrupa Parlamentosu (AP) kararlarının bağlayıcılığı- başlıkları çerçevesinde gelişti. Sadece bu başlıklar çerçevesinde bir tartışma yürütmenin Türkiye soluna bir şey kazandırmayacağı oldukça açık. Bu nedenle yazının içeriğini sadece Çerçeve Belge ile sınırlı tutmayarak, AB sürecinin bu ülkenin insanları için ne anlama geldiği üzerinde de durmaya çalışacağım.

AB karşıtları ve yandaşları

Her üye ve aday ülkede olduğu gibi Türkiye'de de AB karşıtları ve yandaşları bulunmakta. Son yapılan anketler Türkiye'de yaşayanların yüzde 59'unun (1) Türkiye'nin AB üyesi olmasını istediğini göstermekte. Yaklaşık bir sene önceki anketler bu oranı yüzde 75 (2) olarak göstermekteydi. Ancak anketlerdeki asıl ilginç nokta, AB'nin ne olduğunu bilenlerin oranının yüzde 5'e bile ulaşamıyor olması. Yani AB üyeliğine destek verenlerin neredeyse tamamı bilmedikleri bir şeyi desteklemekteler. AB üyeliğine verilen destek 18-24 yaş arası gençlerde yüzde 62,4'e ulaşmakta. Türkiye'deki gençlerin yüzde 82'si AB ile ilgili bilgilerini televizyon yoluyla ediniyor (3).

Türkiye'nin AB üyeliğini şartsız destekleyenler olduğu gibi bazı çevreler "onurlu" bir üyelik olursa neden olmasın demekteler. Türkiye'de AB üyeliğine sürecin başından beri karşı çıkan ise sadece "sosyalist sol" oldu. Ulusalcı söylemleri ve "onurlu" üyelik taraftarı milliyetçilerle bazı ortak eylemler yaptıkları için sosyalist solun bir kesiminin milliyetçilerle yaptığı "kızıl elma" ittifakından söz edilir oldu. Komünistlerin AB karşıtı duruşu ve eylemleri ise enternasyonalizme sırt çevrilerek sağa kayıldığı gerekçesiyle eleştirildi. Bu kadar nazik olmayanlar ise AB karşıtlığını geri kafalılık, ahmaklık vb. sıfatlarla nitelediler.

Ekonomi politikasının öncelikleri olarak piyasa ekonomisin güçlendirilmesini ve rekabet gücünün artırılmasını gören ve bunun için özelleştirme yoluyla devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasını ve piyasa düzenleme işlevinin bağımsız düzenleyici kurullara devredilmesini isteyen, serbest piyasa işleyişini olumsuz etkileyen hukuki engel ve iktisadi

Hicabi Demirci'nin, *Don Quichotte* adlı mizah dergisinin düzenlediği, konusu "Avrupalılaşma yolunda Türkiye" olan 1. Uluslararası Karikatür Yarışması'nda, birinci olan karikatürü.

belirsizliklerin giderilmesine özel bir önem veren AB'nin, iş çevreleri tarafından desteklenmesi anlaşılırdır (4). Ancak Türkiye solu içerisinde "Emeğin Avrupası" söylemini kullanan bazı parti ve sendikalar da AB üyeliğinin Türkiye'deki demokratikleşme süreci için büyük önem taşıdığını iddia etmektedir. Yine aynı görüştekilere göre; gelecekte oluşacağı iddia edilen sosyal Avrupa ve emeğin Avrupası Türkiye'deki emekçilere hem daha iyi bir yaşam sağlayacak hem de emekçilerin daha güçlü olarak mücadele etmesini sağlayacak.

Avrupa ne kadar "sosyal"?

Sosyal Avrupa'yı savunanların gözden kaçırdığı nokta, AB'nin üye devletlere bir sosyal model uygulama zorunluluğu getirmiyor olmasıdır. 1989 yılında kabul edilen ancak İngiltere'nin katılmaması nedeniyle bağlayıcı olamayan Avrupa Sosyal Şartı, İngiltere'nin çekincesini kaldırması sonrasında Amsterdam Antlaşması ile beraber genişletilmiş bir biçimde yürürlüğe girdi. Ancak AB, üye ülkelere çalışma saatleri, ücret düzeyleri, emeklilik düzenlemeleri gibi temel konularda hiçbir zorunluluk dayatmamaktadır. AB, Lizbon 2010 hedeflerine ulaşabilmek için her türlü esnek çalışmayı teşvik etmekte, kamu mülkiyetindeki tüm kuruluşların özelleştirilmesini ve ekonomik faaliyet alanlarının hepsinin piyasaya açılmasını üye devletlere şart koşmaktadır.

Avrupa'daki Sosyal Refah Devleti uygulamalarının 1950-70 yılları arasındaki ekonomik gelişmelerin ve soğuk savaş politikasının bir sonucu olduğu göz önünde tutulmadan ortaya atılan "AB üyeliği Türkiye'ye de refah getirecek" düşüncesi, belli bir temelden yoksundur. G. Kore ve Japonya ekonomik gelişmişliklerini -büyük ölçüde- nasıl komşuları K. Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin varlığına borçlularsa, Batı Avrupa işçi sınıfı da tarihsel kazanımlarını daha rahat sürdürmeyi ve geliştirmeyi kapitalist dünya tarafından "Doğu Bloku" olarak adlandırılan sosyalist ülkelere borçludur.

Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki sosyalist devletlerin çözülüşünden sonra Sosyal Refah Devleti uygulamalarının aynen süreceğini düşünmek büyük bir hata olur. Zaten Almanya'daki Hartz IV Yasaları, Fransa'da çıkarılmaya çalışılan yeni iş kanunu ve AB'nin kamu hizmetleri konusunda GATS uygulamalarına yöneldiğini gösteren Bolkenstein Yönergesi, Sosyal Refah Devleti uygulamalarından vazgeçildiğinin açık göstergelerinden sadece birkaçıdır.

AB, sosyal politikaların uygulanmasında taraflar (işçi-işveren) arasındaki diyaloga önem vermektedir. Türkiye'deki sendikaların en fazla önemsedikleri noktalardan biridir diyaloga verilen bu önem. Ancak AB'deki sendikaların işçi sınıfı sendikacılığından uzaklaştıkları akıldan çıkarılmamalıdır. Özellikle Volkswagen Toplu Sözleşmesi'nde sendika temsilcilerinin, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) milletvekillerinin ve Hartz Yasaları'na da adını veren Volkswagen yöneticisinin karıştığı seks skandalı, AB içindeki sendikaların çürümüşlüğünü açıkça göstermektedir (5).

Sosyal Avrupa ile ilgili bir Avrupalının sözlerine kulak verelim. *New Left Review* dergisinin Mayıs/Haziran 2005 sayısında Bernard Cassens şu saptamaları yapıyor: "1986'dan bu yana üye ülkelerin sosyal ve iktisadi politikalarının homojenleştirilmesine çalışıldı. İki seçenek vardı: Ya toplumsal kazanımlar üst düzeyde ahenkleştirilerek genişletilecek; veya piyasa güçleri, bunları aşağıda eşitleyecekti. İkinci yol yeğlendi. AB'nin anti-demokratik yapısı bu işi kolaylaştırdı (...) Ve döneklere özgü bir taassupla Avrupa'nın orta-sol partileri, ... neo-liberalizmi AB'nin temel ilkesi haline getiren tüm sözleşmeleri imzaladılar."

Aynı derginin AB Anayasa Taslağı üzerindeki halk oylamalarını değerlendiren başyazısını kaleme alan Susan Watkins de benzer saptamalar yapıyor: Maastricht sonrasında "devalüasyon ve açık finansman seçeneklerinin dışlanması, ... düşük ücretli, korunmasız emekten ve piyasalaşmış hizmetlerden oluşan.. Anglosakson gündemine" ayak uydurulmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Artık "AB'nin ABD'ye sosyal-demokratik, daha insancıl bir alternatif oluşturabileceği umudu son bulmalıdır... Avrupa'nın seçkinleri AB'nin yasama ve yürütme erklerini savaş sonrasının sosyal-demokrat mirasının tasfiyesi için kullanmışlardır... Onların Avrupası sosyal içerikten yoksun kılınmıştır" (6).

AB, Türkiye'ye demokrasi getirebilir mi?

Türkiye, kamu yönetimindeki kuruluşların özelleştirilmesi ve ekonomik faaliyet alanlarının tümünün piyasaya açılmasının yanı sıra, üyelik sonrası belli bir derogasyon süreci sonrasında ulusal para birimi olarak Avro'yu kullanmaya başlayacağını Çerçeve Belgeyi imzalayarak kabul etmiştir (7). Ulusal para biri-

mi olarak Avro kullanmanın bedelini -sıkı maliye politikası nedeniyle azaltılan sosyal harcamalar-, diğer Avro kullanmaya başlayan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de emekçi sınıflar ödeyeceklerdir.

Son ekonomik kriz sonrası yürürlüğe konulan IMF programı ile AB'nin Türkiye için koyduğu ekonomik hedefler ve istediği yapısal dönüşümler arasındaki aynılığa varan benzerlik, IMF politikasının Türkiye'de yarattığı yoksulluk ve işsizlik düşünüldüğünde AB üyeliğinin emekçi sınıflar için ne anlama geldiğini daha açıkça ortaya koymaktadır (8).

Aynı çevreler, AB üyeliğinin Türkiye'ye demokrasi ve insan hakları uygulamalarında iyileşmeler getireceğini de iddia etmektedirler. Peki işgalciler bir ülkeye demokrasi getirebilirler mi? 25 üyeli AB'nin 13 üyesi Irak işgalinde ABD ile beraber hareket etti ve işgali desteklemek için Irak'a asker yolladı. AB üyesi İngiltere ve Danimarka, Irak'a resmi olarak savaş ilan ettiler.

AB üyesi Letonya'daki Rus azınlık ülkenin resmi dilini konuşamadığı takdirde vatandaşlık haklarından bile yararlanamıyor. Rusça yayın yapan radyo ve televizyonların yayınları sansürleniyor ya da lisansları iptal ediliyor (9).

Hürriyet gazetesinin 11 Ekim 2005 tarihli haberi ise Fransa gibi AB'nin önemli ülkelerinden birinde grev ve protesto haklarını kullanan işçilere karşı nasıl bir uygulamaya gidildiğini gösteriyor: "Korsikalı işçilere komando baskını; Fransa hükümetinin özelleştirilmesine karar verdiği 'Korsika Ulusal Akdeniz Şirketi'ne ait bir feribota Marsilya limanında el koyarak denize açılan grevcilere, Hollywood filmlerini aratmayan bir operasyon düzenlendi" (10).

AB üyeliğinin 12 Eylül darbesini yapanları yargılama ve 12 Eylül Anayasasını değiştirme imkânını sağlayacağını iddia edenler ise Fransa'nın, Cezayir Savaşı sırasında yaptıklarının üyelik sonrasında gündeme hiç gelmediğini unutuyorlar. Hatta bir "işkence profesörü" olarak nitelenen Paul Aussaresses'in, Cezayir'deki üstün performansı (!) nedeniyle generalliğe terfi ettirildiğinden hiç haberleri yok. Aussaresses, 2002'de Cezayir'deki deneyimleri hakkında bir kitap yazdıktan sonra mahkemeye çıkarıldı ve tecilli bir hapis cezası aldı, ancak cezanın gerekçesi işkence yapmış olması değil işkence kullanımını mazur göstermeye çalışmasıydı (11).

Peki Letonya ve Fransa'dan verdiğimiz bu sınırlı örneklerin, Müzakere Çerçevesi Metni 4. paragrafta belirtilen "demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere saygı ilkelerini geliştirme yönünde çalışılması, özellikle işkence ve kötü muameleyle mücadelede sıfır tolerans politikasının ilişkin mevzuatı ve uygulama tedbirlerini güçlendirmesi ve kapsamını genişletmesini; ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, kadın hakları, sendikal hakları içeren ILO standartları ve azınlık haklarına ilişkin hükümleri uygulamasını beklemektedir" hükmü ile çelişkisini AB'nin ülkemize demokrasi getireceğini düşünenler nasıl açıklayabilirler?

Müzakere Çerçeve Metni 5. paragraf ise demokrasi, özgürlük, insan haklarına saygı, temel hak ve özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve sürekli ihlal edilmesi halinde, üye devletlerin üçte birinin talebiyle ve nitelikli çoğunlukla görüşmelerin askıya alınabileceğini düzenlemektedir. Aynı kriterleri bugün üye olan ülkelere uygulasak AB, üyesiz bir birliğe dönüşecektir.

Fabio G. Da Silva'nın (Brezilya) karikatürü.

Çerçeve Belgesi'nin doğurabileceği sorunlar

AB'nin anti-demokratik ve yayılmacı tavrı Kıbrıs sorununda da kendini göstermektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin uluslararası organizasyonlara katılmasının Türkiye tarafından veto edilmemesini öngören Müzakere Çerçevesi'nin 7. paragrafı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin NATO'ya üye olabilmesinin yolunu açmıştır. Türkiye, 3 Ekim'in üzerinden bir hafta geçmeden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı kullandığı vetoyu yumuşattı (12). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin NATO üyesi olması Ortadoğu coğrafyasına yapılacak saldırıları kolaylaştıracaktır. ABD'nin, Suriye ve İran'a saldırıyı yüksek sesle telaffuz etmeye başladığı bir dönemde Kıbrıs'ın NATO üyeliğinin önemi daha rahat anlaşılabilir.

Müzakere Çerçevesi'nin 11. paragrafı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin üyelik yükümlülükleriyle bağdaşmayan uluslararası anlaşmaların geçersiz sayılacağını hükme bağlamıştır. Aynı zamanda bu madde Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması ile elde ettiği hakların müktesebatın dışında bulunduğu durumlarda görüşmelere emsal teşkil edemeyeceğini öngörmüştür. Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması ile kazandığı, ama AB tarafından tek taraflı uygulanmayan Türk işçilerin serbest dolaşımı hakkı, böylece tamamen ortadan kaldırılmıştır.

2. Dünya Savaşı sırasında Alman emperyalizminin (13), savaş sonrası da Amerikan emperyalizminin emrinde olan Türk dış politikası yürütücülerinin (Kore Savaşı'na asker gönderilmesi, Sovyetler'e karşı casusluk faaliyetleri, Bandung Konferansı'nda Türkiye Dış İşleri Bakanı Zorlu'nun Batı lehine yaptığı konuşma, WTO ve BM oylamalarında her zaman Batı lehine oy kullanılması vb. uygulamalar) yapılacak uluslararası anlaşmaların AB müktesebatına aykırı olmamasından rahatsız olmayacağı açıktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşması olan Lozan'ın müktesebatla

uyum içinde olmadığı noktalarda izlenecek tutum ise merak konusudur.

Bu noktada "AB, hiçbir üye ülkeyi bölmemiştir" argümanı öne sürülebilir. Bu argümanı öne sürenler, Balkanlar'ın ABD'si rolüne soyunmuş AB'nin, Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge olan Kosova'nın bağımsızlığı konusunda Sırbistan'a neden baskı yaptığını ve Kosova'nın bağımsızlığı karşılığında Sırbistan'ın 10 sene içinde AB üyesi olma garantisinin neden verildiğini açıklamakla yükümlüdürler.

23 Eylül'de başlayan Kosova'nın nihai statüsünü belirleme görüşmeleri öncesi yapılan gayrı resmi toplantıda ABD, Almanya, İngiltere ve İtalya, Kosova'nın bağımsızlık talebini kabul etmişlerdir (14). Sırbistan'a, Kosova'nın bağımsızlığını tanıması karşılığında 10 sene içerisinde AB üyesi olma garantisi verilmesi, Türkiye için Müzakere Çerçevesi 2. paragrafta iddia edildiği gibi müzakerelerin doğası gereği açık uçlu olmadığının bir kanıtıdır. Aynı paragrafta yer alan birliğin hazmetme kapasitesine (absorption capacity) yapılan vurgu ise Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'nın iddia ettiği gibi (15) Kopenhag kriterlerinde mevcut değildir. Kopenhag kriterlerinde söz konusu olan, Müzakere Çerçevesi 2. paragraftaki durumun tam aksi olan aday ülkelerin hazmetme kapasitesidir (absorption capacity of the candidate countries) (16).

Kosova'nın bağımsızlığını tanıması karşılığında Sırbistan'a AB üyeliği teklif edilmesi, kendilerini sol olarak gösteren ve Türkiye'nin güneydoğusunu kapsayacak bir bağımsız devlet kurma amaçlarını "ulusların kendi kaderini tayin hakkı"na dayandırdıklarını iddia eden Kürt milliyetçilerinin AB'yi neden bu kadar ateşli savunduklarını daha anlaşılır kılmaktadır. Kürt milliyetçileri bu politikalarıyla, emperyalizmin bölgedeki hedeflerine, emekçi sınıfları etnik olarak bölerek yardımcı olmaktadırlar.

Ulusların kendi kaderini tayin hakkı Kürt milliyetçilerinin iddia ettiği gibi sosyalizmin olmazsa olmazlarından biri değildir. Lenin bu konuda şunları yazmıştır: "Ulusların kaderlerini tayin hakkı da dahil, demokrasinin çeşitli istemleri mutlak şeyler değildir; bunlar, dünya demokratik hareketinin (bugün sosyalist hareketinin) tümünün bir parçasıdır. Bazı somut durumlarda, parçanın bütün ile çelişkiye düşmesi olasılığı vardır; o zaman parça atılır." (17) Bugün Kürt hareketi bütün ile çelişkiye düşmüş ve Ortadoğu'da emperyalizmin paraleline düşmüştür.

Bir "işkence profesörü" olarak nitelenen Paul Aussaresses, Cezayir'deki üstün performansı (!) nedeniyle Fransa'da generalliğe terfi ettirildi. AB'den demokrasi bekleyenlere duyurulur.

Ermeni sorunu ve Kıbrıs bağlamında gündeme gelen AP kararlarının bağlayıcı olup olmadığı sorusu Müzakere Çerçevesi 10. paragrafta cevaplandırılmıştır. Bilindiği gibi AP, Ermeni Soykırımı'nı tarihsel bir gerçek olarak kabul eden bir karar almıştır. AP kararlarının bağlayıcı olmadığı iddia edilmektedir. Ancak 10. paragrafta belirtildiği gibi "Birlik çerçevesi içinde alınmış, yasal bağlayıcılığı olan ya da olmayan, kurumlar arası anlaşmalar, kararlar, beyanlar, tavsiye kararları ve yönlendirici ilkeler" Türkiye'nin uygulamak zorunda olduğu müktesebatı belirlemektedir. Ayrıca 6. paragrafta yer alan "Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine yönelik açık taahhüdü ve herhangi bir sınır anlaşmazlığını, Uluslararası Adalet Divanı'na götürmek dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Şartı ile uyumlu bir şekilde çözmek konusunda gayret göstermesi" isteği sadece Ege sorunları için konulmuş gibi algılanmaktadır. Oysa Ermenistan'ın şu anki sınırları tanımadığı düşünülürse Türkiye-Ermenistan sınır anlaşmazlığının da Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi muhtemeldir.

AB'nin 1915 yılında ölen Ermenileri ya da Türkleri önemsemediği oldukça açıktır. AB, Türkiye'nin doğusuna ve güneydoğusuna olan ilgisinin nedenini 6 Ekim 2004'te ilerleme raporuna ek olarak yayınlanan Etki Raporunda açıklamıştır: "AB'nin güvenlik çıkarları enerji, ulaşım ve sınır yönetimini kapsamaktadır. Türkiye, dünyanın enerji açısından en zengin bölgelerine sınırdaş olması nedeniyle, genişlemiş AB'nin enerji arzının güvenliği konusunda önemli işlevi olabilecektir. Türkiye'nin katılımı, AB'nin bahse konu olan enerji kaynaklarına erişimini ve bu kaynakların AB tek pazarına güvenli bir şekilde taşınmasını teminat altına alabilecektir. Türkiye'nin katılımı, AB'nin olası tedarik kanallarını çeşitlendirerek hem Rusya ve Ortadoğu hem Hazar çevresindeki ülkelerden alternatif ihraç güzergahları sunacaktır. Boğazlar ve Kuzey Irak-Ceyhan boru hattına ek olarak, Bakü-Ceyhan boru hattının tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'nin önemli bir petrol transit ülkesi konumunun pekişmesi beklenmektedir. Doğalgaz konusunda ise, Türkiye genişlemiş AB ile hem Hazar hem de Ortadoğu üreticileri arasında önemi gittikçe artan bir transit ülke konumunda olacaktır" (18).

"Bölgede önemi bulunan konulardan biri kalkınma ve sulama için gerekli suya erişimdir. Ortadoğu'da su konusunun stratejik önemi önümüzdeki yıllarda artacaktır. Türkiye'nin katılımıyla birlikte su kaynaklarının ve altyapı projelerinin uluslararası yönetimi (Fırat ve Dicle Havzaları üzerindeki barajlar ve sulama projeleri, İsrail ve komşuları arasında su alanında sınırötesi işbirliği) AB açısından önemi bir konu haline gelebilecektir" (19).

AB için oldukça önemli olduğu anlaşılan bu bölgede, tarafların emperyalizme karşı beraber tavır almasını önlemeyi sağlayan "Türkler bu ka-

dar Ermeni kesti, Ermeniler şu kadar Türk öldürdü" gibi kısır tartışmaların AB tarafından kaşınması şaşırtıcı olmamalıdır. Hatırlanacağı gibi ülkesinde yoksulluğa karşı mücadeleyi, Türkiye'ye "Ermeni Soykırımını" tanıtma çabasının önüne koyan Ermenistan Eski Devlet Başkanı Ter Petrosyan koltuğundan edildi. Emperyalistler, tıpkı Türkiye'de yoksul Kürt halkını alet etmeye çalıştıkları gibi, bölgede de Sovyetler'in çözülüşü sonrası en yoksul halklardan birini çeşitli emperyalist oyunlara malzeme yapmaya çalışıyorlar.

Ekonomi alanındaki yansımalar

Daha fazla demokrasi, daha fazla insan hakları, komşu ülkelerle barış vaat etmek şöyle dursun Brüksel merkezli daha anti-demokratik, kurulmakta olan ve NATO'nun altyapısından yararlanacak olan AB ordusuyla daha saldırgan ve gerek gördüğünde insanları toplama kamplarında tutmak (20) için planlar yapan bir yapının ülkemize ekonomik yansımaları ne olacaktır?

Özellikle tarım sektöründe çalışanları büyük bir işsizlik beklemektedir. Ancak AB yandaşları propagandalarına gerçek dışı argümanları da kullanarak devam etmektedirler. Örneğin İktisadi Kalkınma Vakfı'nda (IKV) yardımcı uzman olarak çalışan Zeynep Oya Uysal'ın hazırladığı "Türkiye-AB ilişkileri hakkında Doğru Bilinen 26 Yanlış" başlıklı çalışmasının tarımla ilgili kısmında yazanlara bir göz atalım (21):

"Yanlış 14. AB üyeliği Türk tarımını bitirecek. Doğru 14. Böyle bir sonuç ortaya çıkması mümkün olmadığı gibi, aslında, üyeliğin sonuçlarının en olumlu yansıyacağı alanların başında tarım gelmektedir."

Oysa Müzakere Çerçevesi 11. paragrafta yapısal politikalar ve tarım gibi konularda uzun geçiş dönemleri, istisnalar, özel düzenlemeler ya da kalıcı koruma önlemleri alınabileceği belirtilmiştir. Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyumunun en kısa sürede gerçekleştirilmesi istenmektedir. Buna karşın Türkiye'ye tarımının OTP'ye uyumu için gerekli olan yıllık 11,3 milyar Avroluk kaynağın finansmanı konusunda AB hiçbir yükümlülük altına girmemektedir.

TÜSİAD'ın "DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı" başlıklı raporunu hazırlayan Prof. Dr. Halis Akder ile Prof. Dr. Erol Çakmak'a göre Türkiye, birliğin birkaç yıl önce oluşturduğu IPA fonundan kaynak alabilecek ve bu da en fazla 1 milyar Avro ile sınırlı kalacak. Profesör Akder, AB'nin 2007-2013 bütçe tasarısına Türkiye, Makedonya, Hırvatistan, Arnavutluk, Bosna ve Sırbistan-Karadağ için toplam 14 milyar Avro kaynak koyduğunu belirterek "Biz en iyimser tahminle bunun yarısını alabiliriz. Kaldı ki bu sadece tarımın finansmanı için kullanılmayacak" diyor. Akder'in açıklamalarına göre, tarım sektörü dışında yapısal-bölgesel ve kırsal gelişmeye, insan kaynaklarına, sınırlararası geçiş konularına ve kurumsallaşmaya dönük projelere verilecek bu kaynak, peşin de ödenmiyor. Önce projelerin tamamının Türkiye tarafından finanse edilmesi, başarı sağlanması durumunda AB'nin IPA fonunu devreye sokması söz konusu (22).

Yukarıdaki açıklamaların gösterdiği gibi iki sermaye kuruluşu olan İKV ve TÜSİAD birbirlerini yalanlar duruma düşmektedirler. Ortaya çıkacak maliyet yine emekçilerin cebinden daha fazla özelleştirme, daha esnek çalışma saatleri ve daha az sosyal güvenlik olarak çıkacaktır. Yeterli kaynak bulunup tarımın yapısal dönüşümünün tamamlandığı düşünülse bile ortaya çıkacak yaklaşık 6 milyon yeni işsize AB tarafından sürdürülmesi şart koşulan IMF programıyla yeni iş alanları açılması ise imkansızdır.

AB'nin metinlerine fazla gömülmeden AB'yi değerlendirmek bizi ağaca odaklanarak ormanı göremekten kurtaracaktır. Türkiye'deki sosyalistlerin farkına varması gereken nokta, AB sürecinin/üyeliğinin ülkemizin emperyalist sisteme entegrasyonunu arttıracak oluşudur. Böylece sosyalist alternatifi gündeme getirmek bugünkünden daha güç bir hale gelecektir. Tıpkı sol hareketin güçlü köklere sahip olduğu Salazar diktatörlüğünü Karanfil Devrimi ile deviren Portekiz'in, AB (AET) üyeliği sayesinde Batı emperyalizmine entegre edilmesinde olduğu gibi…

DİPNOTLAR

1) AB'ye destek yüzde 59'a indi, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163788
2) Turkey: Growing concerns about EU membership, 22 April 2005, http://www.civilitasresearch.com/publications/view_article.cfm?article_id=61
3) Deniz Yıldırım, AB İdeolojisi ve Türkiye, Birgün Gazetesi 26.08.2005
4) AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal programı http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-4.html
5) Volkswagen'de skandal büyüyor http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=159021
VW-Skandal: Jetzt auch Verfahren gegen Bundestagsabgeordneten Uhl
http://de.biz.yahoo.com/051012/3/4q1cl.html
6) Korkut Boratav, AB'ye Soldan Bakışlar, Cumhuriyet, 12.10.2005
7) Türkiye için Katılım Müzakereleri Çerçeve Belgesi, Ek II Müzakere Çerçevesi Paragraf 14
8) AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal programı ,
http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-5.html
9) Riga'nın kara lekesi: İşgal müzesi, http://ntvmsnbc.com/news/273455.asp
10) Korsikalı işçilere komando baskını, http://www.hurriyet.com.tr/dunya/3312081.asp
11) Işık-su düşman olunca (Fransa/Cezayir – 1960'lar) http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/1735_interrogationch/page3.shtml
12) Türkiye, Kıbrıs Rum yönetimine karşı vetosunu yumuşattı, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=7865
13) Alman Faşizminin Türkiye'deki Propaganda Faaliyetleri, Johannes Glasneck
14) Jürgen Elsässer, Verhandlungen nach Rambouillet-Muster, 10.10.2005 http://www.jungewelt.de/2005/10-10/004.php
15) Dışişleri: Hazmetme kapasitesi yeni bir unsur değil, http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=235548
16) http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/intro.htm
17) Lenin, Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı, Ankara, Sol Yayınları, 1989, s.192.
18) Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar Hakkında Komisyon Birimleri Çalışma Belgesi, Jeopolitik Boyut 1.3. Ulusaşırı Konular, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004-2.html
19) Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar Hakkında Komisyon Birimleri Çalışma Belgesi, Jeopolitik Boyut, 1.3. Ulusaşırı Konular http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004-2.html
20) AB ülkelerine son yıllarda girmeye çalışan göçmenlerin, Libya'daki toplama kamplarına gönderilmesi planlanırken, birçok Afrika ülkesinde göçmenler için kamplar oluşturulduğu ortaya çıktı. http://savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=21548
21) Zeynep Oya Uysal, Türkiye-AB ilişkilerinde 'doğru sanılan' 26 yanlış
http://www.sesonline.net/php/genel_sayfa.php?KartNo=37072
22) Tarımda reformun adı var, finansörü yok, http://www.finansalforum.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=24907

Ender Helvacıoğlu'na yanıt
Marksizm ve ulusallık

Bilim ve Gelecek dergisinin Kasım sayısı için TC Dışişleri Bakanlığı'nın 1937 yılında 4 dilde yayımladığı "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne" başlıklı resmi bir dokümandan yola çıkarak Türk milliyetçiliğinin 1930'larda geçirdiği revizyon ve Türkiye Devleti'nin Kemalist inşa zeminine ilişkin bir yazıyı kaleme aldığım günlerde, derginin Ekim sayısında Ender Helvacıoğlu'nun "Milliyetçilik mi, anti-emperyalizm mi?" başlıklı yazısı, hazırladığım yazıyı erteleyip E. Helvacıoğlu'nun yazısını "ulusallık" konusuna kendi baktığım yerden yanıtlamamı gerekli kıldı.

Kağan Güner

Kültür ve modernite

İlk olarak, "ulusal kültür" kavramının modernitenin genel akış damarı içindeki yerine, kültür teorisi açısından bakarsak; kültür kavramının gerektirdiği belli sosyal kıstaslar olan devlet ve politik boyut içeriği ile karşılaşırız. Modern çağda kültür, ideolojik bir silaha dönüşürken, burjuvazinin imalatıdır diye bir sepete atılamayacak kadar da içsel katmanları barındırır. Modernite öncesinden modern ulus devlet aşamasına geçen toplumlarda toplumsal dokuyu bir arada tutan geleneksel değerlerin yok olmasıyla birlikte, cemaat toplumundan cemiyet toplumuna geçerek ulus devlet sürecine gelen toplumlarda kültür, entellektüel bir içerikle politik bir kimliğe bürünür.

Kültür (culture) aydınlanma çağının laik, ilerlemeci anlayışının bir ürünü iken Batı Avrupa'da bir dönüşüm sürecine girdi. Fransa'da politik ve ekonomik çerçevede şekillenenen kültür nosyonu daha sonra "medeniyet" (civilization) kavramını ortaya çıkardı. Buna karşılık Almanya'da "kultur" dinsel, sanatsal ve entelektüel bir referans olarak şekillendi. "Culture" ve "civilization" arasındaki gerilim hattı Fransa ile Almanya arasındaki siyasi çekişmenin bir ürünü oldu. 19. yüzyılın sonuna doğru "civilization" kavramı emperyalist bir içeriğe dönerken, Almanlar Fransızca'dan aldıkları "culture" kelimesini "kultur"a dönüştürerek, Romantik-Marksizm öncesi erken endüstri kapitalizminin eleştirisine girdiler. Ulusal kültürün romantik dönemden sonra geçirdiği aşamalar "kulturkritik" ve daha sonra da "Kulturpessimismus" olarak şekillendi. Kulturkritik sürecinde "civilization" nosyonu ile çatışmaya giren "kültür" eleştirel bir karakter kazandı. Kulturpessimismus sürecinin temel eserlerinden biri olan Oswald Spengler'in *Decline of the West* (Batı'nın Düşmesi) adlı kitabının bu dönemde yazılması bir rastlantı değildi kuşkusuz. Modernite treninin VIP yolcusu kültür, yavaş yavaş Doğu'ya yol almaya başladı.

Bilimsel sosyalizmin kurucuları Karl Marx ve Friedrich Engels.

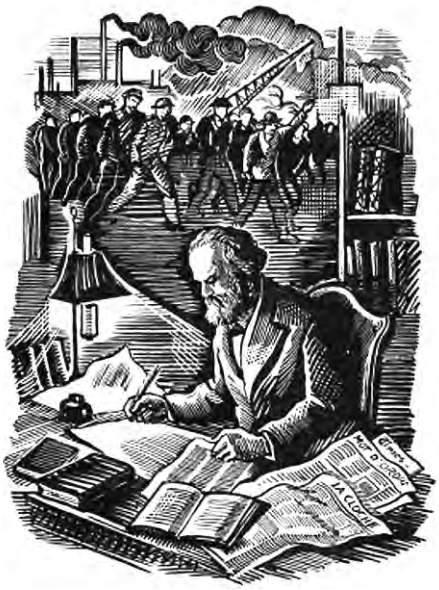
Ulusal kültürün aktığı modernite yatağında geçirdiği bu süreç aynı zamanda ulus devlet kavramının ve Marksist felsefenin de damarını oluşturdu. Bu yüzden Marksizm hem modernitenin içerisindedir ve hem de moderniteyi aşkın bir felsefi açılımı içinde barındırır. Ve yine bu yüzden Marksizm hem "ulusal kültür" hem de "ulusal devlet" yatağının içindedir. Eş zamanlı bir şekilde de her iki kavramı da aşkın bir karakteri vardır.

Durkheim'ın mekanik ve organize toplum ya da Weber'in gelenekselci ve rasyonel felsefeleri ile karşılaştırıldığında Marks "modernite"yi kavramlaştıran ilk felsefecidir. Evrensel karakterini de bu özelliğinden yakalamıştır. Grundrisse'de bu durumu "Kapitalizm modernitedir ve modernite kapitalizmdir"

diye açıklayan Marx, *Alman İdeolojisi*'nde "Kapitalizm dünya tarihini ilk defa üretti" derken çoğu düşünürün sandığının aksine moderniteyi reddetmez. Yine Grundrisse'de (1857-8) bireysel bağımlılığın ilk toplum formasyonu olduğunu belirttikten ve bireysel bağımlılığın meta bağımlılığına sıçradığı ikinci aşamayı kapitalizm olarak tanımladıktan sonra, özgür bireyciliğin üçüncü aşama olan komünizmde gerçekleşeceğini belirterek, "İkinci aşama üçüncü aşamayı yaratır" der. Bu kısa cümledeki diyalektik ilişki Marksist felsefenin iki kilit noktasından birisidir. Konumuzla bağlantılı olarak; modernitenin kültür kuramı çerçevesinde "ulusal kültür" ve "ulusal devlet" Marksizm'in hem içindedir ve hem de dışındadır. Dışındalığı ideolojik planda bir soyutlamadır.

Bu girişten sonra, Marksist felsefenin moderniteyi kavramlaştırması ile beraber oluşturduğu ikinci kilit kavram Marks'ın *Kapital*'de tanımladığı cümledir: "Praxis'in felsefesi" (Philosophy of praxis). "Praxis" kelimesinin, her türlü fiziksel ve düşünsel insan pratiğinin felsefeleştirilmesi/insanın kol ve kafa emeğinin kavramlaştırılması, öncelikle Althusser'in tarif ettiği gibi Marx'ın "Tarih kıtasını bilime dahil etmesi" ile gerçekleşmiştir. İnsanlık ilk defa Marksist düşünce sistemi ile, tarihin anlattığı hikâyelerin sosyoloji ve felsefe ile birleşerek anlattığı "tarif etme" durumundan 11. Tez'in ünlü özdeyişi ile "Asıl olan dünyayı değiştirmektir" misyonu ile yüzyüze kalmıştır. Bu misyonun kendisini bağladığı tek bir nokta vardır: Praxis'in felsefesi.

Bunu özellikle vurgulamamın nedeni Marx'tan ve Lenin'den yaptığımız alıntıların nerede ve hangi koşullar altında söylendiğinin bilincinde olmamız gereğine dair bir vurgudur. Marksist felsefe ve politikanın elindeki tek reçete hayatın kendisinden felsefeyi ve politikayı tekrar üretmektir. Kapitalizmin insanlığın ve tarihin akışını durdurma edimine karşı, Marksizm'in yaşayan hayatın felesefesi olarak devam etmesinin

Marx'ın komün değerlendirmelerindeki temel vurgusu proletaryanın "ulusal birliği" sağlayacak yegâne ve biricik devrimci güç olmasıdır.

biricik nedeni de bu değil mi zaten. Aksi halde yaygın tarihsel bir sol hastalık olan alıntılardan günümüze reçete çıkarmaya çalışırız. Konumuz bağlamında bu hatanın genel olarak "ulus", "ulusallık", "ulusal kültür" ve "ulusal devlet" kavramlarında yaygın bir şekilde yapıldığını gözlemliyoruz.

Michael Löwy, Marx ve Engels'in ulusallık teorisini tamamlamadan bıraktığını ifade eder. Bu ifadeye katılan birçok düşünür bugün Batı'da mevcut. Postmodernist kamptaki düşünürler de Marx'ın yaşadığı dönemde ulusallığı tarif etmesindeki politik manevralarını dikkate almadan, ulusallık çağının bittiğini dile getiriyorlar. Bizim açımızdan ise Marx ve Engels'in ulusallık üzerine tanımları tamamlanmıştır ve geleceğe bıraktıkları miras sosyalistlerin, ulusallık kavramına yaklaşımlarına dair ellerine verdikleri "praxis"ten yola çıkarak bilimsel sosyalizmi yeniden üretmeleridir.

Bilimsel sosyalistlerin "ulusallık" ve "kapitalizm" konusundaki ideolojik-politik kavramlaştırmalarını 6 ayrı kategoride ele alabiliriz: Sırasıyla, kapitalist devrimin yaşandığı 1. dönem, kapitalizmin sömürgeci karaktere büründüğü 2. dönem, kapitalizmin emperyalist 3. dönemi, kapitalizmin faşizme evrildiği 4. dönem, kapitalizmin Soğuk Savaş sürecindeki 5. dönemi ve son olarak içinde yaşadığımız kapitalist emperyalizmin kendisini "küreselleşme" olarak tanımladığı 6. dönem. Sırasıyla bu dönemlerde bilimsel sosyalizmin "ulus" kavramına yaklaşımına bakalım.

1. Dönem: Kapitalist devrim

Merkantalist dönemdeki ticaret burjuvazisinin tarih sahnesine çıkışının ardından endüstri devrimi ile beraber şekillenen kapitalizmin ve genel çerçevesi içerisinde modernizmin bağrından çıkan "ulus", a posteriori bir olgudur. Varlığını ancak ortaya çıktıktan sonra gördüğümüz bir olgudur "ulus". Yaratılmış bir kavramdır. Marx'ın "Tarihsel bir formasyon olarak ulus konsepti, kapitalist üretim modelinin gelişimi ile bağlantılıdır" diye tanımladığı "ulus"un a posteriori karakteri üzerinde temelde iki görüş mevcuttur.

Benedict Anderson "ulus" olgusunu "hayal edilmiş cemaatler" olarak tanımlarken, Eric Hobsbawn "kültürel yaratımlar" olarak tanımlar. Bilimsel sosyalizm, kapitalizm ve ulus devletlerin ortaya çıkışını insanlık tarihindeki en önemli sıçrama olarak tanımlarken, burjuvazinin devrimci karakterinin feodalizmi tasfiyesinde oynadığı rol kavramlaştırılmıştır.

2. Dönem: Sömürgecilik

Kapitalizmin koloniyal/sömürgeci dönemi aynı zamanda kapitalizmin ortaya çıkardığı bir diğer sınıf olan proletarya üzerinde hegemonik bir baskı aracı olarak burjuva devletini kullanmaya ve gericileşmeye başladığı ve Marx ve Engels'in de yaşadığı dönemdir. Marksizm bu dönemde 1848 devrimleri ve Paris Komünü deneyiminin ışığında politik ve ideolojik kuşanımını elde etmiştir. Marx'ın *Komünist Manifesto*'da dile getirdiği "Dünyanın bütün işçileri birleşiniz", "İşçinin vatanı yoktur", "İşçilerin zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur" cümleleri Marksizm'in enternasyonal karakterinin linguistik örgüsünü oluşturmuştur. Paris Komüncüleri'nin Prusya işgaline karşı

Lenin'in Klasik Marksizm'e devrimci katkısı, 1920 Bakü Kongresi'nde Marx'ın "Dünyanın bütün işçileri birleşiniz" deyişine "Bütün ezilen halklar birleşiniz" cümlesinin eklenmesiyle ifadesini bulur

insanlık tarihindeki 72 günlük ilk işçi hükümetini kurma deneyiminden çıkan bu cümlelelerin altındaki temel etmen kapitalizme karşı mücadeledir. Fransız burjuvazisinin Prusya ile beraber birleşerek kendi evlatlarını katletmesi karşısında özelde Avrupa devrimi için söylenmiştir.

Bu linguistik örgünün ikili bir karakteri vardır. Birinci karakteri sermayenin vatanı yoktur. Dolayısıyla işçi sınıfının vatanı değil emek kardeşliği vardır. Aynı zamanda ulusal birliği sağlayacak olan artık burjuvazi değil işçi sınıfıdır. Marx'ın komün değerlendirmelerindeki temel vurgusu proletaryanın "ulusal birliği" sağlayacak yegâne ve biricik devrimci güç olmasıdır. Kapitalist toplumdaki burjuvazinin egemenliğindeki devlet mekanizmasını yok eden değil, mekanizmanın kontrolunü eline alan güçtür, proletarya. Proletarya diktatörlüğü bu bağlamda, diktatöryanın burjuvaziden proletaryaya geçişidir. Bernstein bu programa "devlet mekanizması yıkılmalıdır" diye, Kautsky ise "proletarya diktatörlüğü geleceğe bırakılabilir" diyerek karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla bilimsel sosyalizmde komün deneyiminden hareketle iktidara yerleşmesi atfedilen işçi sınıfının rolünde devlet mekanizmasını yıkmak değil, ulusal birliği sağlayarak devlet mekanizmasını kontrol etmek politikası çizilmiştir.

Marx'ın "ulus" konusunda söylediği bir diğer cümle de "Başka bir ulusu ezen ulus özgür olamaz" ifadesidir. Bu ifade, İngiltere'deki kapitalizme karşı mücadelenin bağlamında İrlanda'daki ulusal bağımsızlık hareketine destek olmak için söylenmiştir. Marx İrlanda'daki ulusal bağımsızlık hareketine destek verirken "Çünkü" der, "Ezilen ulusun bağımsızlığını alması, ezen ulusta devrimin yolunu açar". Marx "ezen ulus" ve "ezilen ulus" kavramlarını İrlanda deneyiminden çıkarır ve İrlanda'daki ulusalcı hareketi kapitalizme karşı safta olduğu için destekler. Yine aynı dönemde bir çelişki gibi gözükse de (bence değildir) 1853 yılında *New York Daily Tribune* gazetesine yazdığı yazılarda da, Edward Said'in "Marx'taki oryantalizm" olarak eleştirdiği, Hindistan'daki İngiliz emperyalizmini feodal toplum yapısını yok ettiği ve değiştirdiği için destekler. Marx bu yazılarında Asyatik toplumları "pasif feminen", moderniteyi ise "ereksiyona geçmiş maskulin" olarak tanımlar. Marx'a göre kapitalizm Asya'da ilerlemeci bir dönüşüme neden olurken ve ulus toplumlarının ortaya çıkmasının zeminini oluştururken, Avrupa'da gericileşme sürecine girmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkardığı ulusu temsil eden artık işçi sınıfıdır.

3. Dönem: Emperyalizm

Kapitalizmin emperyalizm dönemi, Lenin tarafından kuramsallaştırıldı. Kautsky, Marksizm'in "praxis" niteliğini kavrayamadığı ve aslında dogmatik Marksist olduğu için "dönek" oldu. Kautsky, -Marx'ın vurguladığı- kapitalizmin sömürgeci döneminde Asyatik toplumlarda oynadığı devrimci rolü, emperyalist aşamada da sürdüreceğini zannetti. Kapitalizmin emperyalizm sürecinden ultra-emperyalizm teorisini üretirken, Marksist felsefenin kapitalizm ile mücadele perspektifini kaçırdı ve kendisini birdenbire karşı tarafta buldu. Lenin'in 20. yüzyılın en büyük felsefecisi olmasının sırrı, Marksist felsefeyi kapitalizmin emperyalist aşamasına uyarlayabilme yeteneğidir. Lenin "ulusal" konuya yaklaşımını yine "praxis" bağlamında ve emperyalizm ile mücadele ekseninde gerçekleştirdi. Lenin'in klasik Marksizm'e devrimci katkısı, bu bağlamda, 1920 Bakü Kongresi'nde Marx'ın "Dünyanın bütün işçileri birleşiniz" deyişine "Bütün ezilen halklar birleşiniz" cümlesinin eklenmesiyle ifadesini bulur. Bu ifade aynı zamanda "ulusallık" kavramının emperyalizm çağındaki Marksist tercümesi olarak da okunur. 1920 Bakü Kongresi'ne kadar "ulusallık" konusu Lenin'in zamandaşı Marksistler arasında yakıcı bir şekilde tartışıldı.

Ender'in yazısında yer alan "Ulusal kültür, burjuvazinin kültürüdür" ifadesini Lenin, Avusturyalı Sosyal Demokratlar'ın lideri Otto Bauer ile tartışmasında dile getirdi. Bauer

Lenin ulusalcılığı sadece kültürel temelde değil, emperyalizme bir set çekilmesi bağlamında politik, siyasi ve ideolojik bir konsept olarak ele alıyordu.

Karl Kautsky. Kapitalizmin emperyalizm sürecinden ultra-emperyalizm teorisini üretirken, Marksist felsefenin kapitalizm ile mücadele perspektifini kaçırdı ve kendisini birdenbire karşı tarafta buldu.

"ulusal" meseleyi "kültürel" bir karakter olarak ele alırken, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki halkların kültürel haklarının tanınması temelinde bir birliği savunuyordu. Lenin'in "kültürel ulusalcılığı" savunan Baure'e getirdiği bu eleştiri cümlesi, daha sonra kendisini "Ezilen halkların kendi kaderlerini tayin hakkı" olarak dile geldi. Lenin ulusalcılığı sadece kültürel temelde değil, emperyalizme bir set çekilmesi bağlamında politik, siyasi ve ideolojik bir konsept olarak ele alıyordu. Üzerinde özellikle günümüzde oldukça tepinilen self-determinasyon hakkını Lenin iki önkoşula bağlıyordu: Self-determinasyonun SSCB'deki işçi hükümetinin çıkarları ve uluslararası proletaryanın genel çıkarları ile örtüşmesi. Yani self determinasyon hakkı verilen halkın emperyalizme karşı mücadele etmesi zorunluluğunu getiriyordu Lenin. Lenin self determinasyon hakkını gündeme getirdiğinde bilindiği gibi Rosa Luxemburg, Bukharin ve Pyatakov tarafından eleştirilmişti. Günümüzdeki tartışmalara ilginç bir şekilde benzeyen bu tartışmada Lenin'in ulusal meseleye sahip çıkması, Rosa Luxemburg tarafından "ulusal self-determinasyon sosyalist bir talep değil burjuva-demokratik bir taleptir" diye eleştirilmişti. Rosa Luxemburg ulusal self-determinasyonun kapitalizm altında ütopik, sosyalizm altında ise gerici olduğunu belirtiyordu.

Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu Komisyonu Raporu'nda (1920) "burjuva demokratik devrim" tanımını "ulusal devrim" olarak tanımlayan Lenin, 26 Eylül 1922'de de SBKP Merkez Komitesi'ne SSCB'nin "Avrupa ve Asya Sovyet Cumhuriyetleri" olarak isim değiştirmesini önerecekti.

Ulusal bağımsızlık mücadelesini kavrayamayan Rosa Luxemburg'a Troçki'nin verdiği yanıt ise "Koloniyal burjuvazinin rolü 18. ve 19. yüzyıldan farklıdır. Artık devrimci bir rol oynamıyorlar" biçimindeydi.

Lenin'in milliyetçilik ve şovenizm ile mücadelesiyle, ezilen halkların ulusal meselesine sahip çıkması arasındaki ayrıma dikkat etmemiz gerekiyor. Lenin'in şoven milliyetçiliğe karşı tüm sözleri parti içinde egemen olan Rus milliyetçiliğine karşı söylenmiştir. Toplumun yüzde 48'ini oluşturan Ruslar'a karşılık Polonyalılar, Litvanyalılar, Estonyalılar, Finliler, Letonyalılar, Ukraynalılar ve Kafkas halklarının self determinasyonu, ezen ulus olan Çarlık İmparatorluğu'ndan kalmış şoven milliyetçiliğe karşı oluşturulmuştu.

Stalin'in *Proveshcheniye* (Aydınlanma) dergisinde 1913 yılında Lenin'in direktifi ile kaleme aldığı satırlar:

"Ulus kendisini tarihsel olarak yasal duruma getirmiş yerleşik insan toplumudur. Ortak dil, ülke sınırları, ekonomik yaşam ve psikolojik bir karakter oluşturarak kendisini ortak bir kültürde ifade eder."

Troçki 1940 yılında kaleme aldığı Stalin biyografisinde bu satırları Lenin'in kaleme aldırdığını belirtiyor. Yine Troçki'nin aktarımından Lenin'in "ulus" konusundaki tanımlarını okuyoruz:

"Ulus sadece hayal edilmiş bir cemaat değildir. Kapitalizmin ekonomik ilişkilerinden tarihsel olarak şekillenmiş bir sosyal varlıktır. Ortak dil, kültür ve dil olarak kendisini ifade eder."

"Ulusal" mesele, 1916 İrlanda ayaklanmasında da gündeme geldiğinde, bolşevikler arasından İrlanda ulusal hareketini "burjuva ulusal hareketi" olarak küçümseyenlere Lenin'in verdiği yanıt, yine Lenin'in ulusal meseleye bakışını irdelememiz açısından açılım getirebilir:

"İrlanda ulusal ayaklanmasını küçümseyenler şöyle bir senaryo içindeler: Bir tarafta biz sosyalistiz diyenlerin ordusu var. Diğer tarafta ise biz emperyalistiz diyenlerin ordusu var. Ve bu savaştan sosyal devrim çıkıyor. Gerçek devrim 'katıksız' bir formda 'katıksız' işçi sınıfı ile gerçekleşmez. Demokrasi ve ulusal meseleye devrimci bir şekilde yaklaşmazsanız sosyalizm içi boş ve anlamsız bir ifade olarak kalır. Bu kişiler devrimin ne olduğunu anlamadan konuşurlar sadece."

Tartışma konumuz bağlamında bizim açımızdan esas önemli olan, "ulus" ve "ulusal kültür" tanımlamaları perspektifinde Sovyetler Birliği'nin yapısal karakterini analiz etmek olmalıdır. Ender yazısında, sosyalistlerin sorununun ulus devlet kurmak olmadığını emperyalizme karşı mücadele etmek olduğunu belirtiyor ve daha sonra da Sovyetler Birliği'nin bir ulus devlet olmadığını sözlerine ekliyor. "SSCB ulusal devlet miydi?" gibi bir sorunun ilk defa tartışılması bağlamında ve bu yazının başından beri anlatmaya çalıştığım "ulus" ve "sınıf" çerçevesinde ifade etmeye çalışırsam: Günün sonunda SSCB bir ulus devletti. Bu devleti "supra nationalist" olarak da tanımlayabilirsiniz. Fakat bu ifade de, sonuçta ulusallık üstü gibi niyeti ifade eden bir soyutlamadır. Fakat gerçekte fiziki olarak SSCB bir ulus devletti. Kuşkusuz "ulus" meselesine burjuvaziden farklı bir yorum getirmişti.

Lenin'in ifadesi ile devrimi yapacak olan proletarya "Ulusun öncü sınıfı olarak yükselmelidir. Ulusun içinde kendisini yasallaştırmalıdır. Kendisini ulusal kılmalıdır. Bu ulusallık burjuva anlamda olmamalıdır."

Lenin'deki "ulusallık" ile "pro-

letarya" arasındaki diyalektik ilişki Marx'ın komün değerlendirmesinde de mevcuttur. "Ulus" ve "Ulusal Kültür" üzerine Marksizm'e Lenin'den daha fazla katkı yapan Gramsci'de de şu satırları okuyoruz:

"Tarihsel olarak burjuva sınıfı bugün (İtalya'da) ölmüştür… Bugün 'ulusal' sınıf proletaryadır."

Marx, Lenin ve Gramsci'de "ulusallık" ve "ulusal kültür" burjuvaziye ithaf edilen kavramlar değil, işçi sınıfının sahiplenmesi ve ulus nezdinde kendisini yasal temsilci olarak kabul ettirmesi için zorunlu olan kavramlardır. Bu bağlamda "Ulusun öncüsü olmak", "Ulusal olmak" Lenin ve Gramsci'de sınıfın öncü partisine de doğal olarak yüklenen kavramlardır.

Lenin'in ifadesinde Bolşevik Devrimi; Sovyet Rusya'da bir "işçi hükümeti" ve "işçi devleti" kurmuştur. Devlet Lenin'in döne döne ifade ettiği üzere "Devlet Kapitalizmi"ni uygulamaktadır. Bu noktada bilimsel sosyalizmin iki önemli kavramı ile karşılaşıyoruz: "Devlet" ve "vatan" (Ender'in yazısında bir kelimeyle bile "vatan"dan söz etmemesi dikkatimi çekti). Bu iki kavramın irdelenmesi için önemli bir kaynaktan söz etmek istiyoruz.

Lenin, Alexandra Kollontai'ye 4 Şubat 1917'de yazdığı mektubunda Marksizm'de Devlet üzerine kitabının malzemesini hazırladığını haber veriyordu. Bu malzeme, Lenin'in Kautsky, Pannekoek, Bernstein, Marx ve Engels'den yaptığı okumalara düştüğü 117 sayfalık notların toplamıydı. Lenin'in *Devlet* kitabından daha da fazla önem taşıyan notlarının tıpkı basımı 1931, 1932, 1933, 1934 ve en son 1958 yılında yapıldı. Bu not defterinde Lenin'in Bukharin'in 1 Aralık 1916'da *Jugend Internationale* dergisinde yayımlanan "Emperyalist Hırsız Devlet" adlı makalesine düştüğü notlar ve Bukharin'e gönderdiği mektup, "Devlet" konusunu tartışmamızda önem taşıyor.

Bukharin makalesine şu cümleyle başlıyor: "Zamanımızın en önemli taktik sorunu 'anayurt savunması' olarak süregiden tartışmanın burjuva ve proletarya dünyasını boydan boya ikiye ayırmasıdır". "Taktik" kelimesinin altı Lenin tarafından çizilmiş ve yanına şu not düşülmüştür: "Sadece taktik değil". Ender'in esas amaca bağlı bir taktik sorun olarak nitelediği "ulus devlet" kurulması, Lenin'de taktik bir mesele değil esas amaçtır. Bunu açımlayacağız: Bukharin makalesinde "anayurt" ve "vatan" kavramlarının burjuvaziye ait olduğunu belirttikten sonra "Bizim sorunumuz vatanı savunmak değil, sosyalizmi kurmaktır" olarak noktaladığı bu düşüncelerini Ağustos 1916'da *Sbornik* dergisinde yayınlamak istediğinde Lenin'den aldığı yanıt şu olmuştu: "Devletin karakteri üzerine düşüncelerinizi toparlayıp gelin… Kautskyci düşünceleri yaymak değil fakat hatalarınızla Kautsky'e yardım ediyorsunuz".

Alman sosyalistlerinin liderlerinden Rosa Luxemburg. Ulusal self-determinasyonun kapitalizm altında ütopik, sosyalizm altında ise gerici olduğunu söylemişti.

Marx'ın *Fransa'daki İç Savaş ve Komün Deneyimi* kitabından Lenin'in not defterine düştüğü üç madde olarak şunları görüyoruz: "Darbe indirilen devlet mekanizmasının yerine ne konulacağı, parlamentarizmin imhası ve ulusal birliğin inşası". "Ulusal birlik" nosyonu ile devlet arasındaki bağlantıda "ulus devlet"in ele alındığı boyut Lenin'de, Kautsky ile tartışmasının merkezindedir. Lenin ile Kautsky arasındaki tartışma "devlet" tanımı yüzünden çıkmıştır. Bu tartışmanın linguistik incelemesi önemlidir. Lenin'de devlet aparatlarını yıkmak diye bir ifade yoktur örneğin. Modern devletteki baskıcı aparatlar olan ordu, polis ve bürokrasinin "kesinlikle ve kesinlikle yıkılmaması" gereğini belirtir. "Bu aparatların yönetimi kapitalistlerin elinden alınmalıdır" (Collected Works, Volume 25, 105-106). Ender Helvacıoğlu'nun Lenin'den alıntılar yaparken karıştırdığı ana konsept "devlet" kavramı olarak şekilleniyor. Ulus devlet Lenin'de yıkılmaması gereken bir mekanizmadır. Devrim bu mekanizmanın kontrolünü ele geçiren bir "işçi hükümeti" kurar. Bu yüzden SSCB'nin devrim sonrasını Lenin, sosyalizm olarak değil "devlet kapitalizmi" olarak nitelemiştir. Bu mekanizma "Burjuvazinin olmadığı bir kapitalist toplumdur". Ve bu süreçte "ulusal birlik" ve "ulusal değerler" taktik meseleler değil asli meselelerdir.

4. Dönem: Faşizm

Kapitalizmin ve burjuva milliyetçiliğinin faşizme dönüştüğü 30'lu yıllarda Avrupa'nın tablosu Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franko ve Portekiz'de Salazar diktatörlükleridir. Faşizm olgusu felsefi planda "Lebensphilosophie"i (Vitalism) Alman emperyalizminin ideolojisi durumuna getirirken ve Almanya'da geç gelişen kapitalizmin hali hazırda paylaşılmış ve sömürgeleştirilmiş bir dünya karşısında Alman tekelci kapitalizminin iktidar mücadelesinin, uluslararası kapitalizmin 1929 ekonomik krizinin ardından, kapitalizmin vulgar ve çıplak bir şiddet mekanizmasına dönerken irasyonel felsefeyi insanlığın karşısına dikti. 1848 Devrimi'nin yenilgisinin ardından ulus devletin kurucu hegemonyasındaki burjuva ideolojisi ve genel anlamda burjuva milliyetçiliği, faşizm çağında evrimini tamamladı. Burjuva felsefesi ve sınıf iktidarı kendi devrimine ihanet ederek, artık feodalist gericiliğe karşı mücadeleyi bıraktı ve "tek devrimci sınıf" olan proletaryaya

karşı örgütlendi. Yeni burjuva irrasyonalizmi örgütlenmesini iki ayağa oturttu. Birincisi modernite hareketini karşısına aldı, ikincisi ise ulus devleti. Moderniteyi karşısına aldı: Aydınlanmanın evrensel gelişimine karşı şekillendi. Ulus devleti karşısına aldı: Ulus devletin "tek devrimci sınıfı" olan proletaryayı karşısına aldı. Gramsci'nin "Bugün ulusal sınıf proletaryadır" demesinin altındaki diyalektik açılım, "ulusallık" meselesini kavramamız açısından oldukça önemlidir. Proletarya ve sınıf ideolojisi ulusallığın ve ulus devletin temsilcisidir, karşıtı değil. "Ulusallık" ve "ulusal devlet" burjuvazinin kamuflajıdır artık. Aidiyat ilişkisini yitirmiş suni bir kavramdır, burjuvazinin zırhıymış gibi gözüken ulusal devlet.

Bu yüzden faşizme karşı direnişte savaşan komünistler sadece vatanlarını ve ulusal devletlerini savunmakla kalmadılar, savaşın sonunda uluslararası hukuku ulus devletlerin hükümranlığı temelinde kurdular. Nürnberg Mahkemeleri'nde yargılanan Naziler'in "insanlığa karşı işledikleri suçlar" ikincil dercede yer alıyordu. Naziler 1939 yılında "bağımsız ve hükümran bir devlet olan" Polonya'yı işgal ettikten sonraki süreçte işledikleri suçlardan dolayı yargılandılar. Kızıl Ordu'nun yazdırdığı Nürnberg hukukunun temeli, bağımsız bir devletin hükümranlığına tecavüz etmekti. Alman faşizminin yenilgisinin ardından sosyalistler ulus devletlerin hukukunu yazdılar. Bugün Yeni Dünya Düzeni adı altında yıkılmaya çalışılan "Eski Düzen" bu düzendir. Savaşın bitmesinin ardından Batı Avrupa'daki KP'ler silahlarını bırakıp ulus devletlerinin restorasyonunda öncü güç oldular. Batı'daki "refah devlet mekanizması"nı (welfare state) inşa ettiler. Hitler'in "komünizme karşı haçlı seferimiz" diye tanımladığı siyaset, savaş sonrasında ABD Anglosakson emperyalizminin söylemi oldu. Tony Blair geçtiğimiz yıl Chicago'da yaptığı bir konuşmada şöyle konuştu: "Yapmaya çalıştığımız şey eski dünya düzenini tamamen yıkmak ve yerine yeni uluslararası

Bolşevik liderlerden Bukharin. "Bizim sorunumuz vatanı savunmak değil, sosyalizmi kurmaktır" düşüncesi Lenin tarafından eleştirilmişti.

bir düzen kurmaktır". Bu "yeni düzen": 1) Ulus devletlerin imhası, 2) Korumacı devlet anlayışını tamamen ortadan kaldırmak, 3) Uluslararası sermaye merkezlerinin kontrol mekanizmasını mikro uluslar üzerinde hakim kılmak (Az sonra bu sürecin devamını ele alacağız).

5. Dönem: Soğuk Savaş süreci

Kapitalizmin emperyalizm dönemi iki büyük darbesini Türk ve Rus devrimlerinden yedi. 1905'te başlayan Rus Devrimi 1917 yılında ve 1908 yılında başlayan Türk Devrimi de 1923 yılında tamamlandı. 1911 yılında başlayan Çin Devrimi ise 2. Dünya Savaşı'nın ardından 1949 yılında tamamlandı. Arnavutluk ve Yugoslavya da Dünya Savaşı'ndan bağımsız devletler olarak çıkan işçi devletleri oldu.

Ulus devlet formasyonunun 20. yüzyılda emperyalizmin hegemonyasına girmiş toprak parçalarında, kapitalizmin ilk döneminde kurulmuş ulus devletlerden farklı bir kimliğe bürünmesinin aritmetik bir denklemi mevcut. Bu denklemi şöyle tarif edebiliriz: 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan "ulus devlet" ve burjuva ideolojisi çerçevesindeki "demokrasi" kavramlarının yapıcı elemanlarından biri ve burjuvazi ile ortaklık ilişkisi olan proletarya bu ortaklık ilişkisindeki ortaklık payını kullanarak 1848 ve 1870 Devrimleri'ni ve daha sonra Alman Devrimi'ni başlattı. Tüm işçi devrimlerinin temelinde ulus devleti ve ulusu korumak vardır. Bu bir olgudur. Fakat kavramsal planda kendi devrimine ihanet eden burjuva irrasyonalizmine karşı evrensel rasyonalizmini anayasa olarak ve devlet mekanizması olarak işlerliğe sokmuştur. 20. yüzyılda şekillenen ulus devletler ise kapitalizmin bir ürünü olan ulus devlet inşa süreçlerinin daha başında "ulusal" burjuvazilerinin gayri-milli karakteri ve ulusun hükümranlığını bir emperyalist merkeze bağlamak arzusu içinde olan karakteri ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla 20. yüzyıl uluslararası hukuku bünyesinde yer alan Asyatik toplumlar emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı savaşarak kurulmuşlardır. Emperyalizm ile işbirliği yaparak kurulmuş tek bir ulus devlet yoktur.

Ulus devlet formasyonundaki "federal" devlet yapıları sadece sosyalizmin tekelinde değildir. Bugün kapitalist kamptaki ABD başta olmak üzere, Almanya, Britanya, İspanya ve İsviçre federatif yapılardır. Dünyanın en geniş çaplı demokrasisi olan Hindistan federatif bir yapıdır. Soğuk Savaş dönemde emperyalizmin saldırganlığı Asya'da başladı. Kore Savaşı'nın sonunda Kore ikiye bölündü. Endonezya'da insanlık tarihinin en büyük kıyımlarından biri iktidardaki ulusal hükümete ve ittifakı KP'ye yönelik oldu. ÇKP'den sonra Asya'nın ikinci büyük KP'si olan EKP'nin 1 milyon üyesi öldürüldü. Vietnam Savaşı'nın sonunda ABD yenildi ve VKP iktidara geldi.

Latin Amerika'da 1959'da Küba Devrimi'nin ardından ABD Küba Devrimi'ni yıkmak için başlattığı girişimlerini kıta bazında yaydı. ABD'ye bağımlı cunta yönetimlerini iktidara getirdi. Latin Amerika ulus devletlerini, İspanyol sömürgeciliğinden sonra kendi tekeline aldı.

6. Dönem: Küreselleşme

Kapitalizm bugün içinde yaşadığımız süreci küreselleşme olarak tanımlıyor. Küreselleşme, emperyalist kampın baş aktörü olan ABD ve yedek gücü İngiltere'nin temsil ettiği Anglosakson kapitalizminin faşist ve emperyalist karakteridir. 1989'dan sonraki süreçte Anglosakson saldırganlığı Yugoslavya'da başlattığı Yeni Dünya Düzeni kurma girişimini Irak ile beraber Ortadoğu'ya sıçratmış bulunuyor. YDD daha önce belirttiğimiz gibi 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan bağımsız ve hükümran ulusal devletlerin uluslararası anayasasını değiştirme gayreti içerisinde, birtakım yeni "ulusal devletler"in kuruluşuna önderlik etti. Yugoslavya'dan, Doğu Avrupa'dan, Kafkaslardan ve Baltık ülkelerinden çıkan devletlerin 20. yüzyıl aritmetiği ile kurulan ulus devletlerden farkı, çağdaş prenslikler/ortaçağ dükalıkları olmalarıdır. Ortaçağ'ın kent dükalıklarına ne kadar "ulus devlet" denirse bu kurulan devletlere de o kadar ulus devlet denir. Ulus devletin temel kriterleri; bağımsız, hükümran olmaları ve ulusal bayrakları altında ulusal kültürlerini ve dilleri ile ördükleri bir semantiği oluşturmalarıdır. Ellerinde Amerikan bayrakları ve hatta NATO bayraklarıyla gösteriler yapan kitlelerin "kadife devrimler"iyle kurulan "ulus devletler"in kimliği sadece tırnak içindeki yazılışı ile kalır. Kurulma aşamasında olan "Kürt Devleti"nin politik önderliği 1920 yılında da Bakü Kongresi'ne değil İngiliz Milletler Cemiyeti'ne başvuru yapmıştı. Bugün de aynı merkeze başvuru yapıyor. Bu bir ulus devlet olabilir mi? Olamaz. Ulus devlet, cemaat toplumundan cemiyet toplumuna geçen bireylerin toplamına denk düşen bir kavramdır. Bugün tersi bir süreç yaşanıyor. Yeni dükalıkların cemaat toplumları inşa ediliyor. Burada kapitalizmin modernite aydınlanmasına karşı giriştiği ve uluslararası planda örgütlendiği bir karşı devrimle karşı karşıyayız. Bu karşı devrimin denklemi emperyalizm ile ulus devletler arasında yaşanıyor. Bu olgudur. Emperyalizm ile

İtalyan Marksistler'den Antonio Gramsci. "Bugün ulusal sınıf proletaryadır" açılımını getirmişti.

anti-emperyalizm arasındaki mücadele ise kavramdır. Olgular ile kavramları birbirine karıştırmamak gerekiyor.

Üstelik kapitalist kamp Anglosakson kapitalizminin saldırganlığı karşısında ikiye bölünmüş durumda. Fransa'daki son referandum ve Almanya'daki seçimlerin ardından, ABD ve İngiltere'ye sözlü ve yazılı resmi olarak ulaştırılan mesaj, kelimesi kelimesine şöyle: "Anglosakson kapitalizmini istemiyoruz". Almanya ve Fransa'dan yükselen bu ses bırakalım emperyalizmin kuşatması altındaki ulus devletlerin emperyalizm ile olan çekişmesini, emperyalizmin kendi içinde bile kamplaşma yaratmış durumda. Almanya ve Fransa'ya karşı Anglosakson cephesinden baktığımızda neler görüyoruz: İngiltere'de ekonomiden sorumlu şanşölye Gordon Brown "ulus devletimizi inşa etmenin yollarını bulmalıyız" derken, "İngiliz demokrasisi" Londra'nın tren istasyonlarında insan vurmaya başladı. Bu satırları kaleme aldığım dakikalarda Birmingham ayaklanması 3. gününe girmiş durumda. Etnik azınlıklar birbirini boğazlamaya başladı. ABD cephesinde Bush "Amerikan ulus devleti"nden söz edip duruyor. New York sokaklarında Fransız şarapları sokaklara dökülüyor. Menülerden Fransız yemekleri çıkarılıyor. Irak'a saldırı başladığı günlerde de şu satırlar ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından söylenmişti: "Rusya'yı görmezden gelebiliriz. Almanya'yı affedebiliriz. Fransa'yı cezalandıracağız". Ardından "Türkiye'nin affedilmeyeceği" cümlesi de ABD'nin resmi organları tarafından sözlü ve yazılı olarak ifade edildi. Bizler emperyalizmin kendi içindeki çatışmanın tek bir şeye, dünya savaşına yol açacağını bilen insanlarız ve emperyalistler arasındaki çekişmeyi "birbirlerini yiyorlar" düzeyine indirgemeyen bir bilince sahibiz. Bugün Türkiye'deki kamplaşmanın TÜSİAD-Aydın Doğan ve Fethullah Gülen ittifak cephesi, ülkeyi bir dünya savaşındaki Anglosakson emperyalizmine yedek güç olarak sokmak istiyor. Yaşayan en kıdemli Marksist tarihçi Eric Hobsbawn'ın da belirttiği gibi "İnsanlığın kaderi Türkler'in eline kalmış durumda". Neden? Sadece jeo-stratejik öneminden dolayı değil. Fakat İngiliz Lordlar Kamarası'nda "Ayakta kalan son ideolojik devlet" olarak tarif edildiği için. İngiliz istihbaratçı gazetecisi Andrew Finkel tarafından "Eski Sovyet Modeli Türk Devleti'nin yıkılması gerektiği"ni belirttiği için ve bu temelde 20. yüzyıl modernite tarihinin en rafine tarihlerinden birini yazdığı için. Bu rafine tarihi içerisinde Kemalizmin tüm Asya'ya sıçramasının şafağında evrenselleşmesinin önü tıkandığı için daralan bir çemberin içerisinde bugün Türkiye.

Türkiye

Bugün Türkiye toplumunda anti-Amerikancılık gittikçe kuvvetlenmektedir. Vatan savunması perspektifinde ulusalcılık ivme kazanmaktadır. Bunlar olgudur. İdeoloji değildir. İdeoloji/anti-emperyalizm birinci planda kavramlaştırmadır. İkinci planda tarihsel deneyimdir. Dolayısıyla bugün Türkiye'de Kurtuluş Savaşı tarihi ve Kemalizm, kitleler nezdinde tekrar bilince çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı ve Kemalizm'in anti-emperyalist karakterinin siyaset olarak isimlendirilmesi ise vatan toprağında ulusal değerlerin savunması zemininde gelişiyor. Bunun karşısın-

daki Fethullah Gülen-Aydın Doğan ve TÜSİAD ittifakının başbakanı "ülkeyi pazarlıyorum" deme cüretini gösterebilmekte iken Ertuğrul Özkök de bu demece "ekonomik ve siyasi olarak doğrudur" demektedir. Genelkurmay Başkan Yardımcısı "Milli egemenlik kavramı günümüzde tartışmalıdır" diyebilmektedir. Bu gelişmeler karşısında halkın bilinç mayasını iyi tahlil etmemiz gerekiyor. Birincisi, halk vatana ve ulusa sahip çıkacak bir liderlik arayışı içerisinde. İkincisi, Türkiye toplumunda geniş halk kitleleri nezdinde ilk kez komutanlar, "milli" ve "gayrı milli" hatta "gavur" diye kategorilendirilmektedir. Halkın orduyu artık bölünmez bir bütün olarak değil ama komutanlarını milli ve gayrı milli olarak ayırması ve Türk Ordusu'nun ABD'ye olan bağımlılığını artık daha fazla içine sindiremediğini çekinmeden dile getirmesi, kör göze parmak bir bilinç sıçraması işaretidir. Bu bilinç sıçramasını ulusal bilinci düzeyinde gerçekleştiren bu halk "Tekmil-i millet 72 milyon" değildir. Bunu da görelim. Kurtuluş Savaşı'nda da değildi. Bugün de değil. Dünyanın hiçbir ülkesinde millet yekpare bir yapı değildir. İşte bu söylem burjuva milliyetçiliğinin bir algı yanıltmasıdır. Bu saatten sonra Türkiye'nin ulusal meselesi hem içeride ve hem de dışarıda siddet ile çözülmeye doğru giderken, pandoranın kutusunu da açalım: Türkiye solunun Mustafa Suphi ve Şefik Hüsnü geleneğinden gelen iki siyasi akımı hariç solun tamamı "eski" ve "yeni" kimlikleri ile emperyalist kampın ideolojik etki alanına girmiş durumda.

Hugo Chavez ve Fidel Castro. Latin Amerika'dan Yeni Dünya Düzeni'ne karşı yükselen devrimci ses.

Batı merkezlerinden Türkiye'ye dair duyulan tek korku "ulusalcılığın kuvvetlenmesi" olarak telaffuz ediliyor. Ya da *Washington Quarterly* dergisi "Türkiye'de ulusal sol ile ulusal sağın birleşmesi tehlikesi"nden söz ediyor. Batı'nın "tehlike" olarak nitelediği "ulusal güçlerin birleşmesi"nin şöyle bir boyutu da mevcut. Türkiye bugün örtük siyasi boyutu ağır basan bir iç savaş yaşıyor. Bu iç savaşın geleceğine yönelik iki olasılık var: Örtük ya da açık ve sıcak siyasi/ideolojik bir savaş ya da etnisite temelli bir iç savaş. Uluslararası kapitalizm Marmara Bölgesi'ni dışarıda bırakmak kaydıyla ikinci olasılık için çalışırken bir tür Anglosakson kapitalizmine eklemlenmiş bir İstanbul dükalığı Türkiye'nin kamuoyuna "Dünya başkenti İstanbul" masalı ile yutturuluyor.

Latin Amerika

E. Helvacıoğlu yazısında Latin Amerika deneyiminden söz etmiş ama detaylandırmamış. Burada basit bir soruyu önümüze koyabiliriz: Latin Amerika solu ne yaptı da kendisini Amerika'nın arka bahçesi olmaktan kurtardı ve Türkiye solu neyi beceremedi de ülkesini Amerika'nın tahakkümü olmaktan kurtaramadı? Gerek sol ve gerekse de ulusalcı Kemalistler açısından Latin Amerika'nın değerlendirmesinin iki boyutu var. Birincisi, Latin Amerika'da Bolivarcı ulusal güçlerle sosyalistlerin ittifakı sağlandı. Bu ittifak hem ulusal devlet düzeylerinde ve hem de kıta ölçeğinde gerçekleştirildi. İkincisi, Latin Amerika ülkelerinin ulusal orduları içlerindeki Amerikancı unsurları temizledi. Cuntacı subayları yargılayıp hapse attı. Bu temelde ulusal devletlerine sahip çıkarak Chavez'in tarifi ile "21. yüzyıl sosyalizmi"ni başlattı. Latin Amerika deneyimi "ulusal" mesele ile "sosyalizm"in sentezinin önemli bir örneğini oluşturuyor bugün. Fakat bu sürece bir çırpıda gelinmediğini de hatırlatmak istiyoruz. Bu süreçte Şili Komünist Partisi'nin 1990'lı yıllarda sağ ile yaptığı ittifak ve bu ittifakta partinin önde gelen lider kadrolarının uzun bir süre partiden uzak kalması ve sonra geri dönmesi var. Aynı süreç 1957'de Portekiz Komünist Partisi'nde de yaşanmış ve parti "geniş kitleleri kazanmak için sınıf söylemini kullanmama" kararı almıştı. İspanya'da, Portekiz'de ve Latin Amerika'da tüm sınıf partileri böyle bir süreçten geçti.

Ordu ile sosyalistlerin ve ulusalcı güçlerin ittifakı 1974 Portekiz Devrimi'nde ve Venezuela'da Bolivarcı subaylarla tarihe damgasını vurdu. Avrasya'dan farklı olarak Latin Amerika'da ayrıca ulusal kültür bazında modernitenin kapsamı çerçevesinde önemli bir adım atıldı. Kültürün özneleri inşa edildi. Realite kavramı Latin Amerika'da "magical realism" ile edebiyatta, sinemada ve görsel sanatlarda ulusaldan yola çıkarak evrenselliğini yarattı. Gramscian terminolojiden tarif edersek, kültür hegemonyasının mayasını sağlam attı. Yaşanan tüm bu süreçte kavganın öznesi hep "ulus devlet" oldu.

Bu yazının devamı "ulus" ve "ulusal devlet" meselesini Kemalizm temelinde özel olarak tartışmayı amaçlıyor. Burada kaba hatlarıyla günümüzdeki uluslararası kavganın dinamikleri tarif edilmeye çalışıldı. Bu dinamikler emperyalizm ile ulusal devletler arasındadır.

KAYNAKÇA

1) Charles Bettelheim, Class Struggles In The USSR, Volume1-2, The Harvester Press-Sussex, 1978.
2) Lenin, Marxism On The State, Progress Publishers-Moscow, 1978.
3) Terry Eagleton, The Idea of Culture, Blackwell-London, 2000.
4) Edward Said, Represantations of The Intellectual, Vintage-London, 1994.
5) Derek Sayer, Capitalism and Modernity, Routledge-London, 2001.
6) Robert J. Antonio, Marx and Modernity, Blackwell-London, 2003.
7) Gen Doy, Materializing Art History, Berg-N.Y, 1993.
8) Martin Kayman, Revolution and Counter Revolution in Portugal, Merlin-London 1987.
9) Rajen Harshe Sage, Twentieth Century Imperialism, New Delhi 2003.
10) Antonio Gramsci, Selections from Cultural Writings, Lawrence and Wishart, London 2000.
11) Georg Lukacs, The Destruction of Reason, Merlin, London 1980.

Ogan Güner

Kurgu olmadan asla!

Nobel Edebiyat Ödülü'nün Orhan Pamuk'a verilişi ne kadar kurguysa, bir o kadar da gerçektir.

Kurgu ile gerçek birbirinin zıttı değildir. İnsanoğlunu bilimsel araştırmalarda bir özne haline getiren biraz da bu değil midir? İnsan, yeri geldiğinde gerçeğin karşısında kurgudan yana tavır alabiliyor, yeri geldiğinde de gerçeği, kurgusallığın içinden bakarak anlamlandırabiliyorsa, kurgusal olan her şeyin yalan ve geçici olduğu savı abesle iştigal değil midir? Kurgu sayesinde kimi zaman gerçeğe başkaldırırız kimi zaman da gerçeğe boyun eğmeyi kolaylaştırırız. Her halûkârda kurgu bize, kendimizi ve çevremizi anlamlandırmak için bir "oyun alanı" sunar. Bu oyun alanında, "kültür" dediğimiz, elle tutulamayan, bizi her yandan kuşatan ve bizi bizden daha iyi anlattığına inandığımız, kuralları da en az kendisi kadar soyut olan bir garip oyun oynarız. Ve her kurgu gibi bu oyunun sonuçları da sürprizlerle doludur. Niyetlendiğimiz şeye değil, kurgusallığın bizi ittiklediği bilinmezlere doğru evriliriz.

Kurgu, birey, cemaat, sınıf, ulus ya da insanoğlu olarak bizden daha kapsayıcıdır ama bu, bizden daha güçlü ya da büyük olduğu anlamına gelmez; çünkü kurgu buzdolabı değildir, her an yeniden ve yeniden üretilir ve her üretim anında yıkılarak tekrar inşa edilir. Yine insanoğlu tarafından... Bu dinamiğin en tartışılmaz örneği en büyük kurgumuz olan dilin ta kendisidir. Kültür de aynı şekilde ekonominin, politikanın, gündelik hayatın, sanatın bütünsel bir kavramı olarak insanlar arasındaki iletişim biçimlerinin tamamını kapsıyorsa, buzdolabında saklanması imkânsız bir besin maddesi olarak lügatlarımızdaki yerini almak zorunda.

Diğer yandan kurgusallık bir yandan "evrensel" olana bir öykünme iken, diğer yandan yapısı gereği evrenselliği dört yandan parçalayan bir gücün dışavurumudur. Babil Kulesi meselini bir ceza olarak da okumak mümkündür, bir hediye olarak da... Kurgu mantığını izlersek, Walter Benjamin'in "bugünün içinde yaşayan tarih" kavramı, lineer tarih kavramından çok daha fazlasını sunmuyor mu? Kültür göçebedir ve göçebeliği, kültürün her yere taşınmasından değil, konduğu her yerde dönüşmesinden dolayıdır.

Baş döndürücü bir sarmal halinde bize eşlik eden bu kurgu dünyasını olduğu haliyle görebilmek ve yorumlayabilmek ise bir başka meşakkatli yolculuk sayılmalı, çünkü kurguya başvurmadan düşünmek bizi lineer tarihin belli noktalarında kilitleyebilir. Bu yüzden, geçen sayıda Ender Helvacıoğlu'nun "Milliyetçilik mi, Anti Emperyalizm mi?" başlıklı yazısının üzerine inşa edildiği "ulus-devlet bir kurgudur, anti-emperyalizm bir gerçektir" savına itirazım var! Gerçekliği aşmak veya gerçeklikle didişmek için kurgusallık elzem bir silahtır. Tüm gerçeklik donanımlarına el konduğu durumlarda kurgu elimizdeki tek silahtır! Dahası Ender Helvacıoğlu'nun yazısındaki bu temel savın, yani kurgu ile gerçeklik arasındaki mücadelede gerçeklikten yana saf tutmanın, Türkiye'nin geleceğine dair en sıcak tartışma sayılabilecek AB tartışmalarına katılan sağ, sol ve liberal kesimin de temel savı olduğuna inanıyorum. Belki de gerçek tartışma kurgu ile gerçek arasında. Hatta ikisinin birbirinin içine geçip bulandığı noktada... Olamaz mı?

Nobel Ödülü Türkiye'nin...

Geçtiğimiz haftaların sansasyonu Nobel Edebiyat Ödülü'nün Türkiyeli bir yazara, Orhan Pamuk'a verilmesiydi. Son aylarda Ermeni sorunu, Kürt sorunu, düşünce hakları ve AB dolayısıyla her türlü tartışmanın odağına oturmuş olan bir yazarımız onyıllardır ulusça arzuladığımız Nobel Ödülü'nü Türkiye'ye kazandırdı. CNN Türk, ödülün açıklandığı günün akşamını Orhan Pamuk'un her konudaki soruları yanıtladığı özel bir programla taçlandırdı. Programı seyredenler teyid edecektir, en etkileyici bölümü, "Niye AB?" sorusunun etrafında dolaşırken Orhan Pamuk'un dillendirdiği AB manzarası idi. Bu kesinlikle Orhan Pamuk'un kişisel manzarası değil, sarsak adımlarla AB'ye doğru koşan Türkiye'nin önüne konmuş genelgeçer bir manzaranın Nobel Ödüllü bir yazar tarafından tekrardan dile getirilmesiydi: "Düşünce hakları, adil gelir dağılımı ve demokrasi AB'nin malıdır ve önümüzde bir gerçeklik olarak durmaktadır. Türkiye bu gerçekliğe dahil olursa ve kafasındaki kurgusallıklardan kurtulursa kazanacaktır!" Kurgu ile gerçeklik arasındaki bitmek bilmez mücadele bu satırlarda ne kadar mevcutsa, Nobel Ödülü'nün Orhan Pamuk'a verilip verilmediği sorusunun cevabında da mevcuttur. Evet, Nobel heyeti ödülü Harold Pinter'a vermiş olabilir ama, CNN Türk'teki programın da ilan ettiği ve Orhan Pamuk'un da assolist olarak katkıda bulunduğu gibi "birtakım güçler" Nobel Ödülü'nü Orhan Pamuk'a vermişlerdir. Ödülün Pamuk'a verilişi ne kadar kurguysa, bir o kadar da gerçektir. Kurgu olan tarafı, yani ödülün bir başkasına verilmiş olmasına rağmen Türkiye gündeminin Pamuk'u bu ödüle layık görmesi, AB ve AB değerleriyle başa çıkmamızı kolaylaştırıp, bu değerlere boyun eğmemizi kolaylaştırırken; gerçek olan tarafı, yani Orhan Pamuk'un hayali bir Nobel'le taçlandırılmış olması, AB değerleri karşısındaki saflaşmayı netleştirmeye yaramaktadır. Bu noktada, Orhan Pamuk'un ağzından

özetle dökülen cümleye geri dönersek, AB, Türkiye'nin gözünde, somut bir gerçekliği bünyesinde barındıran kurgusal bir Vaat Edilmiş Toprağa dönüşmektedir. Buradaki kurgu ile gerçekliğin sürekli yer değiştirme durumu elimizi kolumuzu bağlayan yöntemin ta kendisidir.

Oysa Ortaçağ'dan bu yana kendisi de bir kurgu olarak biçimlenmiş AB de kendini tanımlarken farklı durumlara göre farklı boyutlara vurgu yapmaktan çekinmiyor. Kimi zaman kültürel bir bütünlükten dem vururken, kimi zaman da serbest piyasa ekonomisinin temel bileşen olduğunu söylüyor. Kültürel kurguyu duruma göre sürekli genişletip daraltırken (sağcılar daraltma, solcular ise genişletme görevini üstleniyorlar) ekonomik gerçekliği kültürel kurgunun ardına gizlemeyi başarıyorlar. Oysa AB anayasa taslağına bakacak olursak serbest piyasa ekonomisinin değişmez bir "gerçeklik" olarak vurgulandığı, diğer her şeyin bunun etrafında dönen kurgusallıklardan ibaret olduğu rahatlıkla söylenebilir. Gerçekten de AB'nin yaratıcıları kültürel bir esnekliği korumak zorunda, çünkü son yıllarda kendi içlerinde hazırladıkları raporların birçoğuna göre, 50 yıl içinde Doğu'ya ve Kuzey Afrika'ya doğru genişlemediği takdirde AB ekonomisinin ayakta duramayacağı kanıtlarıyla ortaya konmuş durumda. Bu yüzden AB kendi içinde ve dışında iki ayrı manzarayı kullanıma sunuyor. Kendi içinde AB'nin gerçekliklerinden dem vururken, Türkiye gibi AB'ye öykünen ülkelerde ise kültürel bir kurguyu ön plana çıkarıyor. Bugünkü konjonktürün devamı durumunda şunu söylemek mümkün: Türkiye AB'ye girecektir, çünkü AB'nin kendi içinde Türkiye ile ilgili tartışması kültürel kurgusuna dair bir tartışmadır. Oysa karar aşaması geldiğinde, Türkiye'nin AB'ye dahil olması teknik bir zorunluluk, bir gerçeklik olacaktır. Bu kararda iki temel unsur vardır: Ekonomik dinamizm ve savunma. Gerisi AB'nin bu süreçte politik malzeme olarak kullanabileceği kurgulardan ibarettir.

Düşünce hakkına evet, kurgu hakkına hayır!

Yazının giriş bölümünü göz önünde tutarak Ender Helvacıoğlu'nun yazısındaki temel sava dönersek, kurgu olan, icat olan kavramları, ortaya çıktıkları tarihsel an içinde hapsetmek ve bu kavramların karşısına bazı gerçekleri koymak tarihsel hataların önünü açmak demektir. Ulusçuluk burjuvazinin icadı olabilir ama burjuvazinin malı değildir. İdeoloji kapitalizm için hiçbir zaman gayri menkul olmamıştır, her zaman menkul kıymetler hanesine yazılmıştır. Bugünkü burjuvazinin ulus-devlet kurgusundan bir beklentisi kalmamıştır, dahası onun ilerleyişi önünde bir engel teşkil etmektedir artık. Ulus kavramına daha geniş bakmaksa niyetimiz, ulusçuluğun burjuvazinin icadı olduğundan ziyade kendisi de bir başka icat olan modernizmin icadı olduğunu söylememiz gerekir. Tıpkı sosyalizm gibi... Diğer yandan, Batılı burjuva sınıfının icadı olan ulus ve ulusçuluğun tarih içinde başka coğrafyalara göç etmesinin nedeni burjuvazi sınıfının gerçekliği değil modernizmin kurgusallığının gücüdür. Bu nedenle Rusya'da bir devrim yaşanabilmiştir. Kitaplar bir dilden diğerine, kurgular bir kültürden diğerine çevrildiğinde kondukları coğrafyaya göre adapte olurlar. Bu adaptasyon, bir orijinalden sayısız kopya değil, giderek birbirinden farklı maceralar yaşayan sayısız orijinaller meydana getirir. Bu yüzden modernizm Batıya özgü bir proje olmaktan çıkmış, birçok farklı modernizm doğurmuştur ve tam da bu yüzden Batı dillerinde tek bir nationalism kelimesi varken Türkçe'de iki ayrı kelime türemiştir: Ulusçuluk ve milliyetçilik. Çünkü Türkiye gibi, Batı versiyonunun dışında modernizm maceralarına kalkışmış ülkeler 1930'larda Avrupa'daki akımlarla hesaplaşmak zorunda kalmış ve kapitalizmin bir sıçrama tahtası olarak ortaya çıkmış faşizm karşısında iki kanala ayrılmıştır. Bu kanallardan ilki, tam da Ender Helvacıoğlu'nun ön plana çıkardığı anti-emperyalizmle kurgusal bir ilişki içinde olduğu için, ikincisi ise militarist kapitalizmin ruhunu temsil ettiği için tek bir satırda değerlendirilemeyecek kadar farklıdırlar. Burjuvazinin tarih sahnesine çıkışıyla ulusçuluk arasındaki ilişkinin benzeri ise bugün mevcut değildir: AB, kendine ruh katacak yeni bir kurgu yaratma dinamiğine sahip değil, dolayısıyla ulus-devletin bir üst aşaması olan taze bir kurgu değil, sadece ulus-devleti by-pass geçmeyi öneriyor. Çoğu kişinin iddia ettiği gibi AB, ulus-devletin bir üst aşamasının temsilcisi değil, ulus-devletler tarafından dizginlenmeyecek bir ekonomik dirlik çabasıdır. Lakin AB, kendi arkasında taze bir kurgu olduğu konusunda başarılı bir kurgu yaratabilmiş durumda, hakkını teslim etmek lazım. Oysa Ender Helvacıoğlu'nun da örnek gösterdiği Latin Amerika gibi coğrafyalarda yaşanan dinamizmde ulusçuluğun taze bir kurguyla yeniden anlam kazandığını görebiliriz. Belki de ulusçuluk 1930'lardan sonra ikinci bir defa Batı kapitalizmiyle (globalizm) hesaplaşma içinde. Yakında Türkçe'de bu yeni dalgayı karşılayacak üçüncü bir kelime bulmamız gerekebilir.

Venezuela Devlet Başkanı Chavez. Latin Amerika gibi coğrafyalarda yaşanan dinamizmde ulusçuluğun taze bir kurguyla yeniden anlam kazandığını görebiliriz.

Bu noktada sosyalizm için aslolan görev, kavramların arkasını kurgulayabilmek ve kurguları yıkarak yenileyebilmek. AB tartışmalarının ortasında bizden istenen kurgu hakkımızdan feragat etmek ve ilahi bir kurgu olduğuna inandırıldığımız bir gerçekliğe teslim olmak. Mücadeleler tarihinin sürprizleri kurgunun gerçekliğe karşı kazandığı zaferlerden başka nedir ki?

Akdeniz-Karadeniz: 35 metrekare

Kocamustafapaşa Balıkçı Barınağı'na ait 35 metrekarelik mütevazı bir odada, Akdeniz'den Karadeniz'e, yurdumuzun denizlerinde yaşayan 350 balık ve diğer deniz canlısı türü sergileniyor. Balıkçıların kurduğu, geliştirdiği ve sahip çıktığı Su Ürünleri Müzesi'nin kapıları, ilgilenenlere ardına kadar açık...

Araş. Gör. Nazlı Demirel
İÜ Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü

Yedikule sahilinde, bir güneşli, bir solgun akşamüstünde hızlı hızlı yürüyoruz. Burnumuz ağırdan boya ve yosun karışımı kokularla dolmaya başlıyor ki, "balıkçı barınağı" adına pek de yakıştırdığımız alçak damlı yapıyı görüyoruz. Burası Kocamustafapaşa balıkçı barınağı. Bizi Kocamustafapaşa Çevre Koruma ve Balıkçılar Derneği Başkanı, doğma büyüme Kocamustafapaşalı Haydar Deniz karşılıyor. Barınağın içinde küçük bir odanın kapısını açıp bizi buyur ettikten sonra; Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan bir söyleşiyi 35 metrekarelik bu odada zaman zaman bir orkinosun mağrur öfkesi, zaman zaman sevimli bir tekirin bıyık altından gülümseyişi, zaman zaman da ürkek pavuryaların yan yan bakışları altında sürdürüyoruz.

"Balıkları da saklarız o zaman!"

Deniz'in çocukluğu 1960'lı yılların başında, İstanbul Boğazı'ndan balık akınlarının seyredildiği, hatta kepçeyle palamut, kolyoz avlandığı dönemde geçmiş. Mesleği balıkçılık değil ama, bir denizsever. "O zaman güzellik vardı; doğal, tarihi güzellik. İnsanlar güzeldi, dostluk vardı" diye özlemle anıyor o günleri. Bir "Su Ürünleri Müzesi" kurma fikri de, biraz bu özlemin ürünü. Artık Marmara Denizi'nde rastlanmayan balıkları, kavanozda da olsa en azından hatırlatmak istiyor insanlara: "Marmara'yı terk etmiş olan kolyoz var, uskumru, levrek, çipura var, kırlangıç, mersin-balığı var; burada. Artık isimlerini de unuttuk, yıllardan beri görmediğimiz için. Göz görmeyince, gönül de katlanıyor."

Su Ürünleri Müzesi'nin kurucusu Haydar Deniz.

Üyeleri yalnızca küçük teknelerle açılıp olta balıkçılığı yapan Kocamustafapaşa Çevre Koruma ve Balıkçılar Derneği'nin kurucusu da olan Haydar Deniz, kendini tamamen dernek işlerine, özellikle de Su Ürünleri Müzesi'ne adamış: "Derneği 1990'da kurduk. Samatya'da bir yerimiz vardı. 1993'de trafik kazası geçirdim, ondan sonra mesleğimi bıraktım, kendimi bu işe verdim. O zamanlar Marmara Denizi'ndeki balıkların bir kısmı, hatta çoğu, merayı kirlilikten ve yanlış avlanmadan dolayı terk etti. Sonra tek tük balıklar çıkmaya başladı, onları biriktirmeye başladık. O şekilde devam etti, bugüne kadar geldik".

Bir gün televizyonda seyrettiği bir program esin kaynağı olmuş Deniz'e. Amerika'da 350 yıllık bir ceninin kavanoz içinde günümüze kadar bozulmadan geldiğini görünce, "Balıkları da saklarız o zaman" diye düşünmüş. Araştırmaya başlayınca, İstanbul Üniversitesi Biyoloji Bölümü ve Su Ürünleri Fakültesi ile kesişmiş yolları. Öğretim üyeleri ve öğrencilerin pek çok katkısı olmuş müzenin devamlılığında. Bu işe ilk giriştiğinde 50 tür varmış elinde Deniz'in. Kimisini oltasıyla Sarayburnu'ndan avlamış, kimisini de çevre balıkçılardan almış. Bugün müzede 350'ye yakın canlı türü bulunuyor. Çıkan türler öncelikle formaldehit adlı kimyasalda korunuyor, ardından balıklar ve diğer deniz canlıları tayin edilerek sınıflandırılma işlemi yapılıyor. Formaldehit uçucu ve ağır kokulu bir kimyasal olduğu için, solunduğunda baş ağrısı, mide bulantısı gibi yan etkiler açığa çıkarır. Bu durumu engellemek için müzede bulunan cam kapların ağzını tek tek silikonla kapatmış Haydar Deniz.

Balıkçılar iş başında!

Marmara Denizi balıkları ile başlayan bu düşünce giderek yaygınlaşmış, gelişmiş. İskenderun'dan İzmir'e, Çanakkale'den Samsun'a kadar pek çok balıkçı, balık ve çeşitli deniz canlılarından göndermeye başlamış. Kendisinin balık gönderilmesiyle ilgili talebi olmuş mu ya da bu oluşumla ilgili haber salmış mı etrafa, onu öğrenmek istiyoruz: "Yoo, haber vermeye gerek yok. Çünkü bütün balıkçılar iç

350 deniz canlısı türünün bulunduğu müzenin mütevazı dekoru da ilgi çekiyor.

içedir. Balıkçılıkla ilgili ne olduysa, herkesin bir saat içinde haberi olur" diye yanıtlıyor bizi. Bir yandan Kocamustafapaşalı balıkçılar gittikleri yerlerden balık getirirken, Deniz de zaman zaman Türkiye kıyılarını dolaşarak türler toplamış. Haydar Deniz'in kişisel girişimi, aslında Türkiye kıyılarında pek çok balıkçıya ulaşarak ortak bir sahiplenmeye yol açmış, bunu anlıyoruz.

Müzenin içinde bulunan türlere ait kavanozlarının üstünde, Türkçe adı, bilimsel adı (Latince adı), çıktığı yer ve tarihin bulunduğu etiketler var. Tüm kavanozlar, raflara özenle yerleştirilmiş. Yine ortada bulunan camekânlı dolabın içinde; çeşitli denizyıldızı, denizkestanesi, ıstakoz ve yengeç türleri ile pek çok ilginç kabuk bulunuyor. Bazı kabukların ve yengeç türlerinin verniklenmiş olduğunu görünce, bunları kendisinin mi yaptığını soruyoruz. Bazılarını beğenip satın almış, bazıları da balıkçılar veya amatörce uğraşanlar tarafından farklı yerlerden hediye olarak gönderilmiş. Müzeyle ilgili tüm harcamaları Deniz kendisi karşılamış: "Şurada gördüğünüz malzemenin tamamını ben ve çevremdeki insanlar sağladık; masrafları da kendi cebimden yaptım, dernek kasasından değil; bunların ilacı, camı, kavanozu, akvaryumu…"

O bunları anlatırken gözümüze büyük bir balığın, takoz üzerine yapıştırılmış kuyruğu ilişiyor. "Orkinos kuyruğu, bu. 2 yıl önce balıkhaneye gelmişti, 500-600 milyondu tanesi, tamamını alamadığımızdan anca kuyruğunu aldık. Bir de kafası var burada".

35 metrekarelik odanın içine daha dikkatli bakmaya başladıkça, başka ayrıntılarla da karşılaşıyoruz. Rafların bittiği yerde duvar boyunca balık ağlarının olduğunu ve üzerlerinde kurutulmuş hamsi, mezgit gibi balıklarla çeşitli kabukların bulunduğunu görüyoruz. Diğer tarafta ise çeşitli büyüklüklerde içi kırmızı, dışı mavi balık tablaları duruyor. "Tekir tablası" diyor Deniz, "Eskiden gırgırla balığa çıkanlar, hangi balık varsa, onun ağıyla giderlerdi. Şimdi kör ağla çıkıyor, ne bulurlarsa, içine alıyorlar. Ayrı ağlarla çıktıkları zamanlarda, ayrı balık tablalarına dökerlerdi balıkları, tablaların 3-4 boyu vardı. Bu dediğim 1980'lere kadar geldi ama sonra yavaş yavaş azalmaya başladı".

17 Ağustos depreminde ufak tefek hasarlar oluşmuş müzede, Deniz bu hasarları pek önemsemiyor; ona göre esas hasar Marmara Denizi'nde. "Depremden sonra tüm devletlerin denizlerine yabancı hayvanlar girmeye başladı. Mesela çipura yıllardan beri Marmara Denizi'nde yoktu, depremden kısa bir süre sonra, belirli yerlerde çipura görüldü. Tabii, depremle ilgisi olmayabilir, bizim balıkçı olarak düşünebildiğimiz bu, öyle yorumluyoruz. Depremden sonra 5-10 gün göründü ve kayboldu. Bir daha da görünmedi".

Dolu dolu bu küçük odaya yeni türlerin gelip gelmediğini, gelirse nereye konacağını soruyoruz. Daha büyük bir yer olsa diyecek oluyoruz, meğer bu konuda Kocamustafapaşa Belediyesi'ne kırgınmış Deniz. Belediye önce 140 metrekarelik bir yer yaptırmış. Dernekçe pek sevinmişler. Bütün müze materyali oraya taşınmış, ancak Belediye açıklama yapmadan çıkmalarını istemiş, sonra da binayı yıktırmış. O taşınma sırasında 40 kadar kavanoz kırılmış ve içlerindeki türler sergilenemeyecek kadar hasar görmüş. Nitekim bu taşınma işinden önce müzede daha sistemli bir sergileme biçimi varmış. Türler çıkarıldıkları denizlere göre, ayrı raflarda duruyormuş.

Denizkestanelerinden *Sphaerechinus granularis*, bilinen adıyla ak saçlı denizkestanesi.

Dernek üyelerinden Muharrem Batur'un gemici düğümü örneklerini içeren çalışması.

Söyleşimizi bitirmeye hazırlanırken, birden çeşitli gemici düğümü örneklerinin bulunduğu bir düzenlemeyle karşılaşıyoruz. Derneğin üyelerinden Muharrem Batur, bu çalışmayı müze için kendi yapmış. Hemen yan tarafındaki masanın üzerinde ise eski İstanbul fotoğrafları bulunuyor. Haydar Deniz bu fotoğraflardan da buldukça topluyor ve müzeye koyuyormuş.

Müzenin mutlaka pek çok eksiği var. Oldukça mütevazı ve ilk bakışta biraz çirkin belki. Ancak önemli bir girişim olduğu unutulmamalı. Haydar Deniz'in de tüm bunlardan hiçbir maddi çıkarı yok. Tek amaç, giderek azalan türleri, yok olan değerleri, "bir zamanlar…" olanları en azından anımsamak ve anımsatmak!

Bir güneşli, bir solgun akşamüstünde, Akdeniz'den Karadeniz'e, 1950'lerden 2000'lere, 35 metrekarelik bir yolculuk yaptık; üstelik ücretsiz; fırsat bulursanız, siz de deneyin!

Nobel Tıp Ödülü

"Ülser"in sorumlusu olan bakterinin keşfi...

Bu yıl fizyoloji-tıp alanında Nobel Ödülleri, dikkate değer ve beklenmedik bir keşfe verildi. Helicobacter pylori isimli bakterinin mide veya onikiparmakbağırsağında (duodenum) oluşan inflamasyon (yangı-gastritis) veya ülserden sorumlu olduğu bulundu.

Avustralya Perth'den patolog Robin Warren (1937), midelerinden biyopsi alınmış hastaların yüzde 50'sinin antrumunda (midenin onikiparmakbağırsağına yakın aşağı bölgesi) küçük, kıvrık bakteri kolonizasyonu gözledi. Her incelemede bakterilerin bulunduğu bölgenin yakın çevresinde mide mukozası yangılıydı.

Barry Marshall (1951), Warren'in buluşuyla ilgilendi ve birlikte 100 hastalık bir araştırma yapmaya karar verdiler. Pek çok denemenin ardından Marshall, biyopsilerin çoğunda sonradan *Helicobacter pylori* olarak adlandıracakları ve o zamana kadar bilinmeyen bir bakteri üretti. Her iki araştırmacı, gastrik veya duodenal (onikiparmakbağırsağı) ülserli, gastrik yangılı hemen hemen tüm olgularda bu bakterinin varlığını belirlediler. Bu sonuçlara dayanarak da bu tip hastalıkların etyolojisinde *Helicobacter pylori*'nin olduğunu kesinleştirdiler.

Marshall ve Warren bu keşifleriyle tıp dünyasında o ana kadar olan yaygın kabullere meydan okumuş oldular. Çalışmalarında hastalığın tanısında rutin olarak kullanılan endoskopik ve histolojik yöntemlerden yararlandılar ve buldukları bakteri çalışmalarını bir bilimsel araştırma haline getirdiler.

1982 yılında bakteri tanımlandığında mide ve onikiparmakbağırsağında oluşan hasarların en çok yaşam tarzı ve stresten kaynaklandığı düşünülüyordu. Oysa bugün duodenum ülserlerinin yüzde 90'ından, peptik ülserlerin yüzde 80'inden bu bakterinin sorumlu olduğu gösterilmiş oldu.

Helicobacter pylori, tüm insanların yüzde 50'sinin midesinde koloni leşmiş, spiral şekilli, gram negatif bir bakteridir. Oran, sosyoekonomik durumu iyi ülkelerde azalırken diğerlerinde neredeyse yüzde 100'e çıkar.

Enfeksiyon, tipik olarak çocukluk döneminde anne temasıyla alınan bakterinin ömür boyu mide mukozasına yerleşmesiyle oluşur. Kronik (kalıcı) enfeksiyon, genelde midenin antrum denen alt bölümünde başlar. *Helicobacter pylori*'nin yarattığı yangıyı ve yerleşimini ortadan kaldırmak çok önemlidir. Pek çok bireyde bu yangı herhangi bir yakınmaya sebep olmazken yüzde 10-15 gibi bir oranda öncelikle duodenum, daha sonra mide ülseri görülebilir. Bunların ağırlaşmış hallerinde ise kanamalar ve delinmeler olabilir.

Bakterinin oluşturduğu yangı, midenin son alt kısmında ki asit oranını artırdığından en yakın bölge olan duodenumu savunmasız bırakıp ülserleşme yaratabilir. Bazı bireylerde de asit artışı yaygınlık göstererek midenin orta kısımlarına da (corpus) yayılır ve bu kişilerde sadece ülser değil mide kanseri oluşma riskini de arttırır. Son yarım yüzyılda mide kanseri oranı azalmış olsa da hâlâ kansere bağlı ölümlerde 2. sıradaki yerini korumaktadır.

Mide mukozasındaki kronik yangı belirli bir tipteki kanser için de risk oluşturur. Mukoza kaynaklı lenfoid doku tümörü (MALT= mucosa associated lymphoid tissue) bakterinin keşfi ve antibiyotiklerle tedavisi sonucu görülme sıklığı azalan bir tür kanser olmuştur.

Helicobacter pylori sadece insanlarda bulunur ve mide içeriğine uyum sağlayarak yaşar. Enfekte bireylerin az bir kısmında hastalık görülür. Marshall ve Warren'in tanımlamasından sonra, gerek bakteri gerekse yaptığı hastalıklarla ilgili araştırmalar yoğunlaştı. Altta yatan kesin patojenik mekanizmayla ilgili araştırmalar da sürüyor.

Bakteri, içinde bulunduğu ortamın şartlarına göre çeşitli şekiller alabiliyor, bazen aynı bireyin farklı biyopsi örneklerinde bakteri farklı şekillerde izlenebiliyor. Kronik enfeksiyon sırasında zamanla durumunu değiştirebiliyor.

Ayrıca insanlar arasındaki genetik farklılıklar, midelerindeki *Helicobacter pylori*'nin etkinliğini de değiştirebilir. Bu konuda çok fazla araştırma olmamakla birlikte *Mongolian gerbil* (bir tür deney hayvanı) üzerinde peptik ülser ve habis dönüşümleri ile ilgili çalışmalar sürmektedir.

Helicobacter pylori, kandan ve gaitadan yapılan antikor testi ile, endoskopi sırasında mideden alınan materyal içinde ve bir çeşit solunum testiyle (bakterinin ürettiği enzime duyarlı) belirlenebilir. Bakterinin ortadan kaldırılması için gelişigüzel antibiyotik kullanımı özellikle sağlıklı taşıyıcılarda antibiyotiklere karşı direnç gelişimine yol açar ki bu son derece ciddi bir sorun oluşturabilir. Bu yüzden gastrik veya duodenal ülsersiz kişilerde bu bakteri için antibiyotik kullanımını kısıtlamak gerekir.

İnsanlarda sıkça görülen kronik yangısal hastalıklar (Crohn, ülseratif kolit, romatoid artrit, ateroskleroz) da acaba temelinde bir bakteri barındırıyor mu? *Helicobacter pylori*'nin keşfi bu soruları ve beraberinde de araştırmaları getirecek gibi görünüyor. Yani bu keşif, kronik enfeksiyon-yangı ve kanser arasındaki ilişkinin çözümüne katkıda bulunacak gibi...

Çev. Dr. Ebru Oktay

KAYNAK

- http//nobelprize.org/medicine/laureates/2005

Nobel Fizik Ödülü

Optik alanında üç bilim insanı ödülü paylaştı

İsviçre Kraliyet Bilimler Akademisi 2005 yılı Nobel Fizik Ödülü'nün yarısını "optik uyumluluğun kuantum teorisine katkılarından dolayı" Harvard Üniversitesi'nden Roy J. Glauber'e diğer yarısını da "optik frekans tarama tekniğini içeren lazer-temelli hassas spektroskopinin gelişimine katkılarından dolayı" Colorado Üniversitesi'nden John L. Hall ve Max-Planck Enstitüsü'nden Theodor W. Hänsch'e verdi.

İnsanoğlu yeryüzünde yaşamaya başladığından beri, optiksel olaylardan büyülenmiş ve ışığın doğasını anlamaya çalışmıştır. Bu yılki Nobel Fizik Ödülü optik alanından üç bilim insanı arasında paylaştırıldı. Ödülün yarısını ışık parçacıklarının davranışının teorik tanımını yapan Roy Glauber aldı. John Hall ve Theodor Hänsch ise lazer temelli hassas spektroskobiye yaptıkları katkılardan dolayı (yani, atom ve moleküllerin ışığının renginin aşırı hassas bir şekilde belirlenmesi) ödülün diğer yarısını paylaştılar.

Radyo dalgalarında olduğu gibi, ışık bir elektromanyetik ışıma şeklidir. Maxwell bunu 1850'lerde tanımladı. Maxwell teorisi, verici ve alıcılara dayalı cep telefonları, televizyonlar ve radyo gibi modern iletişim teknolojilerinde kullanılmaktadır. Bir alıcı veya dedektör ışığı algıladığında, ışıma enerjisini absorbe (emme) edebilmeli ve sinyali iletmelidir. Bu enerji kuanta diye adlandırılan paketler halindedir ve yüz yıl önce Einstein bir kuantumun (foton) absorpsiyonu sonucunda bir fotoelektron yayınlandığını gösterdi. Bu fotoelektronlar, fotonlar absorbe edildiğinde sistem tarafından kaydedilen indirekt fotoelektronlardır.

Işık ikili yapıya sahiptir. Işık, hem dalga hem de parçacıklar sağanağı olarak düşünülebilir. Roy Glauber Kuantum Optiğin kurucusudur. O, ampul gibi karışık frekans ve faza sahip ışık kaynakları ve spesifik frekans ve faza sahip lazerler arasındaki farkları açıkladı.

John Hall ve Theodor Hänsch tarafından yapılan en önemli katkı, frekansların virgülden sonra on beşinci basamağa kadar hassas bir şekilde ölçümünün yapılabilmesini mümkün kılmalarıdır. Günümüzde aşırı keskin renge sahip lazerler oluşturulabilmekte ve frekans tarama tekniğiyle her renkteki ışık için hassas okumalar yapılabilmektedir. Bu teknik doğa sabitlerinin stabilizesi, aşırı hassas saatlerin ve GPS teknolojisinin geliştirilmesi gibi çalışmaların yapılabilmesini mümkün kılmaktadır.

Çev. Yrd. Doç. Dr. Jale Yılmabaşar

KAYNAK

- http://nobelprize.org/physics/laureates/2005/press.html

Nobel Kimya Ödülü

Karbon atomu üzerine 35 yıllık çalışma ödül aldı

Robert Grubbs, Richard Schrock ve Yves Chauvin adlı bilim insanlarının, daha kaliteli ilaç ve çevreye zarar vermeyen plastik madde üretilmesinin yolunu açan çalışmaları nedeniyle ödüle layık görüldükleri açıklandı.

Nobel alan üç bilim insanının çalışması, oksijen, hidrojen gibi hayatın temel yapıtaşlarından karbon atomunun çifte ayrıştırma tekniği sayesinde karbon atomlarının birleşme ve ayrışmayla yeni molekülleri doğurma yöntemlerini içeriyor.

Fransa Petrol Enstitüsü'nde görev yapan 1930 doğumlu Yves Chauvin, Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nden 1942 doğumlu Robert H. Grubbs ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden 1945 doğumlu Richard R. Schrock 1.3 milyon dolarlık ödülü paylaşmaya da hak kazandı.

2005 Nobel Kimya Ödülü'nün sahiplerinden Fransız bilim insanı Yves Chauvin (74), ödülü kazanmaktan ötürü mutlu değil, şaşkın olduğunu söyledi. Yves Chauvin, Fransa'nın Tours Kenti'ndeki evinin önünde toplanan gazetecilere yaptığı açıklamada, Nobel Ödülü'nü kazandıktan sonra sükûnet içindeki yaşamının sona ermesinden kaygılı olduğunu belirterek, mutluluktan ziyade şaşkınlık içinde olduğunu kaydetti.

Chauvin, 35 yıl önce yaptığı, ödüle layık görülen araştırmayı bu uzun sürede "hazmettiğini" belirtti ve ödülü kazanan diğer bilim insanlarını övdü.

Yves Chauvin, 2005 Nobel Kimya ödüllerinin diğer iki sahibi Amerikalı Robert H. Grubbs ve Richard R. Schrock'un onun açtığı yolda ilerleyerek, araştırma üzerinde çalışıp bugün kendisine de bu ödülü kazandırdıklarını söyledi.

Çev. Alper Yavuz

KAYNAKLAR

1) http://nobelprize.org/chemistry/laureates/
2) http://www.ntvmsnbc.com/news/344101.asp
3)http://www.voanews.com/turkish/2005-10-05-voa5.cfm
4) http://www.cnnturk.com.tr/BILIM_TEKNOLOJI/haber_detay.asp?PID=15&HID=1&haberID=130282

ANLATI >

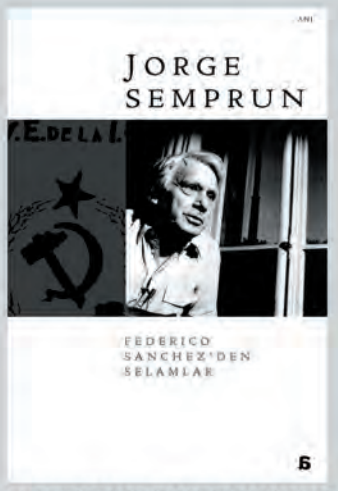
"Gün Ağarmasa"yla 78 kuşağının tarihteki ve hayattaki yerini sorgulayan Osman Akınhay, "Ölüme Bakmak" adını verdiği ikinci kitabında, ölümüyle karşılaşınca babayla gecikmiş bir muhasebeye girişen bir erkek evladın hayata, ölüme, gömülmeye ve kendi kökleriyle geleceğine bakışını anlatıyor...

ÖLÜME BAKMAK
Osman Akınhay

ANI >

Fransa'da direniş hareketi Rezistans'da yer alıp Buchenwald toplama kampında kalmış olan İspanyol komünist yazar Jorge Semprun, İspanya'da Felipe Gonzalez hükümetinde Kültür Bakanı olduğu yılları anlatıyor...

FEDERICO SANCHEZ'DEN SELAMLAR
Jorge Semprun
Türkçesi: Can Utku

TARİH >

Tarihçi ve duayen müzik yazarı James Miller'ın, Chuck Berry'den Jimi Hendrix'e, Rolling Stones'den Sex Pistols'a rock 'n' roll'un dönüm noktalarını, gençlik idollerinin doğuşunu -ya da yaratılışını- mercek altına aldığı kitabı "Çöpteki Çiçekler", üç dakikalık şarkıların ruh dünyamızda niye bu denli etkili olduğunu merak edenler için...

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA REFORM
Roderic H. Davison
Türkçesi: Osman Akınhay

www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

agorakitaplığı

Nobel Ekonomi Ödülü

Dünya sorunlarını Oyun Kuramı ile açıklamak...

Nobel Ekonomi Ödülü, politik ve ekonomik çatışmaları ve işbirliklerini, oyun kuramı ile açıklayan iki oyun kuramcı ekonomist, R. J. Aumann ve T. C. Schelling tarafından paylaşıldı.

Neden bazı kuruluşlar ve ülkeler işbirliği konusunda başarılı olurken, bazıları bunu beceremiyor? Aumann ve Schelling'in oluşturdukları oyun kuramı -veya etkileşimli karar kuramı- işte bu soruya yanıt vermeye çalışıyor.

1944'de John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından tasarlanan oyun kuramı, genellikle ülkeler arasındaki politik ve askeri konulardaki çatışmaları açıklamakta kullanılmakla birlikte, özellikle son yıllarda, iş dünyasında şirketlerin yeni pazarlarda ürünlerini ve hizmetlerini nasıl daha iyi pazarlayacaklarından, ticari birliklerin nasıl fiyat belirleyeceğine kadar pek çok konudaki eğilimleri planlamakta kullanılıyor.

Nobel Ödül Komitesi Başkanı Jorgen Weibull, "Oyun teorisini anlamak, fiyat rekabeti ve ticari savaş gibi ekonomik çatışmaları açıklamaya yardım ediyor. Oyun kuramı diğer sosyal bilimlere de uygulanmasına karşın, benim fikrim, asıl etkisinin ekonomik konularda olduğu" diyor.

Maryland Üniversitesi Öğretim Üyesi T. Schelling *The Strategy of Confilct* (Çatışma Stratejisi) isimli kitabında oyun kuramını, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin büyük olasılıkla yaşama geçirmeyecekleri tehditlerine nasıl devam ettiklerine ve nasıl nükleer tehdit oluşturduklarına dikkat çekmek için kullandı. Yine bu kitabında, oyun kuramı yardımıyla, bir çatışmada taraflardan birinin misilleme yapabilme kapasitesinin, saldırıya karşı koyma yeteneğinden daha yararlı olduğunu gösterdi. Ödül Komitesi Üyesi Gustaf Lofgren, "Eğer siz ikinci vuruş yeteneğine sahipseniz, muhalifiniz daha dikkatli olacaktır" diyor.

İsrail ve Amerika çifte vatandaşı, Hebrew Üniversitesi Öğretim Üyesi R. Aumann ise, sonsuz tekrarlayan oyunların tam bir çözümlemesini yapan ilk kişi. Aumann'nın araştırması uzun vadeli ilişkilerde nasıl sonuçlar alınacağını tam olarak saptıyor.

Aumann Kudüs'teki bir konferansta, on yıllardır Filistinliler'le süren savaşla ilgili olarak, "En az 80 yıldır devam ediyor, anladığım kadarıyla en az bir 80 yıl daha devam eder. Bunu söylediğime üzgünüm, ama başka bir son göremiyorum" diyor. 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın yeniden yapılandırılması çerçevesinde, Amerika'nın Marshall planında çalışan Schelling'e göre, Ödül Komitesi kendisinin ve Aumann'ın ayrı yapılmış çalışmalarını birleştirdi; çünkü Aumann bir oyun kuramı üreticisi, Schelling ise bir oyun kuramı uygulayıcısı.

Çev. ***Nazan Mahsereci***

Karelerin sihirli karesi

Ivars Peterson

İnsanlar sihirli karelerle, 2 binyıldan daha uzun bir süredir, giderek daha zor sayı dizilişleri bulmaya çalışarak ilgileniyorlar. Tipik bir sihirli kare, satır, sütun ve köşegenlerindeki sayıların toplamı aynı olan, farklı tam sayıların kare şeklinde düzenlenmiş topluluğundan oluşur. Sihirli kareler konusundaki son gelişme, girişlerinin her biri farklı tam kare olanlarıyla ilgili: Karelerin sihirli karesi.

Mathematical İntelligencer'da, Fransa-Enghien les Bains'den Christian Bayer, karelerin sihirli karelerini bulmak konusundaki gelişmeleri özetliyor ve çözülmemiş çeşitli problemlerin bir listesini veriyor. Ve bir tanesinin çözümü için de para (ve şampanya) ödülü koyuyor.

Bilinen ilk karelerin sihirli karesi, Leonard Euler'in (1707-1783) 1770'de Joseph-Louis Lagrange'a (1736-1813) gönderdiği bir mektupta tanımladığı 4x4'lük sihirli karedir.

68^2	29^2	41^2	37^2
17^2	31^2	79^2	32^2
59^2	28^2	23^2	61^2
11^2	77^2	8^2	49^2

Euler'in tasarlarladığı karelerin sihirli karesinde (yukarıda) dört satır, dört sütun ve iki köşegenin her birinin üzerindeki sayıların toplamı 8515'dir. Euler başka bir yayınında, karelerin sihirli karelerinin bir ailesinin üyesi olan bu modeli oluştururken kullandığı formülü açıklar.

$(+ap+bq+cr+ds)^2$	$(+ar-bs-cp+dq)^2$	$(-as-br+cq+dp)^2$	$(+aq-bp+cs-dr)^2$
$(-aq+bp+cs-dr)^2$	$(+as+br+cq+dp)^2$	$(+ar-bs+cp-dq)^2$	$(+ap+bq-cr-ds)^2$
$(+ar+bs-cp-dq)^2$	$(-ap+bq-cr+ds)^2$	$(+aq+bp+cs+dr)^2$	$(+as-br-cq+dp)^2$
$(-as+br-cq+dp)^2$	$(-aq-bp+cs+dr)^2$	$(-ap+bq+cr-ds)^2$	$(+ar+bs+cp+dq)^2$

Sihirli toplam $(a^2+b^2+c^2+d^2)(p^2+q^2+r^2+s^2)$ formülüyle verilir. Köşegenler üzerindeki sayıların da aynı toplamı verebilmesi için iki koşula daha ihtiyacı vardır.

$pr+qs=0$

$a/c=[-d(pq+rs)-b(ps+qr)] / [b(pq+rs)+d(ps+qr)]$

Lagrange'a gönderdiği sihirli kareyi elde etmek için Euler, a=5, b=5, c=9, d=0, p=6, q=4. r=2, s=-3 sayılarını kullanmış.

Yukarıdaki formülle verilen aileye ait en küçük karelerin sihirli karesi Euler'in bulduklarından biri değildir. a=2, b=3, c=5, d=0, p=1, r=8, s=-4 sayıları kullanılarak elde edilir, sihirli toplam ise 3230'dur.

48^2	23^2	6^2	19^2
21^2	26^2	33^2	32^2
1^2	36^2	13^2	42^2
22^2	27^2	44^2	9^2

Euler'in formülüyle verilen aileye ait olmadığı bilinen başka 4x4'lük modeller de vardır. Son günlerde Boyer 5x5, 6x6 ve 7x7'lik karelerin sihirli karelerinin ilk örneklerini oluşturdu.

5x5'lik en küçük karelerin sihirli karesi 1375 sihirli toplamıyla aşağıdadır:

1^2	2^2	31^2	3^2	20^2
22^2	16^2	13^2	5^2	21^2
11^2	23^2	10^2	24^2	7^2
12^2	15^2	9^2	27^2	14^2
25^2	19^2	8^2	6^2	17^2

Boyer, ardışık sayıların kareleri (0^2'den 35^2'ye ya da 1^2'den 36^2'ye) kullanılarak bir 6x6 sihirli karenin oluşturulamayacağından şüpheleniyor. İlginçtir ki, bulduğu örnekte (aşağıda) 0'dan 36'ya kadar 30 dışında bütün sayıların kareleri kullanılıyor.

2^2	1^2	36^2	5^2	0^2	35^2
6^2	33^2	20^2	29^2	4^2	13^2
25^2	7^2	14^2	24^2	31^2	12^2
21^2	32^2	11^2	15^2	22^2	16^2
34^2	18^2	23^2	10^2	19^2	9^2
17^2	8^2	3^2	28^2	27^2	26^2

Fakat, en küçük sihirli toplama sahip 7x7 karelerin sihirli karesinde (aşağıda) ardışık sayıların kareleri kullanılıyor.

25^2	45^2	15^2	14^2	44^2	5^2	20^2
16^2	10^2	22^2	6^2	46^2	26^2	42^2
48^2	9^2	18^2	41^2	27^2	13^2	12^2
34^2	37^2	31^2	33^2	0^2	29^2	4^2
19^2	7^2	35^2	30^2	1^2	36^2	40^2
21^2	32^2	2^2	39^2	23^2	43^2	8^2
17^2	28^2	47^2	3^2	11^2	24^2	38^2

Bir 3x3 karelerin sihirli karesi var mı? Kimse bilmiyor.

1966'da Martin Gardner dokuz farklı tam kareden oluşan böyle bir sihirli kareyi oluşturacak ilk kişiye 100 dolar ödül önerdi. Henüz kimse böyle bir örnekle ortaya çıkmadı ya da böyle bir sihirli karenin yaratılamayacağının ispatıyla.

Muhtemelen daha kolay bir soru: Zaten bilinen bir tanesinin dışında yedi tam kare girişli yeni bir ya da sekiz tam kare girişli 3x3 sihirli kare için Bayer ödül olarak 100 euro (ve bir şişe şampanya) önerdi.

Yedi tam kare girişli 3x3 sihirli kare, Arizona Devlet Üniversitesi'nden Andrew Bremner (ve bağımsız olarak Nijmegen Üniversitesi'nden Lee Sallows) tarafından bulundu.

373^2	289^2	565^2
360721	425^2	23^2
205^2	527^2	222121

Elbette, bu bilinen kareden döndürme, simetri ve katını alma yoluyla oluşturacak kareler yeni bir çözüm olarak sayılmıyor.

Dokuz tam kare sayıdan oluşacak bir 3x3 sihirli karenin -tabii eğer varsa- çok büyük sayılardan oluşması gerektiği biliniyor.

Kolay gelsin…

Çev: Nazan Mahsereci

Kuş gribinin çaresi İspanyol gribinde saklı

"İspanyol" gribi, 1918 ve 1919 yılları arasında dünya çapında yaklaşık 40 ile 50 milyon arasında insanın ölümüne neden oldu. Benzer bir grip faciasının önlenmesi için bilim insanları uzun zamandır, bu öldürücü virüsün, daha iyi huylu virüs türlerine kıyasla ne gibi farklılıklara sahip olduğunu bulmak üzere çalışmalar sürdürüyor. Araştırmacıların elinde, katil virüsün canlı örnekleri olmadığı için, bu çok önemli soru halen yanıtlanmaksızın bekliyor.

İki yeni çalışma 1918 virüs nesli üzerine emsalsiz bir ışık serpiştirdi:

İlk çalışma, Rockville Silahlı Kuvvetler Patoloji Enstitüsü'nden, Jeffrey Taubenberger'in 9 yıllık çalışması sonucu elde edilen 1918 grip virüsü neslinin eksiksiz gen zinciri haritasıdır (SN: 3/22/97, p. 172: http://www.sciencenews.org/pages/sn_arc97/3_22_97/fob1.htm). Taubenberger ve çalışma arkadaşları, 1918 grip kurbanlarının otopsi sonrası korunan örneklerinden ve Alaska'da buzul içine gömülen tek bir kurbanın vücudundan alınan örnekten, virüs partiküllerini toplamayı başardılar.

Bu örneklerdeki virüsler, uzun zaman önce tümüyle parçalanmış olsalar da sekiz temel gen dizisini, ele veren ufacık RNA parçalarını arkalarında bırakmışlardı. Taubenberger ve çalışma arkadaşları daha önceden, bu RNA parçalarının yardımıyla, virüslerin 5 temel gen dizisini ortaya çıkartmışlardı. 6 Ekim tarihli *Nature*'da, ekip son üç diziyi de açıkladı.

Taubenberger'in ekibi, 1918 virüsü ile modern kuş gribi nesilleri (halen Güney Asya'da dolaşımda olan ölümcül H5N1 nesli de dahil olmak üzere) arasında, dikkat çekici bir benzerlik keşfetti (SN: 9/10/05, p. 171: http://www.sciencenews.org/articles/20050910/bob10.asp). Bu sonuçlar, 1918 gribinin kuşlara ait bir virüs neslinden doğduğuna ilişkin iddiaya yeni bir kanıt eklemiş oldu.

Taubenberger, virüsün insan vücudunda barınmaya nasıl adapte olduğunu ortaya çıkartmanın, modern kuş gribinin insanlar arasında bir salgına dönüşmesini önlemekte araştırmacılara yardım edeceğine dikkat çekiyor ve "Eğer, hangi genom parçalarının adaptasyon için önemli olduğunu belirleyebilirsek, virüs nesillerini henüz insan vücuduna adapte olmak üzereyken gözlem altına alabiliriz" diye ekliyor.

Bu, henüz tamamlanmış, gen dizisini kullanarak, Atlanta Salgın Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'nden, Terrence Tumpey'in önderliğindeki bir ekip, 1918 virüsünü kısmen yeniden oluşturdu. Araştırmacılar, virüslerin genetik kodlarından yola çıkarak sekiz temel RNA parçasını sentezlediler. Daha sonra, sentezledikleri RNA'ları, ilgili grip virüslerinden aldıkları RNA parçacıkları ile kombine ettiler. Tumpey'in takımı yeniden oluşturulan virüsün sağlıklı fareleri 3 ile 5 gün arasında öldürebildiğini buldu. Araştırmacılar, insan akciğeri hücrelerini bu virüsle enfekte ettiklerinde, virüsün bu hücrelerde de istekli biçimde çoğaldığını gördüler.

Ekip, 1918 virüsünün genlerini, güncel grip nesillerinin genleriyle birleştirmek yoluyla, 1918 virüslerinin polimeraz genlerinin ve hemagglutinin geninin virüsün toksitesi için belirleyici rol oynadığını keşfettiler. Sonuçlar 7 Ekim tarihli *Science*'da yayımlandı.

Grip araştırmacısı Wisconsin-Madison Üniversitesi'nden Yoshihiro Kawaoka, bu araştırmaların ışığında hangi virüs genlerinin 1918 virüsünü bu kadar ölümcül hale getirdiğini belirleyebildiklerini öne sürüyor. Bu bilgi sayesinde bilim insanları, gelecekteki salgınlar için yeni aşılar ve ilaçlar geliştirebilecekler.

Çev. Ahmet Meriç Şenyüz

KAYNAK

- Science News

Yaşamın yapıtaşları uzayda mı?

NASA araştırıcıları yaptıkları bir çalışmayla, yaşamın kimyasında çok önemli bir rolü olan organik kimyasalların uzayda bulunduğunu keşfettiler.

Bulguları 10 Ekim'de *Astrophysical Journal*'da yayımlanan araştırma ekibinin şefi ve NASA Araştırma Merkezi'nden Douglas Hudgins bu kimyasalların bütün evrene dağılmış olduğunu söylüyor. NASA'daki uzay teleskobu, galaksimizin her yerinde "polisiklik aromatik hidrokarbonlar" olarak adlandırılan organik moleküllerin bulunduğunu gösterdi.

Buraya kadarki bulgular, astronomlar için çok önemli olduğu halde astrobiyoloji uzmanlarının ilgisini daha az çekmekteydi. Ancak araştırma bu moleküllerin yapısında nitrojenin de bulunduğunu ortaya çıkardı. İşte bu her şeyi değiştiren bir bulguydu.

Aynı araştırma ekibinden Louis Allamandola, DNA da dahil yaşamın kimyasını oluşturan moleküllerin yapılarında nitrojen taşıdıklarını belirtiyor. Bu bileşiklere, bitkilerde fotosentezi sağlayan klorofil iyi bir örnek. Bu polisiklik aromatik nitrojen heterosiklus ya da PANH olarak adlandırılıyor ve ölü yıldızların çevresinde bol miktarda oluşabiliyor.

Çev. Dr. Özge Uzun

KAYNAK

- http://www.world-science.net/othernews/othernews-nfrm/051013_organics.htm

Rembrandt, beyin bilimci mi?

Psikologlar 17. yüzyılın ünlü ressamı Rembrandt'ın portrelerinde farkında olmadan beyin biliminin modern ilkelerini yakalamış olduğunu buldular.

Bu resimler aynı zamanda kadın ve erkeklerin farklı duygularını beynin nasıl yönettiğinin anlaşılmasına da yardımcı oluyor. Wake Forest Üniversitesi'nden A. Schirillo ve Melissa A. Fox bu resimlerde ilginç çizimler fark ettiler. Kadın portrelerinde, yüzlerin yüzde 74'ünde sol yanak, izleyene bakıyor. Ama erkeklerde bunun tam tersi, yüzde74'ünde sağ yanak izleyene dönük.

Schirillo ve Fox yüzün sağ ya da sol taraflarının farklı duygulanımlarını ifade ettiğini belirtiyor. Çünkü duygular temel olarak beynin tek bir tarafının kontrolü altındadır.

Schirillo ve Fox, sanat dergisi *Leonardo*'da, Rembrandt'ın belki de içgüdüsel olarak ve bilmeden yüz kaslarında bu farklılığı gördüğünü yazıyor. Bu makalenin bir versiyonu da Ağustos ayında *Behavioral and Brain Sciences* adlı dergide yayımlandı.

Schirillo ve Fox, beyin araştırması ile portreler arasındaki ilişkinin ilk bakışta görülmesine rağmen, bu bağlantının basit olmadığını da belirtiyorlar.

Beynin her bir tarafı vücudun buna uygun ters yönünü kontrol etmektedir. Beynin sağ tarafının güçlü duyguları kontrol ettiği ve yüzün sol tarafının da bunu ifade ettiği düşünülmektedir. Bazı çalışmalar bu önermeyi kanıtlamıştır.

Bu nedenle duyguları ifade etmek isteyen sanatçıların, yüzün sol tarafını tercih ettikleri görülmektedir. Geçmiş araştırmalar da bu fikri desteklemektedir. Örneğin geçen 500 yılda Batı Avrupalı ressamların resimleri incelendiğinde yüzde 60'ında sol yüzün resmedildiği görülmektedir.

Ancak Rembrandt'ın yaklaşımı, ortalamadan çok farklı. Kadınlarla olan resimlerde diğer ressamlarla aynı eğilimi gösterirken, erkeklerle olan resimlerde tam tersi bir durum söz konusu. Bunun anlamı nedir? Acaba ressam kadınlarda duygulara önem verirken, erkeklerde duyguların baskılanmasını mı göstermek istiyordu?

Schirillo ve Fox bu konuyu araştırmak için 73 üniversite öğrencisinin, Rembrandt'ın kadın ve erkek portrelerine karşı reaksiyonlarını inceledi. Araştırıcılar bu reaksiyonları resimlerin hangi duyguları ifade ettikleri ve baş pozisyonunun bunu nasıl etkilemiş olabileceği açısından değerlendirdiler.

Sonuçlar şaşırtıcıydı. Öğrenciler kadın portrelerini erkek portrelerine göre çok daha cana yakın buldular. Beğeniler öznenin yönlendirilmesine bağlı olarak da değişmekteydi. İzleyiciler sol taraflarındaki kadın özneleri daha duygusal buldular. Schirillo ve Fox erkek portreleri içinse tam tersi bir sonuç elde ettiklerini yazdı.

Schirillo ve Fox, Rembrandt'ın çoğu kez portrelerinde erkek yüzlerinde onların mutsuzluklarını saklamak istediğini söylüyor. Niçin erkekler duygusal yönlerini göstermek istemezler? Schirillo ve Fox, erkeklerdeki güçlü duyguların kadınlarda az olan saldırganlık ya da çatışmayı da içermesinin bunun bir nedeni olabileceğini düşünüyorlar. Bu yüzden insanlar daha az duygu ifade eden yüzün diğer tarafını tercih ediyorlar. Schirillo erkeklerin duygusal tarafını görmenin onlar için bir zayıflık işareti gibi değerlendirilmesinin de bu durumda payının olduğunu söylüyor.

Poz veren kişinin sağ ya da sola dönmesi her zaman ressamın kararı da olmayabilir. Schirillo ve Fox genellikle oturanların bu konuda kendi kararlarını verdiklerini de belirtiyor. Çoğu içgüdüsel olarak sol taraflarına dönmüş olabilir.

Araştırıcılar bir dikkate değer bulgunun da 1999'da yapılan bir araştırmada Birleşik Krallık'taki Royal Society'deki bilim insanı portrelerinin de aynı eğilime uymaları olduğunu söylüyorlar. Schirillo ve Fox, bunun bilim insanlarının olumsuz duygularını saklama isteğinin bir yansıması olduğunu düşünüyorlar.

Çev. Dr. Özge Uzun

KAYNAK

-http://www.world-science.net/exclusives/051013_rembrandtfrm.htm

Nalân Mahsereci

Tarihin "keyifsiz" yanı

Tarih, hiç şüphe yok ki günümüz dünyasının en önemli popüler kültür alanlarından birisi. Canı isteyen istediği gibi faydalalanıyor ondan. Kişi, karakter, grup vs. öykülemelerine dayanan tarihçiliğin popülerleşmeye yatkın oluşu, ister istemez de tarih denildiğinde anlaşılanın "öyküleme" olmasını kolaylaştırıyor. Şevket Pamuk'un "Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914" adlı kitabı akademik ilgi dışında esas olarak yok sayılan bir tarihyazımının örneği olarak, tarihin "keyifsiz" yanını sergiliyor. Ne olduğundan çok neden öyle olduğu ile ilgilenen ve bu bakımdan da E. H. Carr gibilerince tarihi, bilim yapan bir anlayışı savunuyor.

Bu kitabın önemini arttıran bir neden de, son dönemde tarih ile kurulan politik ilişkilerin durumu elbette. Türkiye'de, tarihi bir bilim haline getiren ne varsa, uzun zamandır çok yönlü bir bombardıman altında. Türkiye'nin kendinden başka hiçbir şeye benzemediğinden başlayan tarih / toplum tezlerinden; Türkler'in, kökeni açıklanamaz -neredeyse ilahi- bir kudretle Orta Asya'dan gelerek sergiledikleri devlet kuruculuğu yeteneği gibi belirlemeler, genel kültür alanından dışlanan tarih bilgisinin yerini alıyor. Bu nedenle de tarihin yeniden "ayakları üzerine" oturtulmasına yönelen Şevket Pamuk'un *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi* kitabı güncel bir önem kazanıyor.

Tarımın vergilendirilmesi

Sınırları, doğal müdahale kapasitesini aşan her feodal devlet açısından temel iktisadi problem, tarımsal üretimin denetlenmesi ve vergilendirilmesidir. Geniş alanlarda gerçekleşen tarımsal üretimin, merkezi devlet gücü ile kontrol altına alınması, Avrupa tipi feodalizmler tarafından, egemenliği hanedanla bölüşen yerel aristokrasiler arasında kurulmuş bir tür federalizmle sağlanmaya çalışıldı. İmparator / kral, egemenlik alanını bölüşen derebeyleri / prenslerden vergi alıyor, buna karşın onların yerel düzeyde egemenliğininin meşruluğunu kabul ediyordu.

Doğu'da ise feodal imparatorluklar, batıdan her zaman daha merkeziyetçi bir idareyi sürdürdüler. Pamuk'un dikkat çektiği gibi, Osmanlı'nın çağdaşı olan devletlere göre daha dirençli olmasını sağlayan önemli etkenlerden birisi, tarımın vergilendirilmesini, merkezi devleti zayıflatmadan sağlayan tımar sistemini kullanmış olmasıdır. Tımar sistemi ile ele geçirilen topraklar devlet mülkiyetine alınarak, devlete vergi ve asker sağlamakla yükümlü sipahilere dağıtılıyor, böylelikle hem tarımsal üretimin istikrarı sağlanıyor hem de merkezi devleti zayıflatacak yerel aristokratik eğilimlerin önü kesiliyordu.

1527-1528 yıllarında imparatorluk sınırları içerisindeki tımar sayısı 40 bine, bu tımarlardan orduya katılan asker sayısı ise 100 bin ile 200 bin arasında bir sayıya ulaşıyordu. Aynı yıllara profesyonel asker olan kapıkulu merkez ordusunun sayısı ise 30-35 bini aşmıyordu.

Tımar düzeninin tarihsel kökleri Batı Asya'da ve özellikle İran'daki toprak rejimlerine, Selçuklular'ın ikta sistemine ve Bizans pronoiasına dayanmaktadır (s. 41). Bu bakımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu, bir Türkmen kavminin kurduğu ve büyüyerek üç kıtaya yayılan bir devlet olarak tanımlamaktansa, Ortadoğu eksenli bir uygarlığın gelişimi içerisinde ele almak daha doğru görünmektedir.

Merkezi devlet ve yerel aristokrasi

Uzun Ortaçağ boyunca feodal bir imparatorluğun ömrünü belirleyen en önemli gerilimin, merkezi devlet ile yerel aristokrasi arasındaki iktidar mücadelesi olduğu söylenebilir. Ancak iktidar mücadelesine katılımın, etnik aidiyetten çok daha iktisadi koşullara bağlı olduğunun altı çizilmelidir.

Tımar sistemi, toprak mülkünü devlet denetimine alarak ve toprağı işleme hakkını devlet gücüne bağlı tutarak yerel aristokrasinin temellerine ciddi bir zarar vermiştir.

Ancak diğer yandan yerel aristokrasinin güçlenmesinin önündeki ikinci engel, Anadolu'da toprak arzının 20. yüzyıla kadar esas olarak sınırsız, emek arzının ise sınırlı olmasıdır. Bu durum, aristokrasinin kendi toprağında yaşamaya mecbur olan tarımsal emeği sömürerek merkez dışı iktidar odakları yaratmasına engel olmuştur.

Osmanlı Türkiye İktisadî Tarihi, Osmanlı-içi iktidar kavgasının, ekonomi dışı kaynaklarını, ekonomik ilişkilerle birlikte ele alarak, bütünlüklü bir kavrayışın yolunu açıyor. Bu bakımdan da genel tarih eğitiminin açığını kapatıyor.

Kendine özgülük sorunu

Popüler tarih yazınından güç alan, "biz bize benzeriz"ci tarihçiliğe karşı, çok boyutlu tarihsel gelenekleri ortaya koyarak nesnel bir tarih birikimine katkıda bulunan iktisadi tarih çalışmaları, eğer tarihin belirli bir döneminde gerçekten bir özgünlük varsa bunun da ortaya konulmasını sağlamaktadır. Çünkü iktisadi tarih, çoğunlukla dönemin hâkim ideolojisine bulanmış yazılı kaynakları, maddi gerçekle yüzleştirmekte ve "itiraf"a zorlamaktadır. İslam hukukunun kesin bir biçimde yasakladığı kredi-faiz ilişkilerinin tüm imparatorluk topraklarında yaygınlaştığı ve karşılıklı anlaşmazlık durumlarında meselelerin kadılar tarafından çözüldüğü bilindiğinde, kendine özgülük arayışı tarihsel koşulları gözardı edemeyeceğini hatırlamak zorunda kalır.

Kendine özgü olan ile evrensel olan, her ikisi de tarih ve toplumsal yapı ile belirlenen zorunluluklar dizgesi olarak ele alındığında, tarihten belki daha az film çıkar ama daha çok gerçeğin çıkacağı da şüphe götürmez.

Ulaş Karakul

Önereceğim üç kitap

Son aylarda yayımlanan ve önemli gördüğüm üç kitabı *Bilim ve Gelecek* okurlarına önermek istiyorum: Kaynak Yayınları'ndan çıkan, Sadık Usta'nın derlediği *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*; Ali Şimşek'in L&M Yayıncılık'ın Epokhe Dizisi'nde yayımlanan *Yeni Orta Sınıf* adlı çalışması ve Firdevs Gümüşoğlu'nun, ikinci baskısı Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları'ndan çıkan *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze: Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet* adlı kitabı. Üçü de ciddi olarak okunmayı ve tartışılmayı hak ediyor.

Antikçağ Ütopyaları

Kaynak Yayınları bir süredir Ütopyalar Dizisi yayımlıyor; *Antikçağ Ütopyaları* dizinin dördüncü kitabı. Sadık Usta'nın derlediği ünlü Antik Ege düşünürlerinin metinleriyle ya ilk kez karşılaşıyoruz ya da uzun felsefi kitapların içinde fazla dikkatimizi çekmemişti. Tümünün birden derlendiği bu kitabı okuduğunuzda, karşınıza yepyeni bir pencere açılıyor. 2500 yıl öncesinden günümüze ulaşan, hem de çoğu üzerinde yaşadığımız topraklarda üretilmiş ve hâlâ esin kaynağı olabilecek son derece değerli metinler. Sadık Usta bir hazineyi, daha doğrusu zaten var olan bir hazinenin çok özel bazı parçalarını bir araya getirmiş ve önümüze sermiş. Jambulos, Aristophanes, Platon, Aristoteles, Phaleas, Hippodamos, Diodorus Siculus, Euhemeros, Hesiodos, Lukianos gibi üstatların, tadına doyum olmaz zihin jimnastiklerini eğlenerek, düşünerek ve tartışarak okuyorsunuz. Okunmazsa "eksik kalınacak" bir kitap.

Sadık Usta'nın kitaba yazdığı sunuş da çok önemli. "Hepsinin ortaya çıktığı dönem, toplumsal bunalım ve çürüme dönemidir; ama aynı zamanda güçlü siyasal çıkışların sergilendiği fırsatlar dönemidir de" diye yazmış Usta. İnsanlık, ortaya çıktığından itibaren sınıflılığı, özel mülkiyeti, sömürüyü ve eşitsizlikleri aşmaya çalışmış; hâlâ da çalışıyor. İnsanı, "insanlık" yapan ana damardır bu. Bu büyük metinleri okuduğunuzda "güçlendiğinizi", Herakleitos'un ırmağının bir parçası olduğunuzu hissediyorsunuz. Daha fazla tanıtıma gerek yok; fakat ilk kez karşılaştığım Jambulos'un "Güneş Adaları"nı ve Aristophanes'in "Kadınlar Halk Meclisi"ni büyük bir zevkle okuduğumu eklemeden geçmeyeyim.

Yeni Orta Sınıf

Ali Şimşek'in *Yeni Orta Sınıf* adlı kitabını burada kısa bir tanıtımla önereceğiz ama, *Bilim ve Gelecek*'in önümüzdeki sayılarında daha geniş olarak değerlendirmeye niyetliyiz. Çünkü, tam da içinde yaşadığımız dönemi anlamaya yönelik teorik tezler içeren, kavram geliştiren, kısa ama oldukça yoğun bir çalışma.

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 80 sonrasında (daha çok 90'lardan itibaren) yeni bazı sektörler gelişti. Bunlar iletişim, bilişim, medya, reklam, eğlence, turizm vb. sektörler (daha çok hizmet sektörü alanları). Hem Türkiye'nin kadim şirketleri bu alana girdiler, hem de yeni bir burjuva kesimi oluştu ve hızla büyüyerek klasik sektörlerle rekabet edecek boyutlara ulaştı. Bu yeni burjuvaziyi şöyle bir gözden geçirdiğimizde, gerek irili ufaklı patronlarının, gerekse bu şirketlerin üst ve orta kademe yöneticilerinin çoğunun eski sosyalistlerden devşirildiklerini görüyoruz. Öte yandan, bu süreç, tamamen dünya çapındaki küreselleşme sürecinin bir parçası ve uzantısıydı. Esas olarak Türkiye'nin iç dinamikleriyle gelişen bir sektör değil, dıştan gelen ve küreselleşmenin olanaklarını değerlendiren bir sektördü. Bu nedenle ya baştan itibaren yabancı sermaye ile kuruldular (yabancı şirketlerin bayiliğini ve taşeronluğunu alarak) ya da hızla yabancı sermaye ile birleştiler; işin mantığı gereği işi büyütebilmek ve cangılda ayakta kalabilmek için buna mecburdular. Kısacası, yabancı sermaye oranının çok yüksek olduğu sektörlerdir bunlar. Bu yapısal özelliklerinden kaynaklanan bir "kültür"leri ve "dil"leri de oluştu. İşte Ali Şimşek kitabında, "yeni orta sınıf" diye nitelediği, bu yeni sektörlerin üst ve orta kademe çalışanlarını, örnekler vererek analiz etmeye çalışıyor ve çok değerli bir iş yapıyor. Mutlaka okunması ve tartışılması gereken bir kitap. Sanıyoruz Şimşek çalışmasını derinleştirmeye devam edecek.

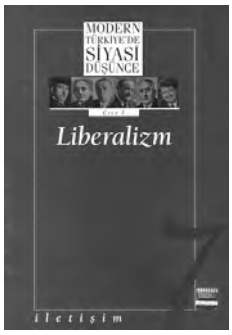
Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet

Firdevs Gümüşoğlu'nun *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet* adlı kitabı, ilk kez 1996 yılında *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik* adıyla yayımlanmış ve oldukça ilgi görmüştü. Gümüşoğlu ikinci baskıya, aradan geçen on yılda bu alanda ne tür değişimler olduğunu tartışan bir sunuş eklemiş.

İlk baskıyı okumuştum. İkinci baskıyı neden tekrar okuduğuma ve tekrar önerdiğime gelince... Gümüşoğlu'nun kitabı, Türkiye'de yükselen ve ataerkil düzeni eleştiren kadın hareketinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Can alıcı bir alanda, eğitim alanında, cinsiyetçiliği çarpıcı örneklerle eleştirmişti. Fakat bu çalışmanın son derece önemli ve bugün daha fazla öne çıkan bir özelliği var: Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ders kitaplarıyla 1950 sonrasının ders kitapları arasındaki çarpıcı fark. Türkiye'nin yakın tarihindeki dönüşümleri, ders kitaplarındaki cinsiyetçilik örnekleri üzerinden izlemek, gerçekten çok ilginç. Cumhuriyetin devrimci döneminde laik, halkçı, kadının siyasal ve ekonomik bağımsızlığına vurgu yapan söylemin, 50'lerden sonra nasıl tersine döndüğünü, cinsiyetçilik dozunun nasıl arttığını görüyorsunuz kitabı okurken. İşte bu yüzden Gümüşoğlu'nun çalışması yeniden incelenmeyi hak ediyor. Henüz okumayanlar mutlaka okumalı; okuyanlar ise bir de bu açıdan yeniden okumalı.

Ender Helvacıoğlu

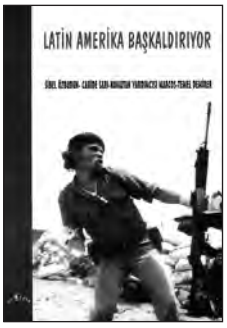
KİTAPÇI RAFI

Liberalizm

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:7, Derleme, İletişim Yayıncılık, 2005, 740 s.

İletişim Yayınları'nın hazırladığı *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* dizisi, Cumhuriyet Türkiyesi'ndeki belli başlı düşünce akımlarının, siyasi açılımları ve etkilerini esas alarak, analitik bir değerlendirmesini hedefliyor. Her cildin bağımsız bir kitap kimliği de taşıdığı bu 9 ciltlik edisyonda, düşünsel yönelimler, tartışmalar/polemikler, ideolojik söylemler, üzerinde odaklaşılan izlekler, ayrıca bunların düşünsel esin kaynakları, dönemler ve akımlar boyunca etkisini hissettiren güçlü zihniyet kalıpları mercek altına alınıyor. Ayrıca politik düşünceye etkisi olan kurumlar, dergiler, düşünce insanlarının portreleri çıkartılıyor. 7. Cilt: Liberalizm.

Latin Amerika Başkaldırıyor

Sibel Özbudun, Cahide Sarı, Komutan Yardımcısı Marcos, Temel Demirer; Ütopya Yayınları, Ekim 2005, 414 s.

Kapitalist talan ve yıkıcılığın "arka bahçesi" Latin Amerika, bugün yine bir eşikte. Yüzlerce yıllık, hemen her kuşakta yenilenen direniş ve başkaldırı geleneği, bir kez daha kentlerin ve köylerin sokaklarında boy gösteriyor. Nice savaşlardan, talanlardan, katliamlardan geçmiş, yitirilecek bir şeyi kalmamış Latin Amerika toprağının "lanetlileri", belki tam da bu deneyimlerden dolayı, neoliberal yalanın içyüzünü herkesten önce deşifre ettiler. Direniyor, başkaldırıyorlar. Yeryüzünün bu bölgesinde Che´nin öldüğü kabullenilemez. İnanışa göre bir "condor" olmuş, göğün yükseltilerine kanat açmıştır. Bugünlerde bu koca kıtanın üzerine devasa bir "condor"-un gölgesi vuruyor. Bu gölgenin birazı, bu kitabın yazarlarının üzerine de düşmüş... Gördüklerini, duyduklarını, öğrendiklerini paylaşmak istemişler…

Antropoloji: Kuramlar / Kuramcılar

Sibel Özbudun - Balkı Şafak, Dipnot Yayınları, 2005, 381 s.

Antropoloji okumaları yapmak isteyenler için, temel bir çalışma hazırlamış, Özbudun ve Şafak. Antropoloji kuramlarını tarihsel gelişimleri içinde ele almışlar. Kitaptan bazı anabölüm başlıkları şöyle: "Evrimcilik"; "Yapısalcılık ve Levi-Strauss", "Marksist Antropoloji", "Simgesel ve Yorumsamacı Antropoloji", "Feminist Antrpoloji", "Postmodern Antropoloji"…

Kuvantum Dünyası

-Herkes İçin Kuvantum Fiziği-, Kenneth W. Ford, Çev. Neslihan Sabuncu, Güncel Yayıncılık, Eylül 2005, 294 s.

Gözlerimiz "kesinlik kanunları"na itaat eder; örneğin Mars'ın 5 yıl içinde nerede olacağını ya da bir sonraki ay tutulmasının ne zaman gerçekleşeceğini biliriz. Ancak atomların iç dünyası "olasılık kanunları"nı uygular. Bir elektronun nerde olacağını tahmin edemezsiniz; daha kötüsü aynı anda iki yerde birden olabilir. Amerikan Fizik Enstitüsü eski başkanı Ford, kuvantum fiziğinin geçmişini kısaca anlattıktan sonra, kuvantum dünyası içindeki atomları, çekirdekleri ve temel parçacıkları yöneten ilginç kurallar konusunda bizleri bilgilendiriyor.

Şansın Terbiye Edilişi

Ian Hacking, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, Ekim 2005, 322 s.

Terbiye edilerek evcilleştirilen şey şans, talih, kader ya da kısmet dediğimiz şeydir bu kitapta: Devletin ihtiyaç duyduğu bilgiler olarak istatistiğin doğuşu, basılı sayıların çığ gibi büyümesi, istatistiğe dayalı yasa fikrinin çıkışı ve yaygınlaşması, istatistiğin sosyal ve beşeri bilimlere sıçrayışı... Hacking'in yapıtı, 19. yüzyılın ikinci yarısında bilim tarihinde ortaya çıkan iki temel değişimi anlamamızı mümkün kılar: İlki, bir olgu hakkındaki istatistiksel sayılara nasıl olup da kendi başlarına açıklayıcı bir statü verildiği. İkincisi ise aynı dönemde insan doğası fikrinin yerini istatistiksel yasalara tabi olan bir "normal insan" modelinin alması. Bu iki dönüşümün sonucu olarak "şans" dediğimiz şey, yaşadığımız dünyanın daha az kaprisli görünmesini sağlamış, kaostan düzen çıkartan bu gelişme büyük bir bilimsel meşruiyet kazanmıştır. Hacking bu dönüşümlerin dünyayı algılayış biçimimiz üzerinde büyük etkisi olan yeni bir bilimsel akıl yürütme tarzına yol açtığını öne sürer.

Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu

Korkut Boratav, Metin Özuğurlu'nun çalışmasını şöyle değerlendiriyor: "Bu çalışmanın iki ana ekseni var: İlki, "İşçi sınıfının oluşumu sorunsalına kuramsal olarak nasıl yaklaşabiliriz; bunun için ne tür bir kavram çerçevesi uygundur?" sorusu etrafında odaklanıyor. İkincisi ise önceki çerçeveden hareketle Anadolu'da bir küresel fabrikanın doğuşunun incelenmesidir. Özuğurlu, bu iki ana düzlemin içinde ve ilkinden ikincisine geçişte, soyutlama düzeyini adım adım gevşetiyor. Bu çözümleme serüveninin ilk ve en soyut aşamaları sınıf oluşumu ve proleterleşme süreçlerine genel olarak ışık tutuyor. Özuğurlu her ne kadar, 'bir sınıf oluşumu teorisi geliştirmek iddiasında olmadım' demekte ise de, çalışmasının ilk bölümlerinde işçi sınıfını sosyal teoriye yeniden dahil etme çabası içine girmekte ve bunu yaparken, geleneksel kuramı (tarihsel maddeciliği) çağdaş olguların ışığında yeniden yorumlamaktadır".

Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, -Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi-, Metin Özuğurlu, Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi, Ocak 2005, 286 s.

Tsunamide Sörf Olmaz

Prof. Dr. Şükrü Özsoy, Çınar Yayınları, 2005, 312 s.

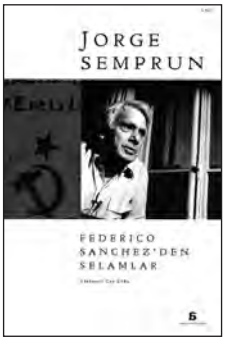
Bizi bekleyen doğal afetler nelerdir, depremler önceden söylenebilir mi, insan kaynaklı depremler var mıdır, afet-

ler artıyor mu, radon gazı neden kanser yapar, iklimler insan olmadan değişebilir mi, doğal afetler konusunda yanlış inançlar nelerdir, depremlerin beklenmedik etkileri nelerdir, jeoturizm nedir, tüm bu soruların yanıtını, rahatça okunabilecek, öykü tadında bu kitapta bulacaksınız.

İnsan Olmak

John Gribbin - Mary Gribbin, Çev. Selçuk Gökoluk, Dost Kitabevi Yayınları, Eylül 2005, 326 s.

İnsanları insan-bireylere dönüştüren tarihsel süreç, insanın fiziksel varlık koşullarının olduğu kadar zihinsel ve toplumsal değişiminin de anahtarlarını içeriyor. Bu yolculuğun rastlantılar ve zorluklarla dolu öyküsünü anlattıkları kitaplarında, Mary ve John Gribbin, bir Afrika maymununun kıtayı terk etmesiyle başlayan bu belirleyici değişimin, modern bilimler ve sosyobiyoloji tarafından hâlâ titizlikle irdelenen evrensel değişim dinamiğiyle arasındaki bağıntıyı ele alıyor. Tartışmanın bilimsel temellerini insanın gündelik yaşamına, duygularına kızgınlıklarına, özlemlerine dek genişleten Mary ve John Gribbin, insan olmak serüveninin rotasını açıklayıcı ve anlaşılır bir dille yeniden kat ediyor.

Federico Sanchez'den Selamlar

Jorge Semprun, Çev. Can Utku, Agora Kitaplığı, Ekim 2005, 241 s.

Eskiden -yoksa başka bir hayatta mı?- Jorge Semprun'ün adı Federico Sanchez'di. O bir komünistti. Bir yeraltı militanı. İspanya'nın, geçmişi boş bir levha haline getirmek isteyen şu meşhur büyüklerinden biriydi. Ancak bütün bunlar geçmişte kaldı, artık savaş bitti ve Federico Sanchez, nam-ı diğer Semprun, Franco sonrası İspanya'da, sosyalist bir hükümette kültür bakanı bile oldu. Peki, o yeraltı militanından geriye ne kalmıştı? O eski Marksist, demokrasiyle uzlaşmış bir monarşiye nasıl hizmet edecekti? Yeni kimliği hangi özlemler, hangi umutlardan örülmüş olacaktı? İşte bu kitabın biraz alay, biraz da hüzünle sorduğu sorular özünde bunlardır.

Dünyada Değişmesi Gereken 50 Gerçek

Jessica Williams, Çev. Yurdakul Gündoğdu, Aykırı Araştırma, Ekim 2005, 311 s.

Şu anda dünyada 27 milyon köle var; şu anda 300 bin çocuk asker savaşıyor; şu anda 800 bin kişi açlıkla boğuşuyor; şu anda trafik kazasında birisi daha öldü… BBC muhabiri ve programcısı Jessica Williams'ın sergilediği çarpıcı gerçekler, ne yazık ki dünyamızın giderek daha da adaletsizleştiğini kanıtlıyor. Avrupalı'nın ineği kadar beslenmeyen Afrikalı, Japon kadının yarısı kadar yaşamayan Botswanalı, aylık gelirinin üçte birini rüşvet olarak veren Kenyalı, henüz hiç telefonla konuşmamış 4 milyar insan ve üçte bir nüfusu uzaylıların dünyayı ziyaret ettiğine inanan Amerika…

Şeytana Satılan Ruh

- Ya da Kötülüğün Egemenliği-, Jean Baudrillard, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2005, 215 s.

Yüzünü her zaman ustalıkla maskeleyebilmiş Şeytan, modern uygarlıkta, yine kendine yakışan kusursuz kıyafeti seçiyor. Şeytanın bu sefer bizlere hazırladığı tuzak, çektiği son numara, gerçekle kurduğumuz hayali ilişkiler ağında aranmalıdır. İnsan benliği dünya adlı dev ekrana yansıyan zavallı görüntüsünü izlemekten mutsuz! Bu görüntüler arasında kendi ölümünün peşinde koşan modern sanat, sinema, fotoğraf, bilgi, iletişim, internet ve her türlü politik cambazlık, şeytanın kazdığı çukuru daha da derinleştiriyor. Şeytan, her şeyi verirmiş gibi yaptığı sırada aslında her şeyi alıp götürüyor…

Türk Felsefe Tarihi

Bayram Kaya, Asya Şafak Yayınları, Ekim 2005, 399 s.

Bayram Kaya, felsefe okumaları yapmaya başlamak isteyenler için temel sağlayabilecek bir çalışma gerçekleştirmiş. Bu ülkede ortaya çıkmış felsefi düşünsel eğilimleri ve okulları konu edinmiş. Yazar, Türk Felsefe Tarihi'ni, "Asyatik Düşünce Biçimi", "Felsefeleşmiş Düşünce Biçimi", "Klasik Felsefi Düşünce Dönemi", "Klasik Dönem Sonrası Felsefi Düşünce", "Modern Dönem" olarak dönemleştiriyor ve bu başlıklar altından inceliyor.

Psikanaliz Konuşmaları

Tevfika Tunaboylu İkiz, Bağlam Yayınları, Ekim 2005, 194 s.

Normal ile anormal ayrımına gitmeyerek, insan davranışlarını bir devamlılık içerisinde inceleyen psikanalitik kuram, kişinin hem biricikliğini hem de öteki ile olan ilişkisindeki yeri belirlemektedir. *Psikanaliz Konuşmaları* çeşitli toplantılarda sunulan, psikanalitik kuramın uygulamalarını içeren bir dizi çalışmayı bir araya getiriyor. Psikanalizin kliniğin yanı sıra eğitim, edebiyat ve

Edebiyat ve Psikoloji

İnsan bedeniyle ruhu arasındaki ilişkiyi, çelişki ve açmazları, edebiyat ve psikoloji kadar inceleyen, onu birtakım kurallara dayandırma gayreti güden, insan ruhunun gizemli taraflarını, bilinçdışı alanlarını uzun ve ayrıntılı yolculuklarla tanımaya, karanlık noktalara ışık tutmaya çalışan üçüncü bir uğraş alanı yoktur; üstelik, yaklaşık yüz yıldır her iki alan da da sanat ve bilim olmak arasında gidip gelirken... Tuhaf olan, birbirine bu kadar benzeyen iki çalışma alanı arasındaki körler ve sağırlar diyaloğunun yaşanmaya devam etmesi. İşte, bu çalışma gerek sanat oluşları gerekse bilim çevrelerince uzun süre kabullenilmeyişleri bakımından aynı kaderi paylaşan edebiyat ile psikoloji bilimleri arasındaki belirgin benzerlikleri bir kez daha tartışmaya açarak sadece terminolojik düzeyde kalan "edebiyat psikolojisi" ara alanını biraz daha güçlendirmeye dönük bir çabanın ürünü..

Edebiyat ve Psikoloji, İsmet Emre, Anı Yayınları, Ekim 2005, 493 s.

sosyal bilimlerin diğer alanları ile kurulan yakın bağlantısını tartışıyor.

Plantu: Kanatlar ve Eller

Sevgi Türker Terlemez, Papirüs Yayınları, 2005, 208 s.

"Sevgi Türker Terlemez, çalışmamı, izlediğim yolu, karikatürlerimi konu alan bir kitap yazmak dileğinde olduğunu söylediğinde, "Çıldırmış olmalı!" diye geçirdim içimden. Sonra belki de Türkler'in hepsinin biraz çılgın olduğunu düşündüm. Doğru ya… Avrupa Birliği'ne girmeyi, arzu etmek için insanın bir tahtasının eksik olması gerekir."

Büyük Soygunda Medya

-Sansürsüz Yazılar-, Varlık Özmenek, Ceylan Yayınları, Eylül 2005, 258 s.

Varlık Özmenek kitabında boyalı medya dünyasında olup bitenleri kendine özgü üslubuyla anlatıyor: "Büyük Soygun yıllarında / yollarında bu meslekte yan yana olduklarım içinde ve elinden tutup gazeteciliğe çıkarttıklarım arasında bugün dolar yüz binerleri, milyonerleri var. Karşılığını yayınlarında bana sövgüyle –aynen okuyucu, dinleyici, izleyici kitlelere olduğu gibi-, ödeyen medya patronları var. Vurulan servetlerin, çevrilen işlerin ucu bucağı yok…"

Türk Romanında Mütareke İstanbul'u

Tamer Erdoğan, Kanat Yayınları, Ekim 2005, 209 s.

Mütareke'yle birlikte İstanbul, beş yıl boyunca işgal altında kaldı. Bu beş yıllık dönem, Türk romanında nasıl bir yer buldu? Tamer Erdoğan, o yılların havasını teneffüs etmiş yazarların romanlarına yansıdığı şekliyle Mütareke İstanbul'unu inceliyor: Ercüment Ekrem Talu, Halide Edip Adıvar, Salahaddin Enis Atabeyoğlu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Agah Sırrı Levend, Mehmet Rauf , Peyami Safa, Mithat Cemal Kuntay, Şükufe Nihal Başar, Hilmi Ziya Ülken, Cevdet Kudret Solok, Ahmet Hamdi Tanpınar, Kemal Tahir, Münevver Ayaşlı, İskender Ohri…

Babek: Sıyrılmış Kılıç

Celal Bergüşad, Çev. Zülfiye Elay Veliyeya-Eldar Ağbala, Yurt Kitap Yayın, 2005, 472 s.

"Babek kükredi, tüm gücü ile zincirleri kırıp parçalamak ve Halifenin üzerine atılmak istedi. Ferraşlar, siyah köleler, onu zorla tutabiliyorlardı. Babek yeşil af mendili ayakları altına alarak ezdi ve ileri doğru yürüyerek Halifeye meydan okurcasına, "Ey insan kasabı ben ateşperestim ve ateşperest olarak öleceğim! Benim Tanrım ebedi Güneş'tir!" diye bağırdı…

Şairin Kedisi

Adnan Binyazar, Can Yayınları, 2005, 149 s.

Ölümün Gölgesi Yok romanıyla 2005 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanan Adnan Binyazar, öykülerini *Şairin Kedisi* adlı bu kitabında bir araya getirdi. Geleneksel öykü anlayışını aşan çok katmanlı bir yapısı var bu öykülerin. Bu çok katmanlı ortamda, duyarlıkların kalem değmemiş derin bölgelerine uzanıyor Binyazar; şiirselliğin beslediği büyüleyici bir söylemle acının, hüznün, sevinin duygu uçlarıyla dokuduğu bir gökkuşağının içine sokuyor okurlarını. Yazınsallığın sınırlarını zorlamadan onları yaşamı güzelleştiren, renklendiren incelikler ölçüsünde, körelten, zehirleyen çirkinliklerle de yüz yüze getiriyor. Öykülerin, insanı sarıp sarmalayan çok boyutluluğu, onların okunurluk katsayısını artırıyor. *Şairin Kedisi*'nin kimi öyküleri, insanoğlunun yaşamı çekilmez kılan edimleri karşısında koparılmış bir çığlık, kimileri de insanoğluna sunulmuş bir güzelleme.

Yol Ayrımı

Salih Bolat, Toroslu Kitaplığı, Ocak 2006, 112 s.

Toroslu Kitaplığı, Kendi Seçtikleri dizisinin 4. kitabı olarak Salih Bolat seçkisini yayınladı. Kitabın sonunda şairle yapılan bir söyleşiye de yer verilen kitapta, şairin şiir serüveninin farklı dönemlerine ait eserler bulunuyor. "Şiirin bir yalnızlık işi olduğunu" düşünen şair, şiir dünyasının atmosferini de yalnızlık olarak niteliyor. Ancak öte yandan "bütün yaşamın şiir olduğunu" da savunuyor. Böylelikle Bolat'ın yalnızlığı, bir tür tanığın yalnızlığı haline geliyor: "Şu giden otobüsün camından dışarıya dalgın bakan kadın, şu elindeki çelenkle koşan adam, şu fırının önünde ekmek sırası bekleyen insanların yüzleri, şu yıpranmış sokak tabelası, şu taksi bekleyen güzel kızın kendini beğenmişliği, şu ağaç kökü, şu çamaşır ipi, şu bulut.. şiir değil de nedir? Öyleyse şairin tanıklığı, yaşamın ta kendisine yapılan bir tanıklıktır."

Endemik yayında!

Daha önce Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Topluluğu'ndan öğrencilerin çıkardığı *Endemik*, aynı kadro ile ama artık bir topluluğun dergisi olarak değil, bağımsız bir dergi olarak çıkmaya başladı. İki ayda bir yayımlanan dergi, kitapçılarda bulunabiliyor. Derginin ilk sayısında, "Evrimin ışığı olmaksızın biyolojide hiçbir şeyin anlam taşımayacağı" düşüncesinden hareketle, evrimsel düşüncenin gelişimine dosya olarak yer veriliyor. 2. sayıda öne çıkan kimi makaleler ise, "Biyolojik Çeşitlilik ve GDO'lar" ile "Kuşlarda Eşeysel Seçilim ve Dimorfizm"… Farklı içerikte makalelerin de yer aldığı derginin her sayısında, kimi sürekli bölümleri her sayı izlemek de mümkün.

Filozof

Muzaffer Oruçoğlu, Babek Yayın, Temmuz 2005, 302 s.

Politik faaliyetleri ve basılmış kitapları nedeniyle 13 yıl cezaevinde kalan ve yaşamını Avustralya'da sürdüren Muzaffer Oruçloğlu'nun bütün yapıtları çerçevesinde, *Filozof*, Babek Yayın tarafından okura sunuluyor. "Mülkiyet duygusunun olduğu yere aşk da girmez. Marangoz İsa bile göğe ağarken yakasında dünya malı bir iğne olduğu için göğün dördüncü katında kaldı" diyor *Filozof*.

A < B < C < A

"Ahmet, Belgün'den daha uzun boyluysa, Belgün de Cemal'den daha uzun boyluysa, Ahmet, Cemal'den daha uzun boyludur" önermesi hiç kuşkusuz doğrudur. Çünkü $A < B$ ve $B < C$ eşitsizliklerinden, $A < C$ eşitsizliği çıkar.

Şu önermeyi ele alalım şimdi: "Ahmet, Belgün'den daha iyi satranç oynuyorsa ve Belgün de Cemal'den daha iyi satranç oynuyorsa, Ahmet, Cemal'den daha iyi satranç oynuyordur".

Bu önerme doğru mudur? Ahmet gerçekten Cemal'den daha iyi satranç oynuyorsa, önerme doğrudur elbet. Ama genel olarak, herhangi üç kişi için doğru mudur bu önerme? Bir başka deyişle, *A*, *B* ve *C* herhangi üç kişiyi simgeliyorsa, *A*, *B*'den, *B* de *C*'den daha iyi satranç oynuyorsa, *A*, *C*'den daha iyi satranç oynuyor diyebilir miyiz?

Satranç analizi zor bir oyun. Satranç oynamak yerine zar atalım.

Zar Oyunu. A ve B diye adlandıracağımız iki zarın altı yüzünde şu sayılar yazılı olsun:

A:	1	4	5	7	9	12
B:	2	3	6	8	10	11

Bu iki zar birbiriyle "en yüksek sayıyı atma" oyunu oynasa, hangisi daha çok kazanır, yani hangi zarın kazanma olasılığı daha yüksektir? Bu soruyu yanıtlamak için gelebilecek zarları bir tabloyla gösterelim.

	1	***4***	***5***	***7***	***9***	***12***
2	***B***	***A***	***A***	***A***	***A***	***A***
3	***B***	***A***	***A***	***A***	***A***	***A***
6	***B***	***B***	***B***	***A***	***A***	***A***
8	***B***	***B***	***B***	***B***	***A***	***A***
10	***B***	***B***	***B***	***B***	***B***	***A***
11	***B***	***B***	***B***	***B***	***B***	***A***

Örneğin, *A*'ya 9, *B*'ye 6 geldiği durumu beşinci sütunla ikinci sıranın kesiştiği yerde (gölgelenmiş karede) gösterdik. *A*'nın *B*'yi yendiği zar atışlarını *A* ile, *B*'nin *A*'yı yendiği zar atışlarını *B* ile gösterdik.

Sayıldığında görüleceği gibi, *B*, *A*'yı 19 kez yeniyor. Demek ki *B*'nin *A*'yı yenme olasılığı 19/36'dır. Ve elbet, *A*'nın *B*'yi yenme olasılığı 17/36'dır (Eşitlik -yenişememek- olmadığından, bu iki olasılığın toplamı 1).

Dolayısıyla iki zardan birini seçmek gerekirse *B* zarını seçmeliyiz, çünkü *B* zarıyla kazanma olasılığımızı artırmış oluruz. Hatta bu oyunu B zarıyla (*A* zarına karşı) 36 milyon kez oynayacak olsak, aşağı yukarı 19 milyonunda kazanırız, geriye kalan 17 milyonunda kaybederiz. Sonuç olarak *B* zarı *A* zarından daha iyidir.

Bu kez üç zarımız olsun: *A*, *B* ve *C* zarları. Ve zarların üstünde şu sayılar yazılı olsun:

A:	1	5	6	10	13	18
B:	2	3	7	11	16	17
C:	4	8	9	12	14	15

Bu zarlarla *C*, *B*'yi 20/36 olasılıkla yener (hesapları okura bırakıyorum.) *B* de *A*'yı 19/36 olasılıkla yener. Demek ki *C* zarı *B* zarından ve *B* zarı *A* zarından daha iyidir. En iyi zarın *C* olduğu sonucuna varabilir miyiz?

C'yle *A*'yı birbirleriyle kapıştıracak olursak, *C*'nin *A*'yı gerçekten de 21/36 olasılıkla yendiğini görürüz.

Demek *C*, hem *A*'yı hem de *B*'yi yeniyor. Hiç kuşku yok ki bu örnekte *C* en iyi zardır.

Birinci Soru. Öyle *A*, *B* ve *C* zarları var mıdır ki, *A* zarı *B* zarını yensin (Olasılık olarak sözediyoruz burda elbet. Yani *A*'nın *B*'yi yenme olasılığı 1/2'den büyük olsun), *B* zarı *C* zarını yensin ve *C* zarı *A* zarını yensin?

Ayrıca zarların üstünde 18 değişik sayı olsun? (Eğer böyle 18 değişik sayı varsa, dilersek bu sayıları 1'den 18'e kadar alabiliriz)

Birinci Sorunun Yanıtı. Evet vardır! Bu zarları bulacağız. Hatta öyle zarlar bulacağız ki, *A*, *B* ve *C* birbirlerini hep aynı sonuçla, 19'a 17 yenecek! Ve atacakları ortalama zar aynı olacak!

1'le 18 arasındaki sayıları rastgele bir biçimde *A*, *B* ve *C*'ye dağıtalım. Eğer şanslı bir günümüzdeysek istediğimize ulaşırız. Şansımızı deneyelim. Diyelim *A*, *B* ve *C*'ye şu sayıları dağıttık:

A :	3	5	8	12	14	16
B :	2	4	9	11	13	18
C :	1	6	7	10	15	17

Bu zarları yarıştırırsak şu sonuçları elde ederiz:

A-*B* : 19–17
B-*C* : 19–17
C-*A* : 18–18

İlk iki karşılaşma istediğimiz gibi, ama son karşılaşma istediğimiz gibi değil. *C*'nin *A*'yı yenmesini istiyorduk, oysa yenişemediler. Demek ki *C*'yi güçlendirip *A*'yı zayıflatmamız gerekir. *A*'nın büyük bir sayısını *C*'nin küçük bir sayısıyla değiştirirsek istediğimiz olur ama, o zaman da istemeden *A*-*B* ve *B*-*C* sonuçlarını değiştirebiliriz... Bunu

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Başkanı

anesin@bilgi.edu.tr

engellemeliyiz ama nasıl? *A*'nın hangi büyük sayısıyla *C*'nin hangi küçük sayısını değiştirelim ki, *A-B* ve *B-C* karşılaşmaları (yani *B*'nin yaptığı karşılaşmalar) bu değişimden etkilenmesinler. *A*'nın 8'iyle *C*'nin 7'sini değiştirirsek, hem *C* güçlenmiş hem de *A* zayıflamış olur, hem de *A–B* ve *B–C* karşılaşmaları bu değişimden etkilenmezler! Çünkü *B*'nin bir sayısı 7'den küçükse, 8'den de küçüktür; 8'den küçükse 7'den de küçüktür... Dediğimiz gibi yapalım ve 7'yle 8'in yerlerini değiştirelim:

A:	3	5	7	12	14	16
B:	2	4	9	11	13	18
C:	1	6	8	10	15	17

Bu yeni zarlarda *A–B, B–C* ve *C–A* karşılaşmaları hep aynı sonuçla, 19–17 biter. İstediğimiz gibi *A, B, C* zarı bulduk.

Okur herhalde ilk denememdeki *A, B, C* zarlarını rastgele bulduğuma inanmıyor ve bu zarları nasıl elde ettiğimi soruyordur. Okur inanmamakta haklı. İlk zarları nasıl bulduğumu anlatayım.

Herhangi iki zarın 5-6, 7-8 gibi ardışık iki sayıyı paylaşmaları işime gelir. Hatta bunun bir değil iki ardışık sayı çifti için böyle olması daha da iyi olur. Gerekirse birini, gerekirse diğerini güçlendirmek için kullanırım. Böylece yanlışı gidermem kolay olur, çünkü böylece diğer iki karşılaşmanın sonucunu değiştirmeden istediğim karşılaşmanın sonucunu istediğim yönde değiştirebilirim. Bunu biliyorum. Dolayısıyla ilk denememde bunu sağlamaya çalışmalıyım. Sayıları zarlara şöyle dağıtalım:

B:						***18***
C:					***15***	***17***
A:	***1***			***12***	***14***	***16***
B:	***2***	***4***		***11***	***13***	
C:	***3***	***5***	***7***	***10***		
A:		***6***	***8***			
B:			***9***			

Yani şöyle:

A :	1	6	8	12	14	16
B :	2	4	9	11	13	18
C :	3	5	7	10	15	17

Bu zarlar aralarında oynarlarsa her karşılaşma 18–18 berabere biter... Oysa ben -örneğin- *A*'nın *B*'yi yenmesini istiyorum. 1'le 2'nin yerlerini değiştirirsem, *A*'yı güçlendiririm, *B*'yi zayıflatırım ve *C*'nin karşılaşmalarının sonuçlarını değiştirmem. Bu değiştirmeyi yapacak olursam *A-B* karşılaşması istediğim gibi biter ve *B-C* ve *A-C* karşılaşmalarında bir değişiklik olmaz. *B-C* karşılaşmasını *B*'ye kazandırtmak için 4'le 5'in yerlerini değiştireyim. Böylece *B-C* karşılaşmasını *B* kazanır ve *A-B* karşılaşmasını hâlâ *A* kazanır, hem de aynı sonuçla. Son olarak, *C-A* karşılaşmasını *C*'ye kazandırtmak için 7'yle 8'in yerlerini değiştirebilirim. Sonuç olarak şu zarları elde ederim:

A :	2	6	7	12	14	16
B :	1	5	9	11	13	18
C :	3	4	8	10	15	17

Ve şu sonuçları elde ederiz:

A-B : 19-17
B-C : 19-17
C-A : 19-17

İstediğimiz de buydu zaten. Üstelik her üç zarın ortalama sayısı aynı: 57/6 = 9,5.

İkinci Soru. Aynı şeyi dört zarla yapmaya çalışalım. Üstlerinde 1'den 24'e kadar tüm sayıların bulunduğu öyle dört *A, B, C, D* zarı bulalım ki *A-B, B-C, C-D* ve *D-A* karşılaşmalarının sonucu 19-17 olsun. Ayrıca *A-C* ve *B-D* karşılaşmalarının sonucu 18-18 olsun!

İkinci Sorunun Yanıtı. Yukarda anlattığımız yöntemi deneyelim.

Zarları ilk aşamada şöyle dağıtalım:

C:						***24***
D:					***20***	***23***
A:	***1***			***16***	***19***	***22***
B:	***2***	***5***		***15***	***18***	***21***
C:	***3***	***6***	***9***	***14***	***17***	
D:	***4***	***7***	***10***	***13***		
A:		***8***	***11***			
B:			***12***			

Yani zarlarımızın yüzleri şöyle olsun:

A:	1	8	11	16	19	22
B:	2	5	12	15	18	21
C:	3	6	9	14	17	24
D:	4	7	10	13	20	23

Karşılaşmaların sonuçlarını da yazalım:

A-B : 19-17
B-C : 18-18
C-D : 17-19
D-A : 18-18
A-C : 19-17
B-D : 19-17

Tam istediğimiz gibi olmadı ama pek uzak sayılmayız. *A-B* karşılaşması tam istediğimiz gibi sonuçlandı: 19-17. Ama öbür karşılaşmaların hiçbiri istediğimiz gibi sonuçlanmadı. İkinci ve üçüncü karşılaşmalara bakalım ilk olarak. İkinci karşılaşma 18-18 bitmiş, oysa biz *B*'nin 19-17 kazanmasını istiyorduk. Demek ki *B*'yi *C*'den 1

sayı daha güçlü kılmalıyız. Üçüncü karşılaşma 17-19 *D*'nin lehine bitmiş, oysa biz tam tersini istiyorduk. Demek ki *C*'yi *D*'den daha güçlü kılmalıyız. Bu isteklerimizi ilk iki sütunla oynayarak yerine getirebiliriz:

A:	1	8	11	16	19	22
B:	4	5	12	15	18	21
C:	3	7	9	14	17	24
D:	2	6	10	13	20	23

Bu yeni zarlarla sonuçlar şöyle:

A-B : 19–17
B-C : 19–17
C-D : 19–17
D-A : 18–18
A-C : 19–17
B-D : 18–18

Dördüncü ve beşinci karşılaşmalar hâlâ daha istediğimiz gibi değil. Örneğin *A-C* karşılaşmasını iki sayı farkla *C* kazanmış. Oysa biz bu karşılaşmanın 18-18 berabere bitmesini istiyorduk. Demek ki *A*'yı *C*'den 1 puan güçlendirmeliyiz. 7'yle 8'in yerlerini değiştirelim. *A-D* karşılaşmasını da yoluna koymak için 10'la 11'in yerlerini değiştirelim. İşte zarlar:

A:	1	7	10	16	19	22
B:	4	5	12	15	18	21
C:	3	8	9	14	17	24
D:	2	6	11	13	20	23

Bu yeni zarlarla sonuçlar şöyle:

A-B : 19-17
B-C : 19-17
C-D : 19-17
D-A : 19-17
A-C : 18-18
B-D : 18-18

Tam istediğimiz gibi... Ayrıca her zarın ortalaması 75/6'dır. Yani averajda da eşitlik bozulmaz.

Yazının başında sorduğum satranç sorusunun yanıtını hâlâ daha bilmiyorum. Ama yukardaki bulgularım bana satrançta "daha iyi oyuncu" ilişkisinin bir tamsıralama olmadığını fısıldıyor. Kimi oyuncu oyun başında, kimi oyuncu oyun ortasında, kimi oyuncuysa oyun sonunda iyi olabilir. Kimi oyuncu savunmada iyidir. Kimisi hırslı oyuncuya karşı daha iyi oynar... Bir satranç oyununu kazandıran (ya da kaybettiren) birçok öğe olduğundan, "daha iyi satranç oyuncusu" ilişkisinin bir tamsıralama olduğunu hiç sanmıyorum.

KİTAP DİZİSİ
2. KİTABI ÇIKTI

BİLİM VE DÜŞÜNCE

Gericiliğin ve Saldırganlığın İdeolojisi

AMERİKAN "FELSEFESİ"

Felsefeden politikaya, fizikten kozmopolitizme kadar çok farklı alanlardan metinlerin yer aldığı bu kitabımızda işlenen aslında tek bir konudur: Özünü pragmatizmin oluşturduğu Amerikan "felsefesi".
Ancak uygulandığı alanlarda ete kemiğe büründüğünden, gerçek muhtevası ve yol açtığı tahribatları da ancak oralarda somutlaştırılıp tam ortaya konabilirdi. Pragmatizmi, salt teorik bir düşünce olarak ele almak bu nedenle yetersiz kalacaktı. Onun bir "eylem kılavuzu" olarak, her defasında aldığı somut biçimleriyle birlikte ortaya koymak gerekmekteydi.

İkinci kitap

- İlkesi ilkesizlik, değeri değersizlik olan bir "felsefe"...
- Bir "eylem kılavuzu" olarak pragmatizm...
- Günümüz Amerikan (ABD) politikalarıyla benzerlik...
- 1950'lerin ABD'sinde faşizan uygulamalar...

EVRENSEL BASIM YAYIN | Tel: 0212 361 09 07 Fax: 361 09 04
E-mail:bilgi@evrenselbasim.com

Selim Gürcan selimgurcan@satrancokulu.com

Topalov
FIDE Dünya Şampiyonu oldu!..

27 Eylül - 16 Ekim tarihleri arasında Arjantin, San Luis'de 8 oyuncu arasında oynanan FIDE Dünya Şampiyonası'nı açık bir üstünlükle Bulgar Büyükusta Topalov kazandı. Çift tur döner sistemle oynanan turnuvanın ilk yarısında Topalov 7 oyunda 6 galibiyet ve 1 berabere ile inanılmaz 3177 (!) elo performansı gösterdi. Turnuvanın ikinci yarısında birinciliğini sürdürmek için daha dikkatli oynayan Topalov, tüm oyunları berabere yaparak 1.5 puan fark ile FIDE Dünya Şampiyonu oldu.

Turnuvanın çapraz tablosunu yan sayfada görebilirsiniz.

Svidler (2738) - Topalov (2788) [B90]

1. e4 c5 z2. Af3 d6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. Ac3 a6 6. Fe3 Ag4 7. Fg5 h6 8. Fh4 g5 9. Fg3 Fg7 10. h3 Ae5 11. Af5 Fxf5 12. exf5 Abc6 13. Ad5 e6 14. Ae3 Va5+ 15. c3 Af3+! Topalov şaşırtıcı taktik bir operasyonla inisiyatifi ele geçirmeye çalışıyor. 16. gxf3 olmaz çünkü 16. ... Fxc3+ 17. bxc3 Vxc3+ 18. Şe2 (18. Vd2 Vxa1+) 18. … Ad4+ yolundan sonra, Beyaz vezirini kaybederdi.

16. Vxf3 Fxc3+ 17. Şd1 Va4+ 18. Ac2 Fxb2 19. fxe6 fxe6 20. Vb3 Vxb3 21. axb3 Fxa1 22. Axa1 Değişimler sonucunda siyahın Kale ve iki Erine karşılık beyazın iki hafif aleti var. Taş dağılımındaki dengesizlik enerjik oyun gerektiriyor. 22. … Şe7 23. Fd3 Kac8 24. Ke1 Ad4 25. f3 Kc3 26. Şd2 Khc8 27. Kb1 K3c5 28. b4 Kd5 29. Ff2 Şd7 30. Fe3 Af5 31. Ff2 Ah4 32. Fxh4 gxh4 33. Ac2 h5 34. Ke1 Kg8 35. Şc3 a5 36. Fc4? Beyazın ilk ve son ciddi hatası. Açmazda kalmak büyük sorunlar yaratacak. Doğrusu 36. bxa5 oynamak ve 36. … Kxg2'ye 37. Ad4 ile devam etmekti. Beyaz aletlerin etkin oluşu berabereyi sağlayacaktır. 36. ... Kc8 37. Ae3 Kb5 38. Şd3 Kxb4 39. Fxe6+ Şxe6 40. Ac2+ Şd5 41. Axb4+ axb4 42. Ke7 b5 43. Kh7 Kc3+ 44. Şd2 Kc4 0–1.

Aşağıdaki oyunda Topalov, 2004 FIDE Dünya Şampiyonası'nın yarıfinalinde Kasimdzhanov'a kaybettiği maçın adeta rövanşını alıyor. Dünya sıralamasında gerilerde olan Kasimdzhanov, yarıfinalde Topalov'u, finalde de Adams'ı yenerek FIDE Dünya Şampiyonu olmayı başarmıştı.

Topalov (2788) - Kasimdzhanov (2670) [C88]

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 a6 4. Fa4 Af6 5. 0–0 Fe7 6. Ke1 b5 7. Fb3 0–0 8. h3 Fb7 9. d3 d6 10. a3 Aa5 11. Fa2 c5 12. Abd2 Ac6 13. Af1 Fc8 14. c3 Fe6 15. Fxe6 fxe6 16. b4 Vd7 17. Vb3 Kfb8 18. A1h2 a5 19. Fd2 h6 20. Ag4 Axg4 21. hxg4 axb4 22. axb4 cxb4 23. cxb4 Ff6 24. Kec1 Şf7 25. g3 Vb7 26. Şg2 Kxa1 27. Kxa1 Ka8 28. Kh1 Ad4 29. Axd4 exd4 30. Ff4 d5 31. e5 Fe7 32. Vd1 Fg5 33. Fxg5 hxg5 34. Kh5 Ve7 35. Vh1 Kf8 36. Kh7 Şe8 37. Va1 Şf7 38. Vc1 Şe8 39. Va1 Şf7 40. Vxd4 Sg8 41. Kh1 Vf7 42. Ve3 d4 43. Ve2 Vb7+ 44. Ve4 Vxe4+ 45. dxe4 Kc8 46. Kb1 Kc3 47. Kb2 Şf7 48. Şf1 Kc1+ 49. Şe2 Kc3 50. Ka2 Kb3 51. Ka7+ Şf8 52. Kb7 Kxb4 53. Şd3 Kb2 54. f4 Kb3+ 55. Şxd4 Kxg3 56. f5 Kxg4 57. f6 Kg1 58. Kxg7 b4 59. Şc5 b3 60. Kb7 Ka1 61. Kxb3 Ka5+ 62. Şd4 Ka4+ 63. Şe3 Ka5 64. Kb8+ Şf7 65. Kb7+ Şf8 66. Şd4 Ka4+ 67. Şc5 Ka5+ 68. Şd4 Ka4+ 69. Şe3 Ka3+ 70. Şf2 Ka5 71. Şg3 Kxe5 72. Şg4 Kxe4+ 73. Şh5 1–0.

Dünya Şampiyonluğu kaosu

1980'li yıllarda Dünya Şampiyonluğu denilince, satrançla az çok ilgili herkes tarafından tartışmasız iki

				1	2	3	4	5	6	7	8		
1	Topalov, V	2788	+102	* *	1 ½	½ ½	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	10.0 / 14	
2	Svidler, P	2738	+76	0 ½	* *	½ ½	1 1	1 ½	½ ½	½ ½	1 ½	8.5 / 14	55.00
3	Anand , V	2788	+19	½ ½	½ ½	* *	0 ½	½ 1	0 1	1 ½	1 1	8.5 / 14	54.50
4	Morozevich, A	2707	+36	0 ½	0 0	1 ½	* *	½ 1	½ 1	½ ½	½ ½	7.0 / 14	
5	Leko, P	2763	-52	0 ½	0 ½	½ 0	½ 0	* *	½ 1	1 ½	1 ½	6.5 / 14	
6	Kasimdzhanov, R	2670	+2	0 ½	½ ½	1 0	½ 0	½ 0	* *	½ ½	0 1	5.5 / 14	
7	Adams, Mi	2719	-53	0 ½	½ ½	0 ½	½ ½	0 ½	½ ½	* *	½ ½	5.5 / 14	38.75
8	Polgar, Ju	2735	-125	0 ½	0 ½	0 0	½ ½	0 ½	1 0	½ ½	* *	4.5 / 14	38.00

isim hemen telafuz edilirdi: Karpov ve Kasparov. Ne var ki 1983 yılında Kasparov, FIDE bayrağı altında oynamayı reddederek, kendi başına Dünya Şampiyonluğu maçları düzenlemeye başlayınca; ortaya çıkan iki başlılık dünya satrancını adeta kaosa sürükledi. Artık FIDE Şampiyonları, her yıl veya iki yılda bir yapılan eleme hızlı turnuvalarla belirlenen Khalifman, Anand, Ponomariov, Kasimdzhanov gibi daha az bilinen isimlerdi. Kasparov ise Klasik Dünya Şampiyonası adı altında unvanını Short ve Anand'a karşı başarıyla koruyordu. Ta ki beklenmedik bir şekilde Kramnik'e 2000 yılında kaybedene kadar. Bu tarihten sonra Kramnik, Kasparov'a doğrudan rövanş hakkı vermeyince, artık dünya şampiyonluğu iddiasında olan 3 ses duyulacaktı: Kasparov, Kramnik ve sürekli değişen FIDE Şampiyonları!

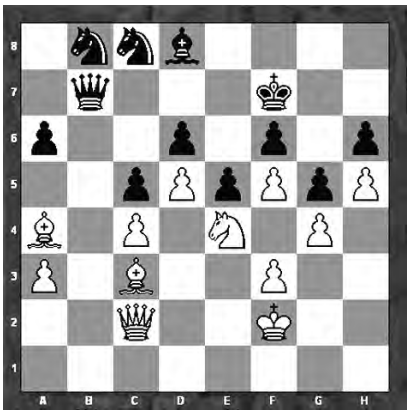
2002 yılında yapılan Prag Anlaşması bu çok başlılığı bitirecek gibiydi. Kramnik, dünyanın önde gelen oyuncularının oynayacağı Dortmund Turnuvası'nın galibiyle oynayacaktı. Kasparov da FIDE Şampiyonu Kasimdzhanov ile mücadele edecek ve 2 maçın galibi kendi aralarında oynayarak herkesin kabul edeceği Dünya Şampiyonu'nu belirleyecekti. Kramnik, Dortmund'un galibi Leko'yu yendi ve planın ilk aşaması gerçekleşti. Ne var ki Kasparov ile Kasimdzhanov maçı, Dubai sponsorluğu garanti edilemeyince gerçekleşmedi. Bu fiyaskonun üzerine, maçı kurtarmak için son yıllarda uluslararası organizasyonlar ile Türkiye'nin adını dünyaya kabul ettiren TSF Başkanı Ali Nihat Yazıcı devreye girdi. Devlet güvencesi verilerek maçın İstanbul'da organizasyonu için FIDE'ye başvuruldu. Tam her şey yoluna giriyormuş gibi gözükürken, Kasparov satrancı bıraktığını açıkladı ve işler yine içinden çıkılmaz bir hal aldı.

Son durum yine karmaşık. Kramnik, Prag Anlaşması'na dayanarak FIDE Şampiyonu ile oynama hakkına sahip olduğunu söylüyor. Topalov ise dünya sıralamasında şu anda 7. sırada olan ve kendisinden 60 elo puanı düşük Kramnik ile oynamasının mantıksız olduğunu söylemekte. Topalov'un menajeri Danailov ise, Topalov'un, satrancı bıraktığını ilan eden Kasparov ile oynama arzusunu ifade etti. Anlaşılan dünyanın önde gelen oyuncuları hem masa başında hem de müzakere sahalarında satranç oynamaya devam edecek.

Topalov, V (2640) - Arduman, C (2365) [A42]; Balkan Takım Birinciliği, Varna, 1994

1990'lı yılların başlarında yeni bir yıldız olarak kabul edilmeye başlanan genç Topalov ile Türkiye Şampiyonu Can Arduman, Varna'daki Balkan Birinciliği'nde berabere yapmayı başarmıştır. Aynı yıl Topalov'un 1994 Moskova Olimpiyatı'nda Kasparov'u bir güzel yendiğini söylemeden de geçmeyelim.

1. e4 g6 2. d4 c6 3. c4 d6 4. Ac3 Ad7 5. Af3 Fg7 6. Fe2 e5 7. d5 c5 8. Fg5 Agf6 9. Ad2 h6 10. Fh4 a6 11. a3 0–0 12. b4 Vc7 13. 0–0 Ah7 14. Ab3 b6 15. bxc5 bxc5 16. Vd2 Adf6 17. Kfb1 Fd7 18. Kb2 Kfb8 19. Kab1 Kb7 20. Fd1 Kab8 21. Ac1 Ff8 22. Fg3 Ag5 23. f3 Ah5 24. Fe1 Şg7 25. Ad3 Kxb2 26. Kxb2 Fe7 27. h4 Ah7 28. g4 A5f6 29. Kxb8 Vxb8 30. Fc2 Vd8 31. Vf2 Ag8 32. Ad1 f6 33. Ae3 Af8 34. Fc3 g5 35. h5 Vb6 36. Af5+ Fxf5 37. exf5 Ad7 38. Vd2 Fd8 39. Af2 Ae7 40. Ae4 Ac8 41. Şf2 Şf7 42. Fa4 Ab8 43. Vc2 Vb7 (Diyagram) 1/2–1/2.

Balkan Takım Birinciliği'nin son turunda Türkiye ve Bulgaristan maçında oynanan bu oyun ve diğer 4 oyun (!) takım kaptanlarının anlaşmasıyla berabere bitirildi. 6 masa üzerinden yapılan maçta 3.5 puan almak Bulgaristan'a birinciliği garanti ediyordu. Aynı turnuvada beşinci masada oynamakta olan bu satırların yazarı Selim Gürcan, Büyükusta rakibine karşı kaybedince, Bulgar kaptan geri kalan 5 oyunu berabere yapmayı uygun buldu. Son diyagramda konumun Arduman için tehlikesiz olduğunu söyleyebiliriz. Siyah, Beyazın giriş imkânlarını sağlam bir şekilde engellemekte. Oyunun hakkı beraberedir.

A. Utku Üzülmez, 13k utkuman@yahoo.co.uk

5. İstanbul Go Turnuvası

Beşinci İstanbul Go Turnuvası 8-9 Ekim 2005 tarihlerinde, Bilgi Üniversitesi Dolapdere Kampüsü'nde gerçekleştirildi. İstanbul'un yanı sıra Ankara, Eskişehir ve Bursa'dan da katılım alan turnuva, toplam 42 oyuncuyla düzenlendi. ODTÜ, Bilkent, Hacettepe, İTÜ ve Galatasaray Üniversiteleri'nin Go kulüplerinden katılımcıların yer aldığı turnuvada, bir de Japon vatandaşı bir oyuncu bulunuyordu. 2005 Türkiye Şampiyonu Kıvanç Doğanay, 6 turlu yapılan turnuvada oynadığı tüm oyunları kazanarak turnuvayı 1. olarak tamamladı.

İstanbul Turnuvası, 2004 Aralık ayında ODTÜ'de düzenlenen Alpar Kılınç Turnuvası'ndan sonra, ulusal nitelikte katıldığım 2. turnuva oldu (üniversite turnuvaları ve 9 x 9 turnuvalar dışında). Alpar Kılınç Turnuvası'nı 2 oyun kazanarak tamamlamıştım, bu turnuvada ise 3 galibiyet aldığımda, kendimi başarılı sayacaktım.

8 Ekim Cumartesi sabahı kayıt masasına gittiğimde, adımın yanında 10k yazdığını gördüm. 3 taş yüksek yazılmanın olası sonuçlarını kestirmeye uğraşırken, bir yandan da bu durumu düzeltmeye çalıştım. Hemen sonra ise; turnuva sonuçlarımız Türkiye Go Oyuncuları Derneği'nin de üyesi olduğu Avrupa Go Federasyonu'na da bildirileceği için seviyelendirme sistemi olarak Avrupa sistemi kullanıldığını anladım. Go Köşesi'nde başlangıçtan bu yana Kiseido Go Sunucusu'ndaki derecemi kullanıyordum. Kişisel olarak da kendimi hep bu seviyeyle kabul ettim. KGS'nin seviyelendirme sistemi biraz daha zorlu olduğundan, 10k gücündeki Avrupalı bir oyuncu KGS'de yaklaşık olarak 13-14k oluyordu. Dolayısıyla *yeni* seviyem aslına bakılırsa nitelik anlamında bir değişiklik yapmasa da, moralimi olumlu yönde etkiledi. Böylece turnuvaya 10k olarak katılmış oldum.

Oyunlar handikapsız (avanssız) olarak, 60 dakika ana süre ve 10/5 hamle/dak byo-yomi ile (ana süre bitiminden sonra her 5 hamle için 10 dakika) oynandı.

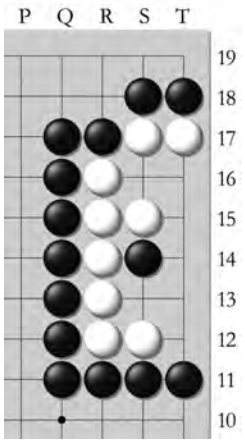
Güçlü rakibime karşı oynadığım ilk oyun oldukça önemliydi: Çünkü turnuvanın benim için başlangıç oyunuydu. Önümdeki Go tahtasının başlangıçta bomboş olduğunu ve rakibimin de benim de birer birer hamle yapacağımızı, sırayla oynayacağımızı ve bu gobanı

Kıvanç Doğanay

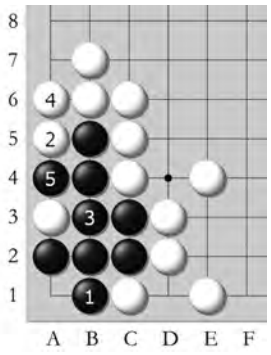
birlikte dolduracağımızı, dolayısıyla benden güçlü olsa bile ondan çok fazla korkmamın doğru olmadığını düşündüm. En iyi oyunumu oynamaya çalıştım. Üzerinde iki defa düşünmemin yeterli olacağı pozisyonlarda dahi daha fazla düşündüm. Evet, zamanımı fazlasıyla kullandım ve gerçekten oldukça zorlu geçen bir oyunu kazandım! Moral katsayımı arttıran ikinci gelişme bu oldu.

Günün devamındaki ikinci oyunumda, bana yakın seviyedeki bir oyuncuya yenildim. Cumartesi günü oynadığım son oyundaki rakibim ise, Japon konuğumuzdu: Yine benden güçlü bir oyuncuyla oynayacaktım... Oyuna çok kötü bir başlangıç yaptım. -Belki de rakibim benden çok daha iyi bir açılış yaptı?- Oyun gelişim sürecindeyken tahtanın genel durumunu her incelediğimde, ümitsiz durumda olduğumu, bana ciddi anlamda puan kazandıracak alanım bulunmadığını acıyla fark ediyordum. Sonuç olarak, iki-üç defa oyunu terk etmeyi de düşündüm. Ancak hiç beklemediğim bir anda, rakibim oldukça önemli bir hata yaptı ve ben de bu hatasını cezalandırarak yaklaşık 30 taşlık bir

Go Problemleri

Siyah oynar ve öldürür.

Geçen ayın çözümü.

grubunu öldürdüm. Artık oyun benim tarafıma dönmüştü: 2. galibiyetimi aldım.

Kaybedilmesi gereken bir oyunu kazanmak tuhaf bir duygu; sevinmek biraz zor oluyor ve buruk kalıyor. Kazanmanın ötesinde, Bay Mitani ile oynamak, özellikle de oyun sırasındaki heyecanlı tavırları ve hareketleri dolayısıyla benim için çok büyük bir zevkti.

İlk gün sonunda iki oyunu kazanarak 3 galibiyet hedefime oldukça yaklaşmıştım. Pazar günü benim için güzel bir gün olacak gibi gözüküyordu. Derken hiç hesapta olmayan bir şey oldu: Cumartesi akşamı moralimi ve konsantrasyonumu sarsan bir görüşmem oldu. Bu görüşmede, oynamaktan müthiş zevk aldığım bir oyunu nedensizce yarım bıraktığım ve hatta ona sırtımı döndüğüm gerçeğiyle tekrar yüzleştim. Bundan dolayı pişmanlık duygusuyla yüklü, ağır bir gece geçirdim... Pazar günü turnuva salonunda beni oldukça zorlu bir gün bekliyordu.

Ertesi gün ilk oyunumda bana yakın seviyeli bir oyuncuyla eşleştim. Kötü ve zor geçen bir önceki gece veya bir pazar sabahı olmasının etkisiyle olsa gerek, tahtada son derece sakin bir oyun vardı. Her ikimiz de kocaman ve yaklaşık denk büyüklükteki alanları paylaşarak çevrelemiş, birbirimize uzak duruyorduk. Oyun sonunda kazananı belirleyecek kaçınılmaz savaş başladı ve rakibim birkaç yerde hata yaptı. Sona doğru oyunu saydığımda 10-15 puanla önde olduğum gözüküyordu ve ana süremin tamamını yine kullanmıştım. Önde gözüktüğüm için ve zamandan kaybetme korkusuyla birkaç defa ko savaşına girmedim. Oyunu tamamladığımızda ise 0,5 puanla kazandığımı gördüm! Oyunun ardından nasıl yanlış saydığımı ciddi şekilde düşündüm ve nerede hata yapmış olabileceğimi bulmaya çalıştım. Bunu önemsedim, çünkü oyunu kazanıyor olduğum düşüncesiyle son hamlelerimi daha çok savunmaya dayalı kullanmıştım. Yani oyunu yanlış saymak bana bu oyunu kaybettirebilirdi de. Nedenini bulamadım ama, o anda duru bir zihnim olmadığı için üzerinde artık daha fazla düşünmüyorum...

4 tur sonunda 3 oyunu kazanmış ve hedefime ulaşmıştım. Bu aşamaya gelene kadar tüm oyunlarımda ana süremin tamamını kullanmakla birlikte byo-yomi sürelerimi de kullanmıştım -yani her oyunum yaklaşık olarak 2 saate yakın veya daha fazla sürmüş olmalı- ve gerçekten de her hamle üzerine defalarca düşünüyordum. Fakat bu kadar yoğunluk, galibiyetlerin yanı sıra yorgunluğu da beraberinde getirdi, tükeniyordum...

Bir kez daha öğrendim ki; bir turnuvada başarılı olmak yalnızca oyun kazanmakla değil, aynı zamanda ve daha önemlisi bu güçlü istikrarı korumakla ilgili. Heyecanımı turnuva süresince korudum ama, gücümü aynı oranda korumayı başaramadım. Örneğin, ilk gün oynadığım oyunlarda bir hamle için 6-7 defa düşündüysem, son oyunlarımda bu sayı 1-2'ye indi. Ve 5. turdaki oyunumu büyük bir farkla, 6. turdaki oyunumu da terk ile kaybederek, turnuvayı 3 galibiyetle 21. sırada tamamladım.

İstanbul turnuvası ile ilgili resimlere ve turnuva sonuçlarının tam listesine http://tgod.org.tr sitesinden ulaşabilirsiniz. Bunların dışında, http://www.uzulmez.info/turkiyego/ sitesini yayına koydum. Burada Go oyunu hakkında bulabileceğiniz genel bilgilerin yanı sıra, Bilim ve Gelecek'teki Go Köşesi'nin gelişimi ve içeriğiyle ilgili bilgileri de alabileceksiniz. Bu siteyle birlikte, Go Köşesi'nde verdiğim oyun örneklerini bilgisayar ortamından izlenebilir kılmak istedim.

5. İstanbul Go Turnuvası

Sıra	İsim	Seviye	Şehir	MMS	SOS	SSS	Puan
1	Kıvanç Doğanay	2D	Ank	30	162	972	6
2	Kerem Karaerkek	2D	Ank	28	167	977	4
3	Adem Kayatepe	1K	İst	28	166	976	4
4	Fatih Sulak	2D	Ank	28	163	974	4
5	Hayri Kılıç	2D	İst	28	160	973	4
6	Bayram Bütün	1D	Ank	27	168	962	3
7	Emre Bektöre	1D	İst	27	164	979	3
8	Erkam Gürbüzel	2K	İst	27	157	961	3
9	Saadet Eryılmaz	4K	İst	27	156	941	4
10	Ozan Can Dönertaş	4K	İst	27	154	934	4

Mini Sözlük

Terk: Oyun sona ermeden rakibin kazandığını kabul ederek oyunu bitirmek.

DİPNOT KİTABEVİ

Rall, Express, Toplum ve Bilim, Humanite, Praksis, Bilim ve Gelecek, Doğu ve Batı, Siyahi, Virgül, Birikim, vb. dergilerin eskimeyen sayıları,

DİPNOT'ta sizi bekliyor!...

Selanik Cad. 82/32 Kızılay / Ankara
Tel: 4192932- Fax: 4192532

1 NT açışına jacoby transferi

Konvansiyonel konuşmadır. 1 NT açışından sonra araya giriş olmayacak.

Açıcı 1 NT açtıktan sonra, cevapçı elindeki majörün bir altındaki rengi 2 düzeyinde okur, açıcı da cevapçının okuduğu rengin bir üstünü okuyarak transferi alır.

Açan	Cevapçı
1 NT	2♦
	5'li Körüm var iki Kör de
2♥	Pas
	5'li Kör 0-7 HCP

Açan	Cevapçı
1 NT	2♥
	5'li Pik'im var 2 Pik de
2♠	Pas
	5'li Pik 0-7 HCP

Cevapçı transferi yaptıktan sonra puan durumuna göre ya pas der ya da konuşmayı sürdürür.

Açan	Cevapçı
1 NT	2♦
	5'li Körüm var iki Kör de
2♥	3♥
	6'lı Kör 7-8 HCP zon daveti
	* 6'lı Kör 9-11 HCP TEXAS
	4♥ 6'lı Kör 12-14 HCP Şlem daveti

* : Texas transferi gelecek sayımızda işlenecek.

Açan	Cevapçı	
1 NT	2♦	5'li Körüm var 2 Kör de
2♥	2 NT	8-9 HCP zon daveti
3 NT	10-14 HCP zon	
4 NT	15-16 HCP Kantitatif	

Açanda 3'lü Kör tutuşu varsa, cevapçının ikinci konuşmada gösterdiği puanları da dikkate alıp konuşma düzeyini belirleyerek, koz ya da sanzatu oynar.

EL NO: 15

♠1094
♥R10873
♦ADV4
♣4

K
B D
G

♠AV65
♥AD9
♦109
♣AV32

G	K
1 NT	2♦ (2 Kör de)
2♥	3♦ (4+ Karo 10+ HCP)
3♥	4♥ zon
Pas	

Kontrat: 4 ♥
Atak: ♦3

Yerden küçük Karo oynadık. Doğu Rua ile alıp tekrar Karo oynadı. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Yere göre düşündüğümüzde, 1 Karo 2 pik kaybımız var; koz dağılımı 4-1 değilse problem yok. Hatta Pik onörleri ayrık ise, bir fazla yapma olasılığımız var. Kozları bitirip Pik oynayarak oyunumuzu sürdürürüz.

Tüm dağılım

♠1094
♥R10873
♦ADV4
♣4

♠RD2
♥V62
♦32
♣RD765

K
B D
G

♠873
♥45
♦R8765
♣1098

♠AV65
♥AD9
♦109
♣AV32

EL NO: 16

♠A73
♥R73
♦873
♣AD73

K
B D
G

♠R64
♥A64
♦AD64
♣R64

G	K
1 NT	2 NT

Kontrat: 3 NT
Atak: ♣ Vale

Ataktan Trefl'lerin V109xx gibi olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle 3 Trefl, 2 Pik, 2 Kör ve 1 Karo lövemiz var. Karo'dan bir löve daha nasıl alabiliriz?

Yanıt: Bu gibi dağılımlarda empas yapmak doğru değildir. Trefl atağını aldıktan sonra elden ve yerden küçük Karo oynarız. Tekrar el tuttuğumuzda Karo As oynarız. Daha sonra da Dx Karo'ya doğru oynayarak: 1) Karo'lar 3-3 ise 2) Batı'da Karo rua ikili ise 3) Rua Doğu'da ise kazanırız.

Tüm dağılım

♠A73
♥R73
♦873
♣AD73

♠D82
♥V82
♦R2
♣V10982

K
B D
G

♠V1095
♥D1095
♦V1095
♣5

♠R64
♥A64
♦AD64
♣R64

Bilim ve Gelecek
3. cilt çıktı!
Ocak 2005
Haziran 2005
İletişim:
bilgi@bilimvegelecek.com.tr
0212 244 97 95
0212 244 73 20

Bilim insanının psikolojisi

Thomas Kuhn, "bilim adamı, inancını kaybetmeye ve yeni almaşıkları incelemeye başlasa da, kendisini bunalıma getiren paradigmayı hiçbir zaman terk etmez" diyor (1). Bilim insanı, kamunun gözünde olağanüstü bir konumda olsa da kamunun anlamadığı bir dille konuşuyor olsa da, bir insandır. Bu da onun, bilim alanının "rasyonel" dokusu içinde aykırı davranışlarda bulunabilecek, matematiğin kesin dünyasıyla çelişen tereddütlere kapılabilecek duygusal bir varlık olduğunu gösterir. Bu noktada bilimsel paradigmaya olan bağımlılığının da kamunun ideolojilere olan gereksinimiyle benzeştiği söylenebilir. İnsanlar kimi zaman eşlerine, kimi zaman çocuklarına, kimi zaman yapıtlarına bağlanır, onları yaşamlarının merkezine yerleştirir ve biricik amaçları haline getirirler. Libidonun Freud'un dediği gibi cinsel nitelikli olduğu ciddi ciddi düşünülebilir; insan ne için emek sarf ederse ona kendi ürettiği biyolojik bir uzantı gibi bağlanır. Ürettiği her şeyde kendisini yeniden-üreterek otoerotik aşamayı yeniden ve yeniden yaşar.

Bu bağlamda, paradigmasını yitirmek üzere olan bilim insanı da yıllarını, emeğinin birikimini, dahası kendisini yitirme kaygısıyla karşı karşıyadır. İnsanoğlunun saplantılarının ortaya çıktığı tek evrensel alan aşk değildir. İdeolojik muhafazakârlık, yanlış bir fikir üzerinde diretme vb. cinsel saplantıların tinsel türevleridir. Bu tip durumlarda, tinsel iletişim biçimi olarak tartışma, içgüdüsel dünyanın milyarlarca yıllık evrimin birikimiyle oluşan köklü güçlerini etkilemekten uzaktır. Kuhn, bu çatışkının nedeni olarak tarafların birbirinden farklı jargon kümeleri kullanmalarını gösterir. Önerdiği çözüm ise oturup çevirmenlik yapmaktır. İdeolojik çatışkılar için, bu zayıf olmakla birlikte bir çözüm olabilir. Zayıf olmasının nedeni siyasi partilerin hedefinin birbirlerini değil seçmen konumundaki halkı ikna etmek olmasıdır. Çevirmenlik görevi, halk tarafından, tartışmaların kalitesi oranında gerçekleşir. Bilim dünyasında ise hiçbir şeyin kesin olmadığı söylense de deneyle olumsuzlanan paradigma "kesinlikle" rafa kalkar. Her fırsatta reddedilen tutuculuğun bilimsel alanda kendisini yüzeye çıkardığı an da budur. Belki de eklektizmin böylesine acımasız, böylesine keskin biçimde pratiğe geçirildiği başka bir alan yoktur.

Machiavelli, katkımızın olduğu, yardım ettiğimiz ve yardım aldığımız kişilere bağlandığımızı kaydeder ki, bilim insanı, çoktan antropomorfik güdülerle kişileştirip kendiliğiyle özdeş bir konuma getirdiği paradigmasıyla da aynı tutkulu bağı kurmuştur. Kuşkusuz, kendilikle özdeş hale gelen bir paradigmanın yitirilmesi ile ilgili kaygıların varabileceği trajik boyut için Freud'dan daha iyi bir örnek olamaz. Otto Rank, Karl Abraham ve Carl Gustav Jung arasında, birinden diğerine gidip gelerek kendisine bir "varis" arayan Freud, özellikle Jung üzerinde yoğun bir baskı kurmuş, Jung'un özgün düşüncelerine hiçbir tepki vermemiş ve Jung'un mektubu biraz bile gecikse kaygılanmıştır. Bu baskı Jung'u öylesine bunaltmış olmalı ki, Emma Jung, eşinden gizli gönderdiği mektupta Freud'a "...onu gereğinden çok bir takipçi ve tamamlayıcı olarak değerlendirmiyor musunuz? Çoğu kez, alıkonulmak istenen kimseye çok şey sunulmaz mı?" (2)" diye yazmıştır. Emma Jung'un parlak zekâsı bundan daha fazlasını da sezmiş, başka bir mektupta Freud'u çocuklarına -psikanaliz kadar bile- önem vermemekle eleştirmiştir. Ne var ki, Freud başka bir şeye önem veremeyecek denli kaygılıdır; Jung'un otobiyografisinden öğrendiğimize göre bir gün Jung'tan "psikanaliz kalesi"ni "çamur seli"nden korumak için elinden geleni yapacağına dair söz istemiştir. Bu tuhaf sözler bile, Jung'a Freud'un "nevrotik" olduğunu düşündürmüştür.

Freud gibi bir örnekte, paradigma kaygısı, yalnızca nevrotik bir boyuta ulaşmıştır. Genel olarak bilim insanı bilimde içkin olan eklektik pratiğin acısıyla tutunacak bir dal arar; eski paradigmaya tutunurken yeni paradigmaya da yavaş yavaş sarılmaya başlar. Kendi tutuculuğuyla bilimdeki genel tutuculuğa direnir. Kuhn'un dediği gibi "hem en ufak zorlukta paradigma reddedip hem de bilim adamı olmaya devam etmek olanaksızdır" (3). Eğer teknik ve bilim, Habermas'ın iddia ettiği gibi, salt kendisi olarak bir ideoloji haline gelmişse, bu, piyasa ekonomisiyle rekabet ideolojisini paylaşmasından ileri gelir. Burada da, insanın bir değer olduğunu vurgulamak yerine, onu sürekli değersizleştirip posa haline getiren sistemin potansiyel kurbanlarına direnmek düşer.

Bilim insanını daha acımasız şeyler bekler kapıda: "Çözüm bulmayı başaramamak sadece bilim adamına gölge düşürür, kuramı bağlamaz" (4). Bilim insanının bireyselliği karşısında kuramın üstünlüğü ona yönelik sosyal ilgi ve sevk edilmiş güçlerce bir kat daha artar. Kuhn'nun argümanı, bilimdeki yaygın görüşün, bireylerin başarısızlığının piyasa ekonomisini bağlamayışı, bu nedenden ötürü söz konusu ekonomik sistemin eleştirilemeyeceği görüşüyle benzerlikler taşıdığını gösterir.

Kendine özgü normlarıyla bilimsel alan kamudan ayrı bir yerde etkinlik gösterir. Psikiyatride toplumdan uzak yaşayan kişilerle ilgili hemen her şeyi tanımlamak için kullanılan "şizoid görüngü", bu görüngü üzerine ayrıntılı incelemelerde bulunmuş olan W. R. D. Fairbairn'in bütün entelektüel ve bilim insanlarının şizoid olduğu şeklindeki tartışmalı savı bir yana, bilim alanında toplumsal olarak yeniden-üretilmiştir. Demek istediğim, bireylerde beliren psikopatolojik semptomlardan bireylerin sorumlu tutulamayacağıdır. Genel olarak psikopatolojilerin doğası da kaçınılmaz olarak topluma bağlıdır ve bunlar da bireyler gibi sosyal-ekonomik-kültürel koşullar sayesinde var olur ve gelişirler. Ama Marcuse'nin belirttiği gibi, kamuda bunun tersi bir anlayış yaygındır: "Sinirce de özsel olarak ahlaksal bir sorun olarak görünür ve kendini gerçekleştirmedeki başarısızlığından pay alır, ama uzun erimde kusurlu olan insanın kendisidir..." (5). Hatta profesyonel bir psikoterapistin bile böyle düşündüğü anlar olur. Hasta, bir "günahkeçisi"dir ve toplumun sayrılıklarının hıncı onlardan çıkarılır.

Bu nedenle, bilim alanının doğası üzerine yapılacak bir analiz, tek tek onu oluşturan bireylerden yola çıkarak değil, onu etkisi altına alan tarihsel ve güncel koşullar ele alınarak yapılabilir. Habermas, bilimdeki aşkınsallık savını ele aldığı "Bilgi ve İlgi" isimli makalesinde "teori" kavramında yabancılaşmanın içkin olduğunu söyler. "Theoria"da Theoros, kamusal törenleri uzaktan, yabancılaşmış biçimde ve onlara katılmadan izler (6). Teorinin arılaştırılması eo ipso (kendiliğinden) Luhmann'ın sistem teorisinde belirttiği "dış dünyanın karmaşıklığının basite indirgenmesi"ni gündeme getirir. Nietzsche'ye göre de "bize bilinçli olan her şey kesin kes bize göre düzeltilmiştir, basitleştirilmiştir, şematize edilmiştir, yorumlanmıştır" (7). Ama Habermas'ın asıl ilgimizi çekmeyi istediği şey, bilim alanının dokusunda yeniden-üretilen şizoid görüngüdür. Gerçekten de Husserl'in belirttiği gibi bilim alanı kendi yalıtılmış ortamında kendi üzerinde devinir. Husserl'e göre içe-kapanış, eylemleri yeniden ve yeniden örgütlemeyi hedef alan dışa yönelik bir etkinlik olmalıdır. Ne var ki, Habermas'ın gözünde Husserl'in fenomenolojisi, yalnızca Kant'ın "arı us"uyla ilgili olup "pratik us"u dışladığı için praxis bağlamında aşkınsallık sorununu aşamaz (8). Bir töz olarak ortaya konmuş olmasından ötürü aşkınsalın ötesi görülemez.

Yine de Habermas'ın yaptığı gibi aşkınsalın yanılgılarına panzehir olarak toplumsal alanı ya da onun deyimiyle öznelerarasılığı öne sürmek bir çözüm değildir. Nietzsche'ye göre bilgilerimizi oluşturan duyumlar pragmatik istemlerimizce belirlendiğinden, aşkınsal alan türsel olarak paylaşılan yanılgılar üzerine kurulmuştur. İstemler, perspektifi daraltmaktan başka bir sonuç vermezler. Nietzsche, Uexküll'e ilham verdiğini düşündüğüm bu perspektifle ilgili argümanı "halklar" kavramına uygular. Ona göre, bir halk yalnızca kendisini "gerçek" olarak görürken diğerlerini küçümser (9). Kuşkusuz, bu bir yanılgıdır. Bu argüman genelleştirilerek "toplumlar" bağlamında ele alınabilir.Yani yanılgılar paylaşılabilir, toplumun ortak malları haline gelebilirler. Bu durumda aşkınsaldaki yanılgılar öznel yöntemlerle değil, toplumsal-empirik yollarla kazanılmış olur. Yanılgıların paylaşılması da binbir türlü nedene bağlanabilir, yalnızca Habermas'ın ileri sürdüğü gibi iletişimin baskılanması ya da simgelerin bozulmasına değil. Kimi zaman iletişimin baskılanmasından çok iradi olarak oluşturulan ya da gayri-iradi oluşan koşullar, toplumun dürtüleri bastırmasını kolayca sağlayabilir.Koşullar, dürtülerin bastırılmasının gönüllü olarak yerine getirilmesini sağlar. Enflasyonun tasarruf eğilimlerini güçlendirmesi ya da Marcuse'nin bir koşul olarak ortaya koyduğu "zaman" kavramı gibi: "İnsan öğrenir ki "nasıl olsa sürmeyecektir" her haz kısadır, tüm sonlu şeyler için doğuş saatleri ölüm saatleridir -ve başka türlü olamazdı-. Toplum onu yöntemli olarak vazgeçmeye zorlamadan önce, insanın kendisi vazgeçer. Zamanın akışı yasa ve düzeni, uyuşumculuğu ve özgürlüğü sürekli bir ütopyaya erteleyen kurumları sürdürmede toplumun en doğal bağlaşığıdır; zamanın akışı olmuş olanı ve olabilecek olanı unutmada insanlara yardım eder: Onları daha iyi geçmiş ve daha iyi gelecek açısından unutkan kılar" (10). Daha tikel ve tarihsel bir örnek vermek gerekirse, 1929 Bunalımı'ndan sonra Almanya'da patlak veren işsizlik, başka hiçbir şeye gerek duymadan Nazileri iktidara taşıyabilmiştir. Toplumun Nazilerin ardından gitmesi, kolektif yanılgıların varlığını tanıtlayan bir olaydır. Ancak sonrasında da iletişimin baskılanması yoluyla bu yanılgı sürdürülmüştür.

Bu durumda, bir toplumun diğerince uyarılması ve yanılgılardan kurtarılması gerekecektir. Bir toplum için, olgulara dıştan ve görece nesnel bakabilen başka bir toplum değerli bir armağandır. Habermas'a göre, bu olanaktan yoksun, bildik monoloğunu sürdürerek şizoid aşamanın sosyal bir biçimi olan bir ortamda etkinlik gösteren bilim, olgularına karşı da yabancı ve yine şizoid aşamadaki gibi olguları ile kendiliğini ayırmaktan acizdir. Arendt şöyle diyor: "…'yalnızca kendi yaptığım şeyi bilebilirim' yargısı, kaçınılmaz olarak istediğimi seçebilirim anlayışı ile sonucun zaten her zaman belli bir tür 'anlam' oluşturacağı düşüncesinden kaynaklanan tam bir anlamsızlığa yolaçmıştır" (11).

İlk önce bilim alanının içsel dinamiklerini ele almamızın nedeni, tam da bu dinamiklerden ötürü iletişim yollarının kapanmasıdır. Freud örneğinde olduğu gibi, bilimdeki rekabetin yarattığı kaygılar, söz konusu alanın psişesini eleştiri kabul edemeyecek denli gerginleştirip zayıflatır. Bir kez daha, psikolojik ve sosyolojik olgular, tartışımın vazgeçemeyeceği araçlar olduklarını kanıtlar. Bana göre, dil analiziyle baskılanın ortaya çıkarılmasından önce neden baskının var olduğu sorusuna yanıt aranmalıdır. Böylelikle dil analizinin elinde belirli bir ölçüt olacaktır.

Ata Devrim

DİPNOTLAR

1) Thomas Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı, 6. Basım, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2003, s.140.
2) Freud-Jung Mektuplaşmaları, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Düşün Yay., 1995, s.242-243.
3) Kuhn, op. cit., s.142.
4) Ibid., s.143, 144.
5) Herbert Marcuse, Eros ve Uygarlık: Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme, 3. Basım, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1998, s.186.
6) Jürgen Habermas, "İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim, 4. Basım, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: YKY.
7) Friedrich Nietzsche, Güç İstenci, çev. Sedat Umran, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002, s.248.
8) Habermas, op. cit., s.99.
9) Nietzsche, op. cit., s.301.
10) Marcuse, op. cit., s.166.
11) Hannah Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yay., 1996, s.124.

3. Doğa Sporları ve Bilim Sempozyumu Hacettepe'de düzenleniyor

Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksek Okulu, 26-27 Kasım 2005 tarihlerinde 3. Doğa Sporları ve Bilim Sempozyumu'nu gerçekleştirecek. Doğa sporlarında risk ve risk yönetimi, eğitim, psikoloji ve sosyoloji, biyomekanik, beslenme, hastalıklar, vd. konularda sunuşlar yapılacak. Ayrıntılı bilgiye, http://www.doga.hacettepe.edu.tr/duyuru/sempozyum2005.html adresinden ulaşılabilir.

Değişmekte Olan Felsefe Kolokyumu düzenlendi

20-22 Ekim tarihleri arasında Goethe Enstitüsü'nde düzenlenen "Değişmekte Olan Felsefe" Kolokyumu'na çok sayıda yerli-yabancı bilim insanı-felsefeci katıldı. Kolokyumda, biyoteknoloji, küreselleşme, Avrupalılaşma, din, savaş, cinsellik, devlet, sivil toplum gibi felsefi tartışmayı gerektiren günümüzün genel problemleri tartışıldı. Bu konulara kültürlerarası ve disiplinlerarası bakış açılarıyla yaklaşan kolokyumun açılış konuşması, Prof. Dr. Peter Sloterdijk'a (Karlsruhe Tasarım Yüksekokulu Rektörü) aitti. Kolokyumu düzenleyen Prof. Dr. Önay Sözer'den öne çıkan konuşmaları değerlendirmesini istedik:

Peter Sloterdijk, "Tarihin Sonu ve Terörizm" başlıklı açılış konuşmasında, bugünkü psikodelik kapitalizmi, Dostoyevski'nin 1862'de Londra'da gördüğü Dünya Sergi Sarayı'nı adlandırdığı deyimle "kristal saray" olarak tanımladı. Bununla, tarih sonrası olarak nitelendireceğimiz günümüzde kapitalizmin, dünya üzerinde kurduğu hakimiyetle yapay bir lüks ve durgunluk noktasına varmış olduğunu söylemek istiyordu. Daha önceki kapitalizm ve komünizmi kristal sarayın hazırlık atölyeleri olarak nitelendirdi. Terör, tarih sonrasının köktenciliğidir ve bugünkü kapitalizmin durumunu niteliksel olarak büyütmekten başka bir işe yaramamaktadır. Sloterdijk, aynı zamanda Walter Benjamin'in kullandığı ve daha çok sütunlu bir satış yolunu gösteren pasaj yani "geçit" deyimine karşı "kristal saray"ı yeğlediğini bildirdi.

Önay Sözer, "Felsefe Açısından Küreselleşme Sorunu" başlıklı konuşmasında Sloterdijk'ı tam da bu noktada eleştirdi. Geçit kavramının kristal sarayı tamamladığını ve daha doğrusu onun geleceğini gösterdiğini vurguladı. Türkiye'nin Avrupa ilişkilerine değinen Sözer, Türkiye için sık sık başvurulan "köprü" benzetmesinin yetersizliğini ileri sürdü. Sözer'e göre köprü daha önce var olan iki şeyi birbirine bağlar. Türkiye ise Batı ve Doğu'yu böyle hazır şeyler olarak birbirine bağlamamakta, tıpkı bir geçit gibi ve yaratıcı, henüz bilinmeyene doğru bir yol açmakta, kısaca Batı ile Doğu'yu bağlarken aynı zamanda birbirinden ayırmaktadır dedi.

Giacomo Marramao (Roma Üniversitesi), "Geçitler, Özdeşlik ve Ayrımın Metafizik Sonrası Bir Ontoloji İçin" adlı konuşmasında, öncelikle Batı'ya geçit kavramını tanımladı ve Avrupalı'nın da Avrupalılaşması gerektiğini özellikle ortaya çıkardı. Bu konuda çevirinin önemine değinerek "Avrupa'nın dili çeviri dilidir" dedi. Kendisi Avrupa'nın sorunlarını çözmek için evrenselci bir ayrım politikası uygulanması gerektiğini söyledi.

Oya Erdoğan, "Felsefenin Kaynağı Olarak Su" adlı konuşmasında, suyun, kaynaktan gelen şeyin paradigmatik bir resmi ve aynı zamanda gerçeği olduğunu söyledi. Su, ona göre temeli aşarak fışkırır. Böylece su yalnızca bir kaynağın miti değildir, bu mitosun da mitosudur. Varlık böylece aynı zamanda doğrudan doğruya oluş hali demektir.

Haluk Abbasoğlu (İstanbul Üniversitesi), Oya Erdoğan'ın konuşmasının çağrışımlarından yola çıkarak İyon kültürünü yeniden tanımlama çabasına girişti. Ona göre İyon kültürü Doğu ile Batı'yı özgün bir şekilde bir araya getirmiştir. Batı yalnızca Yunanistan değildir, aynı zamanda Anadolu'dur.

Claudia Bickmann (Köln Üniversitesi), "Değişen Dünyada Dünya Felsefesi" başlıklı konuşmasında Derrida'nın "différance" kavramından yola çıkarak Doğu ve Batı felsefelerinin yakınlıklarına değindi ve burada ayrımın dünyayı birleştirebileceği iddiasını getirdi.

Petra Gehring (Darmstadt Üniversitesi), Dieter Lohmar (Köln Üniversitesi) ve Turgay Kurultay'ın (İstanbul Üniversitesi) konuşmaları ortak bir noktadan yola çıkıyordu: bilimlerle felsefenin ilişkisi. Petra Gehring, nörobilim dediğimiz beyin araştırmalarının basında sık sık yayınlanan renkli beyin fotoğraflarının da gösterdiği gibi bilimi popülerleştirdiğini vurguladı. Fakat bu yapılırken aynı zamanda kesinlikten yoksun kalındığını ve insan özgürlüğünün asla ispatı olmayan fizikalist bir modele göre açıklandığını ileri sürdü. Gehring'e göre genelleştirmemeliyiz, fakat daha çok anarşist bir biçimde bu ilişkiyi kurmalı ve düşünmeliyiz. Dieter Lohmar ise fenomenolojinin günümüzde "eidetik" olarak kalabileceğini fakat yeni görevler alacağını vurguladı. Bu görevler arasında örneğin, "intencionalite" ile "artefakt"ların ilişkisini gösterdi. Turgay Kurultay da deprem haberlerinin kesin bilimsellik taşımayacağını fakat pratik yaşam için yol gösterici niteliği olduğunu söyledi.

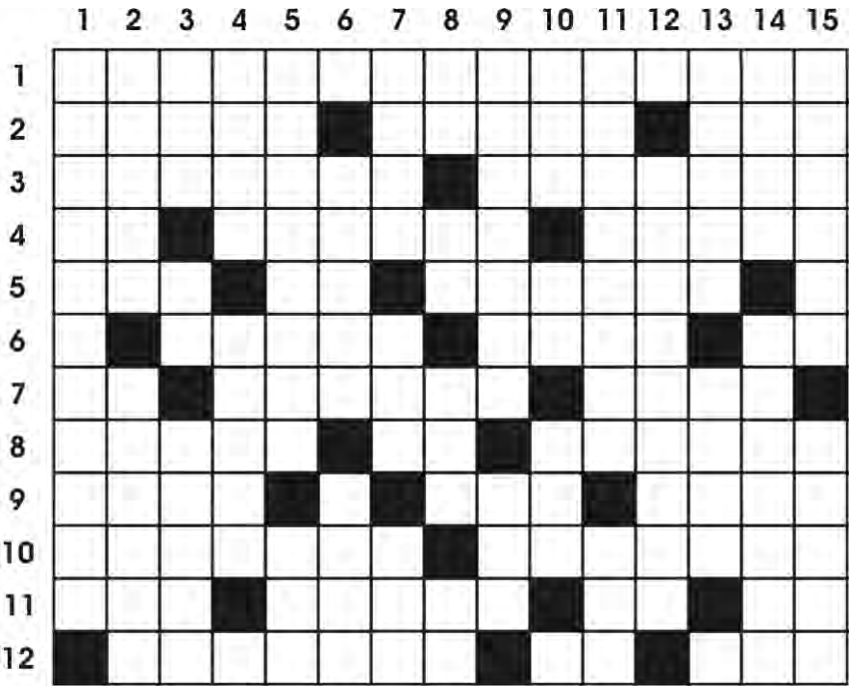
Genç felsefeciler ise geniş bir yelpaze üzerinden kavramın kavramı, dünya, imge, özgürlük ve etik ile ilgili sorunları özgün bir biçimde dile getirdiler.

TÜYAP'ta okurlarımızla buluştuk

24. TÜYAP Kitap Fuarı'nda 9 gün boyunca okurlarımızın yoğun ilgisiyle karşılaştık. Bir buçuk yıldır yayın hayatını sürdüren Bilim ve Gelecek'in 20 sayısının 20'side beğenildi, ilgi gördü, hatta bazı günler yok sattı. Bilimin genç, yaşlı pek çok takipçisiyle standımızda koyu sohbetlere de daldık. Okurlarımıza, TÜYAP Kitap Fuarı'nın güleryüzlü koordinatörü Sunay Girgin'e ve arkadaşımız Güven Yeşilyurt'a teşekkür ediyoruz. Gelecek yıl görüşmek üzere...

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Islahü't Takvim, Anadolu'da Rus Muharebesi, Bir Ariza* gibi yapıtları da üretmiş, 1839-1918 yılları arasında yaşamış, yaklaşık 40 savaşta Osmanlı Ordusu'na komuta etmiş, askerlik alanındaki çalışmalarının yanı sıra, matematik ve astronomi konularında betikler yazmış komutan ve düşünür.
2) Belirli bir tarih görüşü çerçevesindeki yorumlarıyla tanınan 1655-1716 yılları arasında yaşamış Osmanlı tarihçisi.- Afrika'da bir ülke.- Alkol derecesi yüksek bir içki.
3) Bir dokunun ya da organın patolojik sertleşmesi.- "... bir ağaç gibi tek ve hür / ve bir orman gibi kardeşçesine" (N. Hikmet).
4) Vilayet.- Geyikgillerden eti lezzetli bir av hayvanı.- Artvin yöresinde yaygın, horon tipi eski bir halk oyunu.
5) Bir renk.- Lümen elementinin simgesi.- Halk dilinde "habersiz, ansızın, birdenbire".
6) Yoldan çıkmak, ahlakı bozulmak.- Ankara yöresinde "ince" anlamında kullanılan sözcük. Eskil Mısır'da Güneş Tanrısı.
7) İlkel bir silah.- Almanya'da Hessen Eyaleti'nde bir kent.- Denizcilikte, hep birlikte yapılan işlerde çalışanları gayrete getirmek için kullanılan sözcük.
8- Panhellenik Sosyalist Hareket anlamına gelen, 1974 yılında kurulmuş Yunan siyasal partisi.- Sümerler'de Sağlık Tanrıçası.- İdrar torbası.
9) "... *İsyanı*" (İsmet Özel'in bir şiir betiği).- Kayak.- Dilimizde "ad, etiket, unvan" anlamına gelen yabancı bir sözcük.
10) Argoda "en iyi, en güzel örnek".- Asalak bir bağırsak solucanı.
11) Güdü.- "Ferit Hilmi ..." (bestecimiz).- Bir zaman dilimi.- Şaşma belirten bir ünlem.
12) Ataya çekme, atacılık.- Karşılığında para alınan çalışma.- Budizm'in bir kolu.

Yukarıdan aşağıya

1) Evrensel ya da bir bilgi alanına ilişkin özel bilgilerin tümünün konu ya da abece düzeni içinde sunulduğu yapıt.
2) Doğru, yerinde.- Sert ve fazla kızarmayan bir domates türü.
3) Bir uzunluk ölçüsü.- Radyum elementinin simgesi.- Üzerinde yufka açılan tahta.
4) Emile Zola'nın bir betiği.- Polonya'nın para birimi.
5) Bunalmak, sıkıntı basmak.- İddia.
6) Başlıca tiplemeleri *Karagöz, Çelebi, Tiryaki* ve *Zeybekler*'in oluşturduğu bir Karagöz oyunu.- Asalak, başkasının sırtından geçinen.
7) Müslümanlık'tan önce Mekke'de bulunan önemli Arap putlarından biri.- Eski Sovyet güvenlik servislerinin adını simgeleyen harfler.- Dünya.
8) Hektarın simgesi.- Kalsiyum elementinin simgesi.- Yunan söylencebiliminde Şafak Tanrıçası.- İlaç.
9) B1 vitamininin eşanlamlısı.- Meyve kurusu.
10) "... Güler" (fotoğraf sanatçısı).- "Saçlarıma ak düştü / Sana ... bulamadım / Gönüle uçmak düştü / Bir kanat bulamadım" (Sadettin Kaynak - Buselik).- Hoş kokan şey.
11) Datça Yarımadası'nın diğer adı.- Antalya'nın bir ilçesi.
12) Gürcistan'a bağlı bir özerk cumhuriyet.
13) Birleşik Arap Emirlikleri'nden biri.- Başka, öbür, öteki.
14) Ayırıcı özellik.- Hiç çalışmadan, üretici hiçbir iş yapmadan malının, mülkünün, hisse senetlerinin ya da bankada bulunan parasının geliriyle rahat bir yaşam süren kimse.
15) "... / Kravatlı bohemim / Çocuk gelip çocuk gittiğim sonsuz ana rahmim" (Şükrü Erbaş).- Erken, gün doğma zamanı.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	A	H	M	E	D	H	İ	L	M	İ	■	S	O	K	A
2	V	A	R	■	I	O	N	I	A	■	D	A	M	A	R
3	N	İ	■	K	A	P	■	F	R	A	N	C	A	L	A
4	A	N	K	A	■	A	K	■	E	L	A	■	C	E	P
5	T	■	İ	R	K	■	A	R	K	A	■	S	A	N	■
6	A	R	P	■	J	A	N	E	■	G	R	İ	■	D	A
7	Ş	U	C	İ	L	G	İ	N	T	Ü	R	K	L	E	R
8	İ	H	A	R	■	O	K	■	U	N	■	K	A	R	A
9	■	E	K	■	İ	N	S	A	N	■	T	E	T	İ	S
10	O	F	L	A	Z	■	A	L	A	R	A	■	A	Y	■
11	U	Z	A	K	■	A	M	İ	Y	A	N	E	■	E	R
12	T	A	R	A	K	L	A	M	A	K	■	N	E	■	A

Ekim sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Eylem Tezel** (İstanbul), **Haşim Sarısoy** (Antalya), **Bilal Yeşilöz** (İstanbul) Fredric Jameson'ın, Epos Yayınları'ndan çıkan *Biricik Modernite* adlı kitabını kazandı. Kasım bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, Orhan Gökdemir'in, Chiviyazıları Yayınları'ndan çıkan *Faili Meçhul Cinayetler Tarihi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Kasım tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

